

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΜΕΤΑ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΥΠΟ

Γ. ΔΡΟΣΙΝΗ ΚΑΙ Γ. ΚΑΣΔΟΝΗ

ΤΟΜΟΣ Α΄.

ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ ΤΗΣ Α΄ ΤΑΞΕΩΣ

Έκδοσις Τρίτη

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

Πάν γνήσιον αντίτυπον φέρει τὴν κάτωθι σφραγίδα τῶν
Καταστημάτων.

Αρ. Εισ. 17744

Συναγαγόντες ακριβῶς τὰ κατὰ τὸ ἀπὸ 23 Ἰουνίου ε. ε.
B. Διάταγμα ὀρισθέντα ἀποσπάσματα ἐκ νέων Ἑλλήνων λο-
γογράφων καὶ ποιητῶν πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἐν τοῖς Ἑλλη-
νικοῖς Σχολείοις μαθητευομένων, ἐκδίδομεν ταῦτα εἰς τόμους
τρεις, ἥτοι ἀνά ἓνα τόμον δι' ἐκάστην τάξιν.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν κατάταξιν τῶν περιεχομένων ἠκολου-
θήσαμεν τὴν ἱστορικὴν σειρὰν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἵνα μὴ ἐπέρ-
χεται σύγχυσις χρονολογιῶν καὶ γεγονότων, προτάξαντες τὰ
εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀναφερόμενα καὶ βαθμηδὸν ἀφικόμενοι
μέχρι τῶν συγχρόνων. Ἐποικίλαμεν δὲ τὰ μεταξὺ διὰ ποιη-
μάτων ἢ ἄρθρων γενικὸν ἐχόντων χαρακτῆρα, ἵνα καὶ αὐτὴ ἡ
κατὰ σειρὰν ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου μὴ ἀποβαίνει μονότονος,
ἀλλὰ ποικίλη καὶ κατὰ τὰ θέματα καὶ κατὰ τὸ ὄφος. Ἐπειδὴ
δ' ἐνιαχοῦ λέξεις τινὲς ἢ φράσεις καθίστων τὸ κείμενον οὐχὶ
ἀρχούντως σαφές, προσεπαθήσαμεν νὰ διασαφήσωμεν κατὰ
τὸ δυνατόν ταύτας διὰ σαφῶν.

Ἐν τέλει δὲ περιελάβομεν συντόμους βιογραφικὰς εἰδήσεις
περὶ τῶν ἐν ἐκάστῳ τόμῳ συγγραφέων.

Τοιαύτη ἐγένετο ὡς πρὸς τὸν τρόπον ἢ ἐκδοσις ἡμῶν, ἀτε-
λης βεβαίως ἐν πολλοῖς ἕνεκα τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαστήμα-
τος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ συντελεσθῇ,
ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐπαρκοῦσα εἰς τὸν σκοπὸν δι' ὃν προώρισται.
ἦτοι νὰ παράσχη μὲν ἀφ' ἑνὸς εἰς τοὺς ἑλληνοπαιδας ποικίλα
ὑποδείγματα ὕφους τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, νὰ ἐμβάλῃ
δ' ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν διὰ τῆς ἐκτυλίξεως τῶν
ἐνδόξων ἢ θλιβερῶν σκηνῶν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, διὰ τῶν
ὑψηλῶν ἠθικῶν διδαγμάτων, ἅτινα πλουσίως περιλαμβάνει,
τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τὴν λατρείαν τῆς ἀρετῆς.

Ἀθήρησι, 4 Σεπτεμβρίου 1884.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΤΥΡΤΑΙΟΣ ¹

Οἱ Λάκωνες, ἔραστοι τῆς ἰδίας των ἐλευθερίας, ἔβλεπον ὁμως πάντοτε μὲ ζηλότυπον ὄμμα τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων. "Ὅθεν ἐκινούσαν διὰ πολλὰς μικρὰς αἰτίας πολέμους, καὶ τόσον προθυμότερον, ὅσον μόνῃ τέχνῃ καὶ μόνον ἐπάγγελμα ἐγνώριζαν τὸν πόλεμον, καταφρονούντες ὅλας τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, τὰς πρώτας ὡς ἀργῶν ἀνθρώπων ἀσχολίας, καὶ τὰς δευτέρας ὡς ἔργα πρέποντα εἰς δούλους. Ἄλλ' ἀπὸ τοὺς ἀκαταπαύστους τούτους πολέμους ὁ ἀδικώτερος καὶ πλέον ἀνάισχυντος ἐκηρύχθη κατὰ τῶν θαλασπέδων Μεσσηνίων ἢ μᾶλλον κατὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος· διότι, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἰουστίνου², ὁ πόλεμος οὗτος ἐγίν' ἀφορμὴ ὄλων τῶν μετέπειτα κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα διχονοιῶν καὶ ἐμφυλίων πολέμων.

Τὸ μάκρος καὶ ἡ σκληρότης τοῦ πολέμου τούτου ἔδειξεν ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐζήτησαν πρὸ πολλοῦ ἀφορμὴν νὰ κυριεύσωσι τὴν πολυκαρπον γῆν τῆς Μεσσηνίας . . .

Ὁ πρώτος πόλεμος ἐκράτησε σχεδὸν ἑτη εἴκοσι, καὶ ἐτελείωσε μὲ ὀγδοηκονταετῆ δουλῶσιν τῶν Μεσσηνίων. Τὸ ἐλαφρότερον κακὸν τῆς δουλῶσεως ἦτο ἡ ἀνάγκη νὰ στέλλωσι κατ' ἔτος εἰς τὴν Σπάρτην τὸ ἥμισυ μέρους ἀπὸ τοὺς καρποὺς ὅλους τῆς γῆς των. Μὴ ὑποφέροντες τὸν τόσον βαρὺν ζυγὸν οἱ θαλασπέδων Μεσσηνιοὶ, ἀπεστατήσαν κ' ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν δεύτερον πόλεμον, ἔπειτα εἰς ἄλλον τρίτον καὶ τελευταῖον τέταρτον.

Εἰς τὸν δεύτερον ὁμως πόλεμον οἱ Μεσσηνιοὶ ἐπολέμησαν μὲ τόσῃ ἀπελπισίαν, ὥστε ἠνάγκασαν τοὺς ὑπερηφάνους Λάκωνας νὰ στείλωσιν εἰς τοὺς Δελφοὺς, ζητοῦντες συμβουλὴν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ καλὸς Ἀπόλλων, ἢ μᾶλλον οἱ καλοὶ του ἱερεῖς καὶ προφῆται, ἀντὶ νὰ συμβουλευσῶσι τὴν εἰρήνην, ἐσυμβούλευσαν νὰ

1 Ἀθηναῖος ποιητῆς ἀμάσας κατὰ τὸν δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον, 685—668 π. Χ.

2 Ῥωμαῖος ἱστορικός συγγραφέας ἐπιτομὴν γενικῆς ἱστορίας.

ζητήσῃσι στρατηγὸν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ἐπεμψαν λοιπὸν ζητοῦντες τὸν στρατηγὸν· καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἢ μὴ ἔχοντες νὰ στείλωσιν ἐπίσημον κἀνένα, ἢ καὶ θέλοντες νὰ περιπαίξωσι τοὺς Σπαρτιάτας, ἔστειλαν τὸν Τυρταῖον, ἄνδρα καταφρονημένον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπειδὴ ἐπάγγελμα εἶχε νὰ διδάσκη κοινὰ γράμματα, ἦτο χωλὸς τὸν πόδα, καὶ περιπλέον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὴν ἱστορίαν, ἐχώλαιεν ἀκόμη καὶ τὸν νοῦν.

Οὔτε ἡ χωλότης τοῦ ποδός, οὔτε τῆς γραμματοδιδασκαλίας τὸ ἐπάγγελμα ἰσχύουν νὰ κάμωσι καταφρονητὸν τὸν ἀνάξιον καταφρονήσεως. Ἡ περὶ τῆς βλάβης τοῦ νοῦ ὑπόληψις πιθανῶς ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ φυσικὴν τοῦ Τυρταίου ἀστειότητα, ὑπερβαίνουσαν ἴσως κἀποτε τὰ ὅρια τῆς ἀστειότητος· ἢ ἔτι πιθανώτερον, ἀπὸ τὴν συνήθη τῶν Ἀθηναίων ἐλαφρίαν εἰς πολλὰς περὶ ἀνθρώπων καὶ περὶ πραγμάτων κρίσεις των. Τοῦτο συμπεραίνεται ἀπὸ Διογένην τὸν Λαέρτιον¹, ὅστις ἱστορῶν τὴν περὶ Σωκράτους ἀδικὸν κρίσιν τῶν Ἀθηναίων, προσθετεῖ ἀμέσως ὅτι παρόμοια ἔλεγον καὶ τὸν Τυρταῖον τρελόν: «Καὶ Τυρταῖον παραχόπτειν ἔλεγον.» Ἐὰν, ὡς συμφώνως μαρτυροῦν οἱ ἱστορικοὶ, χωρὶς τὴν στρατηγίαν καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἤθελαν κατατροπῶσαι τοὺς Μεσσηνίους, ἦτο λοιπὸν ὁ Τυρταῖος καὶ στρατηγὸς ἔμπειρος καὶ ποιητὴς ἐπιδέξιος· ἦγον ἔδειξεν, ὅτι πολὺ πλειότερον αὐτοῦ τρελοὶ ἦσαν ὅσοι τὸν ὑπελάμβανον τρελόν.

Τοιαύτη κἀν δὲν ἦτον ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις τῶν Λακεδαιμονίων. Αὐτοὶ ὡς μέγαν αὐτῶν εὐεργέτην τὸν ἐπολιτογράφησαν καὶ τὰ ποιήματα του νόμον ἔθηκαν νὰ τραγωδῶνται εἰς τοὺς καθεξῆς ὅλους πολέμους, εἰς αὐτὴν τοῦ βασιλείως τὴν σκηνήν.

Παρὰ τὸ ἐλεγείον² τοῦτο σώζονται ἀκόμη τοῦ Τυρταίου τρία ἢ τέσσαρα ἐλεγεία πολεμικά. Ἄν πιστεύσωμεν τὸν Πολυδεύκην³, τοῦ Τυρταίου ποίημα εἶναι καὶ τὸ περίφημον ἔσμα τῆς Τριχορίας⁴,

1. Ἄλλοι παρὰ τὸν διάσημον κυνικὸν φιλόσοφον, γραμματικὸς ἀκμάσας ἐν Ἀθήναις πιθανῶς τὸν 6. αἰῶνα π. Χ.

2. Ἐννοεῖ τὸ ἀρχόμενον διὰ στίχου: Τε θ νά με ναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα, ὅπερ μετέφρασεν εἰς καθαρεύουσαν νεοελληνικὴν ὁ Κοραῆς, εἰς δημῶδη δὲ ὁ Σ. Τρικούπης.

3. Ἰούλιος Πολυδεύκης, διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Ἀθήναις, συγγραφέας λεξικὸν Ὀνομαστικὸν ἐπιγραφόμενον.

4. Τριχορία, τὸ τριπλοῦν τοῦ χοροῦ, τὸ ὑπὸ τριῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ χοροῦ ψαλλόμενον ἐναλλάξ. Τοῦ ἔσματος τῆς Τριχορίας ἐψάλλετο ἡ πρώτη στροφή ὑπὸ τῶν γερόντων, ἡ δευτέρα ὑπὸ τῶν ἀκμίων ἀνδρῶν καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ τῶν νεανιῶν.

« Ἄμμες ποτ' ἤμες, κτλ. ». Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Στράβων ὀνομάζουσι ποίησιν Τυρταίου καὶ τὴν ἐπιγραφομένην καὶ ἀφανισμένην ἀπὸ τὸν χρόνον Εὐνομίαν, τῆς ὁποίας ἀπόσπασμα μᾶς ἐφύλαξεν ὁ Πλούταρχος μόνους στίχους ἐξ. Τὸ ὄνομα τῆς Εὐνομίας δεικνύει ὅτι ὁ Τυρταῖος παρὰ τὰς στρατηγικὰς καὶ ποιητικὰς ἀρετὰς εἶχε καὶ πολιτικὰς γνώσεις. Ὁ μακρὸς κατὰ τῶν Μεσσηνίων πόλεμος ἐγέννησεν (ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ὅσοι ταρασσούν τὴν ἡσυχίαν τῶν ἄλλων) εἰς αὐτὴν τὴν Σπάρτην ταραχὰς καὶ στάσεις, αἱ ὁποῖαι ἤθελον ἀφανίσαι τοὺς Σπαρτιάτας, ἂν ὁ Τυρταῖος παρῶν δὲν διέλυε τὰς διαφορὰς των, καὶ δὲν διώρθωνε τοὺς νόμους των. Τόσων πραγμάτων γνώσεις εἰς κεφαλὴν τρελοῦ ἀνθρώπου!

Ἄλλ' ἂν ἦτο στολισμένους μὲ τόσα προτερήματα ὁ Τυρταῖος ἄρα εἶχε καὶ τὴν βασιλίσειαν τῶν ἀρετῶν δικαιοσύνην;

Ὅχι βέβαια. Ὅστις στρατηγεῖ ληστές, τί ἄλλο γίνεται παρὰ ἀρχιληστής; Καὶ ὅστις μεταχειρίζεται τὴν ποίησιν, νὰ παροξύνῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀδικούς φόνους, τί ἄλλο κάμνει παρὰ νὰ καταίσχυνῃ τὰς Μούσας, τῶν ὁποίων τὰ δῶρα, ὅταν δὲν συνεργῶσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, γίνονται ἀξιώτερα καταφρονήσεως παρὰ τὴν παντελεῖ ἀπαιδευσίαν;

Ἐπιθυμοῦμεν νὰ πληροφορηθῆς, τί διαφέρει ὁ ἀδικὸς ἀπὸ τὸν δίκαιον ἄνδρα; Παράβαλε τὸν Τυρταῖον μὲ τὸν Ἐπαμεινώνδα. Ἡ στρατηγία τοῦ Τυρταίου καὶ τὰ ποιήματα ἐγίναν αἴτια νὰ στερηθῶσι τελευταῖον καὶ τὴν πατρίδα των οἱ ταλαιπώροι Μεσσήνιοι, ἀφοῦ ἔπαθαν ἄλλα μυρία κακὰ, ὅχι ὀλιγώτερον φοικτὰ ὅσων ἡμεῖς ὑπεφραμεν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους Τούρκους. Ὁ Ἐπαμεινώνδας, στρατηγὸς τῶν Θηβαίων, ἀνεκάλεσε μετὰ τριακόσια ἔτη τοὺς Μεσσηνίους εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν πατρίδα, ἀφοῦ πρῶτον ἐταπείνωσε τὸ φρόνημα τῶν Λακεδαιμονίων.

Ἄλλην ἀπολογίαὴν δὲν ἔχει τις ἴσως νὰ προβάλλῃ διὰ τὸν Τυρταῖον, πλὴν ὅτι ἐξῆς εἰς καιρὸν, ὅτε οἱ πλείότεροι ἄλλοι Ἕλληνες, καὶ ἐξαιρέτως οἱ Λάκωνες, ὀλίγην ἔνοιαν εἶχον τῶν ἐθνικῶν δικαίων ὅτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀδικημένοι Μεσσήνιοι, ἐδικούμενοι τοὺς ἐχθροὺς των, ἐξεπῆδησαν πολλάκις τὰ ὄρια τῆς συγχωρημένης ἐδικήσεως . . . ἀλλὰ τί τὰ πολλὰ; Εἶθε μὴν εἶχεν ἄλλ' ἀπολογίαὴν παρὰ ταύτην ὁ Τυρταῖος! Εἶθε μὴν εὕρισκοντο ἀκόμη εἰς τὴν δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα ἀνθρώποι ἀσυγκρίτως πλέον φωτισμένοι τοῦ Τυρταίου, οἱ ὁποῖοι εὕχονται νίκας εἰς τὸν ἀνθρωποφάγον τύραννον τῆς Ἑλλάδος.

Ὅπως ἂν ᾔται, τὸ πολεμιστήριον ἔσμα τοῦ Τυρταίου, ἐκρίθη καὶ κρινεται πολλὰ ὠραῖον καὶ ἂν ἐμολύνη ἀπὸ τὴν ἀδικίαν τῶν αὐ-

λφῶν τῆς Σπάρτης, εἰς τῶν σημερινῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὅλων τῶν
 Ἑλλήνων τὰ στόματα ἀγιάζεται. Ἐκείνων οἱ πόλεμοι ἦσαν ὁμο-
 γενῶν πρὸς ὁμογενεῖς πόλεμοι· ἡμεῖς πολεμοῦμεν ξένον, ἄγριον, ἀσε-
 βές καὶ φονικώτατον ἔθνος, διὰ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὸν προ-
 φανῆ κίνδυνον τοῦ τελείου μας ἀφανισμοῦ. Ἐκείνοι ἐπολέμου διὰ
 νὰ κυριεύσωσιν ἀδίκως γῆν ἀδελφῶν καὶ γειτόνων· ἡμεῖς δὲν ἀδι-
 κοῦμεν κανένα, οὐδὲ κανενὸς κτήματα ἀρπάζομεν. Τὰ προγονικά
 μας ἀγαθὰ ζητοῦμεν ν' ἀποσπᾶσωμεν ἀπὸ χεῖρας ληστῶν, ὡς ἰδιά
 μας νὰ τὰ οἰκονομῶμεν, καὶ ὡς ἐξ ἰδίων νὰ ἀπολαύωμεν τοὺς καρ-
 πούς των. Ἀπὸ τοὺς ἤδη ἐλευθερωμένους Ἕλληνας, τίς δὲν ἐκατά-
 λαβε, πόσον διαφέρει νὰ κυριεύῃ καθένας τὰ χωράφια του, παρά
 νὰ τὰ γεωργῇ δι' ἄλλους; τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του, παρά νὰ
 τὰ βλέπῃ καθημέραν εἰς κίνδυνον νὰ μολυνθῶσιν ἀπὸ τὴν ἀσέλγειαν
 ἢ τὴν μαρὰν θρησκείαν τῶν Μουσουλμάνων; εἰς ἓνα λόγον, νὰ κυ-
 βερᾶται ἀπὸ νόμους κυρωμένους μὲ τὴν ψῆφόν του, παρά νὰ σέ-
 βεται ὡς νόμους τὰ δεσποτικά θελήματα, ὅχι μόνον αὐτοῦ τοῦ τυ-
 ράννου, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐτελεστάτων αὐτοῦ ἀνδραπόδων; Κατὰ τοι-
 οῦτων τυράννων τὸ ἐλεγεῖον τοῦ Τυρταίου γίνεται ὕμνος τῆς ἐλευθε-
 ρίας ἱερός καὶ ἅγιος. Καὶ ὡς τοιοῦτον, φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς τὸν προσ-
 φέρω, ὅχι μόνον εἰς τοὺς πολέμους νὰ τὸν ψάλλετε, ἀλλὰ καὶ τοὺς
 ὀδασκάλους τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων νὰ παραγγείλετε νὰ τὸν πα-
 ραδίδωσιν ὡς μάθημα εἰς τὰ τέκνα σας. Τίποτε δὲν ἐκατορθώσατε,
 ἀφίνοντες κληρονομίαν εἰς αὐτὰ τὴν πατρικὴν γῆν ἐλευθέραν ἀπὸ
 τυράννων, ἂν δὲν φροντίσετε νὰ φυτεύσετε εἰς τὰς νεαρὰς αὐτῶν ψυ-
 χὰς μῖσος ἄσπονδον κατὰ πάσης ἀδικίας. Ματαίως ἠλευθερώσατε
 τοὺς ὀφθαλμούς των ἀπὸ τὴν φρικώδη θέαν τῶν Τούρκων, ἂν δὲν τὰ
 διδάξετε νηπιοθεν νὰ φρίττωσι καὶ ν' ἀποστρέφονται ὅχι μόνον τοὺς
 Τούρκους τοῦ Μωάμεθ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπαγγελλομένους τὴν θρησκείαν
 τοῦ Εὐαγγελίου Τούρκους, ἐὰν κατὰ δυστυχίαν φανῶσι μεταξὺ τῶν
 Ἑλλήνων τοιοῦτοι Τούρκοι.

Ἄδαμάντιος Κοραῆς.

ΤΑ ΕΡΕΪΠΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Κύλα, τῆς Σπάρτης ποταμέ! τὰ ρεύματά σου κύλα.

Εἰς τὸν ἀφρόν σου τὰ ὄχρα καὶ μαραμμένα φύλλα

Τοῦ κρύου φθινοπώρου

Μὲ σιωπὴν ἀκολουθοῦν τὸ βροντερόν σου κύμα!

Καθὼς αὐτά, σ' ἀκολουθῶ σιωπηλός, μὲ βῆμα

Θρηνοῦντος ὀδοιπόρου.

Ποῦ εἶν', Εὐρώτα! οἱ καιροὶ ἐκεῖν' οἱ δοξασμένοι,
 Ὡς κύκνος ὅταν ἔπαιζεν ἡ θαυμαστὴ Ἑλένη
 Ὡς τὰ κρύσταλλα νερὰ σου
 Καὶ μὲ τὸν Ἀγησίλαον ὁ ἥρωϊς ὁ Θηβαῖος
 Ὅποταν ἠγωνίζετο ἀκούρατος δρομαῖος
 Ὅταν τὰ ρεύματά σου;

Ἦχῶ ἀρχαῖα δὲν λαλεῖ τὴν σήμερον κάμμια,
 Κατήφεια καὶ σιωπὴ καὶ θλίψις κ' ἔρημια,
 Τὴν ἔχθην σου κατέχει,
 Καὶ ἄλλο δὲν ἀκούεται παρὰ τῶν καλαμώνων
 Ὅ συριγμοὺς καὶ ἡ βοῆ τοῦ κύματός σου μόνον,
 Ὅπου βροντᾶ καὶ τρέχει.

Νὰ τοῦ Λυκούργου ἡ πατρίς, ἡ γῆ τῶν ἀθανάτων,
 Ἡ γῆ μεγάλων πράξεων, μεγάλων ὀνομάτων!
 Ὡ τῆς Πελοποννήσου
 Βασίλισσα! Ὡ Σπάρτη μου! . . . Σ' ἀσπάζομαι μὲ σέβας.
 Κ' ἐγγίζουσα τοὺς πόδας μου μὲ πυρπολεῖ τὰς φλέβας
 Ἡ γηραλέα γῆ σου.

Θρηνώδης θεά . . . σκέλεθρον τῆς γῆς ἡ πρώτη χώρα,
 Καὶ εἰς τὸ κενοτάφιον τοῦ Λεωνίδα τώρα
 Μανδρίζονται οἱ βόες!
 Τοῦ Κλεομένους σπῆλαιον ἢ ἀχυρῶν ὁ οἶκος,
 Καὶ τὰ θηρία κατοικοῦν, ἡ λέαινα, ὁ λύκος.
 Ὅπου οἱ πρῶτοι νέες!

Ποῦ εἶναι, Σπάρτη παλαιά, ποῦ εἶν' ὁ Λεωνίδα,
 Ὁ μέγας Ἀγησίλαος, ὁ ἄτρομος Βρασίδης,
 Οἱ ἔφοροι, ὁ Δῆμος;
 Καὶ τῆς Παλαιστρας αἱ φωναί, ὅπου γυμναὶ παρθένοι,
 Ἐπάλαιον εὐσχήμεως;

Παναγιώτης Σοῦτσος.

ΑΙ ΘΕΡΜΟΠΥΛΑΙ

Αἱ Θερμοπύλαι ἦσαν τφόντι, μετὰ τὰ Τέμπη, τὸ ἐπιτηδειότερον
 πρὸς ἄμυναν χωρίον, ἔχουσαι μάλιστα ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὸ πλεονέ-
 κτημα, ὅτι ἐνταῦθα ἡ στερεὰ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τῆς παρακειμένης
 νήσου Εὐβοίας, εἰμὴ διὰ πορθμοῦ συνεσταλμένου, τοῦ ὁποίου τὸ

στενότερον μέρος μεταξύ τοῦ ὄρους τῆς Κνημιδος καὶ τῆς εὐβοϊκῆς ἄκρας τοῦ Κηναίου, μόλις ἔχει δύο καὶ ἡμίσεος ἀγγλικῶν μιλίων πλάτος. Εἰς τὸ βόρειον τῆς Εὐβοίας μέρος, ἀντικρὺ τῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Ἀχαΐας τῆς Φθιώτιδος¹, ἔκειτο ἡ παραλία ἣτις ἐκαλεῖτο Ἀρτεμίσιον ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτεμιδος, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν πόλιν Ἰστιαίαν, τὸν μετέπειτα Ὀρεόν. Περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον λοιπὸν τοῦτο τῆς Εὐβοίας, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Ξηροχωρίου, ἀπεφασίσθη νὰ παραταχθῇ ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς περσικῆς δυνάμεως ἀντισταθῇ εἰς τὴν πύραρον τῶν Περσῶν. Τὸ ἐνδότερον τοῦ πορθμοῦ ἦτο, ὡς προεῖρηται, στενότερον· εἰς τὸ μεταξύ Χαλκίδος καὶ Βοιωτίας μάλιστα σημεῖον, ἡ νῆσος σχεδὸν ἐνοῦται μετὰ τῆς ἡπείρου, ὥστε οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἤθελον προτιμῆσαι ἐνταῦθα μᾶλλον νὰ ἀγωνισθῶσι, θεωροῦντες ἐν γένει τότε συμφορῶν τάτας εἰς αὐτοὺς τὰς στενοπορίας, διότι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἦσαν ἅμα μὲν ὀλιγώτερα, ἅμα δὲ δυσκινητότερα τῶν περσικῶν. Ἀλλ' ἡ κατάληψις τοῦ βορείου μέρους τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα διακωλυθῇ ὁ περσικὸς στόλος τοῦ ν' ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὰ ὀπίσω τῶν ἐν Θερμοπύλαις προμάχων. Τῶν δὲ Θερμοπυλῶν τούτων ἡ παρούσα κατάστασις διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἀρχαίας· ὅθεν πρῶτον μὲν θέλομεν παραστήσει πῶς εἶχον τὸ πάλαι. ἔπειτα δὲ τίνας διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις. Τὸ δυτικώτερον τμήμα τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἀποτελεῖ ὁ λεγόμενος μαλιακὸς κόλπος, εἰς ὃν ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Σπερχειὸς βέων ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐντὸς κοιλάδος κειμένης μεταξύ τῆς Ὀθρυος πρὸς βορρᾶν καὶ τῆς Οἴτης πρὸς μεσημβρίαν. Εἰς τὸ κάτω τῆς μακρᾶς καὶ εὐφόρου ταύτης κοιλάδος μέρος κατῴκουν αἱ διάφοροι φυλαὶ τῶν Μαλιέων², οἵτινες συνώρευον πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολάς πρὸς Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας· οἱ δὲ μεσημβρινώτατοι Μαλιεῖς κατέϊχον πεδῖον, ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ πόλις αὐτῶν Τραχίς³ καὶ τὸ ὅποιον, ποῦ μὲν ὄν εὐμέγεθες, ποῦ δὲ στενότατον, κατακλείεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Οἴτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Ἀπὸ τῆς Τραχίνος ἡ Οἴτη τρέπεται πρὸς τὸ μεσημβριονατολικόν, κατερχομένη παρ' αὐτὴν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ μαλιακοῦ κόλπου· μεταξύ δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς Οἴτης καὶ τοῦ κόλπου κεῖται τὸ πολυθρύλητον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς τὴν ἀπὸ Τραχίνος πρὸς τὰς Θερμοπύλας φέρουσαν ὁδὸν καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν πυλῶν τούτων ἔκειτο, παρὰ τὰς ἐκβολὰς

1. Ἐλέγετο καὶ Ἀχαΐα ἢ Φθιωτικὴ, παράλιος χώρα τῆς Θεσσαλίας.

2. Κάτοικοι τῆς Τραχινεῖου χώρας Μαλίδος ἢ Μηλίδος, ἣτις καὶ πόλις Μαλιαν εἶχεν. ἐξ ἧς ὁ μαλιακὸς κόλπος ὀνομάσθη.

3. Ἡ Τραχίς, διὰ τὴν τραχύτητα τοῦ ἐδάφους κληθεῖσα οὕτω.

τῶν ποταμίων Φοίνικος¹ καὶ Ἀσωποῦ², ἡ πόλις Ἀνθήλη, περίφημος διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτυόνος³ καὶ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος, ἔτι δέ, διότι αὐτόθι ἐτελεῖτο ἡ μία τῶν συνόδων⁴ τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Πλησιέστατα εἰς τὴν Ἀνθήλην, ἡ ἀπόκρημος Οἶτη τοσοῦτον προσήγγιζεν εἰς τὸν κόλπον, ἢ τοῦλάχιστον εἰς ἄβατόν τι ἔλος, ἀποτελοῦν τὸ κράσπεδον τοῦ κόλπου. ὥστε ἐν τῷ μεταξῷ δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ εἰμὴ μία μόνον ἄμαξα. Ἡ στενὴ αὕτη διόδος ἀποτελεῖ τὴν ἀρκτικοδυτικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς μικρὰν δὲ ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν, περὶ τὰ δέκα λεπτά τῆς ὥρας, ἐπανελαμβάνετο ἡ αὕτη προσέγγισις τοῦ ὄρους πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀποτελοῦσα τὴν μεσημβρινοανατολικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν οὐ μακρὰν τῆς Ἀλφειοῦ, πρώτης τῶν Λοκρῶν πόλεως. Τὸ ἐν τῷ μεταξῷ τῶν δύο τούτων πυλῶν διάστημα ἤτο ὀπωσούν εὐρύτερον, ἐκαλύπτετο δέ, ὡς καὶ ἤδη, ὑπὸ θερμῶν ὑδάτων, ἀλατούχων καὶ θειούχων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Θερμοπυλῶν. Οὕτως εἶχε τὸ πάλαι ὁ χῶρος συνέκειτο δηλαδὴ ἀπὸ δύο στενοτάτων διόδων, μιᾶς ἀρκτικωτέρας, ἄλλης νοτιωτέρας, μεταξῷ τῶν ὁποίων, ἐν διαστήματι δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, ἡ ὁδὸς εὐρύνεται ὀπωσούν. Εἰς ἑτερόν τι σημεῖον, καὶ τοῦτο πλησίον τῆς Τραχίνος κείμενον καὶ ἀπέχον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Θερμοπυλῶν περὶ τὰ δύο ἀγγλικά μίλλια, ἡ μεταξῷ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἤτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν Θερμοπύλαις στενὴ, ἀλλὰ τὸ στενὸν τοῦτο δὲν ἐχρησίμευεν· ἐπειδὴ τὰ παρακείμενα ὄρη ἦσαν ταπεινά, ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο τραπεῖς πρὸς δυσμὰς νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἄνευ δυσκολίας, ἐνῶ εἰς Θερμοπύλας ὁ παρακείμενος τῆς Οἶτης κλάδος ὡς τὰ μάλιστα ἀπόκρημος, δασώδης καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἄβατος, οὐδεμίαν ἄλλην κατέλειπε διόδον ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Λοκρίδα, εἰμὴ τὴν διὰ τῶν προειρημένων πυλῶν. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλαι τινὲς ὀρειναὶ ἀτραποί, ἀλλὰ τούτων τοσοῦτον ὀλίγη ἐγένετο τὸ πάλαι χρῆσις, ὥστε ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι, καὶ πρὸς τούτοις αἱ ἀτραποὶ αὗται ἠνάγκαζον τὸν ἐπερχόμενον εἰς ἰκανὴν ὁρόμου περιστροφὴν. Ἡ δὲ εὐθυτέρα καὶ ἡ τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνη χρησιμεύουσα ὁδὸς ἤτο ἡ ἄγουσα διὰ τῶν δύο πυλῶν, ἃς ἀνωτέρω περιγράψαμεν. Τού-

1. Πιθκῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ Φοίνικος τοῦ βασιλέως τῶν Δολόπων καὶ παιδαγωγοῦ τοῦ Ἀχιλλέως.

2. Καὶ ἄλλοι ποταμοὶ ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν Ἑλλάδι, ἐκ τοῦ ὀμωνύμου ποταμοῦ θεοῦ, υἱοῦ τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος.

3. Ἀμφικτύων, υἱὸς τοῦ Δευκλίωνος καὶ τῆς Πύρρας, ἡ αὐτόχθων Ἀθηναῖος κατ' ἄλλους, βασιλεύσας ἐν τῇ Ἀτικῇ· οὗτος συνέστησε τὸ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καλούμενον Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον.

4. Ἡ φθινοπωρινή, ἡ δ' ἑτέρα, ἡ ἑαρινή, ἐτελεῖτο ἐν Δελφοῖς.

του ἕνεκα οἱ Φωκεῖς εἶχον ἄλλοτε φράξει τὴν ἀρκτικωτέραν τῶν πυλῶν διὰ τείχους ἀσφαλίζοντας αὐτοὺς ἀποχρῶν ως ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ τείχος τοῦτο, τὸ καταπεσὸν ἐν μέρει, ἠνώρθωσαν ἤδη οἱ Ἕλληνες, ἀποφασίσαντες ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ἐπερχόμενον πολέμιον ἐν τῷ στενῷ τούτῳ χώρῳ, ὅστις ἦτο στενωτέρος καὶ αὐτῆς τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν¹. Ἡ περὶ τὴν παραλίαν θάλασσα εἶχεν ἔκτοτε μεταβληθῆ πολλοῦ εἰς ἕλος, τὸ ὅποιον δὲν εἶδυνο ναο διέλθη τις οὔτε πίζός, οὔτε πλέων· ὑπῆρχον ὅμως αὐλακες, δι' ὧν διτηρεῖτο ἀδιακόπως κοινωνία μεταξύ τοῦ ἐν Θερμοπύλαις στρατοῦ καὶ τοῦ περὶ τὸ Ἄρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας εὐρισκομένου στόλου, ἡ δὲ ἀμέσως ὀπισθεν τῶν πυλῶν κειμένη Ἄλπηγος παρεῖχε τὰς ἀναγκαίας τροφάς.

Ἄλλὰ, καθὼς εἶπομεν, ἡ ὄψις τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχει οὐσιωδῶς ἄλλοια τὴν σήμερον· καὶ ἂν δὲν εἶχομεν τὴν εὐκρινῆ τοπογραφικὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἡροδότου, οὐδέποτε ἠθέλομεν ἐνοήσει πῶς ὀλίγοι Ἕλληνες ἀντέστησαν αὐτόθι εἰς τὴν πολυάριθμον τῶν πολεμίων στρατιάν· τοσοῦτον ἔκτοτε μετεβλήθησαν καὶ τὸ σχῆμα τῆς παραλίας, καὶ ὁ ῥοὺς τῶν ποταμῶν, καὶ ἅπαντα ἐν γένει ἡ μορφή τοῦ τόπου. Εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κόλπου ἐσχηματίσθη, διὰ τῆς ἀδικόπου σωρεύσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ συρομένων χωμάτων, πεδίον στερεόν ἔχον ἔκτασιν τριῶν ἢ τεσσάρων ἀγγλικῶν μιλλιῶν· διὸ τοῦ μὲν κόλπου ἡ περίμετρος εἶναι ἦδη μικροτέρα ἢ τὸ πάλαι, τὸ δὲ παρά τὰς Θερμοπύλας ὄρος δὲν κεῖται πλέον ἐγγὺς τῆς θαλάσσης. Καὶ ὁ ῥοὺς τοῦ Σπερχειοῦ² μετεβλήθη ὡσαύτως πολὺ· ἐπὶ Ἡροδότου ὁ ποταμὸς οὗτος, ῥέων πρὸς ἀνατολάς, ἐξέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν, ἰκανῶς πρὸς ἄρκτον τῶν Θερμοπυλῶν, ἐνῶ σήμερον τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἐκτρέπεται πρὸς νότον, ὥστε, μετὰ πολλοὺς ἐλιγμούς ὁ Σπερχεῖος φθάνει εἰς τὴν θάλασσαν πολὺ νοτιώτερον τῶν Θερμοπυλῶν. Τελευταῖον οἱ ποταμοὶ Δύρας, Μέλας καὶ Ἀσωπός, εἴτινες ἐπὶ Ἡροδότου ἐξέβαλλον ἅπαντες κατ' εὐθείαν εἰς τὴν θάλασσαν μετὰ τὸ Σπερχεῖο καὶ Θερμοπυλῶν, ἤδη δὲν φθάνουσι μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Σπερχεῖον.

Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος

1. Οὕτω καλεῖται ἡ μετὰ τὸν Ὀλύμπου καὶ Ὀσσης χλοερωτάτη θεσσαλικὴ κοιλάς, ἐνθα διαρρέει ὁ Πηνειὸς ποταμὸς.

2. Σπερχεῖος ἔκ τοῦ ὁμώνυμου θεοῦ, υἱοῦ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Γῆς.

Η ΑΡΚΤΟΣ

Τῆς φυλῆς τῶν τετραπόδων ἐβατίλευεν ὁ λέων
 Δικαιώματι κ' ἐλέφ τῶν ὀνύχων καὶ ὀδόντων
 Ἦτον ἄριστος μονάρχης, ἦτο τύπος βασιλέων,
 Καὶ νομίμως ἐκυβέρνα μὲ τὸν νόμον τῶν λεόντων.

Πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν σέβας ἔστρεψε τῶν ζώων,
 Κ' ἐξ αὐτῆς λαμβάνων τρία ἄφιν' ἐν καὶ εἰς ἐκέῖνα.
 Ἦτο ἔνθερος προστάτης τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων,
 Οὐδὲ ἔτρωγε τινὰς των, ἐκτός μόνον ἂν ἐπέῖνα.

Ἔῃς δύναμιν καὶ πλοῦτον, καὶ ἀφθόνους ὁ εὐδαίμων
 ἔῃεν ὑπουργούς, συμβούλους, στρατηγούς κ' ὑποστρατήγους.
 Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος ἦτο, καὶ ἀμέτοχος πελέμων,
 Στρατηγούς πολλοὺς μὲν εἶχε, στρατιώτας δὲ ὀλίγους.

Ἄν τινὲς τῶν μεψιμοίρων εὐσεβάστως ἀπετόλμων,
 Ἦ μικρὰς παρατηρήσεις, ἢ παράπονα ὀλίγα,
 Ὡς ἐγύμνου ἀγριαίνων τῶν ὀδόντων του τὸν ὄλμον
 Καὶ τὴν χαίτην του ἀνθρώπου, τὸ ὑπήκοον εἶγα.

Δὲν εἶγα πλὴν ἢ Ἄρκτος, ἢ στρυφνὴ τοῦ πόλου κόρη,
 Ἄλλ' εἰς τοὺς βαρεῖς τῆς πόδας κ' εἰς τὸ ῥύγχος πεποιθίτα,
 Ὅπου ἴστατο, καὶ ὅπου ἐκινεῖτο, κατηγορεῖ,
 Καὶ διέβαλλε βλασφήμως ὑπουργούς καὶ ὑπουργεῖτα.

Ἐἰς τὸν λέοντα μὲν ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ τὴν φάγη,
 Ἄλλὰ εἶδε πῶς τὸ πρᾶγμα τινὰς εἶχε δυσκολίας,
 Καὶ πρὸς τρόπους γλυκυτέρους διακείμενος, συνάγει
 Τοὺς ὑπόπτους ὑπουργούς του, νὰ κριθοῦν ἐπ' ἐκκλησίας.

Κλοπὰς ἄλλους ὠφελούσας μισῶν, ἤθελε νὰ μάθῃ
 Ἄν τοὺς ὑπουργούς δικαίως ἔψεγον ἢ ἀνυπάρκτως.
 Ἄφ' οὗ ἦλθον, καὶ καθεῖς των εἰς τὸν τόπον του ἑστάθη,
 Ἐἶπεν· «Ἄρκτη, τώρα λέγε!» — καὶ ὠμίλησεν ἡ Ἄρκτος.

—Βασιλεῦ, τῶν ὑπουργῶν σου καταγγέλλω σοὶ τὴν πίστιν.
 Ὁ καλὸς σου πίθηξ οὗτος, χειρονόμει, χοροπήδα,
 Βασιλεῦ, τὸ κράτος κλέπτει μὲ ἀναίδειαν μεγίστην,
 Καὶ τὰς γεῖρας νὰ γεμίζῃ καὶ τὰς γνάθους του τὸν εἶδα,

Τὰς πολλὰς του κατοχρῆσεις παραιτοῦμαι νὰ ἐκθίσω.
 Ἐσωτερικῶν τὸν ἔχεις, ὄρκον δύναμαι νὰ λάβω,
 Ἐσωτερικά του εἶναι τοῦ στομάχου του τὰ ἔσω.—
 Καὶ ὁ λέων ἀπεκρίθη ἡγεμονικῶς· «Τὸν παύω!»

—Ὁ τῶν στρατιωτικῶν σου λαγῶς ὁ τροπαιοῦχος,
 Χλωρὸν φύλλον δὲν ἀφίνει. Εἰς τὸ κράτος πόση βλάβη!
 Ὁ τῶν ναυτικῶν, τῶν ἵππων καὶ τῶν ὄνων ὁ εὐνοῦχος,
 Τρώγει μόνον καὶ κοιμᾶται.— «Καὶ αὐτὸς κ' ἐκεῖνος παύει.»

—Καὶ ἡ τίγρις, τοῦ δικαίου, τῶν φονέων καὶ καχοῦργων
 Εἶναι τρεῖς φονικωτέρα· κάμνει τοῦ λαοῦ σου θραῦσιν.
 Ὁ τῶν οικονομικῶν σου! . . . Κλέπτειν ὡς αὐτὴν πανοῦργον
 Τὴν ἀλώπεκα δὲν ἔγει ἡ φυλὴ τῶν ζώων.— «Παῦσιν!

Ἰδοῦ, ἔπαυσα, ὦ Ἄρκτη, ὑπουργοὺς τοὺς δημοβόρους
 Σὺ ἀντικατάστησέ τους, καὶ καλῶς, πιστῶς κυβέρνα.»—
 «Δέχομαι μετ' εὐπειθείας καὶ τὸ βᾶρος καὶ τοὺς ὄρους.
 Μὴ φοβῆσαι, τῶν ποδῶν μου φθάσει νὰ μὲ θρέψῃ ἡ πτέρνα.»

Καὶ ἰδοῦ, ἡ Ἄρκτος μέγας ὑπουργὸς ἰσχύων τῶρα,
 Καὶ δι' ἐν μειδιάμᾳ του μικροὶ τρέχουν καὶ μεγάλοι,
 Καὶ τίς πρῶτος νὰ τῷ φέρῃ κολακείας, καὶ τίς δῶρα,
 Καὶ τῆς μὲν ροφᾷ τὴν κνίσσαν, καὶ τὰ δὲ δὲν ἀποβάλλει.

Ἄλλ' ἡ πονηρὰ ἀλώπηξ, τὸ μνησίκακον θηρίον,
 Εἶπε πρὸς τὸν Βασιλέα·—«Ἡ ἰσχὺς σου ἀπατάται.
 Ὅ' ἀποδείξω ὅτι ἔχεις κλέπτειν ὑπουργὸν κι' ἄχρειον,
 Ἄν νὰ πράξω μὲ ἀφήσης.» Καὶ ὁ λέων εἶπε· «Πράττε.»

Τότε σχίζει κορμὸν δένδρου, πονηρὰ μηχανωμένη,
 Καὶ τοῦ κράτους τὸ ταμεῖον, σάρκας, κόκκαλα καὶ κῶλα,
 Ἄλλοτε διεσπαρμένα καὶ ἀνελεγκτα. τὰ δίνει,
 Τὰ μετρᾷ, καὶ εἰς τὸ κοῖλον τοῦ κορμοῦ τὰ κλείει ὄλα.

Ἰδοῦ ἔρχεται ἡ ἄρκτος, μακρὰς ὥρας ἐργασθεῖσα,
 Πεινασμένη, ὡς ἐδόθη εἰς τὰς ἄρκτους νὰ πεινώσι!
 Πλησιάζει τὸ ταμεῖον. Τί γλυκεῖα ὄζει κνίσσα!
 Τί θαυμάσ' εὐωδίαί τοὺς μυκτῆράς της κεντῶσι!

Περιβλέπεται, μὴ ξένος ὀφθαλμὸς ἐπιτηρήσῃ,
 Καὶ τὸ σχίσμα τοῦ ταμεῖου ἐρευνᾷ ἐκ τοῦ πλησίον,
 Καὶ τὸ ρύγχος παρενεῖρει, λέγουσα ἐν πεποιθήσει
 Ὅτι ζῆ ἐκ τοῦ ταμεῖου ὁ δουλεύων τὸ ταμεῖον.

Αἴφνης κλείεται τὸ σχίσμα, καὶ τὸ ρύγχος ἐντὸς μένει,
Μάτην στρέφεται ἢ ἄρκτος, καὶ φρυάττει, καὶ μυκᾶται.
Συνελήφθη! Κ' ἢ ἀλώπηξ ἰδοῦ φθάνει ὄργουμένη,
Καὶ φωνάζει: «Κλέπται, κλέπται! Χωροφύλακες, ἔλατε»

Αἱ κραυγαὶ τῆς συναθροίζουσι ὄλον στράτευμα ποιμένων.
Τρέχουσι ἔκθαμβοι, κρατοῦντες ἄλλος λίθον, ἄλλος ξύλον,
Καὶ τὸν ὑπουργὸν ὡς βλέπουσι εἰς παγίδα δεσμευμένον,
"Ὅλοι τὸν περικυκλῶνουν καὶ ξυλοκοποῦν τὸν φίλον.

Ἐκεῖ φθάνει καὶ ὁ λέων πνέων πῦρ ἐκ τῶν μυκτῆρων.
— «Δούλε ἄπιστε, τῇ λέγει, σ' ἐπίστευθην. Τί μωρία!
Σὺ, τοὺς ἄλλους κατηγορεῖς, καὶ τῶν ἄλλων εἶσαι χεῖρων.
Πήγαινε, σὲ περιμένει ἡ ἐσχάτη τιμωρία.»

Τὸ συμβᾶν ἠκούσθη. Τρέχουσι μικρὰ ζῶα καὶ μεγάλα
Ἐν χορδαῖς καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ μετὰ χαρᾶς μεγίστης.
Ἄλλα τρέχουσ', ἢ πηδῶσιν, ἔρπουσ' ἢ πετῶσιν ἄλλα,
Καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἦλθον ὡς καὶ ἄρκτοι συγγενεῖς τῆς.

Καὶ ἀναλαβὼν ὁ λέων τὸν βασιλικὸν τοῦ τρόπου,
Εἰς τὴν πλήθουσαν ἐκείνην τῶν ἀλόγων ἐκκλησίαν
Νὰ τῷ φέρουσι διατάττει τὴν αὐθάδη κρεωκλόπον,
Καὶ εἰς ὑψηλὴν ἀγχόνην τὴν κρεμᾶ μακρὰν πλατεῖαν.

Κ' ἐπαίδεῦθ' ἢ συκοφάντις, κ' ἐπεκοότησε τὸ πλῆθος,
Κ' ἢ ἀλώπηξ νὰ τὸ λέγη τρέχει καὶ ἀκόμη τρέχει.
Τί δηλοῦσι ταῦτα ὅλα: "Ὅλα ταῦτα εἶναι μῦθος.
Καὶ τὸ ἐπιμύθιον τοῦ; Ἐπιμύθιον δὲν ἔχει.

Ἄλεξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΕΡΕΧΘΕΙΟΥ

Α'.

Ἐν μιᾷ τῶν ὠραίων ἀττικῶν ἡμερῶν, ἐν ᾧ λαμπρὸς ἠγείρετο ὁ ἥλιος ὑπὲρ τὸν Ὑμηττόν, καὶ χρυσοῦς ἐχρίσθη ὁ ἀντιπέραν Πάρνης, σκεπτικὸς ἐκάθητο ὁ Κέκροψ εἰς τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως ξέων τὸν ἀντίχειρα διὰ τοῦ λιχανοῦ του, ὅπερ, ὡς γνωστόν, βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ καταβαίνωσιν αἱ ἰδέαι, καὶ περὶ αὐτὸν ἴσταντο αἱ τρεῖς θυγατέρες του, ἄδουσαι καὶ ποικίλλουσαι τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἴφνης πρὸς τὴν εἰσοδὸν τῆς πόλεως ἠκούσθησαν φωναὶ ὀπωσοῦν θορυβώδεις, ὡς ἀνθρώπων φιλονικούντων, καὶ διὰ μιᾶς ἡ Ἄγραυλος καὶ ἡ Ἔρση ἀνεπήδησαν ἐρυθριῶσαι σφοδρῶς.

— "Ὅχι! δὲν εἶν' ἐκεῖνος, εἶπον καὶ αἱ δύο συγχρόνως, ἰδοῦσαι ὅτι οἱ προσερχόμενοι καὶ οὕτω μεγαλοφῶνως ὀμιλοῦντες ἦσαν εἰς ἀνὴρ εὐρωστος καὶ ἀθλητικός, ὑγρὸν ἔχων τὸ βλέμμα, μακρὸν τὸν πώγωνα καὶ κυματίζουσαν τὴν κόμην, καὶ μία γυνὴ εὐσχημος, γαλανὴ καὶ μεγαλοπρεπής.

— Μὲ συγχωρεῖς, ἐδικός μου εἶναι, ἔλεγεν ὁ ἀνὴρ μετὰ ζωηρότητος.

— Παντάσιν, ἀπατάσαι, διότι εἶναι ἐδικός μου, ἀπεκρίνετο ἡ γυνὴ μεθ' ὑπεροφίας.

— Οὐδεὶς ἀκόμη μοὶ εἶπεν ὅτι ἀπατῶμαι, εἶπεν ὁ ἀνὴρ ὀργιζόμενος.

— Ἀντὶ νὰ παροξυνώμεθα, ἀπεκρίθη μετριοπαθῶς ἡ γυνὴ, ἰδοὺ ἐδῶ πρόχειρος δικαστής· ἄς τῷ ἐκθέσωμεν τὴν ἔριν ἡμῶν.

— Περὶ τίνος πρόκειται; ἠρώτησεν ὁ Κέκροψ.

— Ὁ τόπος οὗτος, ἀπεκρίθη ὁ ἀνὴρ, δι΄ ἄσχυρίζομαι ὅτι εἶναι ἐδικόν μου κτῆμα, καὶ ἔχω ἀπείρους ἀποδείξεις.

— Καὶ ἐγὼ κηρύττω ἐξ ἐναντίας, ὑπέλαβεν ἡ γυνὴ, ὅτι εἶναι ἐδικός μου, καὶ οὐδεὶς ποτε μοὶ τὸν ἡμφισβήτησε. Θέλομεν νὰ κρίνης μεταξὺ ἡμῶν.

— Καὶ ἔκρινα ἤδη. ἀπεκρίθη ὁ Κέκροψ. Ὁ τόπος οὗτος, ἂν ἐπιτρέπητε, δὲν εἶναι οὔτε τοῦ ἐνός οὔτε τοῦ ἄλλου, ἀλλ' εἶναι ἐδικός μου διότι εἶμαι Κέκροψ, ὁ βασιλεὺς του.

— Τοῦτο δὲν ἐμποδίζει, ἀπήντησεν ὁ ἀνὴρ.

— Πῶς δὲν ἐμποδίζει; εἶπεν ὁ Κέκροψ.

— Δὲν ἐμποδίζει, διότι ἐγὼ εἶμαι ὁ Ποσειδῶν.

— Καὶ ἐγὼ ἡ Ἀθηναῖα, ἐπρόσθεσεν ἡ γυνὴ.

— Ἄ! τότε ἀλλάζει, ἀπεκρίθη ὁ Κέκροψ, καὶ τότε τὸ μόνον ὁ δύναμαι νὰ εἰπῶ, εἶναι ὅτι ἡ γῆ αὕτη εἶναι ἐδική σας καὶ οὐχὶ ἐδική μου. Ἀλλὰ τίνος ἐκ τῶν δύο, πῶς θέλετε νὰ τὸ κρίνω ἐγὼ ὁ θνητός;

— Ἐγὼ τὴν ζωννύω εἰς τὰς ἀγκάλας μου, καί, ἂν θέλω νὰ τὰς σφίξω, τὴν καταστρέφω, εἶπεν ὁ Ποσειδῶν.

— Ἐγὼ προστατεύω καὶ σώζω τοὺς κατοίκους της, καὶ ἡ πόλις αὕτη εἶν' ἐδική μου ἐπώνυμος, εἶπεν ἡ Ἀθηναῖα.

— Δηλαδή ἐδική μου, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ Κέκροψ.

— Ἐδική σου σήμερον, ὑπέλαβεν ἡ θεὰ, ἀναγνοῦσα εἰς τὸν μυχὸν τοῦ νοός του. Κεκροπία καλεῖται ἐν ὄσῳ σύγκειται ἐκ τινων εὐτελῶν καλυθῶν, ἐρριμμένων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τραχέος σκοπέλου. Ἄλλ'

ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀθηναί, θέλει ἰδῆ φθάνουσιν τὴν δόξαν τῆς μέχρι τῶν ἀστέρων, θέλει ζῆσει μέχρις ἐσχάτων αἰώνων, καὶ θέλει ἀναδειχθῆ εἰς εὐπρέπειαν λαμπροτέραν πάσης χώρας τῆς γῆς.

— Εἰς τὰ ὕγρα νῶτά μου τῇ φέρω θησαυροὺς ἀπὸ περάτων τῆς γῆς, εἶπεν ὁ Ποσειδῶν, καὶ τῇ παρασκευάζω τὰς ὁδοὺς τῆς δόξης καὶ τῆς ἰσχύος τῆς.

— Ἐγὼ, ὑπέλαβεν ἡ Ἀθηναῖ, τῇ δίδω τὴν ἀνδρείαν εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὴν σύνεσιν εἰς τὰς βουλὰς, ἧτις σώζει καὶ μεγαλύνει τὰς πόλεις.

— Καὶ ὅμως, εἶπεν ὀργιζόμενος ὁ Ποσειδῶν, τὴν χώραν ἦν καυχᾶσαι ὅτι προστατεύεις, ἀφίνεις ἔρμαιον εἰς τὰς ληστρικὰς εἰσβολὰς τῶν Ἀόων ἐκ Βοιωτίας.

— Δὲν τὴν βλάπτουσιν, ἀπεκρίθη πικρῶς ἡ Ἀθηναῖ, ὅσον οἱ βάρβαροι τῆς Καρίας, οὓς ἀποθέτει εἰς τοὺς λιμένας τῆς.

— Βλέπω, ἀπεκρίθη ὁ Κέρροφ, ἀφ' οὗ ἔξεσεν ὀλίγον τὸν ἀντίχειρα διὰ τοῦ λιχανοῦ του, βλέπω ὅτι αἱ ὑποσχέσεις σας, μεγάλαι, ὑπερβολικαὶ ἐκατέρωθεν, ἰσοζυγοῦσι περίπου. Ἐπίσης ἐξισοῦνται καὶ ὅσα κακὰ ἐπιφέρετε ἢ ἐπιτρέπετε εἰς τοῦτον τὸν τόπον. Ἐπὶ τῶν παρόντων κακῶν δὲν δύναμαι νὰ στηρίξω τὴν πρόκρισίν μου ἐπὶ δὲ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν πῶς νὰ ἐπιφέρω κρίσιν ἐγὼ ὁ ἐφήμερος, ἐγὼ ὁ μὴ ἔχων τὴν προφητικὴν χάριν τοῦ μέλλοντος; Εἶμι ἀπλοῦς ἄνθρωπος, καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις ἄξιος εὐγνωμοσύνης λογίζεται οὐχὶ ὁ πολλὰ ὑποσχόμενος, ἀλλ' ὁ ἀληθῶς εὐεργετῶν. Ἄν τοῦτο ἰσχύη καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον, πράξάτε τι ἐμπρός μου ὑπὲρ τούτου τοῦ τόπου, καὶ εἰς τὴν μεγαλειτέραν εὐποιίαν δοθήσεται τὸ μεγαλήτερον γέρας.

Ἀμφότεροι οἱ θεοὶ ἔνευσαν τότε ὡς ἂν ἔλεγον·

— Μὰ τὸν Δία, δι' ἄνθρωπον ἀνόητα δὲν ὀμιλεῖ.

— Μάλιστα, εἶπεν ὁ Ποσειδῶν· καὶ ἰδοῦ!

Καὶ διὰ τῆς τριαινῆς του ἐπληξε βιαίως τὸν ξηρὸν βράχον. Ὁ δὲ βράχος ἐσεισθη σφοδρῶς, καὶ ἐσχίσθη δίχα, καὶ ἡ τριαινα ἐβυθίσθη μέχρι τῶν σπλάγγων τῆς γῆς, καὶ ἠνέφριε φρέαρ πλησθὲν ὕδατος, ὅπερ ἐβόα διὰ τῆς μεγάλης φωνῆς τῆς θαλάσσης.

— Ἴδοῦ! ἐπανέλαβεν ὁ Ποσειδῶν, δίδωμι τὸ ὕδωρ εἰς τὴν αὐχμηρὰν Ἀττικὴν, δίδωμι τὴν θάλασσαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πετρώδους ἀκτῆς. Ἡ πυρὰ τοῦ ἡλίου ἤθελεν ἀποξηράνει πᾶσαν τὴν ζωτικὴν τῆς ἰκμάδα, ἤθελεν ἀπορροφήσει τὰ σπάνια νάματα τῶν ῥυάκων τῆς, ἀπομαρᾶνει ριζηδὸν τὰ φυτὰ τῆς, καὶ μεταβάλλει τὴν γῆν τῆς εἰς φλέγουσαν κόνιν. Τὸ φρέαρ τοῦτο τὴν ἔσωσε! Τεχνητὸς ῥυάξ θέλει ἀνασύρεσθαι ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς, καὶ θέλει διαχέει δρόσον καὶ

ζωὴν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ μεταβάλλει τὴν ἔρημον εἰς εὐθαλῆ καὶ εὐφορον κῆπον.

Προσέτι δέ, ὅταν μαστίζη τὸ Αἰγαῖον ὁ νότος, θέλει κυματεῖ καὶ τὸ φρεάσιον τοῦτο ὕδωρ, εἰς ἔνδειξιν ὅτι δωροῦμαι δι' αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν θάλασσαν, ἥτις θέλει εἶσθαι τοῦ πλοῦτου των ἡ πηγὴ, τῶν θριάμβων των τὸ πεδίον, καὶ θέλει περιφέρει τὰς τροπαιούχους σημαίας των ὅπου περιφέρει τὰ κύματά της.

— Αὐτὰ, εἶπεν ὁ Κέκροψ, δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητα· ἀλλ' ὁ δικαστής, ἵνα κρίνη ἀμερολήπτως, πρέπει ν' ἀκούσῃ τὰ μέρη ἀμφοτέρω.

Αὕτη ἦτο πλαγία πρόσκλησις εἰς τὴν Ἀθηναῖν, ὅπως καὶ αὕτῃ ὁμιλήσῃ.

Τότε ἡ Ἀθηναῖα ἐκτύπησεν ἐπίσης τὴν γῆν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ποδός της, καὶ ἀμέσως ἀνερῆθη ὡς πηχυαῖος θαλλὸς ἐλαίας, ὅστις ταχέως βλαστάνων, ἠύξησεν εἰς εὐθαλὲς καὶ πολύκαρπον δένδρον. Ὁ Κέκροψ ἐτέρπετο ἐπὶ τῇ θεᾷ αὐτοῦ, καὶ ἠύφραινετο δροσιζόμενος ὑπὸ τὴν σκιάν του. Ἡ δ' Ἀθηναῖα, κόψασα, τῷ προσέφερεν ἕνα τῶν πρασίμων καρπῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Κέκροψ, προσαγαγὼν αὐτὸν εἰς τὸ στόμα του, διέστρεψε τὸ πρόσωπον σιωπῶν. Ἐν τούτοις οἱ καρποὶ, ὠριμάσαντες, ἀπὸ πρασίνων ἔγειναν μέλανες, καὶ ἡ Ἀθηναῖα ἔδωκε καὶ ἐκ δευτέρου καρπὸν εἰς τὸν Κέκροπα, ὅστις ἀπογευσάμενος, τὸν εὖρεν ἡδὺν εἰς βράσιν, καὶ ἡ πλαστικὴ τῆς κρίσεώς του, ἀπὸ τοῦ Ποσειδῶνος, πρὸς ὃν εἶχεν ἐντελῶς κλίνει, ἤρχισεν ἤδη ἀδιοράτως νὰ τρέπῃται κατ' ἐναντίαν δευέθυσιν.

— Ἄν τὸ ὕδωρ γονιμοποιῇ τὴν γῆν, εἶπεν ἡ Ἀθηναῖα, ἰδοὺ τῆς γονιμότητος αὐτῆς τὸ ἄριστον προϊόν. Αὐτὸ ἐνδύον καὶ πεδιάδας καὶ ὄρη, θέλει μεταβάλλει τὴν ἔρημον τῆς Ἀττικῆς εἰς χαριέστατον κῆπον. Αὐτοῦ ὁ καρπὸς ἔσται τῶν κατοίκων αὐτῆς τροφὴ προσφιλῆς. Ὁ δ' ὁπὸς αὐτοῦ, οὐ μόνον ἔσται τῶν τεχνῶν βοήθος, ἀλλ' ἀφανεῖς ἐγκλείων τὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, δωρήσεται ἐπὶ γῆς τὸ οὐράνιον φῶς, καὶ παρατενεῖ ἐν τῇ νυκτὶ τὴν ἡμέραν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐν τῷ δένδρῳ τούτῳ δωροῦμαι ὑμῖν τὸ ὑπέρτατον τῶν ἀγαθῶν, τὴν εἰρήνην, τῆς φρονήσεως θυγατέρα. Αὕτη εἶναι τῶν ἀνθρώπων ἡ μεγαλοεργὸς εὐεργέτις, αὕτη ἡ πλουτοδότις θεᾷ, αὕτη ἡ τῶν ἐθνῶν ἐμπεδοῦσα τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐμερίαν ριζοῦσα. Οἱ ἀνδρικοὶ ἀγῶνες, ὁ πόλεμος καὶ αἱ νίκαι, ἄς οὐχ ἦττον θαλλὸς τῆς ἐλαίας μου θέλει ἀμείβει, τότε συμβάλλονται εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν εὐτυχίαν, ὅταν μόνον προπαρασκευάζωσι τὴν εἰρήνην. Ἄλλως φυτεύουσι χωρὶς νὰ θερίσωσι, καταστρέφουσι χωρὶς νὰ οἰκοδομῶσιν. Εὐτυχῆς ὁ λαὸς ὁ ἀσπασάμενος τὴν εἰρήνην, καὶ νικῶν οὐχὶ ἵνα νικήσῃ, ἀλλ' ἵνα διατηρήσῃ τὸν θησαυρὸν αὐτῆς. Πᾶσα ἡμέρα αὐτοῦ εὐδαιμονίας, πᾶν βῆμα.

αὐτοῦ τὸν προάγει εἰς εὐπορίαν, πᾶς βῶλος αὐτοῦ μεταβάλλεται εἰς χρυσόν.

Ὁ Κέκροψ τότε ἀπεκρίθη·

— Ἀμφότερα τὰ δῶρα ὑμῶν εἰσὶ θεῖα καὶ ἀνεκτίμητα. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐμὴν ἀσθενῆ ἀνθρωπίνην κρίσιν ἀνετέθη ἡ δεινὴ αἵρεσις μεταξύ τῶν δύο, ἐπικαλοῦμαι μὲν ἀμφοτέρους ἰλέους εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἀλλὰ τὴν κυριότητα αὐτῆς ἀνατίθημι εἰς τὸν ἐπαγγελόμενον ὄχι τοὺς κεραυνούς τῶν πολέμων καὶ τὴν ἐκ τούτων μεγάλην ἀλλὰ στιγμιαίαν λαμπρότητα· τὴν παραχωρῶ εἰς τὸν χορηγοῦντα ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης, καὶ τὸ ἡμέρον ἀλλὰ διαρκές αὐτῆς φῶς.

Ἄμα δὲ ταῦτα εἶπεν, ὁ Ποσειδῶν ἀνεπήδησε θυμωθεὶς, καὶ ἐπάταξε τὸ ἔδαφος τῆς Ἀκροπόλεως διὰ τῆς τριαινῆς του, ἧς τὰ ἴχνη τῶν ὀδόντων φαίνονται μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ βράχου. Μετὰ ταῦτα δ' ἐβυθίσθη βιαίως εἰς τὸ Αἰγαῖον, καὶ τὰ ἀφρίζοντα αὐτοῦ κύματα ἀνεπήδησαν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ.

Ἡ δ' Ἀθηναῖα, ἡρέμα διὰ τῆς χειρὸς καὶ εὐμενῶς νεύσασα πρὸς τὸν Κέκροπα, ἀπέβλεψε μετὰ ταῦτα πρὸς τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ αἰφνιδίως τις στοχασμὸς ἐφάνη ἀναφυεὶς ἐντὸς τῆς σοφῆς κεφαλῆς της. Μακρὸν δὲ καὶ σκεπτικὸν ἐπ' αὐτὰς προσήλωσε βλέμμα, καὶ ἔπειτα ἀπέπτη εἰς τοὺς ἀέρας, φῶς καὶ ἀρώματα διαχύσασα εἰς τὴν ἀτμοσφαίραν.

— Πόσον γλυκεῖς καὶ ἡγεμονικοὶ οἱ γλαυκοὶ ὀφθαλμοὶ τῆς θεᾶς, εἶπεν ἡ Πάνδροσος, ἡ μία τῶν θυγατέρων τοῦ Κέκροπος. Τὸ βλέμμα της ὡς βέλος μοὶ διεπάρασε τὴν καρδίαν, καὶ ὡς φλόξ μοὶ ἀνήπτε τὸ αἷμα.

— Πόσον δὲν ὁμοιάζει τὴν ὠραίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ θεὰν τὸ δύσμορφον αὐτὸ ξοάνόν της, εἶπεν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Ἐρση, δεικνύουσα τὸ ξύλινον ἄγαλμα, εἰς οὗ τὸ αὐτοσχέδιον βάθρον ἐκάθητο.

— Δὲν ἤξεύρω, εἶπεν ἡ τρίτη ἀδελφὴ Ἄγραυλος, ἀν ἀξίζην νὰ κοπιᾶζωμεν κεντῶσαι δι' αὐτὸ πέπλον. Ἐγὼ δὲν κεντῶ πλέον· προτιμῶ νὰ κρεμάσω στέμματα εἰς τὸ δόρυ τοῦ Ἄρεως.

— Καὶ ἐγὼ, εἶπεν ἡ Ἐρση, νὰ καλλιεργήσω τὰς μυρσίνας, ἄς ἐφύτευσα περὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ.

— Ἄφετε, πιστεῦσατέ μοι, τὸν Ἑρμῆν καὶ τὸν Ἄρην, εἶπεν ἡ Πάνδροσος. Μὴ ἀσέβειαν πρὸς τὸ ἱερὸν ἄγαλμα. Ὁ πατήρ μας εἶπεν, ὅτι τοιοῦτον ὅποιον εἶναι, ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

— Ἀληθῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσε, πάτερ; ἠρώτησαν αἱ δύο κόραι.

— Ὅταν ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εὐρίσκωμεν τὴν καταγωγὴν του, ἀπε-

κρίθη ὁ Κέκροψ, ὑπεκφεύγων τὴν ἐρώτησιν, πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὡς πεμφθὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ Διίπετες νὰ τὸ ὀνομάζωμεν.

Καὶ ἀπῆλθεν ὅπως, καλέσας οἰκοδόμους, περιτειχίσῃ εἰς τὸν αὐτὸν περίβολον τὰ ἱερά καὶ ὁρατὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μνημόσυνα, παρὰ τὰ ξόανα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, τὴν θάλασσαν ἢ τὸ φρέαρ τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ τοῦ ἔχουος τῆς τριαινῆς αὐτοῦ, καὶ τὴν ἑλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς.

— Μὴ παραμελεῖτε, ἀδελφαί, τὴν εὐσεβῆ ἡμῶν ἐργασίαν, ἐπανελάβε παραινούσα ἢ Πάνδροσος. Τὰ Ἀθήναια μετ' ὀλίγον θέλουσιν ἐπιστῆ· πρέπει ὁ πέπλος νὰ εἶναι ἐτοιμος.

B'.

Ἄλλ' ἐνῶ αἱ δύο κόραι ἤρχοντο νὰ καθήσωσι παρὰ τὴν ἀδελφῆν των, αἴφνης ἔστησαν ἀμφοτέραι, ἐφάνησαν ἀκροώμεναι, καὶ ἔπειτα ὡς δύο νέαι ἔλαφοι ὄρμησαν ἑμοῦ τρέχουσαι πρὸς τὴν πύλην τῆς Ἀκροπόλεως, δι' ἧς εἰσῆρχοντο δύο νέου ἐξόχου φραιότητος, ὁ μὲν ἑυμαλέος καὶ ἀνδρικός, τὴν ὄψιν ἔχων καταπληκτικὴν, τὸ βλέμμα εὐγενές καὶ σπιθηροδόλον, καὶ τὸ βᾶδισμα στιβαρόν· ὁ δὲ νεανικός, τρωφερός καὶ κοῦφος, ὥστε ἐφαινετο πετῶν ὅταν ἐπεριπάτει. Ὁ πρῶτος ἦτο ὁ Ἄρης, ὁ δὲ δεῦτερος ὁ Ἑρμῆς.

Τὴν δ' ἐπαύριον ὁ Κέκροψ εἶχεν ἤδη περατώσει τὸν περίβολόν του, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ θυγατέρες του τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς, διότι, ἂν ἢ Πάνδροσος ἔβλεπεν ἐμπρὸς τῆς μόνον τὸ ἔργον τῆς, αἱ ἄλλαι δύο, μεταξὺ ἐργαζόμεναι, ἔβλεπον τὸν Ἑρμῆν καὶ τὸν Ἄρην.

— Δὲν μοὶ λέγετε ἀδελφαί, εἶπεν ἀφελῶς ἢ Πάνδροσος, καθήμενῃ μετ' αὐτῶν καὶ κεντῶσα εἰς τὴν σκιὰν τῆς ἱεραῆς ἐλαίας, ποίαν εὐχαρίστησιν εὐρίσκετε εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν δύο ἐκείνων ξένων, ὥστε δι' αὐτοὺς ν' ἀμελῆτε τὴν ἱεράν ἐργασίαν σας; Ποῦ ὑπάγετε μετ' αὐτῶν, τί λέγετε καὶ τί κάμνετε, ὅταν ἔρχονται; Ἐχὼ πολλὴν περιέργειαν νὰ τὸ μάθω.

— Ὡ ἀδελφή, εἶναι κάκιστον πρᾶγμα ἢ περιέργεια, εἶπεν ἢ Ἑρση, καὶ σὲ συμβουλεύω πολὺ νὰ τὴν ἀπομάθῃς.

— Δὲν ἤμπορῶ νὰ ἐννοήσω, εἶπεν ἢ Ἀγραυλος, πῶς εὐρίσκονται περιεργοὶ ἄνθρωποι! Εἶναι δι' ἐμὲ ἀνεξήγητον πάθος. Τί τοῖς μέλει διὰ τῶν ἄλλων τὰ μυστικά; Διατί δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἑδικὰ των;

— Ὅταν δὲν θέλετε, ἀδελφαί, νὰ μ' εἰπῆτε ὅτι σας ἐρωτῶ, εἶπεν ἢ Πάνδροσος μετὰ πολλῆς ἀφελείας, ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἐπιμένω. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι εἶμαι περιεργος.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐλέγοντο, ἀνέλαμψεν αἴφνης ὁ οὐρανός, καὶ αὔρα

μυροδόλος περιεχύθη περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἐκ φωτεινῆς δὲ νεφέλης ἐπεφάνη εἰς τὰς τρεμοῦσας κόρας ἢ Ἀθηναῖ, γνῶριμος ἐκ τῶν αἰθρίων γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς, ἐκ τοῦ ἔγχρους καὶ τῆς ἀσπίδος τῆς, καὶ ἐκ τοῦ ποδῆρους χιτῶνός τῆς, ἐφ' οὗ ἀπαισίως ἐμόρφαζεν ἢ τερατώδης κεφαλὴ τῆς Γοργόνος. Στάσα δ' ἐμπρὸς τῶν νεανίδων·

— Σᾶς εἶδα χθὲς εὐσεβεῖς καὶ ἐπιμελεῖς, εἶπε' σᾶς φέρω ἐν δεῖγμα τῆς ἐμπιστοσύνης μου.

Λαβοῦσα δὲ μικρὸν κιβώτιον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τῆς·

— Σᾶς παραδίδω, ἐπρόσθεσε, τὴν παρακαταθήκην αὐτήν. Φυλάξετέ το ἐπιμελῶς καὶ προσέξατε μὴ τύχη καὶ ἀνοιχθῆ.

Εἶπε, καὶ εἰπούσα ἀπέστη.

Αἱ δὲ κόραι ἔμειναν ἀκίνητοι, ἄφωνοι καὶ σχεδὸν ἄπνοες.

Ἄλλὰ κατ' ὀλίγον ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται.

— Ἡ Ἀθηναῖ! εἶπεν ἡ Πάνδροςος.

— Ἡ Ἀθηναῖ! ἡ Ἀθηναῖ! ἐπανέλαβον αἱ ἄλλαι δύο. Ἐπειτα δὲ τὰ βλέμματα καὶ τῶν τριῶν ἐστράφησαν πρὸς τὸ κιβώτιον.

— Ἄλλὰ τὸ κιβώτιον τοῦτο! εἶπεν ἡ Ἀγραυλος. Τί ἄρα νὰ ᾖναι; τί περιλαμβάνει;

— Τί παράδοξον μυστήριον! εἶπεν ἡ Ἔρση.

— Ἰερὰ παρακαταθήκη, εἶπεν ἡ Πάνδροςος· ἡ θεὰ μᾶς τὴν ἐνεπιστεύθη· πρέπει νὰ τὴν φυλάξωμεν μετὰ φόβου καὶ πίστεως.

— ὦ! ἀναμφιβόλως, ἐπανέλαβεν ἡ Ἔρση, πρέπει νὰ τὴν φυλάξωμεν. Ἄλλὰ τί ἄρα γε περιέχει;

— Ἴσως ἄγνωστον τινα θησαυρὸν, εἶπεν ἡ Ἀγραυλος, μετ' ἀστράπτοντος βλέμματος· ἴσως πολυτίμους λίθους συλλεγέντας εἰς τοῦ Ὀλύμπου τὰς κορυφὰς ἢ τὰς φάραγγας.

— Ἴσως νέκταρ ἢ ἀμβροσίαν, ἐπρόσθεσεν ἡ Ἔρση. Ἴσως τι οὐράνιον προῖον ἄγνωστον εἰς τὴν γῆν.

— Ἡ φάρμακόν τι δίδον τὴν ἀθανασίαν, εἶπεν ἡ Ἔρση. ὦ! ἂν μόνον ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ἰδῶμεν!

— Ἀπαγε! εἶπεν ἡ Πάνδροςος. Ἡ Ἀθηναῖ ἀπηγόρευσε ν' ἀνοιχθῆ τὸ κιβώτιον.

— Ἀπαγε! ἀναμφιβόλως! ἀπεκρίθη ἡ Ἔρση. Βεβαίως ἡ Ἀθηναῖ εἶπε νὰ μὴ ἀνοιχθῆ· ἀλλ' ἤθελον τόσον νὰ ἤξυρω τί περιέχει!

— ὦ! Μίαν μόνον γωνίαν ἂν ἦτο δυνατόν νὰ διεγείρωμεν, εἶπεν ἡ Ἀγραυλος.

— Φυλαχθῆτε, ἀδελφαί, φυλαχθῆτε, εἶπεν ἡ Πάνδροςος. Ἐνθυμηθῆτε τῆς θεᾶς τὸν λόγον.

— Τῆς θεᾶς τὸν λόγον τὸν ἐνθυμούμεθα, τίς τὸν λησμονεῖ; ὑπέλαβεν ἡ Ἔρση. Ἄλλ' ἐν μόνον βλέμμα δύναται τόσον νὰ βλάψῃ;

— 'Αφῆτε τοῦτο, εἶπεν ἡ Πάνδροσος· νικήσατε τὴν περιέργειάν σας· αἰδέσθητε τὴν θεάν· φοβήθητε τὴν ὀργὴν τῆς.

Αἱ κόραι ὑπήκουσαν, καὶ ἤρχισαν νὰ κεντῶσι σιωπηλῶς. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγα λεπτά·

— "Αγραυλε! εἶπεν ἡ Ἔρση.

— Ἔρση! ἀπεκρίθη αὐτή.

— Μόνον ἐν βλέμμα! εἶπεν ἐκείνη.

— Ἐν μόνον βλέμμα, ἀπεκρίθη ἡ Ἀγραυλος, τί θὰ βλάβῃ; Ἴδέ, τὸ πῶμα ὑποχωρεῖ. Ὀλίγον ἂν τὸ ὠθήσω, ἀνοίγει.

— Ὀλίγον μόνον, εἶπεν ἡ Ἔρση, καὶ τὸ κλείωμεν πάλιν ἀμέσως.

— Πρὸς Ἀθηνας, σὰς παρακαλῶ, ἀδελφαί· σὰς ἐξορκίζω νὰ μὴ πράξετε τοῦτο, ἀνέκραξεν ἡ Πάνδροσος.

— Ἄλλ' ἀμέσως θὰ τὸ κλείσωμεν πάλιν, ἐπανέλαβεν ἡ Ἀγραυλος, κρατοῦσα ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τὸ πῶμα. Ἡ Ἀθηναῖα εἶναι ἤδη εἰς τὴν ἐστίαν τοῦ πατρὸς τῆς· οὔτε θὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι τὸ ἠγγίσαμεν. Νὰ τὸ ἀνοίξω;

— Μὴ, μὴ! εἶπεν ἡ Πάνδροσος.

— Ἄνοιξον, ἄνοιξον, εἶπεν ἡ Ἔρση.

— Τὸ ἀνοίγω λοιπὸν, εἶπεν ἡ Ἀγραυλος.

— ὦ! ἐγὼ φεύγω, καὶ ἀποστρέφω τὸ πρόσωπον, ἀνέκραξεν ἡ Πάνδροσος, ἐγερθεῖσα καὶ δραμαίως μακρουνομένη.

— Ἄνοιξον, ἄνοιξον, ἐπανέλαβεν ἡ Ἔρση. Ἐν μόνον βλέμμα, καὶ ἀμέσως τὸ κλείεις.

Καὶ ἡ Ἀγραυλος διὰ ταχείας κινήσεως τῆς χειρὸς ἠνέφξε τὸ πῶμα.

— Ἄ! ἀνεφώνησαν καὶ αἱ δύο συγχρόνως, καὶ κατέρριψαν πάλιν τὸ πῶμα μείναι ὡς ἀπολελιθωμένοι, διότι εἰς τὸ κιβώτιον, ἀντὶ πολυτίμων κόσμων καὶ θησαυρῶν, εἶδον κείμενον . . . βρέφος. Ἐνῶ δὲ αὐταὶ ἀνεφώνουν ἐκπληττόμεναι, κορόνη ἠγέρθη ἐκ τῶν κλάδων τῆς ἱερᾶς ἐλαίας, καὶ ὄξεϊαν κραυγὴν ἀφείσα, διέσχισε πρὸς βορρᾶν τὸν ἀέρα . . .

Γ'

Ἐν τούτοις δ' ἡ Ἀθηναῖα, ἀφ' οὗ παραδοῦσα αὐταῖς τὸ κιβώτιον, ἐπέβη τοῦ νέφους τῆς πάλιν, ἀπ' αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἄνωθεν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν πόλιν τῆς μετὰ στοργῆς καὶ μερίμνης, καὶ εἶδεν αὐτὴν καταλλήλως κειμένην διὰ τὸ προωρισμένον αὐτῆς μεγαλεῖον, καὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀκροπόλεως ὡς βασιλικὸν στέμμα ἐπιστέφον αὐτήν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν τὸν Ὑμηττόν, πρὸς νότον δὲ τὸ Μουσεῖον, πρὸς δυσμὰς δὲ τὸν Ἄρειον Πάγον, περιβάλλοντας αὐτὴν ὡς φυσικὰ ὄχυράματα. Ἄλλὰ πρὸς βορρᾶν τὴν εἶδεν ἄφρακτον μέχρι τοῦ ἀπέ-

χοντος Βριλησσοῦ, καὶ ἐλυπήθη, ὤρμησεν ἐπομένως πρὸς τὸ ὄρος ἐκεῖνο, ἔκοψεν ἓν τεμάχιον αὐτοῦ διὰ τῆς αἰχμῆς τῆς λόγχης της, ὅπως τὸ θέση προτειχισμα κατὰ τὴν ἀσθενῆ θεοῖν, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ἔπαλεν εἰς τὴν παλάμην της, τὸ ἐφορτώθη εἰς τὸν ὤμόν της καὶ ἀπέπτυ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἄλλὰ καθ' ὁδὸν τὴν ἀπήντησεν ἡ λάλος κορώνη, ἣτις εἶχεν ἀναπτῆ ἀπὸ τῆς ἐλαίας, καὶ τὴν προσεῖπεν ὡς ἔπειτα.

— Κρά κρά! Κυρά Ἀθηναῖ, Κυρά Ἀθηναῖ!

— Τί θέλεις, κορώνη μου, καὶ μ' ἀναχαιτίζεις; Ὑπάγω νὰ φράξω τὴν καλὴν μου πόλιν, νὰ ἔχη βράχους ὡς ἐπάλλξεις, καὶ ὡς πυργώματα ὄρη.

— Κρά κρά, εἶπεν ἡ κορώνη. Ὁχυρώνεις καὶ φράττεις, καὶ αἱ κόραι ἠνέφξαν τὸ κιβώτιον, καὶ ὁ ἥλιος εἶδε τὸ βρέφος καὶ ἐξεπλάγη.

— Κακὴ κορώνη, κακῶν ἀγγελε! μὴ φθάσης νὰ πατήσης εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ποτὲ πλέον. Τὸ κιβώτιον, τὸ κιβώτιον! ἀνέκραξεν ἡ Ἀθηναῖ, καὶ ἠνέφξεν εὐρέως τοὺς ὀφθαλμούς, τὸ στόμα καὶ τὰς χεῖρας, λησμονοῦσα τὸ ἄχθος της, ὅπερ πεσόν, ἔμεινε δι' αἰῶνων κείμενον κατὰ γῆς, καὶ ὠνομάσθη Λυκαβηττός ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα ἀνθρώπων.

Καὶ ἡ μὲν κορώνη, τῆς θεᾶς τρομάζουσα τὴν ἀρὰν, ἔκτοτε οὐδέποτε πλέον ἐπέθη τῆς Ἀκροπόλεως ἡ δὲ θεὰ ἔπη εὐθύς πρὸς αὐτὴν, καὶ ἀοράτως ἄλλ' ὄρωσα αὐτὴ, εἶδε τὰς δύο κόρας κυπτούσας ὑπὲρ τὴν λάρανακα, καὶ πολυπραγμονούσας περὶ τὸ βρέφος.

— Ἐπάρατοι σεῖς καὶ ἡ ἄπιστος περιέργειά σας! Κακαὶ κακῶς ἀπόλοισθε! ἔκραξεν ἡ θεὰ, καὶ ἡ κραυγὴ της ἀντήχησεν ὡς βροντὴ εἰς τὰς φάραγγας τοῦ Ὑμηττοῦ, τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος, καὶ ἔνευσε φοβερά, καὶ ἐσείσθη ἡ γῆ, καὶ ἐσείσθησαν τῶν δυστυχῶν νεανίδων αἱ φρένες καὶ αἱ καρδίαι.

— Ἐρση, Ἐρση! τί εἶναι τὸ βαθὺ τοῦτο σκότος; ἐφώνησεν ἀναπηδῶσα ἡ Ἀγραυλος. Διατί ὡς φλεγόμενη πίσσα διαρρέει ὁ οὐρανός; διατί τὰ ὄρη παλαίου ὡς μαινόμενα; διατί ἡ γῆ συστρέφεται στροβιλίζουσα;

— Ἄκουσον, ἀνέκραξεν ἡ Ἐρση, ἡ θάλασσα βοᾷ ὡς ἐκ μυριῶν στομάτων, καὶ κορυβαντιῶσα τινάσσεται· ὁ οὐρανός ἐρράγη καὶ προχέει ὑλακτοῦντας τοὺς καταρράκτας του, καὶ ὁ βορρᾶς συρίζει συναυλίας μετὰ τοῦ νότου! Ἡ φύσις ὅλη μυκάται ὡς σφαγιαζομένη.

— ὦ! πῶς οἱ οὐρανοὶ ἠνέφχθησαν! εἶπεν ἡ Ἀγραυλος. Ποῖον φῶς, χιλοπλάσιον τοῦ φωτός τῆς ἡμέρας διεχύθη ἐπὶ τῆς γῆς! Ἴδέ, ἰδέ τὰ χαριέντα δάση ἰδέ, ἰδέ τοὺς λειμῶνας. Ἴδέ, ἰδέ τὰ ἄνθη, τοὺς ῥύακας καὶ τοὺς λόφους! ὦ! πῶς ἡ γῆ σχίζεται! Φῶς ἐκχεῖται ἐκ τῆς χαινούσης πληγῆς της. Αἱ Ἐρινύες! Ἐρση! φρίκη! ἐξέρχονται!

ὄχι! δὲν εἶναι αἱ Ἐρινύες! Εἶναι ὁ Ἄρης! ὁ ἀνδρεῖός μου Ἄρης! Πάλλει τὴν φοβερὰν λόγχην του, καὶ μὲ καλεῖ εἰς χορόν.

— ὦ! ποῖος ἦχος πλήττει τὴν ἀκοήν μου! ἔλεγε συγχρόνως ἡ Ἔρση. Ποῖα ἐπουράνιος μουσικὴ διαχεῖται ἐπὶ τῆς γῆς! Ἄκουσον, ἄκουσον τὰς μυρίας κιθάρας, ἄκουσον τοὺς χιλιοστόμους αὐλοὺς, ἄκουσον τὰ χίλια μέλη συγγέμενα εἰς ἓν μέλος. Ἀλλὰ πῶς; προχωροῦσιν αἱ Ἐρινύες τρύζουσαι τοὺς ὀδόντας καὶ ὑλακτοῦσαι ὡς πειναλέαι λύκαιναι! Ὅχι! δὲν εἶναι αἱ Ἐρινύες, εἶναι ὁ καλός μου Ἑρμῆς, γλυκὺ μειδιῶν, τὴν τρίχορδον χελώνην του κρούων καὶ προσκαλῶν με εἰς τὸν χορόν!

Καὶ συγχρόνως ἀνέκρουσαν ἀμφότεραι ἄσμα ἀνέκφραστον καὶ ἀνήκουστον, οὔτε ὀλοφυρμόν, οὔτε ἀλαλαγμόν, ἀλλ' ἀμφοτέρων μετέχον· καὶ ἐκπλήττον τὴν ἡχὴ τῶν πέριξ σπηλαίων. Κρατοῦμεναι δὲ καὶ ἐκ τῶν χειρῶν, ἤρχισαν ἀλλόκοτον ὄρχησιν, συνισταμένην εἰς ἄλμα καὶ στροφὰς παραφόρους, ὧν ἐκάστη τὰς ἐπλησίαζεν εἰς τοῦ κρημοῦ τὸ ἄφρακτον χεῖλος.

Ἐπιστάσαι δὲ εἰς αὐτό, ἐξέτειναν ἀμφότεραι μειδιῶσαι τὰς χεῖρας, καί·

— Ἐλθέ, ὦ φίλτατε Ἄρη, ἔλθέ, ὦ Ἑρμῆ, προφέρουσαι, ἐπήδησαν ἐμπρός, καὶ κατὰ τῶν βράχων ῥιφθεῖσαι μετὰ μεγάλης κραυγῆς, κακῶς συνετρίβησαν.

Τοιαύτη ἦν ἡ πρώτη ποινὴ τῆς πρώτης γυναικείας περιεργείας ἐν Ἀθήναις.

Δ'.

Τὴν λύπην τῆς Πανδρόσου διὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀφίνομεν τὸν ἀναγνώστην νὰ συμπεράνη, καὶ τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον δὲν τὴν ἤξεύρομεν. Πιθανὸν δὲ φαίνεται ὅτι ἀπέδωκεν εἰς τὰς θανούσας αὐτῆς ἀδελφὰς τὰ τελευταῖα καθήκοντα, ἐνταφιάσασα αὐτὰς εἰς τὸ σπήλαιον παρ' ὃ ἐκρημνίσθησαν, ὡς ἐνεταφίασε καὶ τὸν πατέρα της, ὅταν μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν, εἰς τὸ ἱερόν ἔδαφος παρὰ τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ βρέφος, τῆς θεᾶς τὸν τρῶφιμον, ἀναθρέψασα, ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἐρεχθέα ἢ Ἐριχθόνιον.

Τὸ βρέφος τοῦτο ἠῤῥξῆσεν ἐπὶ τῶν βασιλέων Κραναοῦ καὶ Ἀμφικτύονος, καὶ μετὰ ταῦτα ἔγινε καὶ αὐτὸ βασιλεὺς. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο χωλὸν εἰς βαθμὸν ὥστε ἠναγκάσθη, ὅπως μετακινῆται, νὰ ἐφεύρη μηχανήν, ἣν ἐκάλεσεν ἄμαξαν, ἴσως διὰ τοῦτο, μὴ δυνάμενος νὰ μεταβαίνει ὅσον ἤθελε συνεχῶς εἰς τὸν τόπον, ἃν καθιέρωσε τῆς προστατιδὸς του ἡ νίκη, ὑποδόμησεν ἐν αὐτῷ τούτῳ τὸν οἶκόν του, τὸν μὲν ἕνα τοῖχον στηρίζων ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς δὲ τὸν ἄλλον περιλαβῶν καὶ τὸ φρέαρ, καὶ τὴν ἐλαίαν, καὶ τῆς τριαί-

νης τὰ ἔχνη, καὶ τὸν τάφον τοῦ Κέκροπος, καὶ τῆς Ἀθηναῆς τὸ Διι-
πετές ξόανον.

Ἄλλ' ὁ Ποσειδῶν, ὅσον θεὸς καὶ ἄν ᾦναι, ἤξεύρομεν ὅτι εἶναι φύσει ὀργίλος. Ἄμα λοιπὸν ἤττηθείς, ἐβυθίσθη, ὡς εἶπομεν, εἰς τὸν Ὠκεανόν, πνέων τρικυμίαν καὶ θύελλαν, καὶ εὐτυχία ὅτι τότε ἀκόμη δὲν διέτρεχον τὰς θαλάσσας στόλοι, ἄλλως θὰ κατεποντίζοντο αὐτανδρῶν. Ἄφ' οὗ δ' ἔμεινε χωνεύων τὸν θυμὸν του τεσσαράκοντα περίπου στιγμᾶς, ὡς ἡμεῖς οἱ ὠκύμοροι ὀνομάζομεν ἔτη, ἀνῆλθε διὰ σίφωνος εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Δία, ἐκδίκησιν μελετῶν.

— Τί ἔχει ὁ ἀγαθός μου ἀδελφός καὶ πνευστιᾶ ὡς τὰς φύσας τοῦ Ἡφαίστου εἰς τῆς Αἴτνης τὰ ἐργοστάσια ; ἠρώτησεν ὁ Ζεὺς.

— Εἰς αἰθάλης . . . εἶπεν ὁ Ποσειδῶν, ἀποπνιγόμενος ὑπὸ τοῦ θυμοῦ του, — δὲν ἐξήτασα ἄν Αἰγύπτιος ἢ ἄν Πελασγός . . . διότι φαίνεται τὴν φύσιν διπλοῦς . . . ὁ βασιλεὺς . . . ὁ οἰκιστής . . . ὁ δὲν ἤξεύρω τί τοῦ βράχου ἐκείνου, ὃν ὠνόμασε Κεκροπίαν . . . ὁ Κέκροψ τέλος . . .

— Αἶ ! τί ὁ Κέκροψ ; ἠρώτησεν ὁ Ζεὺς, γελῶν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του τὴν ἐξαψιν.

Ἄλλὰ τὸ τί ἦτο δύσκολον νὰ εἰπῇ ὁ Ποσειδῶν διότι πῶς νὰ κατηγορήσῃ τὸν Κέκροπα ὅτι, αἰρεθείς δικαστής, ἀπεφάσισε κατὰ συνείδησιν, καὶ πῶς νὰ τὸ παραστήσῃ ὡς ἐγκλημα εἰς τὸν Δία, ὅτι ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἐδικαίωσε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ; Ἀνάγκη λοιπὸν ἀντὶ τῆς ἀφορμῆς νὰ εὐρεθῇ πρόφασις.

— Ἄλλ' ὁ Κέκροψ, ὑπέλαβεν ὁ παντεπόπτης Ζεὺς, πρὸ πολλῶν στιγμῶν, ἢ ἐτῶν, ὡς λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀνῆκει ἤδη εἰς τὸν ἀδελφὸν Πλούτωνα, καὶ ἀντ' αὐτοῦ βασιλεύει ἤδη ἐν Ἀθήναις ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἐρεχθεύς.

Ἴδου ἐτοίμη ἡ πρόφασις καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἐκδίκησις κατὰ τοῦ Ἐρεχθεῶς περιελάμβανεν οὐ μόνον τὸν δικαστὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντί-ζηλον, διότι ὁ Ἐρεχθεύς ἦτο θετὸς ἀμφοτέρων.

— Ναί, περὶ τοῦ Ἐρεχθεῶς ἤθελον νὰ εἰπῶ, ἀπήντησεν ἀμέσως ὁ Ποσειδῶν. Ἠξεύρεις τί ἐπραξεν ; Ὁ αἰθιάτης αὐτὸς ἐπολέμει τοὺς γείτονάς του Ἐλευσινίους καὶ ἐπειδὴ ὁ υἱὸς μου Εὐμολπος ἦλθεν ἐκ Θράκης εἰς βοήθειάν των, ἐτόλμησε καὶ μοὶ τὸν ἐφόνευσεν ! Ἀκούεις, πάτερ ἀνδρῶν τε θεῶν τε ; Τὸν υἱόν μου ! Ὁ Ἐρεχθεύς μοὶ ἐφόνευσε τὸν υἱόν μου !

— Ἀτρέμας ἔχε, ἀγαπητὲ, εἶπεν ὁ Ζεὺς μετ' ἀμμιῆτου ἡμερίας. Δι' ἓνα τῶν θνητῶν τούτων σκωλήκων ὀργίζεσαι ; Νὰ κινήσω μόνον τὸν βραχίονά μου, καταστρέφω ὅλας τὰς γενεὰς αὐτῶν.

— Κίνησον λοιπόν, εἶπεν ὁ φιλέκδοικος Ποσειδῶν.

— Οὐ φροντίς, Ἐνοσίχθων, ἀπεκρίθη ὁ Ζεὺς· καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ὑπλοθήκης τῆς Αἴτνης ἓνα του κεραυνόν, καὶ χασμώμενος τὸν ἀφῆκε νὰ πέσῃ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἐρεχθέως.

— Ἴδού, φίλτατε, τῷ εἶπεν. Ὑπαγε ν' ἀναπαυθῆς. Ἄν ὁ ζέφυρος σ' ἔστρωσε μαλακὴν τὴν κοίτην σου, ἀπλωσον τὸν ἓνα βραχιόνα εἰς τὴν Ἀτλαντικὴν καὶ τὸν ἕτερον εἰς τὴν Εἰρηναίαν, καὶ βέγγε τὸν βόχθον τοῦ Ὠκεανοῦ.

Ὁ Ἐρεχθεὺς λοιπὸν ἔπεσεν ἐμβρόντητος, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐνεταφίασαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας του.

Ἄλλ' ἐκεῖ, ἐξ ἄλλης γωνίας τοῦ Ὀλύμπου, ἠκούσθησαν μεγάλαι φωναὶ, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ εἰσώρμησεν ἐρωτῶσα τίς ἐφόνευσε τὸν υἱὸν τῆς.

— Εὐφήμει, παρθένε, ἠθέλησε νὰ εἰπῇ ὁ Ζεὺς. Ἄλλ' ἐκείνη εἰς ἀστεῖσμούς δὲν ἦτο ποσῶς διατεθειμένη, καὶ ὁ λόφος τοῦ κράνους τῆς ἔνευε φοβερός, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ὁ Ποσειδῶν ἠγριοῦτο. Λοιδορίαὶ ἤρχισαν ἐκατέρωθεν νὰ διαφεύγωσι τὰ θεῖα στόματα, καὶ ἡ Ἐρις ἤρχιζε νὰ ἐπικρατῇ, τρύζουσα τοὺς ὀδόντας, ὅτι ὁ θρίαμβός τῆς ἠθέληεν ἀνανεωθῆ ἑνώπιον τοῦ Διός.

Τούτον αὐτὸς τὸν κίνδυνον αἰσθανόμενος:

— Ὅ,τι ἔγεινεν ἔγεινεν, εἶπε. Τώρα εἰρήνην, παρακαλῶ. Ὁ ἀγαπητός σου Ἐρεχθεὺς ἀπέθανε, φίλη Τριτογένεια· ἄς τιμᾶται ὡς ἥρωας, καὶ ἄς μείνῃ ὁ οἶκός σου ἑσκαεὶ σεβόμενος ὡς ἐδικός σου ναός, ὅπου καὶ μετὰ σοῦ νὰ λατρεύηται καὶ ἡ πιστὴ σου Πάνδροσος, ἡ ἡξέυρουσα νὰ μὴ πολυπραγμονῇ εἰς τὰ σκάνδαλα. Καὶ σὺ προσέτι, ἀδελφὲ, — προσέθηκεν ἔπειτα βλέπων τοῦ Ποσειδῶνος τὴν ὀργὴν ἐτοιμὴν νὰ ἐκραγῇ — ἔχε καὶ σὺ τὸ μέρος σου εἰς τὸν οἶκον τούτον. Ὅπου σᾶς διήρесе θεῖα ἀντιζήλια, ἄς σᾶς ἐνώσῃ ἀνθρωπίνη λατρεία. Ἄς θύωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ εἰς σέ καὶ εἰς τὸν Ἐρεχθεῖα ἀνάιμακτα θύματα, διότι ἰκανὸν αἶμα μεταξὺ σας ἐχύθη.

Μετὰ τὴν ἐτυμηγορίαν λοιπὸν ταύτην, ἣτις ὡς πᾶσαι τῶν ὑπερτάτων ἀρχόντων αἱ ἐτυμηγορίαὶ ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὡς δεῖγμα ὑπερτάτης δικαστικῆς ἀγχινσίας, καὶ ἐπανεφέρεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἄρμονίαν, οἱ Ἀθηναῖοι καθιέρωσαν τὸν οἶκον τοῦ Ἐρεχθέως ἢ τὸ Ἐρεχθεῖον, εἰς Ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, καὶ διασκευάσαντες αὐτὸν ἀναλόγως, ἐτέλουν ἐν αὐτῷ τῆς θεᾶς τὴν λατρείαν.

Ε'.

Μετὰ τινὰς δ' ἑκατοντῶναετηρίδας, ἐπελθὼν ὁ Πέροσης κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀσεβῶς συλήσας τοὺς ναοὺς αὐτῆς, ἐπυρπόλησε καὶ τὸ

Ἐρχεθεῖον μετ' αὐτῆς τῆς ἐλαίας, πρὸς μεγίστην θλίψιν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ αὐτῶν καὶ ὅποια ἡ ἐκπληξίς, ὅταν μετὰ μίαν ἡμέραν ἀνελθόντες εἰς τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ διαταγὴν τοῦ τυράννου, ὅπως θύσωσιν εἰς τὰ ἑρείπια τοῦ ναοῦ, εὗρον εἰς τὴν ἱεράν ἐλαίαν ποδιαῖον θαλλὸν βλαστήσαντα ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐπὶ τοῦ κεκαυμένου στελέχους!

Μετὰ βαθείας εὐλαθείας ἐδέχθησαν ὅλοι τὸ θαῦμα, καὶ διὰ τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδραγαθημάτων ἔσωσαν τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν, ἐμνήσθησαν τῆς προστατίδος αὐτῶν θεᾶς, καὶ οὐ μόνον τῇ ἀνῆγειραν τὸν μεγαλοπρεπῆ Παρθενῶνα, ἀλλ' ἀνφοκιδόμησαν ἐν Ὀλυμπιάδι 92α καὶ 93η τὸ Ἐρεχθεῖον μετὰ λαμπρότητος καὶ εὐπρεπειᾶς ἀπεριγράπτου, τὸν πολυτελῆ εἰς αὐτὸν ἐφαρμόσαντες Ἴωνιον ῥυθμὸν, περιστήσαντες τρεῖς στοάς, ὧν τὴν μίαν ἀντὶ κιόνων στηρίζουσι παρθενοὶ γλυπταί, τὰ γλαφυρὰ κιονόκρανα εἰς ἐπιχάλκους ἑλικας κάμψαντες, τὰς βάσεις διὰ κομφῶν πλοκάμων περικοσμήσαντες, τὸν λίθον εἰς ὁμοιότητα λεπτῶν ποικίλαντες ἀνθεμίων, καὶ πᾶν τὸ οἰκοδόμημα διὰ γραφῆς καὶ γλυφῆς πλουσίως καθωροίσαντες. Διήρσαν δὲ τὸν ὄλον ναὸν δίχα, τὸ μὲν αὐτοῦ, τὸν τάφον περιέχον τοῦ Ἐρεχθέως, τῇ Παλλάδι καθιερώσαντες καὶ τὸ φρέαρ καὶ τὸν τοῦ Κέκροπος τάφον καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον, εἰς τὴν Πάνδροσον ἀναθέντες. Ἀρχιτέκτονες δὲ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου ἀριστουργήματος ἦσαν ὁ Ἀρχίλοχος καὶ ὁ Φιλοκλῆς.

Μόλις δ' εἶχε περατωθῆ ὁ ναὸς, καὶ μετὰ ἐν ἔτος (ἐν Ὀλ. 93η, γ') ἐξερράγη πυρκαϊὰ ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὀλίγον τὸν ἔβλαψε, πιθανῶς μόνον τῆς στέγης τὴν ξυλικήν.

Αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε, ἐφ' ὧν ὁ ναὸς οὗτος ἦν τῶν Ἀθηναίων τὸ ἐγκαύημα καὶ ἡ ἐγγύθις τῆς προστασίας τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος· ἀλλ' ἦλθον καὶ αἰῶνες, καθ' οὓς ἀπέθανον ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ. Τότε αἱ Ἀθῆναι μετασχηματίσασαι ἀφιέρωσαν τὸν κομφὸν ναὸν εἰς τὸν ἀληθῆ Θεὸν τῶν χριστιανῶν. Ὅταν ὅμως ἐπέστη χρόνος, καθ' ὃν καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπέθανον εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τότε τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς οἰκοδομῆς, τὸ περιλαβὸν καὶ στεγάσαν δύο ἀλληλοδιαδόχους θρησκείας, κατερρῦη καὶ αὐτὸ λίθος πρὸς λίθον, καὶ τέλος, ἡ μὲν πρόστασις τῶν σεμνῶν Καρυατίδων ἐβεβηλώθη εἰς κατοίκημα τῶν παλλακῶν τοῦ Ὀθωμανοῦ φρουράρχου, ὁ δὲ σηκὸς τοῦ ναοῦ ἐγένετο ἀποθήκη πυρίτιδος, ἣτις ἀναφθεῖσά ποτε, κατασυνέτριψε τὰς θαυμασίας γλυφὰς εἰς κόνιν, καὶ τὴν οἰκοδομὴν πᾶσαν κατέρριψεν εἰς ἄμορφον σωρὸν ἑρείπιων.

5'

Ἄλλ' οὐχὶ πᾶσαν ἡ πρόστασις τοῦ μεγάλου πυλῶνος διετηρήθη

ἀκεραία, ὡς ἂν ἔμενον ἐπίτηδες, ὅπως συνόεση τὸ τέλος μετὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ ναοῦ τούτου. ὅπως παιᾶνες ἐλευθερίας καὶ θριάμβων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγιάσῃσι τοῦ τελευταίου τοῦ λίθου τὴν πτώσιν, ὡς θριάμβων καὶ ἐλευθερίας παιᾶνες ἐδόξασαν τὴν θέσιν τῶν θεμελίων αὐτοῦ.

Ἡ νύξ ἦτο, ὡς πᾶσαι σχεδὸν αἱ νύκτες τῶν Ἀθηναίων, εὐδίας καὶ διάσπερος. Ὁ ἀτρόμητος Γούρας, φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἀποσεισάσῃσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, ἐκάθητο σύννοος εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ Παρθενῶνος· ἀλλ' ἀντὶ νὰ προσέχη εἰς τὸν σιδηροῦν κύκλον τῶν ἐχθρικών ὄπλων, ἅτινα ἐζώννουσιν τὸν ἱερὸν λόφον, ἢ εἰς τὸν ἀνδρείον καὶ καρτερικὸν λόχον τῶν προμαχῶν αὐτοῦ, προσήλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναποσπᾶστως εἰς τὴν μόνην ἐναπολειπομένην στοᾶν τοῦ λαμπροῦ ἑρείπιου. Ἀνελογίζετο ἄρα τὰς διαφόρους τύχας τοῦ σεβασμίου οἰκοδομήματος τούτου, καὶ προσανέβαινε διὰ τῆς μνήμης του τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ βαρβαρότης τὸν ἐξωλόθρευσε, μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς οἱ θεοὶ τὸν καθίδρουν, ἢ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς τῶν ὄπλων καὶ τῶν κινδύνων, προσέφερεν εἰς τοῦ ἑρείπιου τὴν μελαγχολικὴν καλλονὴν τὸν αὐτόματον φόρον τοῦ θαυμασμοῦ του;

Οὐχί! Ὁ ὀρεσίτροφος πολεμιστῆς μικρὸν ἐγνώριζεν, οὐδὲ πολὺ ἐμερίμνα περὶ τῶν συμβάντων τοῦ ἀρχαίου μνημείου, οὐδ' ἐμέθυσεν εἰς ἐκστάσεις καλλιτεχνικάς. Ἀλλ' ἡ καρδία του ἐπέτα πρὸς τὸ μονῆρες ἑρείπιον, διότι εἰς αὐτὸ εἶχεν ἐναποθέσει τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ του, ὅτι μετὰ τὴν πατρίδα του εἶχεν ἀγαπητὸν ἐπὶ γῆς ἐφέρετο δὲ διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὰς μελλούσας ἡμέρας, καθ' ἃς διὰ τῆς σπάθης τῶν στρατιωτῶν του ἀπαλλαγείσα, ἐμελλεν ἢ Ἑλλάς ν' ἀναθάλη εἰς τὴν αὔραν τῆς ἐλευθερίας, καθ' ἃς ἡ γυνὴ του ἐμελλε νὰ στηρίζεται, σύζυγος ὑπερήφανος ἀνδρὸς ἐλευθέρου, μήτηρ ἐλευθέρων υἱῶν, ἐπὶ τοῦ τροπαιούχου βραχίονός του, καθ' ἃς τὰ τέκνα του, μὴ αἰσχυρόμενα διὰ τὸ ἔθνος των καὶ διὰ τὴν καταγωγὴν των, ἐμελλον ν' ἀμιλλῶνται ὅπως ὑπηρετήσῃσι τὴν πατρίδα των ἐπίσης ἐντίμως, ὡς ὑπηρετήσεν αὐτὴν ὁ πατὴρ των.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἐπαγωγῶν τούτων ὀνείρων τοῦ μέλλοντος, περιέφερον ἐνίοτε ἀδιάφορον βλέμμα εἰς τὸν ὑπὸ πυρίνων μετεώρων κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν διασχιζόμενον οὐρανόν, καὶ παρηκολούθει, προκλητικῶς μειδιῶν, τὴν φλογεράν παραβολήν, ἣν διέγραφε διὰ τῶν ἀέρων ἡ βόμβα κατερχομένη πρὸς τὴν ἀρχαίαν στοᾶν· διότι ἐν αὐτῇ ἐστέγαζον τὰς φίλας κεφαλὰς αἱ κολοσσιαῖαι μαρμαρίναι δοκοί, αἱ ἀψηφῆσασαι τὸ δρέπανον τῶν αἰῶνων, καὶ διότι ἐπὶ τῶν ἀκαταστρόφων τούτων δοκῶν ἡ πρόνοια τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ εἶχε χύ-

σει χῶμα βαθύ, ὅπως προφυλάξῃ ἔτι μᾶλλον αὐτὰς ἀπὸ τῆς ὀλεθρίου τῶν βομβῶν ἐπαφῆς.

Ἄλλὰ τοῦ ἀνθρώπου ἡ πρόνοια! Τὸν μὲν στρατηγόν, ταῦτα ἀναλογιζόμενον, προσέβαλεν αἴφνης σφαῖρα θανατηφόρος, καὶ τὸν ἔριψε νεκρὸν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ὧν ἡρωϊκῶς προηγωνίζετο. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον, εἰς νύκτα, ὡς ταύτην εὐδίαν, βόμβα συρίζουσα ὡς τεράστιος ὄφις, ἐνέσκηψε μετὰ πατάγου εἰς τὴν μετὰ τσοαύτης ἐπιμελείας ἐξασφαλισθεῖσαν στοάν, ἐβυθίσθη εἰς τὸ χῶμα ὡς λίθος εἰς ὕδωρ, καὶ ἀνεπήδησε βραγεῖσα μετὰ φοβεράς βροντῆς εἰς μυρία συντρίμματα. Ἄλλὰ συγχρόνως, εἰς τὸν κλονισμόν τῆς ἐκρήξεως, βοηθούμενον ὑπὸ τοῦ ἐπιβαρύνοντος χόματος, ἐρράγησαν αἱ δοκοί, καὶ κατεκρημνίσθησαν βαρεῖαι συμπαρασύρουσαι καὶ μέρος τοῦ οἰκοδομήματος.

Τότε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φοβεροῦ δούπου ἠγέρθη ὀξεῖα κραυγὴ, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ πάντα ἐκάλυψε σιγὴ τοῦ θανάτου. Ἦν δὲ αὕτη ἡ κραυγὴ τῶν νέων θυμάτων τῆς ἐλευθερίας, ἐκπεπομένη ἐκ τῶν κατάρρεόντων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος.

Ἄλεξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς.

ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ

Μετὰ τὴν ἄλωσην τῶν Ἀθηνῶν ὁ Λύσανδρος παρέδωκε τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὴν διάκρισιν τριάκοντα ἀνδρῶν. Οἱ τριάκοντα ἰδρύθησαν κυρίως ἐπὶ τῇ προφάσει νὰ συντάξωσι νέους νόμους καὶ νέον πολιτευμα· ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἀνέλαβον τὴν αὐτογνώμονα κυβέρνησιν τοῦ Κράτους, διορίσαντες ὅσας καὶ οἷας ἤθελον ἀρχὰς καὶ προσέτι βουλήν, ἣτις ὅμως συγκειμένη ἀπὸ τῶν ἐπανελθόντων φυγάδων καὶ ἐν γένει ἀπὸ τῶν ἐμπαθεστέρων ὀλιγαρχικῶν ἀπέβη τυφλὸν ὄργανον τῶν νέων κυβερνητῶν· ἐνοεῖται ὅτι πᾶν ἔχνος ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ἡλιαστικῶν¹ δικαστηρίων ἐξέλιπεν. Οἱ τριάκοντα, γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς πόλεως, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τυραννίαν φοβεράν, ἣτις δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν ἔνοιαν τοῦ τί συνέβαινε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦπτον εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ὅσων τὰ πράγματα παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου

1. Ἐκαλοῦντο οὕτω διότι συνήθρευον ἐν εὐρυτάτῳ δημοσίῳ κτίριῳ τῶν Ἀθηνῶν, τῇ Ἡλιαίᾳ, ἐκαλεῖτο δὲ καὶ τὸ κτίριον οὕτω πιθανῶς, ὡς ἐστερημένον στέγης καὶ ἐκτεθειμένον εἰς τὸν ἥλιον. Τὰ δικαστήρια ταῦτα συνέκειντο ἐκ 500 ἢ 1000 ἢ 1500 δικαστῶν, ἐδικάζοντο δ' ἐν αὐτοῖς τὰ τε δημοσία πράγματα καὶ τὰ κακούργηματα. Ἡ Ἡλιαία πιθανώτερον οὐχὶ ἐκ τοῦ ἥλιος ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀλία ἔχει τὴν παραγωγὴν, ὅπερ συνάθροισιν καὶ ἐκκλησίαν σημαίνει.

εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς. Προέβησαν δὲ εἰς τὴν ἀρανίαν μετὰ περιέργου-
 τινὸς βαθμολογίας, ἣν κατὰ δυστυχίαν ἀπαντᾶειν εἰς ὅλας τὰς στα-
 σεις τῶν πολιτειῶν. . . . Κατ' ἀρχὰς οἱ τριάκοντα ἐπεχείρησαν τὴν
 τιμωρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ὅτινες, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς προηγου-
 μένης δημοκρατίας αἰσχρὰν αὐτῶν διαγωγὴν, ἦσαν τινὸντι ἄξιοι κα-
 ταδικῆς· ἀπρῶτον μὲν, λέγει ὁ Ξενοφῶν, οὐδὲ πάντας ἤδεσαν ἐν τῇ
 δημοκρατίᾳ ἀπὸ σκυροφαντίας ζῶντας καὶ τοὺς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς
 βαρεῖς ὄντας, συλλαμβάνοντες, ὑπῆγον θανάτου. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον
 ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν ἀπαντας τοὺς ἐπισημοτέρους ἀνδρας τῆς
 δημοκρατικῆς μερίδος· καὶ ἐπειδὴ προέβλεπον ὅτι τοῦτο δύναται νὰ
 προκαλέσῃ δεινὴν ἐν τῇ πόλει ἀντίστασιν, ἔσπευον εἰς Σπάρτην καὶ
 ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Λυσάνδρου φρουρὰν, ὑπάρχμοστον¹ Λακεδαι-
 μόνιον, ὑποσχόμενοι νὰ ἀναλάβωσιν αὐτοὶ τὴν συντήρησιν τῆς ἐπικου-
 ρίας ταύτης. Ἐλθόντος δὲ τοῦ ἀρχμοστοῦ Καλλίου μετὰ τῆς φρουρᾶς
 καὶ καταλαβόντες τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπεχείρησαν ἤδη σφαγὴν τῶν δη-
 μοκρατικῶν ἀνηλεῆ, δήμευοντες τὴν περιουσίαν ὅλων ὅσοι διὰ τῆς
 φυγῆς ἐπετύγγανον νὰ σώσωσιν τὴν ζωὴν, ὅπως πράξεν ὁ Θρασύβουλος
 καὶ ἄλλοι· πρὸς τοῦτους καταδικάζοντες τὰς τοιοούτους εἰς ἐξο-
 ρίαν, ὅτε καὶ κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐξέδικαζεν ἡξορίας ψήφισμα. Οὐδὲ
 ἤρκισθησαν εἰς μόνους τοὺς ἐπιφανεστέρους δημοκρατικούς, ἀλλὰ ἐπέ-
 βαλλον ἤδη χεῖρα εἰς πάντας τοὺς ἐπὶ φρονῆσι καὶ πλοῦτω καὶ
 ἀξιώματι διακεκριμένους ἀνδρας πάσης πολιτικῆς μερίδος, μὴ ἐξαι-
 ρουμένων μηδὲ πολλῶν ὀλιγαρχικῶν· διότι κατήντησαν νὰ θανατώ-
 σωσιν καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικίου Εὐκέρην, καὶ αὐτὸν τὸν
 υἱὸν τοῦ Νικίου Νικήρατον, ὅστις οὐ μόνον τὴν μεγάλην τοῦ πατρὸς
 περιουσίαν εἶχε κληρονομήσει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγνωσμένην πρὸς τὴν
 δημοκρατικὴν πολιτείαν ὀσμύνην.

Ἐν τούτοις, ὡς πρὸς τοὺς πολλοὺς τούτουφάνους δὲν ἦσαν σύμ-
 φωνοὶ ὅλοι οἱ τριάκοντα. Ὁ Θρασιμένης, εἰς ὃ τῶν τριάκοντα, ἐνό-
 μιζεν ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἤρκει ἡ καταδικὴ τῶν πονηστέρων δημοκρατικῶν,
 ὅτι δι' αὐτῆς ἐξησφαλίσθη ἡ ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις καὶ ὅτι πλειο-
 τέρα αἵματος χύσις ἀπέβαινε μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθὼς ταραττουσα
 τὰ πνεύματα, αὐξάνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν παρῶν, καὶ ἀποξενούσα
 φίλους καὶ οὐδετέρους. Ταῦτα δὲ ἐπρέσβευον καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν τριά-
 κοντα καὶ τῶν νέων βουλευτῶν οἱ μετριοπαθεῖσσι. Ἄλλα ὅμως ἐφρό-
 νει ὁ βιαιότερος Κριτίας, ὅστις εἰς ὧν ὁμοιωστῶν τριάκοντα, παρί-
 στυεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, διὰ τοῦ θράσους αὐτοῦ, τοὺς δειλοτέρους

1. Ἀρχμοστοὶ ἐκαλοῦντο οἱ ἐκ τῆς Σπάρτης ἐκπεμπόμενοι ἀνδρες πρὸς κυβερνήσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς κατεχομένων πόλεων.

τῶν νέων κυβερνητῶν. Ὁ Κριτίας ἀνῆκεν εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένη, ἦτο πλουσιώτατος, καὶ εἶχεν ἐξαιρετον παιδείαν καὶ εὐφυΐαν· ἀλλ' οἰστρηλατούμενος ὑπὸ ἀχαλινώτου φιλαρχίας, περιῆλθεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ φόνος καὶ ληστεία καὶ πᾶν ἄλλο ἀνοσιούργημα εἶνε θεμιτὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου ὄργανα. Ὅτε ὁ Θηραμένης, βλέπων πολλοὺς θανατούμενους ὄχι διότι ἐκακοποίησαν κατὰ τι τοὺς καλοὺς κἀγαθοὺς, ἀλλὰ μόνον διότι ἐτιμήθησαν ποτε ὑπὸ τοῦ δήμου, παρετήρει πρὸς τὸν Κριτίαν, ὅτι τὸ τοιοῦτο δὲν ἦτο εὐλογον, «ἐπεὶ καὶ ἐγὼ» προσθέτων «καὶ σὺ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἵπομεν καὶ ἐπραξαμεν,» ὁ Κριτίας ἀντέλεγε μετὰ τῆς ἀναιδούς εἰλικρινείας ἣν ἔχει πολλάκις ἡ φιλαρχία, ὅτι ὁ θέλων νὰ ἀρξῆ ὀφείλει νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν πάντα ὅστις εἶναι ἱκανὸς νὰ διακωλύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ποθουμένου· ὁ δὲ φρονῶν ὅτι ἐπειδὴ εἴμεθα τριάκοντα καὶ ὄχι εἰς, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐπιμελώμεθα τῆς ἀρχῆς ἡμῶν ὡς τυραννίδος, εἶναι εὐήθης. Καὶ ἐξηκολούθησε λοιπὸν ἡ σφαγὴ καὶ δήμευσις. Τότε ὁ Θηραμένης, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φοβούμενος τὴν αὔξουσαν ἀγανάκτησιν τοῦ κεινοῦ, προέτεινε νὰ κληθῶσι μέτοχοι τῆς ἀρχῆς πάντες οἱ ἐξ ἰδίων δυνάμενοι νὰ ὑπηρετήσωσι στρατιωτικῶς τὴν πολιτείαν. Ὁ δὲ Κριτίας, τοῦτο μὲν δὲν ἐδέχθη, συνήνεσε δὲ ἀπλῶς νὰ συνταχθῆ κατ'ἀλόγος 3000 ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἐπιτραπῶσιν εἰς τούτους τὰ πολιτικὰ δίκαια· φροντίσας ὅμως συγχρόνως νὰ μὴ παρακάβῃ εἰς αὐτὸν εἰμὴ τοὺς περισσοτέρους αὐτοῦ ὀπαδοὺς καὶ εἰς ἐκείνους πάλιν νὰ δώσῃ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἔν μόνον δικαίωμα, τοῦτο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ θανατωθῶσιν, εἰμὴ διὰ τῆς ψήφου τῆς βουλῆς, ἐνῶ ὅλων τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἡ ζωὴ ἐξηρτάτο ἀπὸ μόνης τῆς θελήσεως τῶν τριάκοντα. Ἐν τῷ πολιτικῷ ἐκείνῳ παροξυσμῷ, καθ' ὃν δὲν προέκειτο εἰμὴ περὶ ζωῆς ἢ θανάτου, μόνον πολῦτιμον δικαίωμα ἐθεωρεῖτο, ὡς φαίνεται, πῶς νὰ σώσῃ τις τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον πῶς νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅσον ἐνεστι πλειότερον τὸν θάνατον.

Συγκροτηθέντος τοῦ σώματος τῶν τρισχιλίων, ὁ Κριτίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφώπλισαν πρὸ πάντων, διὰ τῶν ὀπαδῶν ἐκείνων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων φρουρῶν, ἅπαντάς τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους ὀπλίτας· καὶ ἔπειτα θεωρήσαντες ὅτι ἤδη δύνανται νὰ πράξωσιν ὅ,τι θέλωσι, «πολλοὺς μὲν ἔχθρας ἔνεκα ἀπέκτεινον, πολλοὺς δὲ χρημάτων. Ἐδοξε δ' αὐτοῖς ὅπως ἔχοιεν καὶ τοῖς φρουροῖς χρήματα διδόναι, καὶ τῶν μετοίκων ἓνα ἕκαστον λαβεῖν, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀποκτεῖναι τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἀποσημῆνασθαι.» Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Κριτίας, βλέπων ὅτι ὁ Θηραμένης δὲν ἔπαυεν ἀντιλέγων εἰς τὰ γινόμενα, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ τούτου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θηρα-

μένης, εἰς ὧν τῶν τρισχιλίων, δὲν ἠδύνατο νὰ καταδικασθῆ εἰμὴ ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἢ δὲ βουλή ἀκούσασα αὐτὸν ἀπολογούμενον, ἐφάνη εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένη, ὁ Κριτίας ἐξῆλειψεν αὐτὸν αὐτογνωμόνως ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν 3000 καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον διὰ τῶν τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης ἀπέθανε γενναίως, καὶ λέγουσιν, ὅτι, ἀφοῦ ἔπιε τὸ κώνειον, ἔχουσε κατὰ γῆς τὰς τελευταίας αὐτοῦ σταγόνας εἰπὼν, «Κριτία τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ» ὑποδεικνύων οὕτω τὴν τύχην ἧς ἦτο ἄξιος ὁ βίαιος αὐτοῦ ἀντίπαλος. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον ἀξιοκατάκριτος ὑπῆρξεν ἢ ὅλη τοῦ ἀνδρὸς παλίμβουλος καὶ ἰδιοτελὴς πολιτεία· ὅθεν καὶ ἐπεκαλεῖτο «κάθορνος,» διότι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὑποδήματος, φορούμενον ὑπὸ γυναικῶν τε καὶ ἀνδρῶν, καὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας ἀδιακρίτως ἀρμόζον, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξεικονίζει ἀποχρώντως τὸν ἄστατον καὶ κατὰ τὰς πνοὰς τοῦ ἀνέμου ἐκάστοτε στρεφόμενον ἄνθρωπον.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τυραννία τῶν τριάκοντα ἀπὸ τοῦ ἀπριλίου μέχρι τοῦ δεκεμβρίου 404, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἐπεσον ἐν Ἀθήναις, εἰάν πιστεύσωμεν τοὺς μεταγενεστέρους ῥήτορας, θύματα αὐτῆς περὶ τὰ 1500. Ἄλλ' ἤδη ἤρχισαν νὰ ἐπισωρευῶνται εἰς τὸν ὄριζοντα νέφη τινά, τὰ ὅποια ἐκτραγέντα μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ταύτης συμφορᾶς. Εἶδομεν ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι Ἀθηναῖοι εἶχον διασώσει τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τῆς φυγῆς. Οἱ φυγάδες οὗτοι, ὧν ἐπίσημότατος ἦτο ὁ πολλὰκις ἤδη παρ' ἡμῶν μνημονευθεὶς Θρασύβουλος, εὗρον ἄσυλον καὶ εἰς Θήβας καὶ εἰς Μέγαρα· διότι αἱ πόλεις αὗται δυσαρραστήσαι διὰ τὴν ἀγέρωχον καὶ ἄδικον καὶ τυραννικὴν πολιτείαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῆς Σπάρτης, παρήκουσαν εἰς τὸ ψήφισμα, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ φυγάδες ἐπρεπε νὰ παραδίδωνται ἀμέσως εἰς τοὺς τριάκοντα ὃ δὲ κωλύσας ἐτιμωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ποινῆς πέντε ταλάντων ¹. Ὁ Θρασύβουλος λοιπὸν καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τῆς προστασίας ἧς ἔτυχον εἰς τὰς γείτονας ἐκείνας πόλεις καὶ μάλιστα ἐν Θήβαις, καταλαμβάνουσιν αἰφνης τὴν Φυλὴν ². Ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς εἰμὴ ἐβδομήκοντα, οἱ τύραννοι, ὀλιγωρήσαντες τὸ πρῶτον, δὲν ἐσπευσαν νὰ ἀποκρούσωσιν αὐτοὺς δραστηρίως. Ὅθεν ὁ Θρασύβουλος ἐνισχύεται, τρέπει τὸν ὕστερον σταλέντα στρατὸν καὶ γίνεται μετ' οὐ πολὺ κύριος τοῦ Πειραιῶς. Τότε συγκροτηθεῖσης μάχης μεταξύ τῶν δύο μερῶν πίπτει ὁ Κριτίας, καὶ

1. Τὸ ἄττικόν τάλαντον, ὅπερ ἦν τὸ κοινότατον χρηματικὸν μέτρον, ἀπετελεῖτο ἐκ μνῶν 60 ἧτοι 6 000 δραχμῶν περίπου. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπῆρχον κατὰ τόπους διαφόρου τιμῆς τάλαντα.

2. Ὁχυρωτάτη κώμη τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὰ Βοιωτικὰ σύνορα.

οὐ τριάκοντα ἀποβάλλουσιν ἤδη ἅπαν τὸ θάρρος αὐτῶν. Τῇ ὑστεραίᾳ ἦλθον ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι εἰς τὸ συνέδριον, τοσοῦτω μᾶλλον. ὅσω καὶ οἱ τρισχίλιοι ἦσαν διηρημένοι πρὸς ἀλλήλους. Πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν, μὴ μετασχόντες τῶν γενομένων ἀδικημάτων, ἐπεθύμουν τὴν ἐξωσιν τῶν τυράννων καὶ τὴν τῶν φυγάδων ἀνάθετον, καὶ ἐπὶ τέλους, περὶ μέσου τινὸς ὄρου συμφωνήσαντες, ἔπαυσαν μὲν τοὺς τριάκοντα, ἀπελθόντας εἰς Ἐλευσίνα, διώρισαν δ' ἅντ' αὐτῶν δέκα ἄλλους, ἕνα ἄφ' ἐκάστης φυλῆς. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔαρι τῷ 403. Ἄλλα καὶ ἐπὶ τῶν δέκα ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Πειραιεῖ ἔχθροπραξίαι· δὲν ἔπαυσαν δὲ οὐδ' οἱ ἐν Ἐλευσίνῃ τριάκοντα ἐλπίζοντες τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀρχῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θρασύβουλος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνίσχυετο ἐν Πειραιεῖ, οἷ τε δέκα καὶ οἱ τριάκοντα ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Σπάρτην, ζητοῦντες βοήθειαν· οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐδάνεισαν μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὀλιγαρχικοὺς ἑκατὸν τάλαντα, ἀπεφάσισαν δὲ συγχρόνως νὰ πολιορκήσῃσι τὸν Πειραιᾶ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἔστειλαν ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Λύσανδρον ὡς ἀρμοστήν μετὰ στρατοῦ, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Λίβυν, ὡς ναύαρχον τοῦ στόλου. Ἐντυθεὺς ἢ καταστροφὴ τῶν ἐν Πειραιεῖ Ἀθηναίων ἐφαίνετο ἀναπόδραστος· τότε ὅμως ἀνεφάνη ἀριδύτως ἢ ἀνεπιτηδεϊότης τῆς Σπάρτης περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἡγεμονίας. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Κορίνθιοι εἶχον ἀποποιηθῆναι ἀκολουθήσῃσι τὸν Λύσανδρον ἐπερχόμενον μετὰ τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατ' οὐδὲν παρεβίασαν τὰς συνθήκας. Ἄλλα μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ παρήχθη διχόνοια· ἡ ὀλιγαρχία τῆς πόλεως ταύτης, φοβουμένη πρὸ καιροῦ τὴν ὁσημέραι προαγομένην δύναμιν τοῦ Λυσάνδρου καὶ μὴ θέλουσα νὰ προσλάβῃ οὗτος νέαν τιμὴν καὶ δόξαν διὰ δευτέρας τῶν Ἀθηνῶν κατακτήσεων, ἔπεμψε κατόπιν αὐτοῦ καὶ ἕνα τῶν βασιλείων, τὸν Πausανίαν, μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ δὲ, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς μερίδος, ἣν ὑπεστήριζεν ὁ Λύσανδρος, καὶ ἐπήγαγε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 403. Ἐκχωρησάντων δὲ ἔπειτα τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, ἠνωρθῆθη ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἀρχαῖον δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀνεκτήθη ἡ Ἐλευσίς καὶ ἐψηφίσθη ἀμνηστία, τῆς ὁποίας δὲν ἐξηρέθησαν εἰμὴ οἱ τριάκοντ' ἄνδρες καὶ ὅσοι ἐγένοντο τυφλὰ αὐτῶν ὄργανα.

Κ. Παπαρρηγόπουλος.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΚΥΝΙΚΟΣ¹

Ὁ Ἀντισθένης² ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς κυνικῆς λεγομένης σχολῆς, ὁπαδὸς τῆς πρακτικῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας, οὗτινος διετέλεσε καὶ μαθητῆς, παρεμόρφωσε τὴν ἀγαθὴν διδασκαλίαν, καὶ ἐξητύλισε τὴν λιτὴν ἐκείνου δίαιταν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἤρξατο διδάσκων εἰς τὸ γυμνάσιον τὸ καλούμενον Κυνόσαργες, εἰς ὃ ἐφοίτων νόθοι, ἐν οἷς φαίνεται ὅτι κατελέγετο καὶ ὁ Ἀντισθένης. Ἐῖτε δὲ ἐκ τοῦ τόπου εἰς ὃν ἐδίδασκεν, εἴτε ἐκ τῆς λιτῆς μέχρι κτηνωδίας διαίτης οἱ ὁπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης ἐκλήθησαν κυνικοί, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀντισθένης ἐκάλει ἑαυτὸν Ἀπλοκύνα. Τούτου μαθητῆς ὑπῆρξε Διογένης ὁ Σινοπεύς, υἱὸς Ἰκεσίου τοῦ τραπεζίτου. Τίς ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κυνικοῦ τούτου φιλοσόφου, ὃν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι σχεδὸν ἀπεθῆσαν; Καὶ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας δυσκόλως θέλομεν ἀπαντήσῃ ἄνδρα ἀπεχθέστερον καὶ μᾶλλον ἀσχήμονα, ἀληθῶς κύνα λυσσητῆρα³, ὡς κομπορρημενῶν ἀπεκάλει ἑαυτόν.

Ὁ παιδικὸς αὐτοῦ βίος οὐδὲ εὐτυχῆς ὑπῆρξεν οὐδὲ ἄμεμπτος. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε δημοσίαν τράπεζαν· μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς τὸν πλοῦτον, ὃν διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου ἀπέκτα, ἀπεφάσισε νὰ γείνη πλουσιώτερος δι' ἀσφαλεστέρου τινὸς τρόπου, παραχαράττων τὰ νομίσματα· πολλοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰκεσίου τὴν πρᾶξιν· ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐξετέλεσαν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐγκλημα τῆς παραχαράξεως. Ἀνακαλυφθεῖσας τῆς πράξεως, ὁ μὲν πατὴρ ἐθανατώθη, ὁ δὲ μέλλων ἐνδοξὸς φιλόσοφος ἐσώθη τραπεῖς εἰς φυγὴν, περιεπλανήθη εἰς διαφόρους πόλεις, ἐπισκέφθη τοὺς Δελφοὺς, κακουργήσας δὲ καὶ ἐκεῖ ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας, συνεπιφέρων μεθ' ἑαυτοῦ πενίαν ἄκραν καὶ φιλοδοξίαν ἄκραν ἀλλὰ καὶ ῥαθυμίαν πολλὴν καὶ ἀμάθειαν.

Ἐν Ἀθήναις ἐπισκέφθη τοὺς διαφόρους διδασκάλους, ἀλλ' ὑπὲρ πάντας ἐπροτίμησε τὸν Ἀντισθένην· οὐχὶ βεβαίως διότι ἐπίσθη περὶ τοῦ ὑγιῶς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι ἐπίσθη ὅτι ταχέως ἠδύνατο νὰ γίνῃ κάτοχος τῆς ἀσφόρου ἐκείνης σοφίας, ἧς τὸ θεμέλιον ἦν ὁ κτηνωδὸς βίος. Χρήματα δὲν εἶχε, παιδείαν δὲν εἶχεν, ἀνάιδειαν ἀπέκτησε μεγίστην ἕνεκα τῶν διαφορῶν αὐτοῦ κακουργημάτων, ἠδύνατο λοιπὸν νὰ ἀνακαλύψῃ καταλληλότερον διδάσκαλον τοῦ Ἀν-

1. Ἐγεννήθη ἐν Σινόπῃ τῷ 413 καὶ ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ τῷ 324 π. Χ.
2. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 424 π. Χ. καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν.
3. Λυσσαλέον.

τισθένους; Ἄλλ' ἂν ὁ Ἀντισθένης διέστρεψε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, δὲν ἐξητυλίκεν ὅμως αὐτὴν ἐπὶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Διογένης. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ὁ μὲν Ἀντισθένης ὑπὸ μόνῃς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐστὶ γνωστός, τοῦ δὲ Διογέους τὸ ὄνομα ἦτο καὶ εἶναι δημοτικώτατον. Ἡ ἀνθρωπότης ἀγαπᾷ τὸ παράδοξον καὶ θεοποιεῖ πολλάκις τὸ γελοῖον. Ὁ Διογένης παρέστη ποτὲ πλησίον ῥήτορος περὶ τῶν κοινῶν σπουδαίως ἀγορευόντος· ἀλλ' ὁ ῥήτωρ οὐδένα πλὴν τοῦ Σινωπέως εἶχεν ἄλλον ἀκροατὴν· πολλοὶ ἤρχοντο καὶ παρήρχοντο χωρὶς νὰ προσέξωσι ποσῶς εἰς τὰς συμβουλάς αὐτοῦ. Ὁ Διογένης τότε ἐσυμβούλευσε τὸν ῥήτορα ν' ἀρχίσῃ νὰ τερετίζη· ἀμέσως πλῆθος πολὺ συνήχθη περὶ τὸν τερετίζοντα καὶ οὐδέποτε ἴσως ἀκροατήριον ῥήτορος ὑπῆρξε πολυανθρωπότερον. Ὁ Διογένης ἐσκώψε μὲν τότε τοὺς ἀνοήτους ἐκείνους ὅτινες ἄσμενοι προσήρχοντο πρὸς τὸν ἀνοητεύοντα, ὠλιγώρου δὲ τὸν σπουδαιολογούντα· ἀλλ' ἡ τύχη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁμοία· διὰ τῆς ἀσχημοσύνης αὐτοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων.

Ὁ Διογένης δὲν εἶχε σύστημα φιλοσοφικόν· οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ἀφοῦ ἀπεσκοράκιζε πᾶσαν θεωρίαν. Τὴν φήμην αὐτοῦ ἀπέκτησε διότι ἔζη βυπαρὸς καὶ ἀκαθαρτὸς φέρων πῆραν καὶ βακτηρίαν, κατοικῶν εἰς τὸν παρὰ τὸ Μητρώον (1) πῖθον, καὶ κατασοβαρευόμενος τῶν ἄλλων (2). Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἀμαθείας δι' ἣν πολλοὶ τῶν συγχρόνων ἐψέγον αὐτόν· διότι ὅτε ποτὲ τῶ εἶπον — πῶς οὐδὲν εἰδὼς φιλοσοφεῖς; ἀπήντησε — καὶ ἂν προσποιούμαι σοφίαν καὶ τοῦτο φιλοσοφεῖν ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ μουσικὴ, ἡ γεωμετρία, ἡ φυσικὴ καὶ τὰ τοιαῦτα εἰσὶν ἄχρηστα καὶ οὐχὶ ἀναγκαῖα. Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν τῆ δε κακέισε διεσπαρμένων γυμῶν καὶ ἀποφθεγμάτων αὐτοῦ θελήσωμεν νὰ κρίνωμεν τί ἐπὶ τέλους ἐπρέσβευεν ὁ παράδοξος αὐτὸς ἄνθρωπος, θέλομεν ἰδεῖ ὅτι παρεδέχετο πᾶσαν πρὸ αὐτοῦ λεχθεῖσαν τερατολογίαν καὶ ἀνοησίαν, ἀποκρούων ἐν τούτοις πᾶν ἀληθῶς σοφὸν καὶ ὠφέλιμον.

Ἄλλ' ἂν ἐν ταῖς δοξασίας αὐτοῦ ἦν ἀφύεστατος, ἦν ὅμως εὐφύεστατος εἰς τὸ σκόπτειν καὶ τὸ ὀνειδιζειν. Οὕτω τὴν μὲν Εὐκλείδου σχολὴν ἔλεγε χορλήν· τὴν δὲ Πλάτωνος διατριβὴν κατατριβὴν· τοὺς δὲ Διονυσιακοὺς μεγάλα θαύματα μωροῖς· τοὺς δημαγωγοὺς ὄχλου διακόνους. Οὐδένα φιλόσοφον ἠνείχετο, πάντας ἐχλευάζεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸν Πλάτωνα. Καὶ αὐτὸν τὸν Σωκράτην ἔλεγε μαινόμενον. Ἄλλ' ἂν ὁ Σωκράτης ἐμείνετο, τί ἔπασχε λοιπὸν Διογένης ἃ

1. Μητρώον, ὁ ναὸς τῆς μητρὸς τῶν θεῶν Κυβέλης.

2. Ἀλαζονικῶς καὶ ὑπερηφάνως φερόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους.

κύνων; Ἐλεγε δὲ ὅτι περὶ μὲν τοῦ παρορύττειν καὶ λακτίζειν ἀγωνίζονται οἱ ἄνθρωποι, περὶ δὲ καλοκάγαθίας οὐδεὶς. Ἐθαύμαζε τοὺς γραμματικούς, οἵτινες τὰ μὲν τοῦ Ὀδυσσεῶς κακὰ ἀνεζήτουν, ἡγνούουν δὲ τὰ ἴδια καὶ τοὺς μουσικούς, οἵτινες ἀρμόττουσι μὲν τὰς ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς, ἀνάρμοστα δ' ἔχουσι τὰ ἤθη καὶ τοὺς μαθηματικούς, οἵτινες ἀποβλέπουσι μὲν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, τὰ δ' ἐν ποσὶ πράγματα παρορῶσι καὶ τοὺς ῥήτορας, οἵτινες σπουδάζουσι μὲν τοὺς περὶ δικαίου λόγους, οὐδόλως δὲ ῥυθμίζουσι τὸν ἑαυτῶν βίον πρὸς τὸ δίκαιον· ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐθαύμαζε πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐπαινοῦσι μὲν τοὺς δικαίους ὅτι εἰσὶν ἀνώτεροι τῶν χρημάτων, ζηλοῦσιν ὅμως τοὺς πολυχρημάτους.

Λέγουσιν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας εἶπέ ποτε, ὅτι, ἐὰν δὲν ἦτο Ἀλέξανδρος, ἤθελε νὰ ἦναι Διογένης· τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον· ψυχὴ γενναία καὶ μεγαλόφρων, ἦτο ἀδύνατον νὰ ζηλεύσῃ τὴν ποταπὴν δαιταν καὶ τὸν ἄμουσον καὶ ἀπειρόκαλον βίον τοῦ Διογένηος· τίς οἶδε τίς ἐκ τῶν ὑπαδῶν τοῦ Διογένηος ἐπλασε τὸν μῦθον τοῦτον.

Ἐνίοτε αἱ ἀπαντήσεις αὐτοῦ ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀηδεῖς καὶ ὀχληκαί, ὥστε εἶναι ἄπορον τῇ ἀληθείᾳ πῶς ἠνείχετο αὐτὰς ὁ τῶν Ἀθηναίων λαός, ὁ εὐφύστερος καὶ χαριέστερος καὶ ἐν τῇ ἐποχῇ ἐτι ἐκείνη λαός. Προσεκλήθη ποτὲ εἰς οἶκον πολυτελέστατον, ὁ δὲ οἰκοδεσπότης ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ πύσῃ, ἐπειδὴ δ' ἐχρέμψατο, εἰς τὴν ὄψιν τοῦ οἰκοδεσπότητος ἐπτυσεν, εἰπὼν ὅτι δὲν εὕρισκε χείρονα τόπον. Ἄλλοτε πάλιν ἤρχισε νὰ κράζῃ, — Ἴώ, ἄνθρωποι! συνελθόντων δὲ καθίκετο τῇ βακτηρίᾳ εἰπὼν, — Ἀνθρώπους ἐκάλεσα καὶ οὐχὶ καθάρματα. Καὶ ὅμως τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, ὅστις τοσάκις ἐξέβρισε τοὺς Ἀθηναίους, οἱ Ἀθηναῖοι ἠγάπων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὅτε μειράκιον ἔθραυσε τὸν πῖθον αὐτοῦ, τοῦτο μὲν ἔδειραν ἀνηλεῶς, εἰς δὲ τὸν Διογένην παρέσχον ἄλλον.

Ἄλλ' ἰδίως διέπρεπεν ὁ Διογένης διὰ τὰ λογοπαίγνια αὐτοῦ, ὧν τινὰ εἰσι τῶνόντι ἄριστα.

Πλέον ποτὲ εἰς Αἴγιαν συνελήφθη ὑπὸ πειρατῶν ὧν ἦρχε Σκίρπαλος, εἰς Κρήτην δὲ ἀπαχθεὶς ἐπωλεῖτο. Ὁ κῆρυξ ἠρώτησεν αὐτὸν τί γνωρίζει νὰ πρᾶττῃ, ὁ δὲ Διογένης μετὰ θάρρους ἀπήντησε, — Νὰ ἄρχω ἀνθρώπων. Ὁ κῆρυξ τὸν ἐξέλαβεν ὡς παράφρονα, ἐνῶ δὲ ἐπεκράτει σιγή, ἐφάνη ἐκεῖ πλησίον εὐπατρίδης Κορίνθιος Ξενιάδης καλούμενος, ἀπλοῦς καὶ ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ὅστις περιεργάζετο ἀπλήστως τὴν παράδοξον τοῦ κυνικοῦ ὄψιν. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Διογένης, εἶπε πρὸς τὸν κῆρυκα, — Εἰς τοῦτον πῶλει με, οὗτος ἔχει ἀνάγκην δεσπότητος. Ὁ Ξενιάδης γελᾶσας ἠγόρασε τὸν φιλόσοφον καὶ ἀπαγαγὼν

εἰς Κόρινθον ἀνέθετο εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ οἴκου καὶ τῶν τέκνων. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ξενιάδης δὲν ἦτο φίλος τῆς πολυτελείας, διότι ἐπὶ τοσοῦτον εὐχαριστήθη διὰ τὴν λιτὴν δίαίταν ἣν εἰς τὸν οἶκον ὁ Διογένης εἰσήγαγε καὶ εἰς ἣν ἤσκει τοὺς παῖδας, ὥστε ἔλεγεν ὅτι ἀγαθὸς δαίμων εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἐν τούτοις οἱ ἐξ Ἀθηναίων γνῶριμοὶ αὐτοῦ, μαθόντες τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἀνδρός, ἠθέλησαν νὰ ἐξαγοράσωσιν αὐτόν· ἀλλ' ὁ Διογένης ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς εὐήθεις, διότι εἶπε, δὲν εἶναι οἱ λέοντες δοῦλοι τῶν τρεφόντων, ἀλλ' οἱ τρέφοντες δοῦλοι τῶν λεόντων. Ἄν θέλετε νὰ μάθητε πῶς ἀνέτρεφε τοὺς δυστυχεῖς παῖδας τοῦ Ξενιάδου, ἀρκεῖ ἡ περικοπὴ αὕτη τοῦ Λαερτίου· « Ἐν χρῶ κυρίας¹ τε καὶ ἀκαλλωπίστους εἰργάζετο καὶ ἀχίτωνας καὶ ἀνυποδήτους καὶ σιωπηλοὺς, καθ' αὐτοὺς βλέποντας ἐν ταῖς ὁδοῖς.»

Ἀπέθανεν ὅπως ἔζησεν· ἠθέλησε νὰ συμμερισθῆ πολὺπουν μετὰ κυνῶν, οἵτινες ἐδῆξαν τὸν τένοντα τοῦ ποδὸς αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἐτελεύτησε ζήσας ἐνενήκοντα ἔτη. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἅτινα ἀριθμεῖ ὁ Λαέρτιος οὐδὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκει εἰς αὐτόν. Διότι δὲν φαίνεται ἀνθρωπος δυνάμενος νὰ συγγράψῃ ἄλλως δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι λέγουσιν ὅτι δὲν ἀνῆκον εἰς τὸν Διογένην τὰ ποδιδόμενα εἰς αὐτὸν βιβλία. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ πάλη περὶ τὸ πτώμα αὐτοῦ ἐγένετο τίνες θάψουσιν αὐτόν. Ἐτάφη ἐν Κορίνθῳ παρὰ τὴν πύλην τὴν πρὸς τὸν Ἴσθμόν. Ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ κίονα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κίνα ἐκ Παρίου μαρμάρου. Ὑστερον καὶ οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ ἐτίμησαν τὸν ἄνδρα διὰ χαλκῶν εἰκόνων.

Ἄλλ' αἱ μὲν χαλκαὶ ἐκεῖναι εἰκόνες καὶ τὸ ἄγαλμα δὲν ὑπάρχουσι πλέον, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ σώζεται ὅπως μαρτυρῆ ὅτι ἀπαντῶνται ἀνθρωποὶ οἵτινες καίτοι ἀνάξιοι τῆς ὑστεροφημίας, κλέπτουσι τὴν ἀθανασίαν, ἐν ᾧ οὐδόλως ὠφέλησαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀγνοοῦμεν οἱ πλείστοι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνακαλύψαντος τὴν δαμαλίδα, δι' αὐτῆς ὑπὲρ πάντα ἄλλον εὐεργετήσαντος τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἀγνοεῖ Διογένην τὸν κίνα.

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος.

Η ΕΙΚΩΝ ΤΟΥ ΖΕΥΞΙΔΟΣ

Ζευξίς ὁ περίφημος ἐκεῖνος ζωγράφος ὁποῦ ὄσας εἰκόνας, τόσα θαύ-

1. Ἐν χρῶ κυρίας εἰργάζετο, ἔχειρε τὴν κόμην αὐτῶν σύρριζα.

ματα ἄφηνεν εἰς τὸν κόσμον, ἀνάμεσα εἰς ἄλλα, μὲ τὴν τέχνην καὶ ἐπιμέλειαν ἐξωγράφει μίαν φοράν ἕνα σταφύλι, ὅπου ὄροσερον καὶ ὄριμον, καὶ στάζον ἀπὸ κάθε μέρος τὸ μέλι, ἤθελες ὁμοῦσι νὰ τὸ ἔκοψε τὴν ὥραν ἐκείνην ἀπὸ πρασινόμορφον κλῆμα. Τὸ εὐγαλε ἀπέχ' εἰς τὸ φῶς, διὰ νὰ κοκινίσῃ νικημένη ἀπὸ τὴν τέχνην ἢ φύσιν, καὶ εὐθὺς πλανεμένα ἀπὸ τὴν ἔξωθεν θεωρίαν τὰ ὄρνεα, κύκλωθέν του πετοῦσι. Τὸ βλέπουν, τὸ μεταβλέπουν καὶ αὐξάνοντάς των περισσότερον ἢ ἐπιθυμία¹, τὸ τρυγοῦσι μὲ τὰ ὄμματα, καὶ πρὶν τὸ ἐγγίξουν, τὸ καταπίνουσι μὲ τὴν ὄρεξιν. Λοιπὸν σιμώνουν τὰ ταλαίπωρα, διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ψευδῆ καὶ φαντασμένην² ἐκείνην γλυκύτητα. Κλίνοῦσι τὴν κεφαλὴν ἑτοιμα νὰ τὸ κουρσεύσουν³ ἀπὸ τὰ γλυκιά πλούτη. Τὸ τσιμποῦσιν, ἀμῆ⁴ γελασμένα χάνουν τὴν χαρὰν καὶ τὸ κελάδισμα. Φεύγουν ἀπὸ τὴν ἐντροπήν, καὶ διὰ τὸ σφάλμα, ὅπου ἔκαμαν, παιδεύονται μὲ τὴν νηστείαν. "Ὡ πόσαις φορές κάνει τὸ ἴδιον καὶ μετ' ἐμᾶς⁵ τοὺς ἀνθρώπους ὁ κόσμος, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἰμεθα λογικόψυχοι καὶ ὄχι ἄγνωστοι⁶ ὡς τὰ πετούμενα ἐκεῖνα ζῶα: πόσας φορές μᾶς γελᾷ μὲ τὰ πρόσκαιρα ταῦτα καὶ ψευδῆ πράγματα ὅπου μᾶς βάνει ἐμπρὸς εἰς τὰ ὄμματα, μᾶς δείχνει ὀλίγον χρυσίον, καὶ εὐθὺς χωρὶς νὰ στοχασθῶμεν πῶς εἶναι πηλός, καὶ πῶς ἡ λάμψις ἐκείνη γλήγορα φεύγει καὶ σβύνεται, τρέχομεν μὲ ὄλην τὴν ὄρεξιν καὶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ὄλην τῆς καρδίας.

Φραγκῆσκος Σκοῦφος Κρής.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Α'.

Συναυλία τις μὲ φθάνει, ἀρμονία γλυκυτάτη . . .
Κεφαλὰς παιδίων βλέπω, βλέπω οἶκημα σχολείου . . .
Τῆς ἀμάξης σου τὸν δρόμον, ἀγαθὲ μου φίλε, κράτει
"Ὡ, μαγεύει τὴν ψυχὴν μου τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου.

1. Ἰδιωτισμὸς τῆς δημῶδους γλώσσης: ἐν τῇ καθαρευούσῃ θὰ ἐξεφέρετο οὕτω: ἀξαναούσης περυσσότερον τῆς ἐπιθυμίας των.

2. Φαντασιώδη, ἀνύπαρκτον.

3. Κουρσεύσουν, λέξις ξενική: σημαίνει κυρίως νὰ ληστεύσουν, νὰ ἀπομυνώσουν, μαθήσουν.

4. Ἄμῆ=ἀλλά.

5. Δημῶδης ἔκφρασις, συνηθέστερον μὲ ἡμᾶς.

6. Ἄγνωστοι, χωρὶς γνώσιν, ἄλογοι.

Συναισθάνομαι: θαθείας καὶ γλυκείας συγκινήσεις.
 "Όταν βλέπω τὰ παιδιά, τὰς πληθῆρας τοῦ σχολείου...
 Μὴ μαγεύωμαι διότι μ' ἔρχονται αἱ ἀναμνήσεις
 Τῆς μικρᾶς μου ἀλφαβήτου καὶ τοῦ ἀγνωτάτου βίου;

Ἐἶν' αὐτὸ καὶ μόνον; "Όχι, ὅπου ἂν σᾶς διακρίνη,
 "Αν μικρά μου, μετὰ πόθου ἢ ψυχῆ μου σᾶς θωπεύη,
 Ἐἰς χρυσῶν ἐλπίδων κόσμον, ὁμοῦ αὐτῆ ἔθνους κλίνει.
 Καὶ ἰδοὺ ὕμῶν ἢ θεὰ διατὶ ἐμὲ μαγεύει.

B'.

Μετ' ὀλίγους ἔτι χρόνους τὰ πτωχὰ αὐτὰ παιδιά
 Εἰς τὸν δύσζηλον ἀγῶνα τῆς ζωῆς θ' ἀποδυθῶσιν,
 "Αλλά θέλει ἀμειλίχως ἀφανίσ' ἢ δυστυχία,
 "Αλλά θέλει χρυσῆ μοῖρα καὶ νεότης στεφανώσκει.

"Ἐὰν σήμερον τὸ βῆκος καὶ τὸ δάκρ' ᾗνε στολή των,
 Ποῖος αὔριον γνωρίζει, ἐκ τοῦ κύκλου των ὠραῖος
 Μὴ φανῆ τις αἴφνης ἤρωσ στρατηγός τῶν ἀνικητῶν.
 Δάφνη τοῦ μικροῦ χωρίου, τῆς Ἑλλάδος ὅλης κλέος;

Ποῖος αὔριον γνωρίζει ἐκ τῆς χαροπῆς πληθῆος
 "Ἦτις σήμερον εὐφῶνας ἀτακτεῖ, σκιρτᾷ, μανθάνει,
 Μὴ ἂν αἴφνης ἀνατείλῃ νοῦς διάφωτος καὶ θεῖος,
 "Ἄστρον τῆς καλῆς Ἑλλάδος, χρυσοῦ μελλοντος σκαπάνη!

Θάρρος, φίλοι μου, ὁ κόσμος εἶνε μοῖρα τῶν κρείττωνων (1),
 Κ' ἤρχισαν πολλάκις οὗτοι τὴν ζωὴν των ῥακενδύται,
 Αὔριον οἱ ἄνδρες ὅλοι κλίνουσι διὰ τὸν χρόνον (2),
 Κ' ἢ πατρὶς αὐτῆς ἡγέτας καλεῖ σᾶς. Ἔτοιμασθήτε!

Γ'.

•Ο Θεὸς γλυκὺς φρουρός τῆς, ὁ Θεὸς νὰ εὐλογῆσῃ
 Τὴν καρδίαν ἣτις ἦλθεν ὡς ἡγέτης τοῦ σχολείου,
 Καὶ φωτίζει τὰ παιδιά καὶ ὡς ὄρνις περιπτύσσει,
 Πῶς λατρεύει ἢ ψυχῆ μου τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου!

Σπυρίδων Ν. Βασιλειάδης

ΕΥΡΥΚΛΗΣ ΗΓΕΜΩΝ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

Θέλομεν ιστορήσει ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὸν βίον τοῦ Σπαρτιάτου
 Εὐρυκλέους τοῦ Λαχάρου, τὸν ὁποῖον ὁ Αὐγούστος (3) κατέστησεν ἡγε-

1. Εἰς τὸν κόσμον ἢ μοῖρα εὖνοσῆ τοὺς κρείττους.
2. Γηράσκουσι καὶ παρέρχονται μὲ τὸν χρόνον.
3. Ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ.

μόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λαχάρης εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς θάνατον ἕνεκα ἐπιδρομῆς τινος εἰς τὰς περιοικίδας πόλεις, ἥτις ἐπὶ τῶν ἀρχαιότερων χρόνων ἤθελεν ἴσως ὀνομασθῆ Μεσσηνιακός τις ἢ ὀσισιδήποτε ἄλλος τοιοῦτος πόλεμος, ὑπὸ δὲ τοῦ θετικῆ ἐκείνου Ῥωμαίου ἐχαρακτηρίσθη ἀπλῶς ὡς ληστεία. Ἐπελθόντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου πολέμου καὶ συνταχθέντων τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ Εὐρυκλῆς ἠγωνίσθη περὶ τὸ Ἄκτιον¹ τοσοῦτο γενναϊότερον ὅσῳ εἶχε νὰ ἐκδικηθῆ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς του θάνατον. Ὅτε κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἤρχισε νὰ ὑποχωρῆ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐν μάλιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετίθετο, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστροφώματος τοῦ πλοίου τούτου ἴστατο ἀνὴρ ἀγέρωχος, σείων μὲν τὴν λόγῃν διὰ τῆς χειρὸς, κρατῶν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῆς πολεμίας νηὸς ἵνα ῥίψῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ ὄπλον ἄμα πλησιάσῃ. Τελευταῖον ὁ Ἀντώνιος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τόλμην ταύτην καὶ ἐπιστάς εἰς τὴν πῦρρον « Τίς οὗτος, ἀνέκραξεν, ὁ διώκων Ἀντώνιον; ὁ δέ, « ἐγώ, ἀπεκρίθη, Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρου, τῆ Καίσαρος τύχη τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον. » Δὲν κατάρθρωσεν ὁμοῦς ὁ Εὐρυκλῆς νὰ καταβάλῃ τὴν ναυαρχίδα ἐκείνην, ἀλλὰ ἐκυρίευσεν τὴν δευτέραν τῶν ναυαρχίδων, διότι ἦσαν δύο, κτυπήσας, περιστρέψας καὶ πλαγιάσας αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλο ἐν πλοῖον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκοντο πολυτελῆ σκεύη καὶ πράγματα.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκταύσιος ἀντήμειψε τὸν Εὐρυκλῆ, δούς μὲν αὐτῷ ὡς ἴδιον κτῆμα τὰ Κύθηρα, καταστήσας δὲ αὐτὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅποιόν τι ἦτο κυρίως τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λακεδαιμονίων δὲν γνωρίζομεν. Ἡ Σπάρτη ἔσωζε τότε καθὼς καὶ πολὺ βραδύτερον τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καὶ γερουσίαν, νομοφύλακας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνον βασιλεῖς συνεχῶς δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον μάχην², ὅθεν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ εἰκάζωμεν ὅτι τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν Εὐρυκλέα ἀξίωμα ἐπέειχε τὸν τόπον τῆς βασιλείας. Ἄλλ' εἰς ἄνθρωπον ἐνεργὸν οἷος ἦτο ὁ Εὐρυκλῆς ὁποῖον θέλητρον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο ὅπως εἶχον τότε τὰ ἐν Σπάρτῃ πράγματα; Ἡ πόλις ἦτο πενιχρά· πόλεμον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν γειτό-

1. Ἡ ναυμαχία αὕτη καθ' ἣν ὁ Ἀντώνιος κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταύστου ἐγένετο τῆ 2 Σεπτεμβρίου 31 π. Χ.

2. Ἡ περὶ Φάρσαλον τῆς Θεσσαλίας μάχη, ἔνθα ὁ Καῖσαρ ἐνίκησε τὸν Πομπήιον, συνεκροτήθη τῆ 6 Ἰουνίου 48 π. Χ.

νων πόλεων καὶ ἔτι ὀλιγώτερον κατὰ ἀπωτέρων, ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Εὐρυκλῆς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀλλαγὴν καὶ μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Μὴ φανῆ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν ἐκεῖ μᾶλλον ἀπῆλθεν ἢ ἄλλοῦ που, διότι πρὸ καιροῦ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες διετήρουν φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσεις. Ἐν ἔτει 144 πρὸ Χριστοῦ λ. χ. οἱ Σπαρτιᾶται συνωμολόγησαν συνθήκην φιλίας μετ' αὐτῶν, ἐν ἔτει δὲ 136 ἔπεμψαν συγχαρητηρίου ἐπιστολὰς πρὸς τὸν τότε ἀρχιερέα Σίμωνα. Ἐν ἔτει δὲ πάλιν 126, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίων Ἀγαθοκλέους, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθαρχοῦ Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδοτο ψήφισμα, εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Πλὴν τούτου, ἡ Ἰουδαία εὕρισκετο ἐπὶ Εὐρυκλέους εἰς περιστάσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠδύνατο πολὺ νὰ ὠφεληθῆ ἀνὴρ πανοῦργος οἷος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμὼν. Ἐβασίλευε τότε αὐτῆς ὁ Ἡρώδης ὅστις κατετράχετο ὑπὸ πολλῶν οἰκιακῶν συμφορῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας δύο υἱῶν τοὺς ὁποίους ἐκ δύο συζύγων ἀπέκτησεν. Ὁ Εὐρυκλῆς, φθάσας εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ἐκείνης ῥαδιουργίας, παρεμβαίνει εἰς αὐτήν, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος νῦν μὲν τούτου νῦν δὲ ἐκείνου, φορολογεῖ τὸν πατέρα, φορολογεῖ τοὺς δύο υἱούς, φορολογεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας Ἀρχέλαον, πενθερὸν ὄντα τοῦ ἐνὸς τῶν δύο νέων, καὶ συλλέξας οὕτω χρήματα πολλὰ, ἐπανέρχεται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἔζησε κατ' ἀρχὰς πολυτελῶς καὶ ἐκτίσεν πολλαχού τῆς Πελοποννήσου κτίρια λαμπρά, ἐξ ὧν ὀνομαστότατα μάλιστα ἦσαν τὰ ἐν Κορίνθῳ λουτρά, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο μεγαλοπρεπέστερα τῶν λουτρῶν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατασκευασθέντων. Ἄλλ' οἱ θησαυροὶ τοὺς ὁποίους ἐκ τῆς Ἀσίας ἐκόμισεν, ἀφειδῶς οὕτω δαπανώμενοι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, τελευταῖον ἐξηντλήθησαν. Τότε ὁ Εὐρυκλῆς ἐτράπη ἐπὶ τὴν καταπίεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων οὗτοι ὅμως παρεπονεθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὸν Αὐγούστον, καὶ ὁ Αὐγούστος, ἀφοῦ μάτην ἠγωνίσθη νὰ συνείσῃ τὸν ἀρχαῖον σύμμαχον, ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς ταραχὰς τὰς ὁποίας ἡ πλεονεξία τοῦ ἀνδρὸς ἐπροξένει καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Εὐρυκλῆς ἀπέθανεν ἐξόριστος, καταλιπὼν υἱὸν Γάϊον Ἰούλιον ὅστις οὔτε τὴν ἀρχαίαν τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίαν ἐκληρονόμησεν, οὔτε τὸ ἐν Σπάρτῃ τούτου ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν διέζησε καὶ ὅλως ἀκατονόμαστος, διότι ἐν Ταινάρῳ εὕρεθῃ ἐπιγραφή λέγουσα: «τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶν Γάϊον Ἰούλιον Λάκωνα Εὐρυκλέους υἱὸν, τὸν ἴδιον εὐεργέτην.»

Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος.

ΗΡΩΔΗΣ Ο ΑΤΤΙΚΟΣ

Ὁ Ἡρώδης ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐπορίας καὶ τῆς δυνάμεως, ἐφημιζέτο ὡς ἀπόγονος τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θησεῶς καὶ τοῦ Κέκροπος, τοῦ Αἰακίου καὶ τοῦ Διός. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἦτο μὲν ὅλως εὐτελής ὁ οἶκος οὗτος, διότι ὁ τοῦ Ἡρώδου πάππος εἶχε κατηγορηθῆ ἐπὶ βουλευμάτι τυραννίδος¹, ἀλλ' ἤθελε πιθανώτατα παρέλθει ἀκατονόμαστος ἐάν ὁ πατὴρ Ἰούλιος Ἀττικός, δὲν εὗρισκε κατὰ τύχην θησαυρὸν ἀκαταμέτρητον ἐν τινι αὐτοῦ οἰκίᾳ παρὰ τὸ θέατρον. Κατὰ τὸν νόμον μέρος τοῦ πλοῦτου τούτου ἀνήκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅθεν ὁ Ἀττικὸς ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ τὸ εὑρημα εἰς τὸν βασιλέα Νερούαν, τὸν διάδοχον τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ δὲ Τραϊανοῦ προκατόχου (μ. Χ. 95—98). «Θησαυρὸν, ὃ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὗρηκα, ἔγραψεν ὁ Ἀττικὸς πρὸς τὸν Νερούαν, τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις;» ὁ δὲ καλὸς κάγαθος Νερούας, μὴ θέλων νὰ στερήσῃ ἓνα τῶν ὑπηκόων δώρου δι' οὗ εὐηργέτησεν αὐτὸν ἢ τὴν τύχην «χρῶ οἷς εὗρες²,» ἀπεκρίθη. Ὁ Ἀθηναῖος δὲν εὐχαριστήθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀπάντησιν καὶ παρέστησε τῷ βασιλεῖ ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν. «Παραχρῶ τῷ ἐρμαίῳ³,» ἀπεκρίθη πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ, «σὸν γὰρ ἐστίν.» Πῶς εὐρέθη εἰς Ἀθήνας τοσοῦτον πλῆθος ἀργυρίου ἄδηλον, ἴσως ὁ εὐτυχὴς Ἀττικὸς συνέπεσε νὰ καταστή κύριος τοῦ χώρου ὅπου πρὸ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδων ὁ Ἀθηναίων εἶχε πληρώσει φρέατα ὅλα χρημάτων προελθόντων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων δημεύσεων. Ὅπως δὲ ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἠΰξῃσεν ἔπειτα ἐπὶ μᾶλλον τὴν περιουσίαν διὰ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν ἀπὸ τῆς συζύγου ἔλαβε, καὶ ἀφοῦ ζῶν πολυειδῶς εὐηργέτησε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν συμπολιτῶν ἐτήσιον κληροδότημα μιᾶς μνᾶς. Ἡ μνᾶ, ὡς γνωστόν, εἶχε δραχμὰς ἑκατόν, ὥστε, ἐν ὑπολογίσει μιν κατὰ μέσον ὄρον τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς 6000, τὸ ἐτήσιον κληροδότημα τὸ ὅποιον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ἰουλίου Ἀττικοῦ, ἔμελλε νὰ πληρῶνηται εἰς τοὺς συμπολίτας ἀνεβαίνεν εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 600,000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἐπεμνήθη δ' ἰδιαζόντως τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου καλέσας ἐπὶ τούτῳ, ἐπὶ ἀμοιβαῖς ἀδραῖς, τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν τότε σοφιστῶν.

1. Ὅτι ἠθέλησε νὰ γείνη τύραννος.

2. Μεταχειρίσθητι ὅσα εὗρες (κατ' ἀρέσκειαν).

3. Μεταχειρίσθητι ἀφειδῶς τὸ εὑρημα.

Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν ἀπέβη, ὡς εἶδομεν, εἰς τῶν δεινοτάτων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων, ὅπως ἐνοεῖτο τότε ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐτιμῆθη πολυειδῶς καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν. Ἐτι ζῶντος τοῦ πατρὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι πέντε, ὁ Ἡρώδης εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων, καὶ θεωρῶν ὅτι ἡ πόλις τῆς Τρωάδος ἐστερεῖτο ὕδατος, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως ἑξακόσια τάλαντα πρὸς κατασκευὴν νέου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἵνα συμπληρωθῆ ἀπήτησε δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμὸν περὶ τὰ ἑκατὸν περίπου τάλαντα καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι διοικηταὶ τῆς Ἀσίας δὲν ἤθελον νὰ καταβάλλωσι τὴν ὑπέρβασιν ταύτην, λέγοντες, ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ δαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα πεντακοσίων πόλεων εἰς τὰς κρήνας μιᾶς καὶ μόνης ἐξ αὐτῶν, ὁ γενναῖος τοῦ Ἡρώδου πατὴρ ἐχορήγησεν ἐξ ἰδίων τὸ περιπλέον ἐκεῖνο τῆς δαπάνης. Μετῆλθε δὲ ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα ἐν Ῥώμῃ τῷ 143 ἔτει ἐπὶ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, διότι καθὼς οἱ αὐτοκράτορες κατελάμβανον πολλὰς τὰ μέγιστα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιωματῶν, οὕτω συνέβαινε καὶ Ἐλληνεῖς τινεῖς, ἰδίως Ἀθηναῖοι, νὰ ἀναδεικνύωνται ὑπατοὶ τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς διήγαγεν ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπαυλεις ἃς εἶχεν εἰς τὰ περιχώρα τῆς πόλεως, μάλιστα ἐν Μαραθῶνι, φιλοσοφῶν ἐνταῦθα καὶ ῥητορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν οἵτινες εὐχερῶς ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου καὶ ἐλευθερίου ἐκεῖνου συναδέλφου. Ὅτι ὁμως κατέστησεν ἀθάνατον τὸ τοῦ Ἡρώδου ὄνομα εἶναι πολυάριθμα κατασκευάσματα δι' ὧν ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπαντα καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἠνάλωσε ποσὰ τῆ ἀληθεία μυθώδη. Ἀρχαῖαι καὶ νεώτεροι εἶπον ὅτι ἔδωκεν ἐνίοτε δείγματα ἀλλοκότου γλίσχρότητος. Ἀποθανόντος λ. χ. τοῦ πατρὸς, ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλαγῆ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὀρισθέντος ὑπ' ἐκεῖνου ἐτησίου κληροδοτήματος καὶ ἐπὶ τούτῳ συμφώνησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἐφάπαξ μνᾶς πέντε· ἀλλ' ἔπειτα ἀντὶ νὰ δώσῃ μετρητὰ παρέδωκεν εἰς ἕκαστον τὰς ὁμολογίας τῶν διαφόρων χρεῶν ὅσα ὤφειλον πρὸς τὴν οἰκογένειάν του· ἐξ οὗ συνέβη τινεῖς νὰ μὴ λάβωσιν ὀβολόν, τινεῖς δὲ νὰ πληρωθῶσιν ἐλάχιστον μόνον περισσεύμα. Ἐντεῦθεν ὅτε ὁ Ἡρώδης κατεσκεύασε τὸ λαμπρὸν ἐκ λίθου Πεντελησίου στάδιον, τοῦ ὁποῖου σώζονται καὶ ἤδη ἐπέκεινα τοῦ Ἰλισσοῦ τὰ ἐρείπια, καὶ τὸ ὁποῖον, ἔχον μῆκος ἑξακοσίων ποδῶν καὶ δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀπετελέσθη εἰς ἔτη τέσσαρα, οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ ἀπεθαύμασαν μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ παρετήρησαν ὅτι ὀρθῶς τρώντι τὸ στάδιον τοῦτο ἐπωνομάσθη Παναθηναϊκόν, διότι κατεσκευάσθη «ἐξ ὧν

ἀπεστεροῦντο οἱ Ἀθηναῖοι πάντες.» Ἄλλ' ἕως ὅ Ἡρώδης ἐθεώρει τὸ δαπανᾶν τὰ χρήματα αὐτοῦ εἰς κατασκευὴν ἔργων τὰ ὅποια ἅμα μὲν ἐκόσμουσαν τὰς πόλεις, ἅμα δὲ ἔτρεφον τοὺς ἐργαζομένους, λυσιτελέστερον τοῦ σιτίζειν τοὺς ἀργούς συμπολίτας. Τῶν ἔργων ἐκείνων ἡ λεπτομερὴς περιγραφή εἶναι πρόσφορος μᾶλλον εἰς εἰδικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός. Ὄθεν ἀρκιούμεθα ἐνταῦθα εἰς βραχυεἶδαν τινα περὶ αὐτῶν σημείωσιν. Ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Ῥηγίλλης θέατρον τὸ ὅποιον ἐκτίσθη καθ' ὀλοκληρίαν ἐκ κέδρου λαμπρῶς ἐξεργασμένου καὶ γεγλυμμένου καὶ τοῦ ὁποίου ὅμοιοι δυσκόλως ἠδύνατο νὰ εὑρεθῆ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Πλὴν τούτου ψκοδόμησεν Ὠδεῖον ἕτερον τοῦ προὔπαρχοντος, αὐτὸ ἐκείνο ὅπερ κείμενον εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπώρειας τῆς Ἀκροπόλεως, διετέλεσεν ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ὑπὸ χωμάτων κεκαλυμμένον, μόλις δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐξεχώσθη καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, ἂν ὄχι τὴν πάλαι λαμπρότητα καὶ καλλονήν. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Τὸ θέατρον ὅπερ ἤγειρεν ἐν Κορίνθῳ, τὰ πλοῦσια ἀναθήματα καὶ κοσμήματα ὅσα ἐχορήγησεν εἰς τὸν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ λουτρά τὰ ὅποια κατασκεύασεν ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαντλήσωσι τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἐλευθερίότητα τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἑπείρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος ἔλαβον ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίας. Αἱ δὲ ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις διὰ πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλοῦσαι τὸν Ἡρώδην προστάτην αὐτῶν καὶ εὐεργέτην.

Ὁ Ἡρώδης ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 76 ἐτῶν, εἰς Μαραθῶνα, κηδευθεὶς πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι Παναθηναϊκῷ σταδίῳ.

Κ. Παπαρηγόπουλος.

ΑΝΘΟΣ ΜΑΪΟΥ

Θάλλ' εἰς ρύακος νερὰ
 ἄνθος τοῦ μαΐου,
 καὶ τὸ ἄνθος τρυφερὰ
 κλίνει καὶ φιλεῖ χ' ἐρᾷ
 φεῦ! τοῦ ρυακίου,
 ἄνθος, ἄνθος ὄροσερόν
 ἄνθος τοῦ μαΐου.

— « Μείνε, βράξ, μετ' ἑμοῦ »
 — « Ἄνθος τοῦ μαΐου,
 ἴδιον τοῦ ποταμοῦ
 γὰ μὴ μένη οὐδαμοῦ
 καὶ ποτὲ τοῦ βίου.
 Χαίρε ἄνθος ὄρφανόν,
 ἄνθος τοῦ μαΐου. »

Κ' ἑμαράνθη τὸ χλωρὸν
 ἄνθος τοῦ μαΐου,
 καὶ τὸ ἄστατον νερὸ
 τὸ παρέσυρε περῶν
 πρὸς δυσμάς ἡλίου,
 ἄνθος, ἄνθος δυστυχές,
 ἄνθος τοῦ μαΐου.

Ἄλεξανδρος Ρ. Παγκαδῆς.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΜΝΗΝΟΣ

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κινήσει περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν δύο λοιπῶν παρηκλούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουὴλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνήκεν εἰς αὐτόν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἥς αὐτὸς εἶχει ὄψη ἐπιφανῆ δείγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον γὰ πηδαλιουχίῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκετο. Ὄθεν τὴν προτεραιάν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς νεωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους· δι' οὗς ἐξελέξατο τὸν Μανουὴλ ὡς διάδοχον· οἱ δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμῆθη ὁ νέος αὐτός. Ὁ Μανουὴλ ὑπῆρξεν ὁ ἠρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθησάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἐπεζήτησε τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐζήτησε τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν

τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὁμοίαζε πολὺ τοὺς πολυθρυλῆτους τότε ἱππότας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῆ, παραδειξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὄπλισμόν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γινόμενος τοῖς ὑπηκόοις τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσωσιν ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοῦλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ραιμουῦνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίνναμος λέγει «ἄνδρα ἰσχυρὸν καὶ ῥώμην κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς» δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῆ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχὼν ποτε περιφῆμου τινὸς ἱπποτικοῦ ἀγῶνος, παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρῶδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἴταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ῥωμαϊοτέρους τῶν ἱπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθίσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομιστικῆς Ἀξούχ. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προέβαινον νωθρῶς ὀπισθεύον, ὁ δὲ Μανουὴλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν, διεξήλασε σῶως ἀνεμέσον πεντακοσίων Τούρκων ἱππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν, ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἣτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβάς τὸν Σάον ποταμὸν ἵνα συμπλακῆ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὄχθην, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο· «κἂν αὐτός,» προσέθηκε, «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἐλόμενος, ἀποπροποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεῶν, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.¹» Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόρευ-

1. «Καὶ ἂν ἐγὼ ὁ ἴδιος βασιλεὺς παρουσιασθῶ, ἀλλάξαι γνώμην, ὀφείλεις νὰ μὴ δώσης ἀχρόασιν εἰς τοὺς λόγους· ἄλλως, μὴ πράττων οὕτω, δὲν θὰ ἀποφύγῃς τὸν ἄμεσον ἀνασκολοπισμόν.»

σεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρας αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐπιπίου του. Ἡ ζῆσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ αἰείποτε ἐτρώπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἐσχίζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τὸν σπιθαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Κ. Παπαρρηγόπουλος.

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΝ ΤΡΙΚΥΜΙΑ

Ποτὲ δὲν ὑψώθη περισσότερο ἡ φήμη καὶ ἡ δόξα τοῦ Νικολάου, παρά ὅταν ἡ ἀγρία θάλασσα καὶ τὸ θυμωμένον ἐκεῖνο θηρίον εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀγίου ἐταπεινώθη καὶ ὅταν πρᾶον καὶ ἡμερον ἐφίλησε τὸ ξύλον, ὅπου πρότερον ἔχασκε νὰ ρουφήσῃ μὲ τόσα στόματα, ὅσα εἰς κάθε κύμα ἀνοίγει βαθύστομα βάραθρα. Ἐπλεεν ὁ Νικόλαος καὶ μὲ ἄρμενα ξαπλωμένα καὶ ἀπὸ γλυκῶν ἀνεμον φουσκωμένα γλήγορος ἔτρεχεν . . . εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων διὰ νὰ προσκυνήσῃ εὐσεβῆς τὸν τάφον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐτάφη ἡ ζωὴ . . . Ἦτο γαληνόμορφος ὁ οὐρανός· ἐγέλα ἀνέφελος ὁ ἀέρας, ἔπνεε πρᾶος καὶ φιλικὸς ὁ Ζέφυρος, κύμα δὲν ἐφούσκωνεν, ἀφρὸς δὲν ἐφαίνετο, καὶ τὸ πέλαγος ὄλον ταπεινὸν ἔδειχνε τὴν εὐλάβειαν, ὅπου ἔφερεν πρὸς τὸν ἅγιον καὶ ἀνκαμμίαν φορὰν ὀλίγον φουσκωμένον ὑπερηφανεύετο, τὸ ἔκανε διότι θβάστα εἰς τοὺς ὤμους τοιοῦτον ἦρωα. Ἀμμή ἂν ἦτον ἡσυχία εἰς τὴν ζάλασσαν, θόρυβος καὶ ταραχὴ ἦτον κάτω εἰς τὸν ἄδην· καὶ ἂν ἔπαιον τριγύρου εἰς ἓνα ξύλον τὰ κύματα, ἀφρίζαν εἰς τὰ κάτω σπήλαια ἡ Δαίμονες καὶ σατανικοὶ Κύκλωπες, ὅπου εἰς ἐκείνην τὴν ἄβυσσον χαιτοκουσί. Καὶ τί θέλομεν κάμει, ἔλεγεν ὁ Ἐωσφόρος, τί ἀποφασίζομεν, ὦ σύντροφοι; Ἀφίνομεν τὸν Νικόλαον νὰ πλεύσῃ μὲ τὴν εὐτυχίαν, καὶ ὑγίης νὰ φθάσῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς ἰδίας του ἐπιθυμίας καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων; . . . Θέλω νὰ χάσῃ εἰς τὸν δρόμον τὴν στραταν, χωρὶς ἐλπίδα νὰ φθάσῃ εἰς ἄλλον λιμένα, παρά εἰς τὸ ναυάγιον καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν· εἰς κάθε ρεῖθρον θέλω ἀνοίξῃ βάραθρα, ἀμμή τόσον βαθιά, ὅπου νὰ πίπτουν ὄλοι μέσα μόνον ἀπὸ τὴν ζάλην, καὶ εἰς τὰ νέφη θέλω πλάσει βροντάς, ἀστραπάς καὶ βροχὴν τόσην, ὅπου νὰ συνθέσω ἄλλην μίαν θάλασσαν, διὰ νὰ τὸν βυθίσουν, ἂν δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἡ μία, κἂν καὶ αἱ δύο ἀντάμα.

Ἐτζι ὠμίλησεν ὁ Ἐωσφόρος, πνέοντας καπνοὺς καὶ φλόγαις ἀπὸ τὸ στόμα, καὶ εὐθὺς μαυρίζεται ὁ ἀέρας μὲ τὰ σκότῃ ὅλα τοῦ ἄδου, τὰ ὁποῖα, ἀρπάζοντας τὸ φῶς καὶ τὸν ἥλιον, σκεπαζοῦν τὴν λαμπροφόρον ἡμέραν μὲ ἓνα ἄλλο μεσόθυκτον. Συμμαζώνονται μαῦρα καὶ πυκνοσύνθετα νέφη, τῶν ὁποίων τὰ σπλάγγνα ξεσχίζοντα, αἱ ἀστραπαὶ καὶ τὰ ἀστροπελέκια, τυφλώνουν τὰ ὄμματα τοῦ καθενὸς μὲ τὴν λάμψιν, καὶ μὲ τὸν κτύπον φοβερίζουν κάθε ἀνδρειωμένην καρδίαν ὡσάν ὁποῦ ταῦτα, μαγεμμένα σαίται τοῦ θανάτου, πληγώνοντας ἀλλάσσουν εἰς στάκτην ὅλον τὸν ἄνθρωπον. Πίπτουσι βροχαί, ἀρκεταὶ νὰ πνίξουν ἓνα κόσμον, ὅχι νὰ βυθίσουν ἓνα καράβιον, αἱ ὁποῖαι ἀνάμεσα εἰς τόσῃν βροντῇ καὶ εἰς τόσῃν λάμψιν παγώνουσαι ἀπὸ τὸν φόβον ἔφθαναν χαμαὶ χιόνι ἢ καὶ χάλαζα· φουσοῦσι ἀπὸ κάθε τόπον ἄγριοι ἄνεμοι, ὅλοι συναλλήλως ἔχθροι καὶ ἐναντίοι καὶ εἰς τοῦτο μόνον φίλοι καὶ ἡνωμένοι, νὰ καταποντίσουν καὶ νὰ ρήξουν εἰς τὰ βᾶθη τὸ ξύλον. Φουσκώνει τέλος ἡ θάλασσα καὶ φουσκωμένη θυμώνεται, ἀφρίζει ἀπὸ τὸν θυμὸν, καὶ ἀφρίζοντας ὑψώνει γιγάντια κύματα. Μὲ ταῦτα ὡς μὲ πολεμικὰς μηχανὰς πολεμᾷ τὰ πλεούμενον, τὸ κτυπᾷ, τὸ δέρνει, τὸ ὑψώνει εἰς τοὺς ἀστέρας, τὸ καταιβάζει εἰς τὸν ἄδην, τὸ στριφογυρίζει, χάσκοντας πάντα καὶ ἀνοίγοντας χίλια βάραθρα διὰ νὰ τὸ ρουφήσῃ. Ἦκουες τότε νὰ κατακτυποῦσι συναλλήλως τὰ κατάρτια· ἔβλεπες νὰ ξεσχίζονται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους τὰ ἄρμενα καὶ βρεμμένα μὲ τοὺς ἀφρούς τῆς ἀγριωμένης θαλάσσης νὰ κλαίουσι τὴν κοινὴν δυστυχίαν, κομμέναις ταῖς γούμεναις¹, χαϊμέναις ταῖς ἀγκυραῖς. Τούτους νὰ πίνουσι καὶ νὰ ξερνοῦσι τὰ κύματα, ἐκείνους χαμαὶ ἐρριμμένους καὶ νὰ μεθύουσι ἀπὸ τὴν ζάλην· ἄλλους μὲ στεναγμούς καὶ μὲ δάκρυα νὰ παρακαλοῦσι βοήθειαν ἀπὸ τὸν οὐρανόν· διότι ὁ φόβος τῶν εἶχε δέσει τὴν γλῶσσαν, καὶ τῶν εἶχεν ἀρπάσει δλότελα τὴν φωνήν· καὶ τοὺς ναύτας νὰ τρέμουσι τόσον εἰς τὴν καρδίαν, ὅσον εἰς τοὺς πόδας, καὶ νὰ φέρνουν εἰς τὸ πρόσωπον ζωγραφισμένον τὸν θάνατον.

Μόνον ὁ Νικόλαος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνετο τόση ταραχὴ εἰς τὰ στοιχεῖα, ἀνάμεσα εἰς τόσους φόβους καὶ τρώμους ἔστεκεν ἄτραμος καὶ χωρὶς φόβον, διότι ἀρματωμένος μὲ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν ἐγέλα τὴν δύναμιν ὅλην τοῦ ἄδου, τὸν ὁποῖον διὰ νὰ συγχύσῃ καὶ περισσότερον, ὁ ἅγιος σηκώνει ταπεινῶς τὰς χεῖρας καὶ κάνει ὀλίγην, ἀμμὴ ἔνθερμον προσευχὴν, καὶ μὲ ταύτην ὡς μὲ οὐράνιον μαγεῖαν . . . τοῦ ἀφανίζει τὰ σκότῃ, τοῦ σκορπίζει τὰ νέφη, τοῦ σβύνει τὰς ἀστράτας καὶ μεταμορφώνει εἰς γαλήνην τὴν τρικυμίαν, εἰς ἡσυχίαν τὴν

1. Γούμεναι λέγονται κοινῶς τὰ χονδρότατα σχεινία τῶν πλοίων, οἱ κάλω.

ταραχήν, εἰς γλυκεῖαν αὔραν τὸν σκληρὸν ἄνεμον, σιωποῦσι τὰ στοιχεῖα, παύουν τὰ κύματα, πνέουσι ζέφυροι, λάμπουσιν εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἀστέρες, σφουγγίζει καθένας τὰ δάκρυα, ξυπνᾷ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν ζάλην καὶ τὸ ἀπελπισμένον καρᾶτιον φθάνει σῶν καὶ ὑγιᾶς εἰς τὸν λιμένα νικηφόρον δύο μεγάλων θηρίων, τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἑωσφόρου.

Φ. Σκοῦφος

ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΑΙΝΟΣ

Τί γελας, ὦ φθονερέ τῆς Ἑλληνικῆς δοξῆς; Ναί, εἶναι ἀλήθεια, πῶς ἡ φήμη καὶ ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώπων κουράζονται, ἐκείνη νὰ διηγήται, οὗτος νὰ θαυμάζῃ τῆς Ἑλλάδος τὰ ἐνδοξα μεγαλεῖα. Εἰπέ, ἂν ὁ φθόνος δὲν σοῦ πνίγῃ μέσα εἰς τὸν λάρυγγα τὴν φωνὴν καὶ τὸν λόγον, πῶθεν ἀνέτειλαν τόσοι ἦλιοι τῆς σοφίας, μὲ τὰς ἀκτῖνας τῶν ὁποίων στολισμένοι οἱ ἄλλοι φαίνονται ἀστέρες, ὅπου τάχα ἤθελαν εἶσθαι σκότος καὶ κάρβουνα; Δὲν ἄστραψαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τόσοι φιλόσοφοι, καὶ ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἄλλους οἱ Ἀριστοτέλεις καὶ Πλάτωνα, τῶν ὁποίων τὰ λόγια δέχεται καὶ προσκυνᾷ ὁ κόσμος τῶν ἐναρέτων ὡς τὰ ἐκ τρίποδος¹. . . οὗτοι λέγω καὶ ἄλλοι μυρῖοι δὲν εἶναι Ἕλληνες; Ποῖον γένος ὡσάν τὸ Ἑλληνικὸν εἰμπορεῖ νὰ δείξῃ εἰς τὴν ποιητικὴν τέχνην ἕνα Ὀμηρον, ὅπου τυφλὸς εἰς τὰ ὄμματα, ἦτον ἡ κόρη² καὶ τὸ φῶς τῶν Μουσῶν; Ἐνα Πίνδαρον ὅπου χύνοντας ἀπὸ τὸ στόμα ὅσους στίχους, τόσα ῥόδα καὶ ἄνθη, τοῦ ἔτρεχαν εἰς τὴν γλῶσσαν αἱ μέλισσαι, διὰ νὰ πιπηλίσουν τὸ μέλι καὶ τὴν γλυκύτητα; Ἐνα Ἀριστοφάνη, ἕνα Εὐριπίδην, ἕνα Ἡσίοδον, καὶ τόσους ἄλλους ποιητάς, ὅπου διὰ νὰ τοὺς στεφανώσῃ ἐμάθησεν ὁ Ἀπόλλων τὰς δάφνας ὅλας τοῦ Ἑλικῶνος³; Ὁ Δημοσθένης, ὅπου εἰς τὴν εὐγλωττίαν εἶναι ὁ ἀρχηγός, καὶ ἡ στολή τῶν ῥητόρων; Ὁ Εὐκλείδης ὅπου εἰς τὴν μαθηματικὴν ἐπλεξε τῆς ἰδίας του κεφαλῆς τόσους στεφάνους, ὅσους ἔκαμε κύκλους, καὶ ὕψωσεν εἰς ἀθανασίαν τοῦ ὀνόματος τόσας πυραμίδας, ὅσα εὗρηκε

1. Τὰ ἐκ τρίποδος, τοὺς χρησμούς τῶν μαντείων, οἱ ὅποιοι ἔθεωροῦντο θεόπνευστοι.

2. Ἡ κόρη τῶν ὀφθαλμῶν.

3. Τὸ ὄρος τοῦτο τῆς Βοιωτίας ἐφημιζέτο ὡς κατοικία τῶν Μουσῶν.

τρίγωνα καὶ τετράγωνα σχήματα ; Ὁ Ἱπποκράτης¹, ὁ Γαληνός², θεοὶ τῆς ἰατρικῆς τέχνης, ὅπου χωρὶς νὰ κλέβουν ὡς ὁ Προμηθεὺς τὴν φωτιὰν ἀπὸ τὴν ἡλιακὴν σφαίραν, ἐμφύχωναν τοὺς νεκρούς, καὶ μὲ ποτὰ θαυμαστότερα ἀπὸ τὸν κρατῆρα τῆς Ἑλένης τῶν ἐπὶ-τιζαν τὴν ζωὴν ; Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπου διὰ τὴν στρατηγικὴν ἀνδρείαν ἐφάνη εἰς τοὺς πολέμους ἄλλος Ἄρης, καὶ σφίγγων ὄχι μάχαιραν, ἀλλ' ἄστροπελέκι, ἐπροσκυνεῖτο ἀπὸ τὸν κόσμον ὡς παιδί τοῦ μεγάλου Διός ; Καὶ τέλος ὁ Θουκυδίδης εἰς τὰς ἱστορίας, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸν ὅποιον βλέπομεν θησαυρισμένα τὰ πλοῦτη κάθε μαθήσεως καὶ σοφίας (διὰ νὰ ἀφήσω τοὺς ἄλλους εἰς κάθε ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν ὄχι ἀπλῶς ἐναρέτους ἀνδρας, ἀλλὰ ἥρωας καὶ ἡμίθεους) οὗτοι ὅλοι δὲν εἶναι τῆς σοφῆς Ἑλλάδος γόνοι καὶ τέκνα ; Ποῦ ἐν-θησαν αἱ Ἀκαδημαῖαι τοῦ θείου Πλάτωνος ; Ποῦ οἱ περίπατοι³ τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους ; Ποῦ αἱ στοαὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων ; Πόθεν οἱ Λυκοῦργοι, οἱ Σόλωνες καὶ οἱ ἄλλοι νομοθέται τῆς οἰκουμένης ; Πόθεν οἱ νόμοι, ὅπου ἕως σήμερον κυβερνοῦσι τὸν κόσμον, ὡσάν νὰ μὴ ἔφθανε ἄλλη σοφία διὰ νὰ τὸν κυβερνήσῃ παρ' ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ; Διατί λοιπόν, ἂν δὲν ἔχῃς ὄμματα νὰ ἴδῃς τόσον φῶς, ἔχεις γλῶσσαν νὰ γαυγίζῃς ὡς ἄλλος Κέρβερος⁴ ; Ἄλλ' ἀκούω τί λέγεις. Ὑστερον ὅπου τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελίου ἐδίωξε τὰ σκότη τῆς πλάνης καὶ ἐλαμψεν εἰς τὸν κόσμον ἡ πίστις, ἐσβύσθη καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ δόξα. Σφάλλεις, πονηρέ, διότι δὲν ἄστραψε περισσότερο, παρὰ ἀνάμεσα εἰς τὰς ἀκτῖνας τῆς πίστεως. Μάρτυς ὅλη ἡ χριστιάνημος πολιτεία, αὕτη ἃς εἶπῃ, πόσους διδασκάλους τῆς ἔδωκεν ἡ Ἑλλάς, ὅπου μὲ τοὺς ἰδρωτάς τοῦ προσώπου, μὲ ἐξορισμούς, μὲ κινδύνους, καὶ μὲ χιλίας ἄλλας ταλαιπωρίας ὑπερμάχησαν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν πόσους ποιμένας, ὅπου μὲ τὸ γάλα τῆς εὐσεβείας ἔθρεψαν λαούς, χώρας, βασιλεία, καὶ μὲ τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον ἐδίωξαν μακρὰν τοὺς σατανικούς λύκους πόσους ἐμπείρους ναύτας, ὅπου ἀνάμεσα εἰς τὰς τρικυμίας τῶν αἰρέσεων, εἰς τοὺς σκληροὺς ἀνέμους τῶν διωγμῶν, εἰς τὰς ἀστραπὰς τῶν ἡκονισμένων μαχαιρῶν, εἰς τὰς βροντὰς τῶν τυραννῶν, ὅπου ἐφοβέριζαν χιλίους θανάτους, ἐκυβέρνησαν τὸ σκαφίδιον

1. Περιφνημος ἰατρός, θεωρούμενος ὡς πατὴρ τῆς Ἱατρικῆς ζήσας ἐν Κῶ κατὰ τὸν 5 αἰῶνα π. Χ.

2. Γαληνός Κλαύδιος ἐκ Περγάμου τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀκμάσας τὸν 6'. π.Χ. αἰῶνα, μέγας ἰατρός συγγράφας πλεῖστα συγγράμματα ἰατρικά, φιλοσοφικά, κτλ.

3. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδασκεν ἐν περιπάτοις, ὅθεν καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἐκλήθη Περιπατητικὴ.

4. Τρικέφαλος κύων υἱὸς τοῦ Τυφῶνος καὶ τῆς Ἐχιδνῆς, φύλαξ τῶν πυλῶν τοῦ ἄδου.

τοῦ Πέτρου¹, διὰ τὴν μὴ μακρόνῃ ποτὲ ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς ἀληθείας· πόσους γεωργούς², ὅπου ξεριζώνοντες ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων τὰς ἀκάνθας τῆς πλάνης, ἐφύτευσαν τὸ δένδρον τῆς ζωῆς, ὅπου εἶναι ἡ ἀληθινή καὶ καθολικὴ πίστις. Ἡ πορφύρα, ὅπου στολίζει τὴν ἐκκλησίαν, δὲν ἐβάφη εἰς τὰ αἵματα τῶν γενναίων καὶ ἀθλοφόρων μαρτύρων, ὅπου ἐγέννησεν ἡ Ἑλλάς; Ὁ στέφανος, ὅπου τῆς στεφανώνει τὴν κορυφὴν δὲν ἐπλέχθη μὲ ταῦτα τὰ ῥόδα, καὶ μὲ τοὺς κρίνους, ὅπου ἐβλάστησαν εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς κήπους; Τὸ σκῆπτρον, ὅπου ἔχει, ὄχι εἰς μίαν ἢ ἄλλην χώραν, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, δὲν τῆς ἀπόκτησαν οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Χρυσόστομοι, καὶ τόσοι ἄλλοι Πατέρες καὶ ὑπέρμαχοι τῆς ἀληθείας, ἀρπάζοντες ἀπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ σατανικοῦ Κοσμοκράτορος τὰ βασίλεια, καὶ ὑποτάσσοντες ταῦτα εἰς τὸν γλυκὺν ζυγὸν τοῦ Σταυροῦ; Τοῦτοι δὲν ἐκήρυξαν μὲ τὴν γλῶσσαν, δὲν ἐβεβαίωσαν μὲ τὸν κάλαμον, δὲν ἐλάμπρυναν μὲ τὰ βιβλία, δὲν ἐμαρτύρησαν μὲ τὰ θαύματα (ὅπου ἐθαύμασαν καὶ θαυμάζουσι οἱ αἰῶνες) τὴν πίστιν, τὰ δόγματα, ὅπου ἐκείνη ὁμολογεῖ καὶ κηρύττει; Ὁμίλησε καὶ Ἐσὺ, ὦ Οὐρανέ· εἰπέ καὶ Ἐσὺ μὲ ἀκτινοβόλον γλῶσσαν τῆς χριστιανύμου Ἑλλάδος τὰς δόξας. Ποῦ εἶδες τὴν πρώτην φοράν ἀνθρώπου τὴν περνώσει μέσα εἰς τὰς ἐρήμους ζῶν τῶν Ἀγγέλων, καὶ τὴν ἀντιπάλωσι τοὺς θεικοὺς ὕμνους ἐκεῖνα τὰ δάση εἰς τὰ ὅποια δὲν ἤκουοντο παρὰ αἱ ἀγριαὶ φωναὶ τῶν θηρίων; Ποῦ εἶδες τὰ ὄρη πετρώδη καὶ ἔκαρπα τὴν βλαστάνωσι ἄνθη τῶν ἀρετῶν καὶ κάθε πλεον θαυμαστῆς ἀγιότητος; Ποῦ εἶδες τόσοις παραδείσους, ὅσα Κοινόδια, καὶ τόσοις νέους Ἀδὰμ χωρὶς ἁμαρτίαν καὶ πταίσμα, ὅσους μονάζοντας; Πόθεν ἐξεριζώσας τόσοις κρίνους διὰ τὴν στολίσῃς τοὺς ἰδίους σου κήπους; Πόθεν ἐτρύγησας τόσα ῥόδα, διὰ τὴν μυρίση μὲ ἐκεῖνα ὁ Παράδεισος; Πόθεν ἐμάζωξας τόσοις φοίνικας, τόσοις δάφνας, διὰ τὴν ῥαντίσῃς μὲ ταύτας, καὶ τὴν στεφανώσῃς μ' ἐκεῖνους τοῦ μεγάλου βασιλείου τὸν θρόνον; Ποῖος παρὰ ἡ Ἑλλάς σοῦ ἐχάρισε τὰ πλεον ὑπέρφωτα ἄστρα, ὅπου τὴν σοῦ ἀστράπτωσι εἰς τὸ στερέωμα; ποῖοι παρὰ οἱ Ἕλληνες ἐστάθησαν ἐκεῖνοι, ὅπου σοῦ ἐλευκάναν τὸν εὐμορφον Γαλαξίαν μὲ τὸ γάλα τῆς παρθενίας³, ὅπου σοῦ ἐζωγράφισαν τὴν

1. Τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὅστις θεωρεῖται ἰδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

2. Γεωργούς ἐνοεῖ τοὺς διαδώσαντας τὴν χριστιανικὴν πίστιν παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις.

3. Ὑπαινίσσεται τὰς παρθένοισι τὰς ἀγιασθεῖσας ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας συνδυάζων τὴν ἔνοιαν ταύτην μετὰ τοῦ ἀρχαίου μύθου, καθ' ὃν ὁ Γαλαξίας ἐγένετο ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς Ἡρας.

θαυμαστήν Ἴριν μὲ τὸ αἷμα ὅπου ἔχυσαν διὰ τὴν πίστιν, καὶ μὲ τὰς ἀρετάς, ὡς μὲ τιμίας πέτρας, σοῦ ἔκτισαν τὴν μακαριάν καὶ ἀστραπηφόρον σου πόλιν; Καὶ εἰς βραχυλογίαν, ἂν ὁ Ἐωσφόρος σὲ ἐξέδυσεν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, τὸ Ἑλληνικὸν γένος τόσους καὶ τόσους ἀγίους σοῦ ἔδωκεν, ὅπου δὲν φαίνεσαι πλέον Οὐρανός, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν ὑπερβολὴν, ὅλος φαίνεσαι μία Ἑλλάς.

Σ. Σκοῦφος.

ΔΕΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ΥΠΕΡ ΕΛΛΑΔΟΣ¹

Φθάνει, Κριτὰ δικαιοῦτατε, φθάνει. Ἔως πότε οἱ τρισάθλιοι Ἑλλη-
νες ἔχουσι νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας, καὶ μὲ ὑπερή-
φανον πόδα νὰ τοῖς πατῆ τὸν λαιμὸν ὁ βάρβαρος Θράκης; Ἔως πότε
Γένος τόσον ἐνδοξον καὶ εὐγενικὸν ἔχει νὰ προσκυνᾷ ἐπάνω εἰς βασιλικὸν
θρόνον ἓνα ἄθεον τουλουπάνι², καὶ αἱ χῶραι ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας
ἀνατέλλει ὁ ὄρατὸς οὗτος Ἥλιος, καὶ εἰς ἀνθρωπίνην μορφήν ἀνέτει-
λας καὶ Σὺ ὁ ἀράτος, ἀπὸ ἡμῶν φεγγάρι³ νὰ βασιλεύωνται; Ἄ!
ἐνθυμήσου, σὲ παρακαλῶ, πῶς εἶσαι ὄχι μόνον Κριτής, ἀλλὰ καὶ πα-
τήρ, καὶ πῶς παιδεύεις, ἀλλὰ δὲν θανατώνεις τὰ τέκνα σου. Ὅθεν,
ἀνίσως αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἑλλήνων ἐπαρακίνησαν τὴν δικαίαν σου
ὀργήν, ἀνίσως καὶ εἰς τὴν κάμινον τῆς ἰδίας των ἀνομίας σοῦ ἐχάλ-
κευσαν τὰ ἀστροπελέκια, διὰ νὰ τοὺς ἀφανίσῃς ἀπὸ τὸ πρόσωπον
τῆς οἰκουμένης, Ἐσὺ, ὅπου εἶσαι ὅλος εὐσπλαγχνία, συγχώρησε καὶ
σῶσε ἐκεῖνα εἰς τὸ πέλαγος τῆς ἀπειρου σου ἐλεημοσύνης. Ἐνθυ-
μήσου, Θεάνθρωπε Ἰησοῦ, πῶς τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶ-
τον, ὅπου ἀνοῖξε τὰς ἀγκάλας, διὰ νὰ παραδεχθῆ τὸ θεῖόν Σου Βῆ-
αγγέλιον, τὸ πρῶτον ὅπου ἔρριψε χαμαὶ τὰ εἰδῶλα, καὶ κρεμάμε-
νον εἰς ἓνα ξύλον Σὲ ἐπροσκύνησεν ὡς Θεόν. Τὸ πρῶτον, ὅπου ἀντε-
στάθη τῶν τυράννων, ὅπου μὲ τόσα καὶ τόσα βάσανα ἐγύρευαν νὰ
ξερριζώσουν ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν πίστιν καὶ ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν

1. Ἡ δέησις αὕτη, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, γραφέντα
πρὸ τοῦ 1681, φαίνονται πῶς ἀνώμαλα κατὰ τοὺς τόπους καὶ τὴν φράσιν ἐν
συγκρίσει πρὸς τὴν σήμερον γραφομένην γλῶσσαν.

2. Λεπτὸν ὕφασμα, ἐξ οὗ κατασκευάζεται ἡ κίδαρις, τὸ σαρκίον τῶν Τούρ-
κων

3. Διότι ἔθνικὸν σύμβολον τῶν Τούρκων εἶναι ἡ ἡμισέληνος.

Χριστιανῶν τὸ θεῖόν Σου ὄνομα. Μὲ τοὺς ἰδρωτάς τῶν Ἑλλήνων ἠΰ-
 ξανε, Χριστέ μου, εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην ἢ Ἐκκλησία Σου. Οἱ
 Ἕλληνες τὴν ἐπλούτισαν μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς σοφίας, οὗτοι καὶ
 μὲ τὴν γλῶσσαν, καὶ μὲ τὸν κάλαμον, καὶ μὲ τὴν ἰδίαν ζωὴν τὴν
 ἐδιαφέντευσαν¹, τρέχοντες μὲ ἄπειρον μεγαλοψυχίαν καὶ εἰς τὰς φυ-
 λακάς, καὶ εἰς τὰς μάστιγας, καὶ εἰς τοὺς τροχοὺς, καὶ εἰς τὰς ἐξο-
 ρίας, καὶ εἰς τὰς φλόγας, καὶ εἰς τὰς πίσσας, μόνον διὰ νὰ σβύσουν
 τὴν πλάνην, διὰ νὰ ἐξαπλώσουν τὴν πίστιν, διὰ νὰ σὲ κηρύξουν
 Θεάνθρωπον, καὶ διὰ νὰ λάμψη ὅπου λάμπει ὁ Ἥλιος τοῦ Σταυροῦ,
 ἡ δόξα καὶ τὸ μυστήριον. Ὅθεν ὡς εὐσπλαγχνος μὲ τὴν θεϊκὴν σου
 παντοδυναμίαν κάμε νὰ φύγουν τὸν ζυγὸν τέτοιας βαρβαρικῆς αἰχ-
 μαλωσίας, ὡς φιλόδωρος καὶ πλουσιοπάροχος ἀνταποδότης, ἀνοίγων
 τοὺς θησαυροὺς τῶν θείων Σου χαρίτων, ὕψωσε πάλιν εἰς τὴν προτέ-
 ρην δόξαν τὸ Γένος, καὶ ἀπὸ τὴν κοπρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν κάθεται,
 ὅς του τὸ σκῆπτρον καὶ τὸ βασίλειον. Naί, Σὲ παρακαλῶ, μὰ τὸ
 Χαῖρε ἐκεῖνο, ὅπου ἔφερε τὴν χαρὰν εἰς τὸν κόσμον, μὰ τὴν θείαν σου
 Ἐνσάρκωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὢν Θεὸς ἐγένηκες ἄνθρωπος, διὰ νὰ φα-
 νῆς μὲ τοὺς ἀνθρώπους φιλόανθρωπος. Μὰ τὸ βάπτισμα, ὅπου μᾶς
 ἔπλυνεν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Μὰ τὸν Σταυρὸν, ὅπου μᾶς ἄνοιξε τὸν
 Παράδεισον. Μὰ τὸν θάνατον, ὅπου μᾶς ἔδωκε τὴν ζωὴν καὶ μὰ
 τὴν ἐνδόξον ἐκείνην Ἐγερσιν, ὅπου μᾶς ἀνέβασεν εἰς τὰ οὐράνια. Καὶ
 ἀνίσως αἱ φωναὶ μου αὐταὶ δὲν Σὲ παρακινῶσιν εἰς σπλάγχνος, ἄς Σὲ
 παρακινήσουν τὰ δάκρυα ὅπου μοῦ τρέχουν ἀπὸ τὰ ὄμματα, καὶ ἂν
 δὲν φθάνουν καὶ ταῦτα, αἱ φωναὶ, αἱ παρακλήσεις τῶν Ἁγίων Σου,
 ὅπου εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίας Ἑλλάδος φωνάζουσι. Φωνάζει
 ἀπὸ τὴν Κρήτην ἓνας Ἀνδρέας καὶ Σὲ παρακαλεῖ νὰ ἐξολοθρεύσης
 τοὺς Ἀγαρινοὺς λύκους ἀπ' ἐκεῖνο τὸ βασίλειον, εἰς τὸ ὅποιον ἐποί-
 मानε τῆς χριστανύμου Σου ποιήμης τὰ πρόβατα. Φωνάζει ἀπὸ τὴν
 Πόλιν ἓνας Χρυσόστομος, καὶ Σὲ παρακαλεῖ, νὰ μὴ κυριεύεται ἀπὸ
 τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Υἱοῦ ἐκείνη ἡ χώρα, ὅπου μίαν φορὰν ἀφιερῶθη τῆς
 Μητρὸς καὶ Παρθένου. Φωνάζει ἡ Αἰκατερίνα, καὶ δεικνύουσά Σου
 τὸν τροχόν, εἰς τὸν ὅποιον ἐμαρτύρησε, Σὲ παρακαλεῖ, ὁ τροχὸς πάλιν
 νὰ γυρίσῃ τῆς τύχης διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Φωνάζουσιν οἱ Ἰγνά-
 τιοὶ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, οἱ Πολύκαρποι ἀπὸ τὴν Σμύρνην, οἱ Διο-
 νύσιοι ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, οἱ Σπυρίδωνες ἀπὸ τὴν Κύπρον, καὶ δει-
 κνύοντες τοὺς λέοντας, ὅπου τοὺς ἐξέσχισαν, τὰς φλόγας ὅπου τοὺς
 ἔκαυσαν, τὰ σιδηρά, ὅπου τοὺς ἐθέρισαν, ἐλπίζουσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν

1. Ἐπροστάτευσαν.

Σου εὐσπλαγχίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀπολύτρωσιν.

Φ. Σκουφός

ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΑΙ

Οὐδὲν ἔτι εἶπομεν εἰδικώτερον περὶ τῶν κλεφτῶν τούτων καὶ ἀρματωλῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον πρωταγωνισταὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἰγένοντο, ἀλλὰ καὶ δημιουργοὶ τοῦ καλλίστου εἶδους τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως, ἐνταῦθα μάλιστα νομίζομεν πρόσφορον νὰ διαλάβωμεν τὰ κατ' αὐτοῦς . . .

Κατὰ τὰς ἄχρι τοῦδε ὑπαρχούσας εἰδήσεις οἱ πρῶτοι γνωστοὶ ἀρματωλοὶ ἀναφέρονται περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Βονίτσης καὶ Λούρου Θεόδωρος Μπούας Γρίβας, καὶ οἱ τῆς Ἡπείρου Πούλιος Δράκος καὶ Μαλάμος. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀρματωλοὶ ἰδρύθησαν ἔτι πρότερον, πιθανῶς ἐπὶ Σουλεϊμάνη τοῦ μεγαλοπρεποῦς (1510—1566), οἱ δὲ κλέφται παρήχθησαν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς κατακτῆσεως. Ἡ μάχιμος ἀνατροφή ἦν ἔλαβον οἱ κάτοικοι τῶν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ταινάρου ἐκτεινομένων ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας παρήγαγεν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὀλόκληρον ἀνδρῶν τάξιν οἵτινες ἐκ πρώτης ἀφετηρίας οὐδέποτε ὑπέκυψαν τὸν αὐχένα εἰς τὸν ὀσμανικὸν ζυγόν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐνετικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἄλλοι προσήρχοντο εἰς αὐτὴν ὁσάκις ἢ Ἐνετία ἐκάλει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ ὄπλα. Ὅσάκις δὲ ἢ Ἐνετία εἰρήνευε πρὸς τοὺς Ὀσμανίδας, πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν φιλοπολέμων ἐκείνων ἀνδρῶν παρέμενον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ἢ ἐν ταῖς χώραις αὐτῆς ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι θέλουσι λάβει πάλιν ἀφορμὴν ν' ἀγωνισθῶσι σὺν αὐτῇ κατὰ τῶν Τούρκων, πολλοὶ ὁμῶς ἐξηκολούθουν οἰκοθεν ἀγωνιζόμενοι ἀπὸ τῶν δυσπροσίτων ὁρέων ὅπου εἶχον τὰ σκηνώματα αὐτῶν. Ὑπάρχει δὲ δημοτικὸν ἄσμα κάλλιστα περιγράφον τὸν τρόπον καθ' ὃν ἀδιακόπως ἐστρατολογεῖτο τὸ μέγα τοῦτο τῶν κλεφτῶν σῶμα.

- «Μάνα σοῦ λέω δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω,
 «Δὲν ἠμπορῶ δὲν δύναμαι, ἐμάλλιασ' ἢ καρδιά μου.
 «Νὰ πάρω τὸ ντουφέκι μου, νὰ πάω νὰ γίνω κλέφτης.
 «Νὰ κατοικήσω ἔστα βουνὰ καὶ ἔσταὶς ψηλαῖς βραχούλαις,
 «Νάχω τοὺς λόγγους συντροφιά, μὲ τὰ θερὰ κουβέντα,
 «Νάχω τὰ χιόνια γιὰ σκεπή, τοὺς βράχους γιὰ κρεβάτι.
 »Νάχω μὲ τὰ κλεφτόπουλα καθημερῶν λιμέρι.

«Θά φύγω, μάνα, καί μὴν κλαῖς, μόν' ἴδός μου τὴν εὐχὴ σου
 «Κ' εὐχήσου με, μανοῦλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάζω,
 «Καί φύτεψε τριαντάφυλλα καί μαῦρο καρυσόφυλλι
 «Καί πότιξέ τα ζάχαρι καί πότιξέ τα μόσχο.
 «Καί ὅσο π' ἀνθίζουν, μάνα μου, καί βγάνουνε λουλουδία
 «Ὁ γυιός σου δὲν ἀπέθανε, καί πολεμάει τοὺς Τούρκους.
 «Κι' ἂν ἔρθῃ ἡμέρα θλιθερῆ, ἡμέρα φαρμακωμένη,
 «Καί μααραβοῦν τὰ δυὸ μαζὺ, καί πέσουν τὰ λουλουδία,
 «Τότε κ' ἐγὼ θὰ λαβωθῶ, τὰ μαῦρα νὰ φορέσης.»
 Δώδεκα χρόνοι 'πέρασαν καί δεκαπέντε μῆνες
 Π' ἀνθίζαν τὰ τριαντάφυλλα κι' ἀνθίζαν τὰ μπουμπούκια.
 Καί μὴν αὐγὴ ἀνοιξιάτικη, μὰ πρώτη τοῦ Μαΐου,
 Πῶς κηλαδοῦσαν τὰ πουλιὰ κι' ὁ οὐρανὸς γελοῦσε.
 Μὲ μιᾶς ἀστράφτει καί βροντᾶ καί γίνεται σκοτάδι.
 Τὸ καρυσόφυλλι ἐστέναξε, τριαντάφυλλιν δακρύζει,
 Μὲ μιᾶς ξεράθηκαν τὰ δυὸ, κ' ἐπέσαν τὰ λουλουδία.
 Μαζὶ μ' αὐτὰ σωριάσθηκε κ' ἡ δόλια του ἡ μανοῦλα.

Οἱ ἀρχαιότατοι γνωστοὶ ὀπωσοῦν κλέφται ἀνεφάνησαν ἐν Πελο-
 ποννήσῳ. Ὅτε τῷ 1479 συνωμολογήθη μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων
 εἰρήνη, ὁ δὲ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑνετίας Πελοποννήσιος Κορκόδειλος
 Κλαδάς ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τῆς Μάνης ὀρμώμενος, τί
 ἄλλο ἢ κλέφται ἦσαν οἱ πολυάριθμοι ἀποκεκτηρυγμένοι ἄνδρες οἱ τὸν
 αὐτοσχεδίασθέντα αὐτὸν στρατὸν συγκροτήσαντες; Καί οἱ μὲν κλέ-
 φται τῆς Πελοποννήσου εἶχον πρόχειρον καταφύγιον τὰς ὑπὸ τῶν
 Ἑνετῶν κατεχομένης χώρας· οἱ δὲ τῆς Ρούμελης καὶ μάλιστα τῶν
 ἀνατολικωτέρων ἐπαρχιῶν, ἠναγκάσθησαν προΐοντος τοῦ χρόνου νὰ
 συγκροτήσωσιν ἴδια μεγάλα ἐπὶ τῶν ὄρεων ὀρμητήρια, ἐπὶ τοῦ
 Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τῆς Πίνδου καὶ τῶν Ἀγρᾶφων. Ἐκεῖ εἶτε εὐ-
 ρόντες τοὺς κατοίκους τῶν δυσπροσίτων ἐκείνων κωμῶν καὶ χωριῶν
 προθύμους νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτῶν, εἶτε καταναγκάσαντες αὐτοὺς
 εἰς τοῦτο, ἐσχημάτισαν στρατόπεδα ἀπὸ τῶν ὁποίων ὀρμώμενοι κατήρ-
 χοντο εἰς τὰς πεδιάδας καὶ εἰς τὰς πόλεις, ἐλήστευον τοὺς ἀλλοθρή-
 σκους κυριάρχας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τοὺς ὀμοθρήσκους δούλους, ἐξ οὗ
 καὶ ἐπωνομάσθησαν κλέφται. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων
 διήρκεσεν ἐπὶ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ δεκάδας ἑνιαυτῶν ὅτε τελευταῖον ἐπὶ
 Σουλεϊμάνῃ τοῦ μεγαλοπρεποῦς, ὡς φαίνεται, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη¹ ἐνό-

1. Ἀφ' ἧς ὁ Μοτασοῦμ Καλίφης τῶν Ἀράβων ἔστρωσεν εἰς τὸ κατώφλιον
 τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων του ἐν Βαγδάτῃ τεμάχιον μέλανος λίθου ἐκ τοῦ ἐν Μέ-
 κκα ἱεροῦ τοῦ Μωάμεθ, ἡ Πύλη τῶν ἀνακτόρων ἐκείνη ἐκλήθη ἐκ σεβασμοῦ Ὑψη-
 λῆ Πύλη· κατόπιν δὲ ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζῃται οὕτω μεταφορικῶς αὕτη ἡ
 Σουλτανικὴ κυβέρνησις μέχρι τῆς σήμερον. Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος Ὑψη-
 λῆ Πύλη ἐκτός τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικογράφων ὑπάρχει καὶ

μισε συνετόν νά συνθηκολογήσῃ πρὸς αὐτούς. Αἱ ζῆμιαί ὅσας ἔπα-
σχον ἐκ τῶν πολεμίων τούτων αἱ ἐπαρχίαι ἀπέβαινον ὅσημέραι δει-
νότεραι. Καὶ πλὴν τούτου κατὰ τοὺς ἀδιακόπους πολέμους αὐτῆς
πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις, οἱ ἐσωτερικοὶ ἐκεῖνοι πολέμιοι συνεμάχουν
πάντοτε μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν, ἡ δὲ συμμαχία αὕτη δὲν ἠδύνατο εἶμῃ
νά ἦναι σφόδρα ἐπικίνδυνος. Ὅθεν ἡ ὀσμανικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε
τότε νά μιμηθῇ τὴν ἐνετικὴν, ἥτις εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐ-
τῆς πολλοὺς ἐκ τῶν μαχίμων τούτων Ἑλλήνων ὀνομάζουσα αὐτούς
ἀρματωλοὺς ὅπως ἔτι ἐπὶ φραγκοκρατίας ἐκαλοῦντο οἱ πολυάριθμοι
ἐθελονταὶ οἱ ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτῆς τασσόμενοι. Τοῦτο δὲ τὸ παρά-
δειγμα ἀκολουθοῦσα ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπέτρεψεν εἰς τὰς μαχίμους
ἐκείνας ὁμάδας τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν περιστο-
λὴν τῆς ληστείας, συγκροτήσασα ἐξ αὐτῶν σώματα τὰ ὁποῖα, δα-
πάναις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συντηρούμενα καὶ ἐξ Ἑλλήνων μόνον
συγκείμενα, ἐκαλοῦντο ἀρματωλοὶ, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων
ὄντα ἦσαν διανενημεμένα εἰς τὰς διαφόρους τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας ἀπὸ
τοῦ Ἀξίου μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἐν Πελοποννήσῳ τουρ-
κικὰ ἀρματωλικὰ δὲν ὑπῆρξαν ἴσως διότι ἐλογίσθη ἐπισηφές νά ἀνα-
γνωρισθῶσι τοιαῦτα ἔνοπλα χριστιανικὰ σώματα ἐντὸς χώρας ἥτις
πλέον πάσης ἄλλης ἠμφισβητεῖτο ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν μέχρι τῶν ἀρ-
χῶν τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ἐν τούτοις τὸ μάχιμον πνεῦμα διε-
τηρήθη ἰδίως ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἀρματωλικῶν, τὰ ὁποῖα διήρκεσαν
μετὰ τινῶν διαλειμμάτων μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἑκατονταετη-
ρίδος διότι ὁ Καπετὰν Χρονὰς ἀπὸ Χρυσοβίτση, ὁ καπετὰν Θανάσης
ἀπὸ Καρύταιναν καὶ ἄλλοι περὶ ὧν ὀμιλεῖ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρῶ-
νης ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ διαλόγῳ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου
οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἀρματωλοὶ τῆς τελευταίας ἐνετικῆς κυριαρχίας.
Ἀπὸ δὲ τῆς καταλύσεως αὐτῆς μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, διετηρή-
θησαν αἱ πολεμικαὶ ἐξεις ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῶν ἀνάκαθεν πο-
λυαριθμῶν αὐτῆς κλεφτῶν, οἵτινες ὀνομαστότατοι γενόμενοι ἐν τῇ
παρελθούσῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης, ἄλλοτε μὲν

τοῦ ἡμετέρου Σκαρλάτου Βυζαντίου, ἴσως καὶ μᾶλλον ἀξιοπίστως ἢ ἐξῆς.

« Ἡ Πύλη ἢ ἄλλως Ὑψηλὴ Πύλη, ἀναλογοῦσα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς πρὸς
τὸ παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊαῖς Συμβούλιον τοῦ Στέμματος ἢ Ὑπουργεῖον, ὀνομάθη
οὕτω, διότι οἱ πρῶτοι Σουλτάνοι ἐδέχοντο τοὺς μεγιστάνους αὐτῶν εἰς τὰ πρό-
θυρα τῆς σκηνῆς των, ὡς μὴ χωροῦντας ἐντὸς αὐτῆς, καθὼς καὶ κατὰ τὰ πρῶ-
τα μετὰ τὴν ἄλυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔτη, μὴπω ὑπάρχοντας ἰδιαιτέ-
ρου ἀρχεῖου διὰ τὸν πρωθυπουργόν, ἐδέχετο οὗτος τοὺς ξένους πρέσβεις ἔσωθεν
τῶν προθύρων καὶ πλησίον τῆς Πύλης τῆς δευτέρας αὐλῆς τοῦ Σαραγίου. Ὁ-
μοίως καὶ παρὰ τοῖς πάλοι Πέρσαις ἢ Ἀβύλῃ καὶ τὰ ὑπουργεῖα ἦσαν Ἐπι Ὀυ-
ραὶς Βασιλείαις.»

διήγον εἰς τὰ ὄρη, ἄλλοτε δὲ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία κρυπτόμενοι, ὅτε μὲν ἐσώζοντο εἰς Ἑπτάνησον ἢ εἰς Ροῦμελην, ὅτε δὲ διετέλουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προεστῶν ὡς σαρματοφύλακες καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν αὐτῶν. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρματολικίων ἐτροπολογήθη κατὰ τοὺς διαφόρους καιροὺς καὶ κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις. Περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσωμεν ἐν Ἠπείρῳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ Ἑλλάδι 8 ἀρματολικίων, κατὰ δὲ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ὑφίσταντο ἐν ὅλοις 17, ἐξ ὧν τρία κατὰ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἀξιῦ Μακεδονίαν, 10 ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καὶ 4 ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ.

Ἐκάστου τῶν ἀρματολικίων τούτων πρῶτιστο ἀρχηγὸς καλούμενος καπετάνος, ἔχων παρ' ἑαυτῷ βοηθὸν ἢ ὑπασπιστὴν, τὸ πρωτοπαλληκάρου, διότι οἱ στρατιῶται ὠνομάζοντο παλληκάρια. Καὶ ἡ μὲν τελευταία αὕτη λέξις ὑπῆρχεν ἀρχαιοτάτη ἐν τῷ ἑλληνικῷ μέσῳ αἰῶνι· ἡ δὲ πρώτη ἦτο καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἰταλική. Τὸ ἔργον τοῦ καπετάνου δὲν ἦτο εὐκόλον, ἔπρεπε νὰ εὐχαριστῇ Χριστιανοὺς ἅμα καὶ Τούρκους, τὰ δὲ συμφέροντα ταῦτα πολλάκις δὲν συνεπιβάλλοντο. Ὑπάρχει δημῶδες ᾄσμα τοῦ Στουρνάρη, τὸ ὁποῖον ἀνατρέχον μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος 1710, παρίστησι δι' ὀλίγων μὲν ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν δυσχέριαν ταύτην.

«Βουά μου ἀπ' τ' Ἀσπροπόταμο μὲ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια,
Τὰ χιόνια μὴν τὰ λυώσετε ὅσον νάλθοῦν καὶ τᾶλλα,
Τ' εἶν ὁ Στουρνάρης ἄρρωστος βαρεὶά γιὰ ν' ἀποθάνη
Καὶ τοὺς γιατροὺς ἐκάλεσε νὰ τὸν ἀποφασίσουν
Κι' ἀπὸ τὰ παλληκάρια του ἐκάλεσε τὸν πρῶτον.
— Ἐλα, Φοντύλη, ἀδελφεὶ καὶ πρωτοπαλληκάρη,
Ἐλα κάθου στὰ γόνατα, ἔλα κάθου σιμά μου,
Σ' ἀφίνω διάτα τὸ παιδί, τὸ μικροχαιδέμενο,
Τ' εἶναι μικρὸ κι' ἀνήξερο, τ' ἄρματα δὲν γνωρίζει.
Νὰ μ' ἔχης ἔννοια τὰ χωριά καὶ τὸ καπετανλίκι.
Γέροντες θέλουν χάιδεμα, κι' ἀγάδες θέλουν ἄσπρα,
Κι' ὁ καπετάνος δόκιμος γιὰ νὰ τοὺς κυβερνήσῃ.»

Ἐκ τοῦ ᾄσματος τούτου συνάγεται πρὸς τούτοις, τὸ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ὑπάρχον ὅτι τὰ καπετανάτα ἦσαν πολλάκις κληρονομικά. Οἱ Μπουκουβουλαῖοι οἵτινες ἦρχον τῶν Ἀγραφῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ἤρπασεν ἀπὸ αὐτῶν τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ὁ Καραϊσκάκης, ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Γιάννη Μπουκουβάλα ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον πολυκροτος ἀπέβη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Νίκος Τσάρας . . . ἦτο υἱὸς καὶ ἑγγονος καπετανέων, ἰδίως δὲ

υιός του Τσάρα του ἐπὶ μακρὸν χρόνον καπετανεύσαντος εἰς τὴν Ἑ-
λασσῶνα· ὁ πατὴρ Θύμιος ἦτο υἱὸς τοῦ οὐδὲν ἦττον περιωνούμου Βλα-
χάβα· ὁ Ὀδυσσεύς, υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτζου· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ
Κοντογιανναῖοι, οἱ Σκυλοδημαῖοι καὶ ἄλλοι.

Ἐν τούτοις οὔτε ὅλοι οἱ κλέφται ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ὑπετάχθη-
σαν, οὔτε ὅλοι οἱ ἀρματωλοὶ παρέμενον πιστοὶ εἰς τὴν ὀσμανικὴν κυ-
βέρνησιν. Οἱ ἀρματωλοὶ οὐ μόνον μετείχον ὅλων τῶν ἐπαναστατι-
κῶν κινήματων ἀλλὰ καὶ οἴκοθεν πολλὰκις περιήρχοντο εἰς ἔχθρο-
πραξίας κατὰ τῶν Τούρκων. Μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη φημίζεται ἐν
Ἀκαρνανίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρματωλοῦ Χρήστου Μηλιῶνη, ὅστις ἀκ-
μάσας περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐμβαλὼν εἰς
τὴν Ἄρταν ἀπήγαγεν ἐκεῖθεν τὸν καθῆν καὶ δύο ἀγάδες ἐπὶ λυ-
τρῆς. Ὁ Μουσελίμης τῆς ἐπαρχίας συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ προεστοῦ
Μαυροματῆ καὶ τοῦ Δερβέναγα Μουχτάρη, ἀνέθηκε τὸ ἔργον τῆς
δολοφονίας αὐτοῦ εἰς Σουλεϊμάνην τινά, ὅστις φίλος ἄλλοτε διατε-
λέσας τοῦ Χρήστου ἠδύνατο ἀνυπόπτως νὰ πλησιάζῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ
Σουλεϊμάνης ἀπαντήσας τῷ ὄντι τὸν Χρῆστον εἰς Ἀλμυρὸν, χωρίον
μικρὸν τοῦ Βάλτου, ὡμολόγησεν αὐτῷ εἰλικρινῶς τίνα ἔλαβεν ἐντολήν.
Καὶ τότε οἱ δύο ἄνδρες μονομαχήσαντες, ἔπεσον ἀμφότεροι παρα-
δόξως.

•Τρία πουλάκια κάθονται 'ς τὴν ῥάχι 'ς τὸ λιμέρι·
Ἐνα τηράει τὸν Ἀλμυρὸ, τ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
Τὸ τρίτο τὸ καλλίτερο, μοιρολογεῖ καὶ λέει
«Κυριέ μου, τί ἐγένηκεν ὁ Χρῆστος ὁ Μηλιῶνης;
Οὐδὲ 'ς τὸν Βάλτο φάνηκεν οὐδὲ 'ς τὴν κρύα βούσι»
—Μὰς εἶπαν, πέρα πέρασε, κ' ἐπῆγε πρὸς τὴν Ἄρτα,
Κ' ἐπῆρε σκλάβο τὸν κατῆ μαζί μὲ δύο ἀγάδες
Κι' ὁ μουσελίμης τ' ἄκουσε, βασιεῖα τοῦ κακοσάνη.
Τὸν Μαυροματῆν ἔκραξε καὶ τὸν Μουχτάρ Κλεισοῦραν.
'Ἐσεῖς ἂν θέλετε ψωμί, ἂν θέλετε πρωτάτα,
Τὸν Χρῆστον νὰ σκοτώσετε τὸν Καπετὰν Μηλιῶνη.
Τοῦτο προστάζει ὁ βασιλιάς, καὶ ἔστειλε φερμάνι.
Παρασκευὴ ξημέρωνε (ποτὲ νὰ μ' εἶγε φέξι),
Κι' ὁ Σουλεϊμάνης στάλθηκε νὰ πάη νὰ τὸν εὔρη.
'Στὸν Ἀλμυρὸ τὸν ἔφθασε, κι' ὡς φίλοι φιληθῆκαν.
'Ολονυχτὶς ἐπῆνανε, ὥστε νὰ ξημερώσῃ.
Καὶ ὅταν ἔφεξ' ἡ αὐγὴ, πέρασαν 'ς τὰ λιμέρια
Κι' ὁ Σουλεϊμάνης φώναξε τοῦ Καπετὰν Μηλιῶνη·
—Χρῆστο, σὲ θέλ' ὁ βασιλιάς, σὲ θέλουν καὶ οἱ ἀγάδες.
—Ὅσο ν' ὁ Χρῆστος ζωντανὸς Τούρκους δὲν προσκυνεῖ.
Μὲ τὰ τουφέκια ἔτρεξαν ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον·
Φωτῆν ἔδωσαν 'ς τὴν φωτιά, κ' ἐπέσανε 'ς τὸν τόπο.»

Ὅσακις λοιπὸν οἱ ἀρματωλοὶ οὕτως ἢ ἄλλως ἐπανίσταντο, φυσικῶ-
τῶ λόγῳ ἢ Ὑψηλὴ Πύλη καθήρει αὐτούς καὶ ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς
τρόπου νὰ τοὺς ἐξοντώσῃ. Ἐνίοτε ἐπετύγγανεν, ἐνίοτε ὅμως ὄχι, καὶ
πολλάκις οἱ ἀρματωλοὶ ἀπέβαινον τοσοῦτον ἰσχυροὶ ὥστε ἠδύναντο
ν' ἀνακτήσωσι τὰ ἀρματωλίκια αὐτῶν καὶ ἠνάγκαζον μάλιστα διὰ
τῆς βίας τὴν κυβέρνησιν νὰ τοὺς ἀναγνώρισῃ πάλιν.

«Κάτω 'ςτοῦ Βάλτου τὰ χωριά
Ἐπρόμερο καὶ Ἄγραφα,
Καὶ 'ςτὰ πέντε βιλαέτια
(Ἐβγάτε νὰ ἰδῆτ' ἀδέλφια!)
'Ἐκ' εἶναι οἱ κλέφταις οἱ πολλοί,
Ὅλοι 'ντυμένοι 'ςτὸ φλωρὶ
Κάθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν,
Καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν.
Πιάνουν καὶ γράφουν μιὰ γραφή,
Βρίζουν τὰ γένεια τοῦ κατῆ.
Γράφουνε καὶ 'ςτὸ Κομπότι
Προσκυνοῦν καὶ τὸ Δεσπότη.
Συλλογισθῆτέ το καλά
Γιατὶ σᾶς καίμε τὰ χωριά'
Γλίγωρα τ' ἀρματωλίκι
Ὅτ' ἐρχόμαστε 'σὰν λύκοι.»

Τίς ἦτο ὁ Καπετάνος ὁ τοιοιτοτρόπως ἀνακτήσας τὸ ἀρματωλί-
κιον αὐτοῦ, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου ἄσματος ἠξεύρομεν πῶς
ὁ Γιάννης Μπουκουβάλας κατέλαβε τὸ ἀρματωλίκιον τῶν Ἄγραφων:

Νᾶμουμι μιὰ πετροπέρδικα 'ςτὰ πλάγια τοῦ Πετρίλου ¹
Νὰ σκόνομου τὰ ποταγύ, δωρῆαις νὰ ξεμερώσῃ
Ν' ἀκούρμενα ² τὸν πόλεμο πῶς πολεμοῦν οἱ κλέφταις,
Οἱ κλέφταις, οἱ ἀρματωλοὶ καὶ ὁ Γιάννης Μπουκουβάλας.

Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ὁ Μπουκουβάλας κατετρόπωσε τὸν πάππον
τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἐπειτα συνάξας τὸν στρατὸν αὐτοῦ:

«Μέσ' εἰς τὴν Ὀξιά ξημέρωσε τὰ κόλια νὰ μοιράσῃ.
Κ' οἱ Ἄγραφιῶτες ἔστειλαν δέκα χοτσαμπασίδες,
Τοῦ φέραν τὸ μορασαλεῖ ³ 'ς ὅλον τὸ βιλαέτι.»

1. Χωρίον τῶν Ἄγραφων.
2. Νὰ ἤχουον.
3. Τὸ Καπετανάτο.

Ἄλλ' ὄλαι σχεδὸν αἱ περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων ἀρχηγῶν τῶν ἀρματωλικῶν παραδόσεις παριστῶσιν αὐτοὺς ὡς κατακρατοῦντας διὰ τῆς βίας τὰ ἀρματωλίγια ἢ ἀναλαμβάνοντας αὐτὰ διὰ τῶν ὄπλων ἅμα ἐξωσθέντας. «Ὁ καπετὰν Ζήτρος ἀπὸ τὴν Ἐλασσῶνα δὲν ἐφύλαξεν ἐν ὄσφ' ἐξῆ τὴν ἐπαρχίαν του ἐλευθέραν ἀπὸ τοὺς Τούρκους;» ἀνακράζει ὁ Περραιβός. «Ὁ καπετὰν Τόσκας δὲν ἐκαταδάμασε τοὺς ἐχθροὺς εἰς Γρεβενὰ μὲ τρομεροὺς πολέμους; Ὁ καπετὰν Καραλῆς δὲν τοὺς κατεδίωξεν ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὰ ἐκράτει ἐλεύθερα; Ὁ καπετὰν Μπλαχάβας εἰς τὰ Χάσια δὲν ἐξωλόθρευσε τοὺς τυράννους; Ὁ καπετὰν Μακρυθανάσης καὶ ὁ καπετὰν Μακροπούλιος δὲν ἐπολέμησαν ὡς ἄλλοι Λεωνίδαὶ καὶ Θεμιστοκλεῖς καὶ ἐκράτουν τὰ χωρία τοῦ Κισσάβου ἀπάτητα; Ὁ καπετὰν Καρακίτσος εἰς τὸ Καρπενῆσι δὲν κατέσφαζε πάντοτε τοὺς ἐχθροὺς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα;» Ἡ ὀσμανικὴ κυβέρνησις, ποιουμένη τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, ἀνεγνώριζε πολλάκις τὰ τοιαῦτα ἀρματωλίγια· οἱ δὲ ἡμέτεροι ἐφαινοντο πρόθυμοι ἐκ διαλειμμάτων νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτήν, ἰδίως εἰς τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας. Μήπως δὲν εἶδομεν αὐτοὺς πρωταγωνιστήσαντας εἰς τοὺς μεταξὺ τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμους; Μήπως ὅταν ὁ Ὁμέρ Βριόνης ἐπολιόρησε τὸν πασᾶν τοῦ Μπερατιοῦ δὲν συνέπραξαν μετ' αὐτοῦ ὡς λέγει τὸ ἄσμα :

«... Καὶ τῶν Χριστιανῶν πολλὰ καπετανάτα,
 Ὁ Ἰσκος ἀπ' τὴν Δούνισσαν, ὁ γυῖος τοῦ Γρίβα Γιωργου,
 Ζόγκος ἀπ' τὸ Ξερόμερον, ὁ Γιώργης Βαρνακιώτης
 Τοῦ Μπουκουβάλα τὰ παιδιά, καὶ οἱ Σκυλοδηματοῖ,
 Ὁ Διάκος καὶ ὁ Πανουργιάς κ' οἱ δυὸ Κοντογιανναῖοι.»

Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ἢ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπόπτειεν αὐτοὺς πάντοτε, καὶ πολλάκις ἐπεχειρεῖ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς διὰ τῆς βίας ἐπιβληθέντας εἰς αὐτὴν ἀντάρτας. Ἐντεῦθεν δέ, καθὼς οἱ κλέφται εἶχον γίνοι ἀρματωλοί, οὕτως οἱ ἀρματωλοὶ ἐγίνοντο πάλιν κλέφται, ἢ δὲ μετὰβασίς αὐτῶν ἀπὸ τῆς μιᾶς ιδιότητος εἰς τὴν ἄλλην ἀπέβαινε τοσοῦτον συγχῆ ὥστε τὰ ἐπωνύμια ἐκεῖνα κατήντησαν νὰ ἐκλαμβάνωνται ἀδιαφόρως σχεδὸν τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἐκ παραλλήλου νὰ ἀποδίδωνται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Εἰς τὰ δημῶδη ἄσματα τοῦτο συμβαίνει συχνότατα.

«Ὁ Ὀλυμπος κί' ὁ Κισσαβος, τὰ δυὸ βουὰ μαλόνουν
 Γυρίζει τότ' ὁ Ὀλυμπος, καὶ λέει τοῦ Κισσάβου
 Μὴ μὲ μαλόνῃς, Κίσαβε, κονιαροπατημένε!
 Ἐγὼ εἶμ' ὁ γέρος Ὀλυμπος, ἔστον κόσμον ξακουσμένος.»

*Έχω σαράντα δυὸ κορφαίς, ἐξήντα δυὸ βρυσούλαις.
 Πᾶσα βρυσή καὶ φλάμπουρο, παντοῦ κλαδί καὶ κλέφτης.
 Καὶ ἔστην ἡγή μου κορυφή αἰτός εἶν' καθισμένος,
 Καὶ εἰς τὰ νύχτα του κρατεῖ κεφάλι ἀνδρειωμένου.
 —Κεφάλι μου, τί ἔκανες κ' εἶσαι κριματισμένο;
 —Φάγε, πουλί, τὰ νιάτά μου, φάγε καὶ τὴν ἀνδρεία μου.
 Νὰ κάνης πῆχυ τὸ φτερό, καὶ σπιθαμὴ τὸ νύχι,
 Ἐστὸν Δοῦρο, ἔστὸ Ἐρηρόμερον ἀρματωλὸς ἐστάθην,
 Ἐστὰ Χάσια καὶ ἔστὸν Ὀλυμπο δώδεκα χρόνους κλέφτης.
 Ἐξήντ' ἀγάδες σκότωσα, κ' ἔκαψα τὰ χωριά τους.
 Κι' ὅσους ἔτὸν τόπον ἄφησα καὶ Τούρκους κι' Ἀρβανίταις,
 Εἶναι πολλοὶ, πουλάκι μου, καὶ μετρητὸ δὲν ἔχουν.
 Πλήν ἦρθε κ' ἡ ἀράδα μου ἔτὸν πόλεμον νὰ πέσω.»

Ἐὰν δὲ ἀνώνυμος ἐγένετο ὁ ἀρματωλὸς ἐκεῖνος ἅμα καὶ κλέφτης, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ τοσοῦτον ἀταράχως ἐδιηγεῖτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου τὰ τε κατορθώματα καὶ τὸν θάνατον, ὀνομαστότατος ἀπέβη ὁ Νικόλαος Τζιοβάρας, ὅστις κατὰ τὸν Περραιθὸν ὑπέταξε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἠπειρον « περιπατῶντας παρρησίᾳ μὲ τὰ φλάμπουρά του » κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος καὶ περὶ τοῦ ὁποίου σώζεται δημῶδες ἄσμα ἐξυμνοῦν αὐτὸν ὡς κλέφτην ἅμα καὶ ἀρματωλόν.

«— Δάλησε, κοῦκκε, λάλησε λάλα, καυμέν' ἀηδόνη,
 Λαλάτε ἔς ἀκροπέλαγος ποῦ πλέουν τὰ καράβια,
 Ρωτάτε γιὰ τὸν Νικολό, τὸν Νικολό Τζιοβάρια,
 Ποῦτον ἔστὸ Δοῦρ' ἀρματωλός, ἔστὸ Καρπενῆσι κλέφτης.
 Εἶχε φλάμπουρο κόκκινο, κόκκινο καὶ γαλάζιο,
 Εἶχε Σταυρό, εἶχε Χριστό, εἶχε καὶ Παναγία.
 —Ἐψὲς προφῆς ἀκούσαμε τὰ βροντερὰ τουφεκία
 Κ' εἶδαμε πῶς ἐβάρσε τοὺς Τούρκους μέσ' ἔτὸ Δοῦρο.
 Κ' ἐπῆρε σκλάβους δεκοκτῶ, κι' αὐτὸν τὸν μουσελίμη.
 Πῆρε μουλάρια δώδεκα μ' ἀσῆμι φορτωμένα,
 Κ' ἐκεῖθε πέρα διάβηκε πέρα κατὰ τὸ Βάλτο,
 Πῆγε νὰ κάνη τὴ Δαμπρή, καὶ τὸ Χριστὸς ἀνέστη.
 Νὰ ψήσῃ τὸ σφακτᾶρι του, κόκκιν' αὐγὰ νὰ φάη
 Καὶ νὰ χορέψουν τὰ παιδιὰ, νὰ ρίξουν ἔστὸ σημάδι.»

Ἦτο λοιπὸν δύσκολον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ διακριθῇ ἀρματωλὸς ἀπὸ τὸν κλέφτην, τὰ δ' ὀλίγα ὅσα ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ βίου, ὃν διῆγον οἱ μάχιμοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐφαρμόζονται εἰς ἀμφοτέρας αὐτῶν τὰς τάξεις. Διατρίβοντες εἰς χώρας ἀγόνους, ὀφείλοντες νὰ ὦσι πάντοτε ἔτοιμοι εἰς τὸ νὰ μεταβάλλωσι **λημέρια** καὶ μὴ δυνάμενοι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ καταλίπωσι τὰ ὅπλα ἄνευ κινδύνου τῆς ζωῆς αὐτῶν, οἱ κλέφται ἔζων ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τῆς

ληστείας. Συνήθως επέπιπτον πρὸς τοῦτο κατὰ τῶν Τούρκων, ἀρπάζοντες τὰ ἐν τοῖς ὄρεσι ποίμνια τοῦ πασᾶ ἢ ἐμβάλλοντες ἀπροσδοκῆτως εἰς τὰ χωρία τῶν ἀγάδων καὶ τῶν μπέυδων καὶ πολλάκις ἀπάγοντες αὐτοὺς τούτους τοὺς μπέυδες καὶ τοὺς ἀγάδες ἢ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν, τοὺς ὁποίους δὲν ἀπέλυον εἰμὴ ἐπὶ λύτροις. Ἄλλ' ἐνίοτε ἠναγκάζοντο νὰ ληστεύουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρήσκους ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦσαν ὑπηρέται ἢ ἐνοικιασταὶ τῶν Τούρκων. Ἐὰν οἱ ἀρματωλοὶ ὅσοι διετέλουν εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τὴν κυβέρνησιν σχέσεις περιεποιούντο τοὺς προεστοὺς ἐξ ἴσου σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς Τούρκους, καθ' ἅπερ εἶδαμεν εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Σπουρνάρη, οἱ στασιάζοντες ἀρματωλοὶ δὲν ἐφείδοντο αὐτῶν, διότι ἐνίοτε οἱ προεστοὶ κατεδίωκον αὐτοὺς ἐπίσης ὅσον καὶ οἱ Τούρκοι, ὅπως εἶδομεν εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Χρήστου Μηλιώνη καὶ ὅπως ἱστορεῖ τὸ ἄσμα τοῦ ἀρματωλοῦ Καρπενησίου Λιβίνη. Ἐν τῷ ἄσματι τούτῳ ὁ Λιβίνης παρίσταται λέγων :

« Σ'ε σένα, Μῆτρό μου γραμπρέ, Σταθούλα ψυχογιέ μου,
 Ἄφινω τῇ γυναϊκά μου, τὸ δόλιο μου τὸ Γῆωργο,
 Πούναι μικρὸς γιὰ φαμελιὰ, κι' ἀπ' ἄρματα δὲν ξέρει.
 Καὶ σὰ διαβῆ τὰ δεκανιὰ καὶ γίνη παλληκάρη,
 Ἐλάτε νὰ ζεθάψετε τὰ δόλια τ' ἄρματά μου,
 Που τὰ χωσα ἔστην ἐκκλησιὰ μέσα ἔστο ἅγιο βῆμα,
 Νὰ μὴν τὰ πέρνουν τὰ σκυλιὰ κι' ὁ Τουρκο-Κωνσταντάκης.»

Ἐνταῦθα πάλιν ὁ Τουρκο-Κωνσταντάκης ὁ τοῦ Καρπενησίου προεστῶς ἀναφέρεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους τοῦ γένους πολεμίους. Ὅθεν πολλάκις οἱ κλέφται συνελάμβανον ἢ τοὺς προεστοὺς αὐτοὺς ἢ συγγενεῖς αὐτῶν,

« Ὁ Σκυλοδῆμος ἔτρωγε ἔς τὰ ἔλατ' ἀποκάτω,
 Καὶ τὴν Εἰρήνην ἔστο πλευρὸν εἶχε νὰ τὸν κεράση.
 —Κέρνα μ', Εἰρήνην εὐμορφη, κέρνα μ' ὅσο νὰ φέξη,
 Ὅσον νὰ ἔβγη αὐγερινός, νὰ πάγ' ἡ πούλια γῆμα.
 Κι' ἀπαὶ σὲ στέλνω σπίτι σου μὲ δέκα παλληκάρια.
 —Δῆμο, δὲν εἶμαι δοῦλά σου, κρασί νὰ σὲ κεράσω.
 Ἐγὼ εἶμαι νύφη προεστῶν, κι' ἀρχόντων θυγατέρα.»

Ἐκ τοῦ ἄσματος τούτου συνάγεται καὶ ἕτερόν τι χαρακτηριστικώτατον τοῦ τῶν κλεφτῶν βίου. Ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῶν ἢς ἡ γυνὴ ἐκείνη ἀποποιεῖται νὰ πληρώσῃ τὴν τοσοῦτον φυσικὴν πρόσκλησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συμμορίας τῆς ὁποίας εἶναι αἰχμάλωτος, ἐκδηλοῖ τὴν πεποίθησιν ἣν εἶχεν ὅτι αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν θέλουσι σεβασθῆ

αείποτε τὴν τιμὴν αὐτῆς. Τρόντι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων οἱ κλέφται διεκρίθησαν αείποτε ἐπὶ τῇ εὐλαβείᾳ μεθ' ἧς προσεφέροντο πρὸς τὰς αἰχμαλώτους αὐτῶν εἴτε ὠραῖαι ἦσαν εἴτε ἄσχημοι, εἴτε νέαι εἴτε γράϊαι, εἴτε χριστιαναὶ εἴτε ἀλλόθρησκοι καὶ ἀναφέρεται παράδειγμα ἀρχηγοῦ συμμορίας φονευθέντος ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παλληκαριῶν, διότι προσέβαλε τὴν τιμὴν τουρκίδος γυναικός, ἣν ἐκράτει αἰχμάλωτον μέχρι οὐ ἔλθωσι τὰ λύτρα.

Μετὰ τοὺς προεστοὺς οἱ κλέφται ἰδίως ἐτέρποντο νὰ καθυποβάλλωσιν εἰς πληρωμὴν λύτρων τοὺς καλογήρους, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδεμίαν εἶχον ἰδιάζουσαν συμπάθειαν, καὶ τοὺς παπάδες ὁσάκις συνέπιπτε νὰ ἦναι οὗτοι προεστοὶ τῶν χωριῶν καὶ τούτου ἕνεκα πολέμιοι ἔστιν ὅτε τῶν κλεφτῶν. Καθὼς εἴπομεν, ὀνομαστότατοι ἀπέβησαν οἱ τῆς Πελοποννήσου κλέφται καθ' ὅλην τὴν 18 ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας. Τοιοῦτοι ἐγένοντο ἰδίως ὁ Παναγιώταρος καὶ οἱ Κολοκοτρωναῖοι, τοὺς ὁποίους ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ οἱ Χοντρογιανναῖοι, τῶν ὁποίων οἱ τελευταῖοι ἀπόγονοι, ἀφοῦ ὑπῆρέτησαν τὴν ἐπανάστασιν, ἔπειτα διὰ παραδόξου τροπῆς τῆς τύχης ἔπεσον ὑπὸ τὸ φάσγανον τῆς λαιμητόμου πρὸ 40 περίπου ἐνιαυτῶν οἱ Σολιῶται, ὧν εἰς συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τῆς πρώτης ἐν Πελοποννήσῳ ἐχθροπραξίας τῇ 1821· τελευταῖον ὁ περιβόητος Ζαχαριάς, περὶ τοῦ ὁποίου σάζεται ἄσμα ἱστοροῦν μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας πῶς ἐξεδίκηθη τὸν παπᾶν τοῦ ἀγίου Πέτρου, ὅστις ὦν ἐνταυτῷ προεστῶς τοῦ χωρίου, ἦτο ἄσπονδος τοῦ Ζαχαριά ἐχθρὸς καὶ πολλοὺς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ μέχρι θανάτου κατεδίωξε.

«Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται τοῦτο τὸ καλοκαῖρι;
 Τρία χωριὰ μὰς κλαίονται, τρία κεφαλοχώρα;
 Μὰς κλαίγεται κ' ἓνας παπᾶς ἀπὸ τὸν ἅγιον Πέτρον.
 Τί τῶκαμα . . . καὶ κλαίγεται ἀπ' ἐμένα,
 Μῆνα τὰ βόδια τ' ἔσφαξα, μῆνα τὰ πρόβατά του,
 Τὴν μιά του νύφη φίλησα, ταῖς δύο του θυγατέρας.
 Τό 'να παιδί του σκότωσα, τ' ἄλλο τὸ πῆρα σκλάβο,
 Καὶ πεντακόσια δύο φλωριά γιὰ ξαγορὰν τοῦ πῆρα.
 "Ὅλα λουφέ τὰ μοίρασα λουφέ 'στὰ παλληκάρια!
 Κι' ἀτός μου δὲν ἐκράτησα τίποτε γιὰ τὰμένα».

Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἄσματος τούτου συναγεται προσέτι ὅτι ὁ Ζαχαριάς ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων κλεφτῶν ὅσοι δὲν ἐσέβοντο τὰς γυναῖκας. Τοῦτο δὲ τὸ ἰδίωμα αὐτοῦ ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ ὄλων τῶν περὶ αὐτοῦ παραδόσεων καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ θανάτου, διότι ἐπὶ τέλος ἐδολοφονήθη ὑπὸ ἐνὸς τῶν προϋχόντων τῆς Μάνης ἕνεκα τοιαύτης τινὸς αἰτίας.

Τελευταῖον ἐν ἑλλείψει Τούρκων, καλογήρων καὶ προεστῶν, οἱ κλέφται ἐφορολόγουν τὰ χωρία ἢ καὶ αὐτὰς τὰς πόλεις. Δὲν διῆγον ὁμῶς ἅπαντα τὸν βίον περὶ πολέμους καὶ ἀρπαγὰς καὶ λαφυραγωγίας, εἶχον ἡμέρας ἀνέσεως καὶ ἡμέρας οἰκογενειακῆς εὐτυχίας, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐπομένου ἄσματος τοῦ περιγράφοντος τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ τοῦ Ζήτρου :

«Ὁ Ζήτρος κάνει τὴν χαρὰ, χαρὰ γιὰ τὸν υἱό του,
Ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριά, τὰ δώδεκα πρωτάτα.
Τὸν Δάπα δὲν ἐκάλεσε τὸ μαῦρο ψυχοπαῖδι.
Κι' ὄλοι πηγαίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια.
Κι' ὁ Δάπας πάγει ἀκάλεστος μὲ ζωντανὸν ἀλάφι,
Ἐπ' ἀσῆμι καὶ ἔστο μάλαμμα καὶ ἔστο μαργαριτάρι.
Κανένας δὲ τὸν λόγιασεν ἀπὸ τοὺς καλεστάδες·
Ἡ Ζήτραйна τὸν λόγιασεν ἀπὸ τὸ παραθύρι.
Πάλαι ἡ μαύρη Ζήτραйна, ἡ μαύρη παραμάνα·
— «Καλῶς τὸν Δάπα πῶρχεται μ' ἀλάφι στολισμένο!
Στρώστε τοῦ Δάπα ἔστον ὄντᾶ, τοῦ Τρίτσα ἔστην κρεββάτα.
Στρώστε καὶ τῶν παλληκαριῶν ἀπ' ὄλα τὰ πρωτάτα.»

Καὶ νῦν προκειμένου νὰ περιγράψω τὰ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν οὕτως εἰπεῖν βίον τῶν κλεφτῶν, θέλω ἀκολουθήσει τὸν Φωριέλ, τὸν πραγματευσάμενον περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἰς ἐποχὴν πλησιεστάτην πρὸς τὰ πράγματα. Βραδύτερον διὰ ποικίλους λόγους καὶ ἰδίως διὰ τὰ δεινὰ ὅσα ἐπήγαγεν εἰς τὸν τόπον ἢ παρῳδία τῆς κλεφτουριάς, ἢ ἰδίως λεγομένη ληστεία, πολλαὶ σκιαὶ ἐπεκάλυψαν ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει τὴν χαριστάτην τοῦ γάλλου εἰκόνα. Ἄλλὰ τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ κρίνωνται κατὰ τὰς ἐντυπώσεις ἃς ἐπροξένησαν εἰς τοὺς συγχρόνους, ὄχι κατὰ τὰς τροπολογηθείσας ὑπὸ μεταγενεστέρων περιστάσεων διαθέσεις. Οὐδὲν κοινὸν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν σημερινῶν κλεφτῶν καὶ εἰμπορεῖ τις νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ ἀγαπᾷ τοὺς πρώτους, χωρὶς νὰ καταστήσῃ ἥττον ἀποτροπαίους τοὺς δευτέρους.

Κατὰ τὰς ὥρας λοιπὸν τῆς ἀνέσεως οἱ ἄνθρωποι ἐκείνοι ἐγυμνάζοντο πρὸ πάντων περὶ ποικίλας χρήσιμους εἰς τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν ἀσκήσεις. Ἐρριπτον εἰς τὸ σημάδι μὲ ἀκρίθειαν πάντοτε μὲν ἀξοσημείωτον, πολλακίς δὲ τῇ ἀληθείᾳ θαυμαστήν. Ἐγυμνάζοντο περὶ τὸν δίσκον καὶ τὸ ἄλμα καὶ τὸν δρόμον, αἱ δὲ παραδόσεις διηγοῦνται περὶ τῆς καθόλου εἰς ταῦτα δεξιότητος αὐτῶν πράγματα σχεδὸν ἀπίστευτα. Λέγεται λ. χ. ὅτι ὁ Νικοτσάρας ἠδύνατο νὰ προτρέξῃ πρὸς ἕππον καὶ δι' ἐνὸς ἄλματος νὰ ὑπερπηδήσῃ ἐπὶ 7 ἕππων στοιχηθὸν προτεταγμένων περὶ δὲ τοῦ Ζαχαριᾶ φημίζεται ὅτι ὅταν

ἔτρεχεν αἱ πτέρναι αὐτοῦ ἤγγιζον τὰ ὄτα. Μὴ παραλείψωμεν δὲ τὴν καρτερίαν αὐτῶν εἰς τὴν πείναν, τὴν δίψαν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν. Πολλάκις ἐμάχοντο ἐπὶ 3 ἡμέρας καὶ 3 νύκτας συνεχῶς χωρὶς νὰ πῶσι, χωρὶς νὰ φάγωσι, χωρὶς νὰ κοιμηθῶσι καὶ πολλάκις ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς ἐνόμιζεν αὐτοὺς καταβληθέντας ὑπὸ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων στερήσεων καὶ περιέμενε νὰ παραδοθῶσιν, αἴφνης ἀναλαβόντες τὴν ῥώμην αὐτῶν καὶ ἐφορμήσαντες καὶ νικήσαντες, διήρχοντο τὰ χαρακώματα σώοι. Ἄλλη ἐξαισία αὐτῶν ἀρετὴ ἦτο ἡ ἐν ταῖς ὀδύναϊς καρτερία. Εἰδότες τίνα βασανιστήρια περιέμενον αὐτοὺς, προετίμων πάντοτε νὰ σκοτωθῶσιν ἢ νὰ παραδοθῶσιν. Ἄλλ' ἐνόησε συνέπιστε νὰ πάθωσι τὸ μέγα δεινὸν τοῦ νὰ συλληθῶσι: καὶ τότε εἶναι ἀκατανόητον μετὰ ποίου φρονήματος ὑφίσταντο τὰς φοβερωτέρας τῶν στρεβλώσεων. Σφυροκοπούμενοι, σουβλιζόμενοι καὶ ζωντανοὶ λεπιζόμενοι δὲν ἐδάκρυον, δὲν ἐστέναζον, δὲν ἐπρόφερον λέξιν παρεκτός ἵνα ὑβρίσωσι καὶ περιφρονήσωσι τοὺς πασάδες καὶ τοὺς δημίους αὐτῶν. Ἔνεκα δὲ τῶν συμφορῶν τούτων, μία τῶν συνηθεστέρων εὐχῶν ἄς ἐν τοῖς συμποσίοις αὐτῶν ἤρχοντο πρὸς ἀλλήλους ἦτο: καλὸ μολύβι. Καὶ οὐδὲν ἦττον οἰκτρὸν ὑπελάμβανον τὸ νὰ κόψωσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν οἱ Τούρκοι. Ὄθεν ἡ σπουδαιότερα καὶ ἡ ἱερωτέρα παράκλησις τὴν ὁποίαν ὁ ἀποθνήσκων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης κλέφτης ἠδύνατο νὰ ἀπειθῆναι πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ ἦτο νὰ κόψωσι τὴν κεφαλὴν του καὶ νὰ ἀπαγάγῃ αὐτήν, ἵνα μὴ κοπῆ καὶ ἀπαχθῆ ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ αἶσθημα τοῦτο ἦτο ἀρχαῖον παρὰ τοῖς ἡμετέροις καὶ δὲν περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν τάξιν τῶν κλεφτῶν, διότι καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅταν εἶδεν ἑαυτὸν περιζωσθέντα πανταχόθεν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπίεσθη ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει σωτηρίας ἐλπίς, ἀνεβόησε: « δὲν εἶναι κανεὶς χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν μου; » Πολλάκις τὰ δημῶδη ἄσματα ἐκφράζουσι τοιαύτας παρακλήσεις:

« Σὰν δένδρο ἐρραγίσθηκε, σὰν κυπαρίσσι πέφτει·
 Ψιλὴ φωνούλαν ἔβαλε σὰν παλληκάρ' ὅπου ἦταν·
 — « Ποῦ εἶσαι, καλέ μου ἀδερφέ, καὶ πολυαγαπημένε;
 Γύρισε πίσω, πάρε με, πάρε μου τὸ κεφάλι.
 Νὰ μὴν τὸ πάρ' ἡ παγανιὰ καὶ ὁ Ἰσοῦφ ἀράπη;
 Καὶ μοῦ τὸ πάει ἴσα Γιάννινα τ' Ἀλῆ πασᾶ τοῦ σκύλου.»

Τὸ δ' εὐγενὲς τοῦτο αἶσθημα τὸ κηδόμενον περὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν καὶ μετὰ θάνατον, διεποικίλλετο παραδόξως. Ὁ κλέφτης λ. χ. ἐπεθύμει νὰ κηδεύεται τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ἐξακολουθεῖ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγωνιζόμενος. Τίς δὲν ἤξευ-

ρει τὸν τάφορ τοῦ Δήμου, τὸ ἄσμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀντηχῆσαν εἰς ἔν τῶν θεάτρων τῶν Παρισίων τοσαύτας ἀπέσπασε χειροκροτήσεις καὶ τοσαύτας παρήγαγε συγκινήσεις :

« Ὁ ἥλιος ἐβασίλευε, κι' ὁ Δῆμος διατάζει
— Σύρτε, παιδιὰ μου, ἔστο νερό, ψωμί νὰ φάτ' ἀπόψε,
Καὶ σύ, Λαμπράκη μ' ἀνεψιέ, κάθου ἐδῶ κοντά μου.
Νὰ τάρματά μου φέρεσε, νὰ εἶσαι καπετάνος·
Καὶ σεῖς, παιδιὰ μου, πάρετε τὸ ἔρημο σπαθὶ μου,
Πράσινα κόψετε κλαδιά, στρώστε μου νὰ καθήσω,
Καὶ φέρετε τὸν πνευματικὸ νὰ μ' ἐξομολογήσῃ,
Νὰ τοῦ εἶπῶ τὰ κρίματα ὅσα ἔχω κατωμένα.
Τριάνα χρόν' ἄρματωλός, κ' εἰκοσιν ἔχω κλέφτης·
Καὶ τώρα μ' ἔρηε θάνατος, καὶ θέλω νὰ πεθάνω.
Κάμετε τὸ κιβωτὶ μου πλατύ, ἴψηλὸ νὰ γένη,
Νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ, καὶ δίπλα νὰ γειμίζω·
Κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιῖ ἀφήστε παραθύρι,
Τὰ χελιδόνια νᾶρχωνται, τὴν ἀνοιξιν νὰ φέρουν,
Καὶ τ' ἀηδόνια τὸν καλὸν Μάϊ νὰ μὲ μαθαίνουν.»

Ἐν γένει δὲ οἱ κλέφται, καὶ τοι διάγοντες βίον τοσοῦτον ἄγριον καὶ τραχύν, σπανίως ἦσαν θηριώδεις καὶ αἰμοχαρεῖς. Ἐφόνευον μὲν ὅσους ἠδύναντο μουσουλμάνους Τούρκους ἢ Ἀλβανούς, μὴ φειδόμενοι ἐνίοτε, ἀλλὰ σπανιώτατα, καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ἐλαφυραγῶγουν ἅμα ἐδίδετο περίστασις τοὺς πρώτους καὶ ἐν ἀνάγκῃ τοὺς δευτέρους, ἀλλὰ ὡμοὶ καὶ ἀδυσώπητοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν ἦσαν. Δὲν ἐβασάνιζον λ. χ. οὐδὲ τοὺς Τούρκους αὐτοὺς ἀλλ' ἤρκοῦντο νὰ τοὺς θανατώνωσιν. Αἱ περὶ τοῦ θείου ἰδέαι αὐτῶν οὔτε ὑψηλαὶ ἦσαν οὔτε λεπταὶ· ἀλλὰ βεβαίως ἦσαν εὐλαβέστεραι τῶν δοξασίῶν καὶ ἐξέων τοῦ κοινοῦ πλήθους. Πότε καὶ πότε μόνον ἠδύναντο νὰ ἀκούσωσιν εἰς ἐρημοκλήσιον τὴν θείαν λειτουργίαν, ἀφελῶς τελουμένην ὑπὸ ὀρεινοῦ ἱερέως. Ἄλλ' ὅπουδῆποτε καὶ ἂν εὐρίσκοντο τὸ Πάσχα ἢ τὰ Χριστούγεννα, ἐν ὁάσει, ἐν σπηλαιῶσι ἢ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὑψηλοτάτων ὄρεων, ποτὲ δὲν ἐλησημόνου νὰ ἐορτάσωσιν ὅπως ἠδύναντο τὰς ἐπιφανεῖς ἐκείνας ἡμέρας τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ψάλλοντες ὅσα καὶ ὅπως ἤξευρον ἐκ τῶν εἰς αὐτάς ἀναγομένων ὕμνων καὶ προσευχῶν. Εἰς οἰανδῆποτε ἀμηχανίαν ἢ ἀνάγκην καὶ ἂν εὐρίσκετο ὁ κλέφτης, δὲν ἐπέβαλλε χεῖρα εἰς τὸ ἐλάχιστον τῶν ἀφιερωμάτων ἢ σκευῶν τῶν ἐν τόπῳ ἱερῷ κατατεθειμένων. Ὁ δὲ γέρον Βλαχάβας ὁ πατήρ τοῦ μετέπειτα τοσοῦτον κλεισθέντος καὶ τοσοῦτον οἰκτρῶς μαρτυρήσαντος Παπᾶ Θύμιου, ἀπῆλθεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν πεζὸς εἰς Ἱεροσόλυμα μὲ τὸ ὄπλον καὶ μὲ τὸ πρωτοπαλλήκαρόν του, ἵνα ἀποθάνῃ, ὅπως ἠύχετο, εἰς τοὺς ἁγίους τόπους. Ποτὲ κλέ-

φτης δὲν ἀλλαξοπίστησεν. Ὅταν εἶπαν εἰς τὸν Ἀνδρουτζον ὅτι ἀσπαζόμενος μὲν τὸν ἰσλαμισμόν θέλει ἀξιοθῆ τιμῶν ἐξαιρέτων, ἐμμένων δὲ πιστὸς εἰς τὸ ἴδιον θρησκευμα θέλει ἀποθάνει οἰκτρῶς εἰς τὸ κάτεργον, ὁ γενναῖος ἀθλητῆς ἀδιστακτικῶς ἐπροτίμησε τὸ δευτέρον· καὶ ἄλλοι καπετάνοι εἰς ὁμοίους ἐκτεθέντες πειρασμοὺς ἔπραξαν ὅ,τι ἔπραξεν ἐκεῖνος. Μετὰ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν οὐδὲν εἶχον ἱερώτερον τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀφοσιώσεως. Πολλὰκις τὰ παλληκάρια ἠδύνατο νὰ σωθῶσιν ἐγκαταλείποντα τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἀλλὰ προετίμων νὰ ἀποθάνωσι μετ' αὐτοῦ. Πολλὰκις ἐνῶ δύο συμμορίαὶ ἐμάχοντο κατὰ τῶν τούρκων καὶ ἡ μία ἠδύνατο νὰ φύγη, ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς δὲν ἐγκατέλειπε τὸν συνάδελφον, ἀλλὰ ῥιπτόμενος κατὰ τῶν πολεμίων ἢ ἐσώζετο μετ' αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτοῦ συγκατεστρέφετο.

Ἴσως οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ πλείότεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, δὲν εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας· ἴσως ἐμάχοντο κατὰ τῶν τούρκων ἐλαυνόμενοι μᾶλλον ὑπὸ σφοδροτάτου αὐτοματισμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἢ ἔχοντες τὸ ὑψηλότερον αἴσθημα τῆς ὅλης πατρίδος. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀφοῦ διετέλεσαν οἱ κυριώτατοι ἐπίκουροι ὄλων τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων ὅσα οἱ πατέρες ἡμῶν διεξήγαγον ἐπὶ 400 ἔτη, αὐτοὶ πάλιν ἀπετέλεσαν τὸν κύριον πεζικὸν στρατὸν τοῦ τελευταίου ἀγῶνος, αὐτοὶ διεξήγαγον αὐτόν, καὶ αὐτοὶ ἀνεδείχθησαν οἱ πρωταθληταὶ αὐτοῦ. Τὸ μάχιμον πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀναβιώσας λόγιος ἑλληνισμὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὰς νέας γενεὰς τῶν πεπολιτισμένων τοῦ ἔθνους τάξεων, δὲν ἔχει μὲν ἀφορμὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, δὲν ἠξιώθη δὲ διαρκούσης αὐτῆς ποτὲ τῆς κυβερνητικῆς προνοίας τῆς ἀπαιτουμένης ἵνα ἀσκηθῆ ἀποχρώντως καὶ ἀποτελέσῃ τὸν τακτικὸν στρατὸν, ὅστις ἐπὶ τέλους ἐμελλε φυσικῶ τῷ λόγῳ ν' ἀναπληρῶσῃ τὰ ὄρεσίβια ἐκεῖνα στίφη. Ἀπὸ τοῦ Δραγατσανίου μέχρι τοῦ Χαϊδαρίου ὁ τακτικὸς στρατὸς θύματα μόνον προσήνεγκεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ Βαλτετσίου μέχρι τῆς Ῥάχωδας ὅλα τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν κλεφτῶν διεπράχθησαν.

Τίς δ' ἑλλην δὲν συνεκινήθη ἀπαγγέλλων, ἄδων ἢ ἀκούων τὰ δημῶδη ἄσματα ὅσα παρήγαγεν ὁ βίος καὶ οἱ ἄθλοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ ὧν παρέθηκά τινα ἀνωτέρω νομίζων ὅτι δὲν ἠδύναμην κάλλιον νὰ ἱστορήσω τὰ κατὰ τοὺς προμάχους αὐτοὺς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας; Τινὰ τῶν ἄσμάτων τούτων ἐποιήθησαν ὑπὸ κλεφτῶν, αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν γεγονότων ὅσα ἐξυμνοῦσι τὰ

πλεῖστα ὅμως ἦσαν ἔργα τυφλῶν ραψωδῶν οἵτινες ἄλλοτε διερχόμενοι τὰς πόλεις, τὰς κόμας καὶ τὰ χωρία, μάλιστα ἐπὶ τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν πανηγύρεων, ἔτερον τὸν λαὸν ἄδοντες τὰ προϊόντα τῆς ἀφελοῦς ἐκείνης μούσης, καὶ ἔζων ἐκ τῆς αὐθορμητοῦ ἀμοιβῆς ἢν τούτου ἕνεκα ἐλάμβανον. Οἱ ραψωδοὶ οὗτοι οἵτινες παρῆγον ἡμῖν ἄλλοτε ἐννοιά τινα τοῦ τί ἦσαν ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων οἱ ὁμοταγεῖς αὐτῶν ἄνθρωποι, οἱ δημιουργοὶ καὶ φύλακες διατελέσαντες τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, τὴν σήμερον ἐκλείπουσιν ὁσημέραι ὑπενδίδοντες εἰς τὴν ἐπιδρομὴν ἑτεροφύλων αἰοιδῶν καὶ ἑτεροφύλου μούσης, εἰς τὴν ἀκατάσχετον ἐπίδρασιν τοῦ ἐκ τῆς ἑσπερίας κατακλύζοντος ἡμᾶς βίου τοῦ ἀφανίσαντος καὶ μέλλοντος ἔτι νὰ ἀφανίσῃ πολλά ἔχνη τῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους προπάτορας οἰκειότητος ἡμῶν. Ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων ἔτι δεκαδῶν ἐνιαυτῶν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἠδονὴν καὶ παραμυθίαν μείζονα τοῦ ἄδειν τὰ ἰδιοσυῆ ἐκεῖνα προϊόντα τῆς ἰθαγενοῦς ποιήσεως καὶ τοῦ ἀκροᾶσθαι αὐτῶν. Καὶ ὅταν λέγωμεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὰ πλήθη· τὰ ἄσματα ἐκεῖνα ἀντήχουν πολλάκις εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἀρίστων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν, τὸ δὲ παράδοξον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα τῶν κρατούντων. Ὁ Μανουὴλ Τομπάζης διηγείτο, αὐτόπτης τοῦ πράγματος γενόμενος, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικόλαος ἠναγκάσθη ποτὲ ἐξ ἐναντίων ἀνέμων νὰ καταπλεύσῃ εἰς Πύλον, ὅπου εὗρεν ἠγχυροβολημένον τὸν φίλον του Νικόλαον Λάμπρον ἐκ Σπετσῶν. Ἀμφότεροι οἰκειωθέντες πρὸς τὸν ἀγᾶν τοῦ τόπου, προσεκλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς γεῦμα καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐωχίας εἶπεν ὁ ὀσμανίδης τοπάρχης τὸν Λάμπρον νὰ τραγουδήσῃ· ὁ δὲ, ζητήσας τὸ μουσικὸν ὄργανόν του, ἤρχισε:

«Διφοῦν οἱ κάμποι γιὰ νερά
Καὶ τὰ βουνὰ γιὰ χιόνια,
Διψᾷ κι' ὁ δόλιος Ζαχαριάς
Γιὰ τούρκικα κεφάλια.»

Διεκόπη μόνον μετὰ τὴν πρώτην ταύτην στροφὴν ἵνα εἴπῃ πρὸς τὸν ξενίζοντα δεσπότην· «μὴ σοῦ κακοφανῆ, ἀγᾶ μου, τὸ τραγοῦδι τὸ λέγει.»—«Δὲν πειράζει, ἀπήντησε μειδιῶν ὁ ὀσμανίδης, δὲν πειράζει, ρεῖζῃ Νικόλα, ἐξακολουθεῖ.»

Ὅλοι οἱ ραψωδοὶ δὲν ἦσαν ποιηταί. Οἱ πλεῖστοι ἀπλῶς συνέλεγον, ἀπεμνημόνευον καὶ ἐπανελάμβανον ἔργα παρ' ἄλλων συνταχθέντα. Οὐκ ὀλίγοι ὅμως, καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ μάλιστα ἀξιωματιμώτεροι, προσέθετον εἰς ταῦτα καὶ ἕτερα ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ποιηθέντα. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἦσαν ἄτεχνα καὶ ἀνεπιτήδευτα. Ἀλλὰ καθὼς πολλάκις παρετηρήθη, ἐξ ὅλων τῶν μιμητικῶν τῆς φύσεως τε-

χνῶν ἢ ποιήσῃς ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι δι' αὐτῆς ἡ φύσις μόνη, ὅσον ἀκαλλιέργητος καὶ ἂν ἦναι, δύναται νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ, τοῦλάχιστον ὁσάκις ὁ σκοπὸς οὗτος δὲν εἶναι πολυπλοκός καὶ πόρρω κείμενος. Ὅσον ἄπλαστοι καὶ ἀκαλλώπιστοι καὶ ἂν ἦναι οἱ τύποι αὐτῆς, δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ πράγματα ἀληθῆ, αἰσθήματα ἀφελῆ, ἐννοίας ὠραίας. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν, λέγει ὀρθότατα ὁ Φωριέλ, ὅτι ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐλλείπει τῆς τέχνης, ἢ τῇ ἐλλιπεῖ τῆς τέχνης χρήσει, ὅτι ἐν τῇ ἀντιθέσει ταύτῃ καὶ τῇ δυσαναλογία μεταξὺ τῆς ἀτελείας τοῦ ὄργανου καὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀποτελέσματος ἔγκαιται ἡ κυριωτάτη χάρις τῶν τοιούτων συνθέσεων. Δι' αὐτῆς μετέχουσι μέχρι τινός τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ προνομίου τῶν ἔργων τῆς φύσεως καὶ παράγουσιν ἐντύπωσιν παρεμφερῆ τῆς ἐντυπώσεως ἣν αἰσθανόμεθα θεωροῦντες τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἢ τὸ ὕψος τοῦ ὄρους, ἢ ζωγραφικὸν βράχων σύμπλεγμα ἢ μέγα τι καὶ γηραιὸν δάσος διότι, ἐπιφέρει ὁ Γάλλος ἐκεῖνος ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀκριβέστερον ἐμελέτησε, κατενόησε καὶ ἐξετίμησε τὴν δημώδη ἡμῶν ποίησιν, ἢ ἄπλαστος τοῦ ἀνθρώπου μεγαλοφυΐα εἶναι καὶ αὐτὴ ἐν τῶν φαινομένων, ἐν τῶν προϊόντων τῆς φύσεως. Ἡ πρώτη, ἡ θεμελιώδης τῶν ὀρεινῶν ἐκείνων ἄσμάτων ἀρετὴ εἶναι ὅτι οἱ ποιηταὶ αὐτῶν ὡσεὶ διὰ τινος μετεμψυχώσεως περιέλαβον ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἡρώων οὓς ἐξυμνοῦσι. Μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ κλέφτου καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ τοσαύτη ὑπάρχει ἀναλογία καὶ ἄρμονία ὥστε νομίζεις ὅτι ὁ ποιητὴς ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ ὡς κλέφτης καὶ ὁ κλέφτης νὰ ἄσῃ ὡς ποιητὴς καὶ εἶναι τῇ ἀληθείᾳ δυσκολώτατον νὰ κρίνῃ τις, ἐὰν ἐν τοῖς στίχοις τῶν βαψφῶδων ἢ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπάρχει πλειότερον μῖσος κατὰ τοῦ Τούρκου, πλειότερος ἔρωσ τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἔτερον προτέρημα τῶν ἄσμάτων τούτων εἶναι, ὅτι αἰσθάνεσαι ἀμέσως ποῦ ἐποιήθησαν, αἰσθάνεσαι ὅτι ἐνεπνεύσθησαν εἰς τὰ ὄρη. Ἀλλὰ τὰ ὄρη ταῦτα εἶναι τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος τὰ ὁποῖα δὲν καλύπτουσι πάγοι αἰετοὶ καὶ τῶν ὁποίων αἰ κορυφαὶ μικρὸν ὑπερέχουσι τὸ ὕψος ἐκείνο ὅπου ἡ γῆ αἰσθάνεται ἀκόμη τὸ γλυκὺ τοῦ ἡλίου θάλπος καὶ παράγει ἀκόμη χλόην καὶ ἄνθη. Ἡ ἐὰν ὑπάρχωσιν τινα, ὀλίγα τινὰ ποιηθέντα εἰς τόπους πεδινούς καὶ ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς θαλάσσης, ἐκ πρώτης ὄψεως διακρίνονται τῶν ἄλλων διὰ τοῦ μαλακωτέρου αὐτῶν ἥτους καὶ αἰσθήματος. Τὸ ἡρωϊκὸν μέρος ἐπέχει δεύτερον ἐν τοῖς τοιούτοις ἄσμασι λόγον καὶ ἀναφέρεται ἐν παρῶν· πρωταγωνιστεῖ δὲ ἡ ἀπαλὴ ὑπὲρ τῶν ἡρώων φιλοστοργία τῶν μητέρων αὐτῶν καὶ τῶν συζύγων. Στενωτάτη λοιπὸν ἐπικρατεῖ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς ἐκείνοις ἄσμασι μεταξὺ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ ὄρους, συγγένεια,

τὴν ὁποίαν οὐδεμία μίμησις, ὅσον τεχνικὴ καὶ ἂν ἦναι δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ. Τοῦτου δ' ἕνεκα τὰ ἀρχαιότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐνταῦτῳ καθ' ὄλου εἰπεῖν καὶ τὰ κάλλιστα λόγῳ ἰδιοτυπίας καὶ φυσικῆς τῶν πραγμάτων παραστάσεως. Ἡ διαφορὰ αὕτη προέκυψε προδήλως ἐκ τούτου, ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπεχείρησαν καὶ ἄλλοι νὰ ὑμνήσωσι τοὺς ἥρωας ἡμῶν, λογιώτεροι μὲν τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ραψφιδῶν αὐτῶν, ὀλιγώτερον δὲ πρὸς τὸν βίον αὐτῶν ἐξωκειωμένοι. Ἄλλ' ἐκ τούτων πάντων, ἐὰν ἐξαιρέσῃς ἓνα ἢ δύο ὄντως μετουσιασθέντας κατὰ τοὺς ἥρωας οὓς ἐξυμνοῦσιν, οἱ λοιποὶ ὀλιγώτερον ἠυδοκίμησαν. Δὲν λέγω ὅτι τὰ ἔργα αὐτῶν στεροῦνται χάριτος καὶ γοητείας· ἐπιτηδεῖα τῶν ἀνθέων ἀπομίμησις δύναται πολλάκις νὰ τέρψῃ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλὰ μόνα τὰ γνήσια ἄνθη μεθύσκουσι διὰ τῆς εὐωδίας αὐτῶν καὶ μόνα τὰ ὀρειτροφα τῶν ὀρειθίων ἡμῶν ἡρώων ἄσματα ἀποπνεύουσι τὴν ἰσχυράν ἐκείνην τοῦ θύμου ὀσμήν· δι' ἧς διπλασιάζεται ἡ ἐντύπωσις τῶν ἄλλων ποιητικῶν αὐτῶν καλλονῶν.

Ἐνταῦθα καταστρέφω τὸν λόγον περὶ τῆς τύχης καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καθ' ἣν ἐποχὴν διετέλει ὀλόκληρον σχεδὸν ὑπὸ τὴν ὀσμανικὴν κυριαρχίαν, νομίζω ὅτι οὔτε τὰ παθήματα αὐτοῦ εἰδένωσα, οὔτε τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν ἵνα παρασκευάσῃ ἑαυτῷ μέλλον ἀγαθότερον ἐμεγαλοποιήσα. Ἀκριβῶς δὲ σταθμίζων τὰ πράγματα ἐν πάσῃ συνειδήσει δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνῶν εἰς ὁμοίας ἢ παρεμφερεῖς περιελθὼν συμφοράς, ἀνέδειξεν ἢ πλείονα καρτερίαν ἢ πλείονα δραστηριότητα. Ἐὰν πολλοὶ δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δῶρων τοῦ νικητοῦ, ἐξισλαμίσθησαν, ἢ ἐξερωσίσθησαν, ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους δμᾶς ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῆς, εἰς τὰς παραδόσεις αὐτῆς, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῆς, εἰς τὸ μέλλον αὐτῆς. Καὶ ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐπανίστατο κατὰ τοῦ Δεσπότη, ἀφ' ἑτέρου παρεσέδουεν εἰς τὰ συμβούλια αὐτοῦ· ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ὠργάνιζε καὶ ἐνήσκει ἐπὶ τῶν ὀρέων μὲν τὸν πριγκιόν, ἐν τῷ πελάγει δὲ τὸν ναυτικὸν αὐτοῦ στρατόν, ἀφ' ἑτέρου ἐρρύθμιζεν εἰς τὰ πεδία καὶ εἰς τὰς νήσους τὸν εἰρηναῖον κοινοτικὸν βίον· ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ αὐξήσῃ ὅσον οἶόν τε τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου ἐπεμελεῖτο τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν. Καὶ διήγαγεν οὕτω βιοῦν, ταλαιπωρούμενον μὲν καὶ βασανιζόμενον, ἐργαζόμενον δ' ἐνταῦτῳ καὶ ἀγωνιζόμενον, 400 ἔτη μέχρις οὗ, ὅταν ἐνόμισεν ὅτι ἀρκούντως ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τῆς εἰρῆκῆς ἐν ἧ ἦτο ἐγκλεισμένον, ἐπεχείρησε νὰ καταρρίψῃ τὰ τείχη αὐτῆς καὶ νὰ ἀναλάβῃ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν. Ἐὰν ἐκάστη ἱστορικὴ περίοδος κρίνεται κατὰ

τὰ πράγματα ἅτινα ἐδημιούργησεν, ἀδιστάκτως λέγομεν, ὅτι ὅπως νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα ἔτι παρ' ἡμῖν, τὸ ἔθνος ἀνεδείχθη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δουλείας ὑπέρτερον ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐφεξῆς· διότι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἐδημιουργήθησαν αἱ πολεμικαὶ, αἱ ἀστικάι καὶ αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις, δι' ὧν διεξήχθη ὅπως δῆποτε ἡ ἐπανάστασις, ἐνῶ ἡ ἐπανάστασις δὲν διέπλασεν ἔτι νέας δυνάμεις ἐπιτηδεῖας νὰ συμπληρώσωσι καὶ νὰ ἀσφαλίσωσι τὸ ἔργον αὐτῆς.

Κ. Παπαρρηγόπουλος.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΧΟΡΜΟΒΟΥ

Πρόσωπα τοῦ διαλόγου:

ΝΑΣΩ, ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ.

ΝΑΣΩ

Ἦτο πρὸ ἐτῶν
 κοντὰ ἔς τὸ Τεπελένι¹, χῶραν τουρκικὴν,
 τὸ Χόρμωβον, χωρίον χριστιανικόν.
 Τὸ Τεπελένι ἦτο ἡ αἰμοβαφῆς
 ἐνὸς θηρίου φωλεά, ποῦ λέγεται
 τὴν σήμερον βεζίρης, ἀλλὰ πρὸ ἐτῶν
 εἰκοσιπέντε ἴσως καὶ ἐπέκεινα
 Βελη-ζαδὸς Ἄλῃ μπέης ἐλέγετο.
 Εἰς τὴν ἰδίαν ἦσαν φωλεὰν μ' αὐτὸν
 καὶ δύο τίγρεις, Χάμκω ἢ μητέρα του,
 κ' ἡ ἀδελφὴ του Χαίνιτσα.

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

Μάλιστα.

Ἦ, τίς δὲν τὰς γνωρίζει; Τίς δὲν ἤκουσε
 τὰ δύο φοβερά αὐτὰ ὀνόματα;

1. Τὸ Τεπελένι ὡς καὶ τὸ Χόρμωβον, εἶναι χωρία τῆς Ἠπείρου. Ἐκ τοῦ πρώτου κατήγετο ὁ διαθόητος σατράπης τῶν Ἰωαννίνων Ἄλῃς, ὁ ἐκ τούτου ὀνομασθεὶς Τεπελενλῆς.

ΝΑΣΩ

Κ' αἱ δύο λυσσασμένοι γὰρ τὸ Χόρμοβον
καὶ γὰρ τοὺς Χορμοβίτας. Τέλος δ' Ἀλῆς,
τὴν λύσσαν ποτισμένος καὶ τὸ μῖσός των,
μὲ δυὸ χιλιάδες ῥίχνεται ἔς τὸ Χόρμοβον.
"ὦ, καὶ νὰ ἦσαν τότε ἐκεῖ καὶ νὰ βλέπες
νὰ τρέχουν αἱ γυναῖκες μὲ τοὺς ἄνδρας των
νὰ τοὺς ξεπροβοδίζουν εἰς τὸν πόλεμον,
ἄλλαις ἐκεῖ νὰ κλαίουν καὶ νὰ δέρνονται,
ἄλλαις νὰ ξεριζώνουν ταῖς πλεξίδες των,
κι' ἄλλαις νὰ καταρῶνται καὶ νὰ βλασφημοῦν
τὸν ἄπιστον Ἀλῆν καὶ τὴν μητέρα του.
"Ἦμουν ἐκεῖ κ' ἐγὼ μὲ τὴν μητέρα μου
καὶ μὲ τὰς ἀδελφάς μου. Κείναις ἔκλαιαν,
ἐγὼ—μικρὴ ἀκόμα—ἔμεν' ἄφωνη,
καὶ ἐκρατοῦσα μόνον τὴν μητέρα μου
ἀπὸ τὸ φόρεμά της. Ἐνικήθησαν
οἱ ἀσεβεῖς, καὶ πρῶτος εἰς φυγὴν τραπεῖς,
κατησχυμένος ὁ Ἀλῆς ὑπέστρεψε
ἔς τὸ Τεπελένι. Ὡς τὸν εἶδεν, ὤρμησεν
ἡ Χάμκω μανιώδης κατ' ἐπίνω του,
καὶ πτύουσά τον κατὰ πρόσωπον, «Δειλέ,
κρημνίσου ἀπ' ἐμπρός μου!» τοῦ ἐφώνησε,
«Ἄμε νὰ κλώθης ἔς τὸ χαρέμι νήματα.
Τὰ ὄπλα δὲν ἀρμόζουν εἰς τὰς χεῖράς σου,
ἡ ἡλακάτη μόνον.»

ΕΥΦΟΡΟΥΝΗ

"Ὀλ' ἀληθινά.

Τὰ ἦκουσ' ἀπὸ τόσους ἀπαράλλακτα.
Τοιαύτη μήτηρ ἦτο δυνατὸν
υἱὸν τοιοῦτον νὰ γεννήσῃ.

ΝΑΣΩ

Ἰκανά

παρῆλθον ἔτη, καὶ ὁ πρὶν ἐχθρὸς Ἀλῆς
ὁ ἄκρος ἦτο φίλος τῶν Χορμοβιτῶν.
Νεόνυμφη ἀκόμα, ἐναννούριζα
μίαν ἡμέραν ἤσυχη τὸν Χρῆστό μου,
δέκα μηνῶν ἀγόρι. Ἐξαφρα πυκνοῦς
τουφεκισμοὺς ἀκούω ἔς τὸ παραθυρὸν
προβάλλω, πλὴν δὲν βλέπω τὸ παραμικρόν.
Καθίζω, καὶ ἔς ὀλίγον ὁ τουφεκισμὸς
ἀρχίζει πάλιν. Πάλιν ἐσηκώθηκα.
Οἱ γείτονές μου ψιθυρίζουν. Ἐλείπεν
ὁ ἄνδρας μου, καὶ ὁ φόβος μ' ἐκυρίευσεν.
Κάνω νὰ τρέξω ἔς τοῦ πατρός μου, μὴ ἐκεῖ

μάθω τί τρέχει· ἀλλὰ μόλις ἤνοιξα
τὴν θύραν κ' εἶδα μαῦρα σύννεφα καπνοῦ
τὴν χώραν νὰ σκεπάζουν, καὶ ὑπόκωφος
βοῆ νὰ τὴν σαλεύη. Γέροντες, παιδιὰ,
γυναῖκες, ὅλοι ἔρριχναν ξεφωνητά,
ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἤκουε τί ἔλεγαν.

Μακρόθεν μετ' ὀλίγον γοερὰ κραυγὴ
ἄλλ' ὄξυτάτ' ἠκούσθη· « Φωτιά καὶ σπαθὶ
ἔς τὸ Χόρμοβον! Σωθῆτε! » Ἦτο ὁ Ἄλῆς
μὲ τοὺς Τουρκαλθανοὺς του, ὅπου ἔξαφνα
ἐπιδραμόντες ἔβαζαν φωτιὰ παντοῦ
καὶ ἔσφαζαν τὸν κόσμον εἰς τὸ Χόρμοβον.

Ἄπο τὸν φόβον ἔτρεμα δάκρυερη.

Ἐκαμα μὴ νὰ τρέξω, ἀλλ' ἀδύνατον.

Θεὸς καὶ τὸ παιδί μου ἐνθυμήθηκα.

Ἀνέβηκα, τὸ πῆρα, κ' ἔξω ἔτρεξα
νὰ πάγω ἔς τοῦ πικρός μου. Πλὴν πυκνότατον
τὸ πλῆθος εἰς τὸν δρόμον μ' ἔσπρωξεν ἀλλοῦ,
ἀπ' ὅπου μόλις εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς
μπόρεσα νὰ γυρίσω καὶ νὰ τὸν ἴδω, ἄχ!
ζωσμένον ἀπὸ φλόγας, « Βοηθήσατε! »
ἐφώναξα καὶ τρέχω. Ἄπο τὰ μαλλιά
ἕνας Τουρκαρβανίτης μὲ σπαθὶ γυμνὸ
μ' ἀρπάζει καὶ μὲ σέρνει!

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ (περιαλγῶς ψελλίζουσα)

Παντοῦνάμε!

ΝΑΣΩ

Ἐξαφνα τότε ἕνα πελέκι ἄστραψε,
καὶ ὁ Τουρκαρβανίτης ἐκυλίσθηκε
ἔς τὰ γῶματά μου. Ἄπ' τὰ χέριά του
μ' ἀράχνει τότε χέρι δυνατότερο
καὶ μὲ σηκώνει. Ἦτανε ὁ ἄνδρας μου.
Ἀρπάζει τὸ παιδί μου— Ἄχ, Φροσύνη μου!
ἔς τὴν ἀγκαλιὰ μου τὸ καυμένο ἦτανε
συμμαζεμένο, σὺν νὰ ἐννοιωθε, χωρὶς
νὰ βγάλη ἄχνα—τὸ φιλεῖ, ἔς τὸν κόρφο μου
τὸ βάνει ἄλιν, μὲ φιλεῖ, καὶ δείχνοντας
τὸν δρόμον ποῦ τὸ πλῆθος πῆρε φεύγοντας
— « Τρέξε ἐκεῖ, μὲ λέγει, τρέξε γρήγορα,
μαζὶ μ' ἐκείνους! » « Τάσο μου, ἐφώναξα
ἐγὼ, ποῦ μὲ ἀφίνεις; » — « Κάμε γρήγορα,
ὅτι σὲ λέγω, » εἶπε μὲ προστακτικὴν
φωνὴν ἐκεῖνος. « Διὰ τοὺς γονεῖς ἐγὼ
καὶ συγγενεῖς μας θὰ φροντίσω γρήγορα,
καὶ τρέχοντες κατόπιν καὶ σὰς φθάνομεν.

πήγαινε, τρέξε. » — Ἐτρέξα καὶ ἔφθασα
τὸ πλῆθος ὀποῦ ἔφυγαν.

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

Καὶ ὕστερα ;

ΝΑΣΩ

Μακρὰν τῆς χώρας φεύγοντες ἐσώθημεν.
Καὶ ἄλλοι μὲν, καθὼς κατόπιν ἤκουσα,
ἔς ταῖς Κυθωνιαῖς ἐφύγαν τῆς Ἀνατολῆς,
ἄλλοι ἔς τὴν Βουλγαρίαν ἐσκορπίσθησαν,
καὶ ἄλλοι πῆγαν ἔς τὸ Βουθρωπὸν. Ἐγὼ
εἰς τοῦ Ἀργυροκάστρου τὰ βουνὰ καθὼς
ἐσθάσαμεν, ὀπίσω ἔμειν' ἀπ' αὐτούς,
προσμένουσα εἰς μάτην, φεῦ, τὸν ἄνδρα μου
καὶ τοὺς γονεῖς νὰ ἴδω καὶ οἰκείους μου.
Ἄπελπισθεῖσα τέλος πρὸς τὸ Χόρμοβον
τὸ βῆμα στρέφω, καὶ εἰς βράχον ὑψηλὸν
ἀνέβηκα νὰ ἴδω τὴν πατρίδα μου.
Ζητῶ νὰ τὴν ἀνεύρω μὲ τὸ βλέμμα, ἀλλὰ
δὲν βλέπω παρ' ἐρείπια καπνίζοντα
ἐκεῖ ποῦ ἦτον ὡς προχθές τὸ Χόρμοβον.
ὦ, τὴν στιγμήν ἐκείνην δὲν ἐβάσταξα
ἐκλαυσα τότε, ἐκλαυσα κ' ἐθρήνησα.
Ἀπὸ ἐκεῖ ἔς τὴν χώραν ἐκατέβηκα,
ἀλλ' οὔτε δρόμον οὔτε συνοικίαν κἄν
ἀναγνωρίζω. Προχωρῶ ἐπάνω εἰς
ζεστήν ἀσθόλην καὶ διασκελίζουσα
κορμιὰ νεκρῶν καὶ μέλη ἢ ἡμίκαυστα
ἢ ἀπανθρακωμένα καὶ κατάρματα,
ὑπάγω πρὸς τὸ μέρος, ὅπου ἔκειτο
ἡ πατρικὴ οἰκία, ὡς ὑπέθετα.
Ἐκεῖ κυττάζω ἐν πρὸς ἐν τὰ πτώματα,
ἀλλὰ εἰς μάτην ἦσαν ὄλ' ἀγνώριστα.
Φωνάζω τότε κ' ἐξ ὀνόματος καλῶ
τὸν σύζυγόν μου, τοὺς γονεῖς, τοὺς συγγενεῖς.
Κανεῖς δὲν ἀποκρίνεται ἀπὸ πουθενά.
Πλὴν μετ' ὀλίγον ἀσθενῆ ψιθυρισμὸν
ἀκούω κάπου. Τρέχω πρὸς αὐτὸν εὐθύς,
καὶ βλέπω Τουρκογύφτους ποῦ ἐσκάλιζαν
εἰς τὴν ἀσθόλην. Ἐσφίξα τὸ τέκνον μου
ἔς τὴν ἀγκυλιά μου καὶ ὠπισθοδρόμησα,
ἀπὸ τὸν δρόμον καὶ τὴν φρίκην ἄφωνος
καὶ παγωμένη. Ἐτρέξα καὶ ἔφυγα.
Τὸν δρόμον τότε ἐπῆρα πρὸς τὰ Γιάννινα,
ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τὸ ψῦχος τρέμουσα,
ὡς καὶ ἀπὸ τὴν πείναν—νήστις πρὸ τριῶν

ἡμερονύκτων ἤμην, μὲ φορέματα
 σχισμένα εἰς τοὺς λόγγους, ὅπου ἔτρεχα,
 καὶ ἀπὸ τὴν ἀσβόλην μαύρα. Ἐτρεχα
 ὅσον ἔμποροῦσα. Ἐξάφν' ἄκουσα φωνάς
 καὶ τρέχω. Ἦσαν πλῆθος γυναικόπαιδα
 δεμένα, καὶ ἕς μίᾳ βρῦσι κάθονταν,
 μὲ τοὺς Τουρκαρβανίταις τοῦ τὰ ἔσπερναν
 εἰς τὴν σκλαβιάν· τοὺς φθάνω καὶ ἡμιθανῆς
 ἔπεσα χάμου. «ὦ, δι' ὄνομα Θεοῦ,
 ἴλιγο ψωμί, φωνάζω, λυπηθῆτέ με!»
 Εἰς τὸ σχοινί τῶν ἄλλων οἱ Τουρκαλθανοὶ
 μὲ ἔδεσαν κ' ἐρένα, καὶ ψωμί ξηρὸν
 ἓνα κομμάτι μ' ἔρριξαν. Ἐγνώρισα
 ταῖς σκλαβωμέναις· ἦσαν Χορμობίτισαις,
 καθὼς καὶ κ' ἐκείναις παρευθὺς μ' ἐγνώρισαν.
 Ταῖς ἐρωτῶ, τί ἔγεινεν ὁ ἄνδρας μου;
 Μὲ λέγουν ἐσκοτώθη. Ὁ πατέρας μου;
 Κ' ἐκεῖνος. Ἡ μητέρα, τὰ ἀδέλφια μου,
 οἱ συγγενεῖς μου; Ἄλλοι κατεσφάγησαν,
 ἄλλ' εἰς τὰς φλόγας ζῶντες κατεκάησαν.
 Πρὶν φθάσω τὸ κομμάτι τὸ ξηρὸ ψωμί
 νὰ τὸ τελειώσω, ἔπεσ' ἀπ' τὰ χέρια μου.
 Δὲν ἐκρατοῦμην τῶν δακρῶν ἐσπασεν
 ὁ χειμάρρος, καὶ τότε ἤρχισαν μ' ἐμὲ
 τοὺς θρήνους καὶ αἱ ἄλλαι, καὶ μετ' οὐ πολὺ
 ὄλος ἐκεῖ ὁ λόγγος ἀπὸ τοὺς κλαυθμούς
 τῶν γυναικῶν ἀντήχει καὶ τῶν Ἀλθανῶν
 τὰς βλασφημίας κ' ὕβρεις. Ἀπ' τὰ Γιάννινα
 ἦλθαν κατόπιν πλοῦσοι Χριστιανοὶ
 ἔστους Ἀρβανίτας καὶ μᾶς ἐξηγόρασαν.
 Ἐμένα μ' ἐξηγόρασ' ὁ πατέρας σου,
 ἡματι ἔταν φίλος τοῦ πατρός μου, καὶ ἀπ' ἐκεῖ
 ξεκίνησα μαζί του γιὰ τὰ Γιάννινα.
 Ἐ τὸν δρόμον—δοκιμάζω, Εὐφροσύνη μου,
 ἔς τὸν δρόμον νὰ βυζάξω τὸ παιδί μου, καὶ
 —πῶς νὰ τὸ εἶπω, ὦ Θεέ μου, τοῦτο, πῶς;—
 ἦτο νεκρὸν. Ἀκούεις, κόρη μου; νεκρὸν
 τὸ ὄρφανό μου, τὸ βασιανισμένον μου,
 τὸ δυστυχές μου τέκνον.
 [Συνεχεῖ δι' ὑπερτάτης βίας τοὺς λυγμούς της]
 —Τὸ φερα νεκρὸν
 ἐδῶ ἔς τὰ Γιάννινα καὶ τὸ ἑαψα.

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ (ἔνδακρυς)

ὦ δυστυχιστάτη πάσης γυναικός,
 ταλαίπωρῃ μου Νάσω, ὦ γλυκεῖά μου
 καὶ ἀκριβῆ μητέρα!

(Ἐκ τῆς β' πράξεως τῆς Εὐφροσύνης)

Δημήτριος Ν. Βερναρδάκης.

ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΠΟΓΟΡΙΤΖΑΣ

Ἐορτάσαντες οἱ Σουλιῶται τριήμερον τὸ ἅγιον Πάσχα, τὴν τετάρτην ἡμέραν συμβούλιον πολεμικὸν ἐποίησαν, ὅπου ἀπεφάσισαν νὰ ἐστρατεύσῃσι κατὰ τῶν εἰς Μπογορίτζαν, Τόσκεισι, Δερβιζιανὰ καὶ Λέλοβα ὀχυρωθέντων Τούρκων. Κοινῇ γνώμῃ ἐνεκρίθη νὰ δοκιμάσῃσι τὴν τύχην τῆς μάχης ἐν πρώτοις μὲ τοὺς εἰς Μπογορίτζαν. Ἡ θέσις αὕτη οὐ μόνον πλησιεστέρα ἦν τοῦ Σουλίου, δηλαδὴ οὐ πλέον τῶν πέντε ὥραν κατ' ἀνατολάς, ἀλλὰ καὶ ὀχυρωτέρα τόσον διὰ τὴν λοφώδη θέσιν τῆς, ὅσον καὶ διὰ τὴν τρίτοιχον καὶ κυκλοειδῆ κατασκευὴν τῆς. Ὅθεν ὡς πλησιεστέρα τοῦ Σουλίου καὶ ὑποκειμένη πλέον τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σουλιωτῶν, ἐφυλάττετο ἀπὸ πεντακοσίους ἀνδρείους Τουρκομακεδόνας, λεγομένους Γκέκιδες. Φθάσαντες λοιπὸν κατὰ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς ἡμέρας εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Θυάμειω, ὅστις ἀπεῖχεν ἐν μίλλιον μακρὰν τοῦ ὀχυρώματος, ἐκεῖ ἐκάθισαν ν' ἀναλάβωσι τὰς δυνάμεις τῶν ἀπὸ τὸν κόπον τῆς ὁδοπορίας. Μετὰ δὲ τοῦτο ἔβγαλεν ἕκαστος ἀπὸ τὸ σακκούλιόν του ἄρτον, κρέας, τυρὸν καὶ ὠὰ κόκκινα, τὰ ὅποια ἐπιθέντες εἰς τὰ εὐώδη ἄνθη καὶ πρασινάδας, καὶ ποιήσαντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ τὴν σύγχρονον ἐκφώνησιν τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη καὶ τοῦ Φάκε Μπάρδα¹ ἤρχισαν νὰ γεύωνται ἀγαλλόμενοι ὡς εἰς πανήγυριν, πίνοντες καὶ ὕδωρ κοίλαις χερσὶ καὶ προύμυτα ἀπὸ τὰ ἤσυχα βεῦματα τοῦ ποταμοῦ. Μετὰ δὲ τὸ φαγεῖν ἀνεπαύθησαν. Καὶ περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν ἐγερθέντες καὶ λαβόντες τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας ἠτοιμάζοντο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ· πρὶν ὅμως διαβῶσι τὸν ποταμὸν, συνέβη τις ἔρις μεταξὺ Γεωργίου Δράκου καὶ Μάρκου Μπότσαρη περὶ ἀτομικῶν ἀνδραγαθιῶν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεων· ὁ Δράκος, διὰ νὰ μὴ χρονοτριβῇ εἰς τοιαύτας φιλονεικίας (καὶ μάλιστα ἦσαν ἐν τῷ κινεῖσθαι) εἶπε πρὸς τὸν Μπότσαρη τὰ ἐξῆς: «Φίλε, τὰ τιμημένα παλληκάρια δὲν καυχῶνται, ἰδοὺ ἡ Ἰόδος, ἰδοὺ καὶ τὸ πηδῆμα.» Μετὰ τοὺς λόγους τούτους διέβησαν τὸν ποταμὸν ὄντες ὀκτακίσεισι τεσσαράκοντα. Οἱ ἐχθροί, ἐν ᾧ οἱ Σουλιῶται ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἐνόμιζον ὅτι ἦσαν διαβάται, διὸ καὶ ἐκάθηντο ἐξώθεν τοῦ ὀχυρώματος θεωροῦντες τὰ κινήματά των· ἴδόντες δὲ ἀπροσδοκῆτως ὅτι διευθύνονται ἀφάθως κατ' αὐτῶν, ἤρχισαν νὰ τοὺς πυροβολῶσι διὰ νὰ μὴ πλησιάζωσιν εἰς τὸ ὀχύρωμα. Ἐκεῖ-

1. Ἀλβανικὴ εὐχή, νικηταί!

νοι ὁμως, χωρίς ν' ἀντιपुरοβολήσωσιν, ἀραιώσαντες παρευθὺς τοὺς στρατιώτας διὰ περισσοτέραν ἀσφάλειαν, ὤρμησαν κατ' αὐτῶν. Τότε φοβηθέντες οἱ Τοῦρκοι διὰ τὴν ἀνέλπιστον ὁρμὴν, ἔτρεχαν δραμαίαι καὶ ἀλλεπάλληλοι εἰς τὸ ὀχύρωμά των, ἀλλὰ πρὶν εἰσελθῶσι καὶ καταλάβωσι τὰς θέσεις των, ἐπλησίασαν οἱ Σουλιῶται εἰς τὸν περίβολον, ὅπου ἄρχισεν ἡ μάχη νὰ γίνεταί τρομακτικὴ καὶ μανιώδης, καὶ ὁ πυροβολισμὸς ἀδιάκοπος καὶ ἀδιάκριτος· ἄλλοι ἐκρήμιζον τὸν τοῖχον, καὶ ἄλλοι ἐपुरοβόλουν μέρος ἐμάχετο μὲ τὰς πιστόλας, καὶ ἄλλοι μὲ τὰ ξίφη καὶ μαχαίρας· οἱ δὲ Τοῦρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ πυροβολῶσι μὲ τὸ νὰ ἀπέκλεισαν οἱ Σουλιῶται τὰς πολέμιστρας τοῦ τοίχου, ἔρριπτον σωρηδὸν πέτρας χειροπληθεῖς εἰς τὰς κεφαλὰς των. Τοιαύτη μανιώδης μάχη διήρκεσεν ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν, καὶ μὲ ἰκανὴν ζημίαν τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἤθελαν ἴσως ὑποφέρει καὶ πλειοτέραν, ἂν ἀπροσδοκῆτως δὲν ἔπιπτε μία βαγδάια βροχὴ συνοδευομένη μὲ τρομεροὺς κερανοὺς, ἀδικόπους ἀστραπάς, καταπληκτικὴν χάλαζαν καὶ σφοδρὸν ἄνεμον, ὥστε τὰ μὲν πυροβόλα ὄπλα ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἀποκατέστησεν ἄχρηστα, τοὺς δὲ ἐπιδρομητὰς ἐβίασε νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν ἀτάκτως, ἀλλὰ χωρίς βλάβην· ἐπειδὴ τὰ τρομερὰ συμπτώματα τῆς βροχῆς ἐβίαζαν καθένα νὰ εὕρῃ ὅσον τάχος ἀτομικὸν ἄστυλον.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ εἰς Μπογορίτζαν μάχη, ἣτις διήρκεσεν ὥρας δύο καὶ ἡμίσειαν, δηλαδὴ ἀπὸ τὰς δέκα τῆς ἡμέρας μέχρι τῆς ἡμισείας τῆς νυκτός, ὅπου ἐσκοτώθησαν διὰ μὲν τῶν πυροβόλων ὄπλων ἑνδεκα καὶ εἰκοσιεπτὰ ἐπληγώθησαν, ἐξ ὧν ἀπέθανον πέντε· διὰ δὲ τῶν πετρῶν ἐπληγώθησαν ἑκατὸν τριάκοντα δύο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπέθανον μόνον τέσσαρες. Τόσον οἱ Σουλιῶται, ὅσον καὶ οἱ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ Σουλίου χωρίων ἐδείχθησαν, χωρίς ἐξαιρέσιν, ἀνδρεῖοι καὶ τολμηροί· ἴσως χρεωστεῖται ἓνας ξεχωριστὸς ἔπαινος εἰς τὸν Γεώργιον Δράκον, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ νὰ ἐκρήμιζε πρῶτος τὸν τοῖχον, καὶ μολονότι ἐπληγώθη κατὰ τε τὸν μηρὸν καὶ τὴν χεῖρα ἀπὸ χειροπληθεῖς λίθους, καὶ διέκειτο ἐκτάδην ὀδυνόμενος, οὐ μόνον δὲν ἄφησε νὰ τὸν ἀπομακρύνωσιν ἐκεῖθεν, ἀλλ' ἐφώναζε πρὸς τοὺς συντρόφους του τό: «Μέσα μέσα, ζωντανούς, ζωντανούς!»

Ἐπανῆλθον πάλιν οἱ Σουλιῶται εἰς τὴν πρώτην των θέσιν, τὴν ὁποίαν πρὸ τριῶν ὥρῶν εἶχον ἀφήσει, φέροντες ἐπ' ὤμων ὅλα τὰ πτώματα καὶ τοὺς πληγωμένους, καὶ ἀνάψαν πολλὰς καὶ μεγάλας φωτίας διὰ νὰ θερμανθῶσι, καὶ ξηράνωσι τὰ φορέματά των· ὅλην δὲ τὴν νύκτα ἐκάθηντο ἄπνιοι ὑποπτεύοντες μὴ διὰ νυκτός ἔλθωσι καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι καὶ ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν, καὶ τότε πιθανὸν νὰ ἐβίαζοντο νὰ ἀφήσωσι τὰ πτώματα, καὶ τοὺς βαρέως πληγωθέντας εἰς

τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ. Μολονοῖ ἐδοκίμασαν τὴν ζήμιαν, πάλιν ἢ ἀπόφασί των ἦτο ἀμετάβλητος, ὥστε τὴν αὐγὴν ἠτοιμάζοντο νὰ ὀρμήσουν ἐκ νέου μὲ περισσώτερον θυμόν. Ἀνατείλαντος δὲ τοῦ ἡλίου, ἐφώναζαν τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς διέταξαν νὰ θάψωσι τοὺς ὑπὲρ Πατρίδος ἀποθανόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Λίπας, ὅμως τοὺς παρήγγειλαν νὰ τοὺς βάλωσιν εἰς θέσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ βλέπωσι καὶ τὴν δευτέραν μάχην τῆς Μπογορίτσας, διότι ἐλπίζουν νὰ ἐκδικηθῶσι τὸ αἷμά των. Καὶ τοὺς μὲν πληγωμένους ἐπεμψαν εἰς τὸ Σούλιον αὐτοὶ δὲ λαβόντες ἄρτον καὶ προσφάγιον ἔφαγον· καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν ἐνέκριναν νὰ κοιμηθῶσιν ὀλίγον διὰ τὴν ἀγρυπνίαν ἐκείνης τῆς νυκτός, καὶ ἔπειτα νὰ κινηθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἐκοιμῶντο, οἱ σκοποὶ ἐκύτταζον συχνὰ εἰς τὸ ὄχυρωμα τῆς Μπογορίτσας, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπán τινα Τούρκον, οὔτε σκοπὸν νὰ περιφέρεται ἢ φυλάττη κατὰ τὸ σῆνθεος· ἐγνωστοποίησαν εἰς τοὺς συναγωνιστάς τὴν παρατήρησίν των, οἷτινες ἐγερθέντες, καὶ τὰ ὄπλα ὀρᾶξαντες παρατάττοντο εἰς μάχην, ὑποπευόμενοι τοῦτο ὡς στρατήγημα τῶν Τούρκων, διὰ νὰ τοὺς ἀπατήσωσι νὰ πλησιάσωσι εἰς τὸ ὄχυρωμα, καὶ τότε ἐξαίφνης νὰ τοὺς κτυπήσωσι· ἢ πιθανὸν νὰ εἰσῆλθον ἐκείνην τὴν νύκτα καὶ ἄλλη δύναμις ἀπὸ τὸ πλησίον Τόσκεισι, ὅπου ἦσαν δύο χιλιάδες Τούρκοι. Οἱ Σουλιῶται, διὰ νὰ μάθωσι τὴν ἀλήθειαν, παρευθὺς διέβησαν τὸν ποταμὸν, καὶ καθήσαντες ὡς πυροβόλου βολὴν μακράν, ἐπεμψαν τρεῖς στρατιώτας νὰ πλησιάσωσι εἰς τὸ ὄχυρωμα μὲ προσοχήν, καὶ νὰ παρατηρήσωσιν, ἂν ὑπάρχωσι Τούρκοι μέσα. Οἱ δὲ ἠκολούθησαν προθύμως τὴν διαταγὴν καὶ μὴ ἰδόντες τινα εἰσῆλθον ἐλευθέρως, ἐπομένως προσεκάλεσαν καὶ τοὺς ἄλλους, οἷτινες εἰσελθόντες δὲν εὔρον, παρὰ τριάκοντα δύο πτώματα, μερικὰ φορέματα καὶ δύο θανατηφόρους πληγωμένους, οἱ ὅποιοι ἐρωτηθέντες ὡμολόγησαν, ὅτι μετὰ μίαν σχεδὸν ὥραν τῆς ὀπισθοδρομήσεως τῶν Σουλιωτῶν, καθ' ἣν στιγμὴν ἔπαυσε καὶ ἡ ῥαγδαία βροχὴ ἀνεχώρησαν καὶ οἱ Γκέγκιδες ἐντρομοὶ καὶ εὐχαριστοῦντες τὸν Θεόν, ὅτι ἔσωσε τὴν ζωὴν των μὲ τὸ θαῦμα τῆς ῥαγδαίας βροχῆς, ἀλλῶς ἐμελλον νὰ χαθῶσιν ὅλοι. Εἰς ταύτην τὴν μάχην δὲν ἦσαν οἱ σύμμαχοι Τουρκαλθανοί. Γέγονε δὲ κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος, Ἀπριλίου δεκάτῃ ὀγδόῃ.

Χριστόφορος Περραιβός.

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗ¹

Ἡ ἔξαφνος συμφορὰ εἶναι μία ἀπαρηγόρητος θλίψις· ὅταν ἡ δυστυχία ἀπὸ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔρχεται ἐπάνω εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἐτοιμάζεται, καὶ εἶναι σχεδὸν συνηθισμένη εἰς τὴν λύπην· ἡ συμφορὰ δὲν τῆς φαίνεται πρᾶγμα τόσον πικρὸν, δὲν δοκιμάζει δι' αὐτὴν τόσῃ μεγάλην θλίψιν· μὰ ὅταν ἡ συμφορὰ ὅλη ἀντάμα σωρεύεται ἐπάνω εἰς τὸν ἄνθρωπον, τότε εἶναι μία πληγὴ, ὅπου βότανα δὲν δέχεται, εἶναι ἓνα πάθος ὅπου δὲν ἔχει καμμίαν ἰατρείαν. Μεγάλῃ συμφορᾷ μᾶς εὗρηκεν ὅλους μικροὺς μεγάλους, ἅς μὴν ἦτο καὶ ἔξαφνος, μὲ ὅλον τοῦτο, πολλὴν αἰσθησὶν ἤθελε μᾶς κάμῃ· μὰ αὐτὴ ἐστάθη τόσον ἀπροσδόκητος, ὅπου καὶ τὴν ἀναπνοὴν μᾶς ἐπῆρε. Θάνατε πικρέ, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μας νὰ πάρῃς ἀποφάσεις· ἅς εἶναι ποῖος ἔχει δύναμιν νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸ θέλημά σου; Μὰ διατὶ μὲ τόσῃ ταχύτητα, καὶ μὲ τόσῃ ἔξαφνον βίαν; Ὁ Σπυρίδων νὰ ἀποθάνῃ ἔπρεπεν, ὅλοι τὸ ἤξεύραμεν· διατὶ ποῖος ἔζησε, καὶ δὲν ἀπέθανε « τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; » μὰ διατὶ μὲ δρέπανον τόσον ἔξαφνον, ἐθέρισας τὴν ζωὴν του; διατὶ δὲν μᾶς ἔδωσες καιρὸν νὰ τὸν ἐπισκεφθῶμεν εἰς τὴν ἀσθένειάν του, νὰ τὸν παρασταθῶμεν εἰς τὸν ἀγῶνά του, νὰ ἀκούσωμεν ταῖς ὑστεραῖς του διδασκαλίαις; Πρῶτον νὰ πληρωθῇ ἡ καρδιά μας, πῶς θέλεις νὰ τὸν σηκώσῃς καὶ ἔπειτα νὰ τὸν ὑστερηθῶμεν. Τὴν ψῆς ἦτον ὑγιής, ἐδῶ ἦλθεν εἰς τοὺς ἐσπερινούς ὕμνους, σήμερον τὸ πρῶτὸ ὄρθος, μὲ εὐλάβειαν καὶ κατάνυξιν ἀνέγνωσε τὴν ἱερατικὴν προσευχὴν του, μὲ πόθον ἔπειτα καὶ προθυμίαν ἐτοιμάσθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν λιτανείαν· ἐσὺ δὲν τὸν ἄφησες νὰ ἔλθῃ, ἐχώρισες τὴν ψυχὴν του, ἠθέλησες νὰ τὸν φέρουν ἐδῶ νεκρὸν καὶ ἀποθαμένον· Ἀδελφοί, ὁ νεκρὸς ὅπου ἔμπροσθέν μας κείται, εἶναι ὑπόθεσις λόγου· μεγάλη αὐτὸς εἶναι ἓνας φιλόσοφος ἀπὸ τὸν κόσμον ἐγνωρισμένος· εἶναι ἓνας ῥήτωρ ἐστεμμένος μὲ στέμματα, ὅπου αἱ ἀκαδημαῖαι στέφουσι τὴν κεφαλὴν τῶν σοφῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀνθρώπων· εὐγένειαν καὶ λαμπρότητα ἔχει τὸ γένος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατάγεται· ἐπειδὴ εὐγενεῖς καὶ ἐνδοξοὶ ἦτον οἱ πρῶτοί του παλαιοὶ οἱ Βούλγαροι, εὐγενεῖς καὶ ἐντιμοὶ ἦτον οἱ πολλοὶ προγεννήτορες του Κερκυραῖοι· ὁ βίος του εἶναι πολλὰ ἐνάρετος, τὰ κατορθώματα τῆς ζωῆς του πολλὰ ἐξιέπαινα· αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ σοφὸς διδάσκαλος

1. Προσίμιον ἐκ τοῦ ἐπιταφίου εἰς τὸν πρωτοπαπᾶν Κερκυρας Σπυρίδωνα Βούλγαρον.

ὅπου καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ σεμνοπρεποῦς βίου του, καὶ μὲ τὴν καθημερινὴν διδασκαλίαν τῶν λόγων του ἐφώτιζε κάθε ἡμέραν τοῦ καθ' ἑνὸς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν· τὰ πολλὰ προτερήματα τῆς ψυχῆς του καὶ τὰ μεγάλα προνόμια τῆς ἐξωτερικῆς του καταστάσεως κάθε ἕναν δασκαλεύουσι λόγους ἐπιταφίους νὰ τοῦ ἐκφωνήσῃ.

Ἄς ἔπερνε καὶ διορίαν πολλὴν ἐκεῖνος ὅπου ἤθελε νὰ τὸν ἐπαινέσῃ. Ἄμῃ εἰς ὀλίγαις ὥραις καὶ στιγμαῖς ἡμπορεῖ ἕνας νοῦς ἀδύνατος νὰ νοήσῃ; Ἐπροσέθη εἰς τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ ἄλλη μεγαλῆτερη δυσκολία· ἡ ἀγάπη, ὅπου αὐτὸς μοῦ ἐπρόσφερε, καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἐγὼ τὸν ἠγάπων. Τὰ σπλάγχνα μου ἐπλήγωσε καὶ ἀπαρηγόγητα μὲ ἔκαμε νὰ κλαίω· ἐγὼ ἔπρεπε διὰ νὰ συνάξω τὸν νοῦν μου, νὰ μὴν ἐνθυμοῦμαι ὀλίγελα τὸν ἐξαφνον θάνατόν του· καὶ ἐγὼ θελοντας μικρὸν ἔπαινον νὰ τοῦ εἰπῶ, νεκρὸν ἔμπροσθέν μου ἔπρεπε νὰ τὸν βλέπω· τὸ χρέος τοῦ λόγου ἀπαραίτητον, τὸ ζητοῦν οἱ νόμοι, τὸ προστάζει ἡ πατρίς· ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου μεγάλη· διότι πολλὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ του· ὁ καιρὸς πολλὰ σύντομος, δὲν ἦτον παρὰ ὀλίγαις ὥραις· ἡ λύπη τῆς ψυχῆς μου πολλὴ διατὶ ἡ καρδία μου πληγωμένη ἀπὸ τὴν ἀγάπην· εὐρέθηκα εἰς περιστάσεις στενάς, σὰς λέγω τὴν ἀλήθειαν· κάθε νόημα ὅπου μοῦ ἤρχετο, ἦτον μὲ τοὺς ἀναστεναγμοὺς συντροφιασμένον, κάθε στοχασμόν μου τὸν συνώδευεν ἕνα ποτάμι δάκρυα, μὰ ἡ ἀνάγκη πολλὰ δύναται· ἂν δὲν τελειώσῃ πολλὰ πράγματα κατορθώνει βέβαια ὀλίγα. Ἐβίασα ὅσον ἠμπόρεσα τὸν ἑαυτόν μου, εἶδα τὸν βίον του, καὶ εὐθύς μοῦ φαίνεται πῶς ἐκατάλαβα, πῶς ἡμπορεῖ νὰ ἦναι ὁ ἐπαινὸς του· ὠφέλεια κοινὴ ἦτον ὁ Σπυρίδων ὅλης τῆς πατρίδος του· αὐτὸ ἡμπορεῖ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ καταλάβωμεν, πῶς ἦτον εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ πόσον καλὸν μᾶς ἐστέρησεν ὁ θάνατός του...

Νικηφόρος Θεοτόκης

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΟΡΑΗ

Ἐνας ἀπὸ τοὺς συμπολίτας μου Χίους φίλους, μ' ἐρωτοῦσε μίαν τῶν ἡμερῶν εὐρισκόμενος εἰς Παρισίους, ἂν ἐφρόντισα νὰ γράψω τὸν βίον μου. Ἡ ἐρώτησις μ' ἐφάνη παράξενος· πιθανὸν ὅτι παράξενον ἔκρινε κ' ἐκεῖνος τὴν ἀπόκρισίν μου.

Ἄσους ἴστωρεῖ τὸν ἴδιον βίον, χρεωστῆ νὰ σημειώσῃ καὶ τὰ κατορθώματα καὶ τὰ ἀμαρτήματα τῆς ζωῆς του μὲ τόσῃ ἀκριβείαν,

ὥστε μήτε τὰ πρῶτα νὰ μεγαλύνῃ, μήτε τὰ δεύτερα νὰ σμικρύνῃ, ἢ νὰ σιωπᾷ παντάπασι, πράγμα δυσκολώτατον, διὰ τὴν ἔμφυτον εἰς ὅλους μας φιλαυτίαν. Ὅστις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου, ἄς κάμῃ τὴν πείραν νὰ χαράξῃ δύο μόνον στίχους τῆς βιογραφίας του, καὶ θέλει καταλάβει τὴν δυσκολίαν.

Κατορθώματα τοῦ βίου μου ἄξια λόγου, δὲν ἔχω νὰ ἀπαριθμήσω· τὰ ἀμαρτήματά μου ἤθελα μετὰ χαρᾶς δημοσιεύσει, ἂν ἔκρινα, ὅτι ἔμελλε νὰ διορθώσῃ κἀνένα ἢ δημοσιεύσει. Γράφω λοιπὸν ἀπλᾶ τινὰ τῆς ζωῆς μου συμβάντα· καὶ τοῦτο ὄχι δι' ἄλλο (μαρτύρομαι τὴν ἱεράν ἀλήθειαν), πλὴν διὰ νὰ ἐπανορθώσω τινὰ σφάλματα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι καὶ ζῶντα ἀκόμη (δὲν ἤξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν) ἠθέλησαν νὰ μὲ βιογραφήσωσι.

Ἐγεννήθην πρωτότοκος τὴν 27 Ἀπριλίου τοῦ 1748 ἔτους εἰς τὴν Σμύρνην ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Κοραῖν, Χίον τὴν πατρίδα, καὶ τὴν Θωμαΐδα Ῥυσιάν, Σμυρναίαν. Ἀπὸ τὰ ὀκτώ των τέκνα, ἔμεινα ἐγὼ καὶ ὁ τρίτος ἔτη νεώτερός μου ἀδελφός Ἀνδρέας. Ὁ πατήρ μου δὲν εὐτύχησε νὰ λάβῃ παιδείαν, ὄχι μόνον διότι ὅλον τὸ ἔθνος ἦτο τὸν καιρὸν ἐκείνον ἀπαιδευτον (παρεκτὸς ὀλίγων στολισμένων μὲ ψευδοπαιδείαν πλεον παρὰ μὲ ἀληθινὴν παιδείαν), ἀλλὰ καὶ διότι εἶχε μείνει ὀρφανὸς εἰς παντάπασι τρυφερὰν ἡλικίαν. Ἡ μήτηρ μου ἔλαβεν ἐλευθεριωτέραν ἀνατροφήν, διότι εὐτύχησε νὰ ἔχῃ πατέρα Ἀδαμάντιον τὸν Ῥύσιον, τὸν σοφώτατον ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἄνδρα, ὅστις ἀπέθανεν ἔν ἔτος (1747) πρὸ τῆς γεννήσεώς μου. Αὐτὸς ἐχορημάτισεν ἔτι νέος ὢν διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὴν Χίον, μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς Σμύρνην, ὅπου ἐνυμφεῦθη χήραν τινὰ Ἀγκυριανήν. Οὗτος μὴ γεννήσας ἀρσενικόν, ἐπαρηγόρησε τὴν εὐτυχίαν του, σπουδάσας νὰ αναθρέψῃ ὡς υἱούς, τὰς τέσσαρας θυγατέρας του, Θωμαΐδα τὴν μητέρα μου καὶ τὰς τρεῖς αὐτῆς ἀδελφάς, Ἀναστασίαν, Θεοδώραν καὶ Εὐδοκίαν. Ἡ κατάστασις τοῦ γένους ἦτο τοιαύτη τότε, ὥστε εἰς τὴν μεγαλόπολιν Σμύρνην μόναι σχεδὸν αἱ θυγατέρες τοῦ Ῥυσίου ἤξευραν νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ γράφωσι· παρὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν ἐδιδάχθησαν (πολλὰ ὀλίγον ὁμως) καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ Θεοδώρα, σοφωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας, ἀπέθανε παρθένος ἀπὸ τὸ θανατικόν¹. Ἡ μήτηρ μου ἐκαταλάμβανεν ἱκανῶς τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ τὰ συγγράμματα.

Τῆς μητρὸς μου ἡ παιδεία δὲν ἤθελ' ἀρκέσει νὰ παιδεύσῃ ἐμὲ καὶ τὸν ἀδελφόν μου, ἂν δὲν ἐσύντρεχαν ἄλλαι περιστάσεις, αἱ ἐξῆς:

1. Λοιμός, νόσος ἐπιδημικὴ καὶ θανατηφόρος.

Ὁ πατήρ μου, ἂν καὶ στερημένος παιδείας, ἦτο στολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ νοῦν ὀξύτατον, καὶ ἄλλα τῆς φύσεως δωρήματα πολλά· ὥστε ἐκπαύλαβεν, ὅτι μόνη ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τὰ δῶρα τῆς φύσεως καὶ ἐπυρώθη μὲ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ τὴν ἀποκτήσῃ σχολικῶς, ἀνεπλήρωσε τὴν ἔλλειψιν συχνάζων ὅπου εὕρισκε κανένα λόγιον ἄνδρα, διὰ νὰ ποτίζη τὴν δίψαν του μὲ τὴν ἀκρόασιν τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς σοφίας. Παρὰ τὴν φυσικὴν ὀξύνοϊαν εἶχε καὶ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, ὡς τὸ ἔδειξεν ἡ ἔπειτα πολιτικὴ διαγωγὴ του εἰς τῶν κοινῶν τὴν διοίκησιν, ὅσῃν ἐσυγχώρουν εἰς τοὺς τυραννομένους οἱ τύραννοι. Ὁλη τοῦ ἡ ζωὴ ἐδαπανήθη εἰς τὴν φροντίδα τοῦ κοινοῦ μὲ ζῆμιαν τῆς ἰδίας του οὐσίας. Ὁκτάκις ἢ δεκάκις ἐκλέχθη δημογέρων· δὲν ἐπέρασεν ἔτος, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο, ἢ δημογέρων ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας, ἢ τοῦ νοσοκομείου, ἢ πρωτομαγίστῳ τοῦ συστήματος τῶν Χίων ἐμπόρων. Παρὰ τὰς φροντίδας ταύτας, ὅσοι εἶχαν διχονοίας ἐμπορικᾶς, οἰκιακᾶς, ἢ ἄλλας ὁποίας δῆποτε διαφορᾶς, εἰς τὸν πατέρα μου κατέφευγαν ὡς μόνον ἰκανὸν νὰ τὰς διαλύσῃ μὲ τὴν ἐμπειρίαν του, καὶ νὰ εἰρηνοποιήσῃ τοὺς διαφορομένους μὲ τὴν ἐμφυτον ῥητορείαν. Διὰ ταῦτά του τὰ προτερήματα τὸν εἶχεν ἐκλέξει γαμβρὸν ὁ μητρικὸς μου πάππος, παραβλέψας πολὺ πλουσιωτέρους καὶ τὴν τύχην καὶ τὴν ὑπόληψιν παρὰ τὸν πατέρα μου, ἐπιθυμητὰς τῆς συγγενείας του γαμβροῦς.

Πυρωμένος ἀπὸ τόσον ἔρωτα παιδείας ὁ πατήρ μου, ἀκόλουθον ἦτο νὰ φροντίσῃ τὴν παιδείαν τῶν τέκνων του. Ἄν ὁ πάππος μου εἶζη ἀκόμη, εἰς ἐκείνον ἀδιστακτικῶς ἤθελεν ἐμπιστευθῆ τὴν φροντίδα· ἀλλ' ὁ θάνατος ἐκείνου τὸν ἠνάγκασε νὰ μᾶς παραδώσῃ εἰς τὸ τότε πρὸ μικροῦ συσταθὲν ἑλληνικὸν σχολεῖον ἀπὸ ἄνδρα Χίων Παντολέοντα τὸν Σεβαστόπουλον, τὸ ὁποῖον ἐσχολαρχεῖτο τότε ἀπὸ μοναχόν τινα Ἰθακῆσιον τὴν πατρίδα. Ὁ διδάσκαλος καὶ τὸ σχολεῖον ὁμοιάζον ὅλους τοὺς ἄλλους διδασκάλους καὶ τὰ σχολεῖα τῆς τότε Ἑλλάδος, ἤγουν εἶδαν διδασκαλίαν πολλὰ πτωχὴν συναδευμένην μὲ βαθδισμόν πλουσιοπάροχον. Τόσον ἄφθονα ἐξυλοκοπούμεθα, ὥστε ὁ ἀδελφός μου μὴ ὑποφέρων πλέον, παραιτήθη τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ παρὰ γνώμην τῶν γονέων μας.

Δύο μάλιστα αἰτίαι ἰσχυροποίησαν τὴν ἰδικὴν μου ὑπομονήν· ἔρως παιδείας, καὶ ἔρως τιμῆς. Ὁ ἔρως τῆς παιδείας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον βίαιος παρὰ τὸν ἰδίως ὀνομαζόμενον ἔρωτα. Τῆς τιμῆς τὸν ἔρωτα ἔτρεφε καὶ ἠύξανε πρῶτον ἡ φήμη τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ πάππου μου Ἀδαμαντίου τοῦ Ρυσίου, ἔπειτα ἄλλου συγγενοῦς μικρὸν παλαιότερου, τοῦ ἱατροφιλοσόφου Ἀντωνίου τοῦ Κοραῆ, καὶ τρίτου

τοῦ ζῶντος ἀκόμη τότε, καί διδάσκοντος τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν εἰς Χίον, ἱερομονάχου Κυρίλλου, ἀνεψιοῦ τοῦ πατρός μου (πρὸς μητρὸς). Ἦθελα σιωπήσει καὶ ἄλλην αἰτίαν τῆς ὑπομονῆς μου, τὴν πλεονεξίαν, ἂν δὲν ἐχρησίμευεν εἰς τιμὴν τοῦ μακαρίτου πάππου μου, καὶ εἰς παράδειγμα πῶς χρεωστοῦν νὰ θαρρύνωσιν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀπογόνους των εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν καλῶν.

Εἶπα ὅτι ὁ πάππος μου, λυπημένος πολὺ διὰ τὴν στέρησιν ἀρσενικῶν τέκνων, ἐσπούδασε νὰ κοινωνήσῃ μέρος τῆς σοφίας του εἰς τὰς θυγατέρας. Ἀφοῦ τὰς ὑπᾶνδρευσε προικισμένας, παρὰ τὴν ἀργυρικὴν δόσιν, καθεμίαν μὲ οἶκον κατεσκευασμένον ἐκ θεμελίων, ἐπρόσμενεν ἀνυπομόνως ἐξ αὐτῶν καρποὺς ἀρσενικούς, διὰ μόνην τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τοὺς ἀναθρέψῃ αὐτὸς μὲ ἑλληνικὴν παιδείαν.

Βλέπων ὅμως πλησιάζοντα τὸν θάνατον, τοῦ ὁποίου πρόδρομος ἔγεινεν ἡ τύφλωσις τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ φοβούμενος τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ποθουμένου του, ἔγραψε τὴν διαθήκην του. Τὸ πρῶτον αὐτῆς κεφάλαιον ἄφινε κληρονόμον τῶν βιβλίων του, ἀπὸ τοὺς ἀρσενικούς μέλλοντας ἀπογόνους, τόν, ὅστις ἐμελλε πρῶτος ν' ἀφήσῃ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον, διδασκόμενος κἂν ὅσα ἤξευρεν ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου. Οἱ συνεριζόμενοι μὲ ἐμὲ ἐξάδελφοι καὶ συσχολασταὶ μου δὲν ἔδειξαν ὀλιγωτέραν προθυμίαν νὰ κληρονομήσωσι τὰ βιβλία· ἡ τύχη ὅμως ἔσυρε πρῶτον ἐμὲ ἀπὸ τὸ σχολεῖον, καὶ μὲ κατέστησε κληρονόμον τῆς παππικῆς βιβλιοθήκης.

Τὰ βιβλία τοῦ πάππου μου δὲν ἦσαν πολλὰ· ἦσαν ὅμως ἀρκετὰ νὰ μὲ φέρωσιν εἰς αἴσθησιν, πόσον ἦτον εὐτελής ἢ μὲ πολλοὺς ραβδισμοὺς ἀποκτηθεῖσα παιδεία, καὶ πόσον ἦτο γελοῖος ὁ τύφος τῆς κεφαλῆς μου γεννημένος ἀπὸ τὸν συνήθως καὶ κοινῶς τότε διδόμενον τίτλον λογιώτατος ἢ καὶ σοφολογιώτατος, εἰς ὅλους χωρὶς ἐξαίρεσιν τοὺς γνωρίζοντας τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων καὶ τὰς συζυγίας τῶν ῥημάτων. Ἐφριζα ὅταν ἐκατάλαβα πόσα βοηθήματα μ' ἔλειπαν ἀκόμη διὰ νὰ καταλαμβάνω μὲ πληροφορίαν τοὺς ἑλληνικοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἠγανάκτησα συλλογιζόμενος ὅσον ἐξώδευσα ματαίως καιρὸν εἰς ἀπόκτησιν τόσον μικρᾶς ἐπιστήμης, τῆς ἐπιστήμης ὀλίγων λέξεων. Μόνην παρηγορίαν εὗρισκα τὸ νέον ἀκόμη τῆς ἡλικίας, ἥτις μὲ ἐσυγχῶρει νὰ ἀνοικοδομήσω ὅπωςοῦν τὴν κακοκτισμένην σοφίαν μου. Ἄλλ' εἰς πόλιν, ἂν καὶ μεγαλόπολιν, ὅποια ἦτον ἡ Σμύρνη τότε, ἔλειπαν τὰ μέσα τοιαύτης ἀνοικοδομῆς, καὶ τοῦτο ἐσφόδρυνε τὸ ἐκ γενετῆς τρεφόμενον εἰς τὴν ψυχὴν μου μῖσος κατὰ τῶν Τούρκων, ὡς αἰτίων τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀρνηθῶ τὴν πατρίδα μου, τὴν ὅποιαν ἔβλεπα πλέον ὡς μητρικὴν παρὰ ὡς μητέρα μου. Ἡ τόση ἐπιθυμία ἐξῆπτετο καθημέραν καὶ μ' ἐφλόγιζεν ἀπὸ τὴν ἀ-

νάγνωσιν μάλιστα τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, ἕως ἔβλαψα καὶ τὴν ὑγίαν μου. Ἀπὸ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἤρχισα νὰ πτύω αἷμα, καὶ τὸ ἔπτω ἀδιαλείπτως μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ. Ἀπὸ τότε δὲν ἔπαυσα νὰ τὸ πτύω, ἐκ μακρῶν διαστημάτων ὅμως, ἕως σχεδὸν τὸ ἐξήκοστόν. Μόλον τοῦτο οὐτ' ἡ νοσηρὰ κατάστασις, οὐτ' ὁ φόβος μὴ τὴν αὐξήσω, δὲν μοῦ ἐμπόδισε τὴν δίψαν τῆς παιδείας.

Μόλις εὗρηκα ἄνθρωπον διὰ νὰ μὲ διδάξῃ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, καὶ πλειοτέραν δυσκολίαν ἀπήντησα νὰ εὗρω διδάσκαλον τῆς γαλλικῆς. Ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα ἦτον ἡ μόνη τότε διδασκομένη εἰς ὀλίγους τινὰς νέους, τὸ πλεόν δι' ἐμπορικὰς χρείας παρὰ μὲ σκοπὸν νὰ αὐξήσωσι τὴν γνώσιν των· καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπενόησα πρῶτος σχεδὸν ἐγὼ νὰ ζητήσω διδάσκαλον, βοηθούμενος ἀπὸ τοῦ πατρός μου τὴν πρόθυμον χορηγίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς ἰταλικῆς καὶ ὁ τῆς γαλλικῆς διδάσκαλος τοῦτο μόνον ἐδιέφεραν ἀπὸ τὸν ὅποιον εἶχα ἐλευθερωθῆ τῆς ἑλληνικῆς διδάσκαλον¹ ὅτι μ' ἐδίδασκαν χωρὶς βραδισμούς.

Καὶ τὰς δύο ταύτας γλώσσας ἐσπούδασα, ὄχι τόσον διὰ τὴν ἀπ' αὐτάς ὠφέλειαν, ἐπειδὴ οὐτ' εἶχα, οὐτ' εὐκόλον ἦτο νὰ δανεισθῶ εἰς ἀνάγνωσιν ἰταλικά ἢ γαλλικά βιβλία, ὅσον ὡς προοδοποιήσιν εἰς τὴν γνώσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης. Τὴν ἐπιθυμίαν ταύτης τῆς γλώσσης ἀναψαν εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ λατινικαὶ σημειώσεις πολλῶν ἑλληνικῶν βιβλίων, καὶ ἐξαιρέτως αἱ σημειώσεις τοῦ Κασωβῶνος. Εὐρέθη κατὰ τύχην μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ πάππου μου ἡ μετατυπωθεῖσα (1707) εἰς Ἀμστελῶδαμον ἔκδοσις τοῦ Στράβωνος ἀπὸ τὸν Κασωβῶνα. Λέγω κατὰ τύχην, διότι τοιαῦται ἐκδόσεις εἰς τὴν Σμύρνην τότε ἦσαν ἀπὸ τὰ ἀνήκουστα. Εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπου ἐσπούδαζα, δὲν εὕρισκετο, καὶ πιθανὸν ὅτι οὐδ' ἐγνωρίζετο ὅλως ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν μου ἡ καλὴ ἔκδοσις τοῦ Στράβωνος. Ὁ πάππος μου εἶχε τὴν ἀποκτήσει ὡς καὶ ἄλλων τινῶν συγγραμμάτων καλὰς ἐκδόσεις, διότι ἐμπορεύετο ἐξαιρέτως μὲ τὴν Ὀλλανδίαν, ὅθεν ἐφρόντιζε νὰ φέρῃ ἀπὸ τὸ Ἀμστελῶδαμον, κατὰ καιρὸν, καὶ ἑλληνικὰ βιβλία εἰς ἰδίαν του χρῆσιν. Ὅσάκις ἤνοιγα τὸν Στράβωνα, ἐβασανίζομην ἀπὸ μόνην τὴν ὄψιν τῶν μακρῶν τοῦ Κασωβῶνος σημειώσεων ἐκ τῶν ὁποίων ἠλπίζα νὰ καταλάβω τὸ κείμενον, ἐπειδὴ δὲν εἶχα νὰ προσμένω ἀπ' ὅσα ἐδιδάχθην εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον μεγάλην βοήθειαν.

Διὰ νὰ ἀποκτήσω τὴν γνώσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης ἔπρεπε νὰ

1. Ἡ φράσις ὀμαλῶτερον θὰ ἐξεφέρετο οὕτως: ἀπὸ τὸν διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς, ἀπὸ τὸν ὅποιον εἶχα ἐλευθερωθῆ.

προσδράμω εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν Σμύρνην δυτικούς ἱερωμένους, καὶ ἐξαιρέτως τοὺς Ἰησοῦτας ¹· πράγμα δύσκολον, διὰ τὴν κατ' αὐτῶν πρόληψιν, τρεφομένην μάλιστα ἀπὸ τὴν κατέχουσαν αὐτοὺς μανίαν τοῦ προσηλυτισμοῦ, μανίαν τόσοσφοδράν, ὥστε ἐνόμιζαν καὶ νομίζουν ἀκόμη σήμερον οἱ ἔχθροὶ τοῦ Ἰησοῦ Ἰησοῦται τὴν ἐπιστροφὴν ἐνὸς Γραικοῦ ² εἰς τὴν ἐκκλησίαν των πολὺ πλέον ἀξιόμισθον ἔργον, παρὰ νὰ κατηχήσῃσι δέκα Τούρκους ἢ δέκα εἰδωλολάτρας. Τὸ πράγμα ἤθελεν εἶσθαι πολὺ δυσκολώτερον, ἂν ἔζη ὁ πάππος μου· πῶς ἦτο δυνατόν νὰ με παραδώσῃ εἰς χεῖρας Ἰησοῦτῶν ὁ Ἀδαμάντιος Ῥύσιος, ὅστις ἐσύνταξε ποίημα ὀλόκληρον διὰ στίχων ἰαμβικῶν κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ παπισμοῦ, ἐπιγραφόμενον *Λατίνων θρησκείας ἔλεγχος*, εἰς 36 κεφάλαια, κ' ἐφρόντισε νὰ τυπωθῇ εἰς τὸ Ἀμστελὸδαμον διὰ νὰ τὸ μοιράζῃ δωρεὰν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του, ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς παπικῆς μανίας φάρμακον;

Ὅτι περιερχόμενος ἐζήτουν μὲ τόσῃ ἐπιθυμίαν, μοὶ τὸ ἐπρόσφερον ἀνελπίστως ἦ τύχη. Καὶ τὸν χρόνον τοῦτον νομίζω κ' ἐνθυμούμαι μ' εὐγνωμοσύνην, ὡς τὸ εὐτυχέστερον μέρος τῆς ζωῆς μου, διότι εὗρηκα διδάσκαλον ἱκανὸν ὄχι μόνον νὰ με διδάξῃ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ νὰ χαλινώσῃ τῆς ζεούσης μου νεότητος τὰς ἀτάκτους ὀρμάς.

Ἰεράτευε τότε εἰς τὸν ναῦσκον τοῦ προξένου τῶν Ὁλλανδῶν ἀνὴρ σοφός, σεβάσμιος καὶ σεβαστός, ὁ Βερνάρδος Κεῦνος. Ἐπειδὴ ἤκουσα ὅτι ἐζήτηι Γραικὸν ἐπιστήμονα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, διὰ νὰ τελειοποιήσῃ τὴν ὁποίαν εἶχε γνῶσιν αὐτῆς, ἐπρόσφερα διὰ φίλου τινὸς τὴν διδασκαλίαν μου εἰς μαθητὴν, ὅστις ἐγνώριζε τὴν γλῶσσαν ἴσως ἐντελέστερον παρ' ἐμὲ καὶ δὲν ἐχρειάζετο παρὰ τὴν διδαχὴν τῆς σημερινῆς προφορᾶς. Νομίζων ὁ χρηστός Βερνάρδος ὅτι ἐπεθύμουν ἀργυρικὸν μισθὸν τῆς διδαχῆς μου, καὶ ἔτοιμος νὰ τὸν πληρώσῃ, ὅταν ἤκουσεν ὅτι δὲν ἐζητοῦσα ἄλλο, πλὴν νὰ με ἀντιιδιάξῃ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τὸ ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς, πλέον ἀπὸ φιλόφθωρον ἐπιθυμίαν νὰ εὐεργετήσῃ νέον πρόθυμον νὰ διδαχθῇ παρὰ ἀπὸ χρεῖαν, ἥτις ἐμελλε νὰ παύσῃ μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας. Ὀλίγαι ἀληθῶς ἐβδομάδες τὸν ἤρκεσαν νὰ προφέρῃ ὡς ἐπρόφερε τὴν γλῶσσαν· καὶ τὸ ἐξῆς μὲ πρόφασιν χρεῖας μ' ἐκράτησε πολὺν ἀκόμη καιρὸν, ὅσον ἀκόμη διέτριψα εἰς τὴν Σμύρνην πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου.

1. Ἰησοῦται· δηλ. ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ· οὕτω καλεῖται τάξις μοναχῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

2. Γραικοὶ ἐκαλοῦντο συνήθως οἱ Ἕλληνες ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Ἡ πρὸς ἐμὲ εὐνοιά του ἤρξησε τόσον, ὥστε νὰ μὲ προσκαλῆ νὰ τὸν συνοδεύω εἰς τοὺς μετὰ τὸ γεῦμα περιπάτους, νὰ μὲ διδάσκη πάντοτε διὰ ζώσης φωνῆς ὅσα ἐγνώριζε χρήσιμα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν μου, καὶ νὰ μὲ δανεῖζῃ Λατίνους ἐνδόξους συγγραφεῖς, καὶ τέλος νὰ μ' ἀφίγη μόνον εἰς τὴν βιβλιοθήκην του, ὡσάκις ἠναγκάζετο νὰ διατριβῇ ἔξω τῆς κατοικίας του.

Ἐλησμώνησα νὰ ἱστορήσω, ὅτι πρὶν γνωρίσω τὸν σεβάσμιον τοῦτον διδάσκαλον, ἐπόθησα τὴν γνώσιν τῆς ἀραβικῆς γλώσσης. Παρτρέχω τὴν αἰτίαν τοῦ πόθου τούτου, φοβούμενος μὴ φανῶ ὅτι γράφω μυθιστορίαν. Ἄλλ' ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ λάβω διδάσκαλον Τούρκον καὶ τοῦτο ἦτον ἀδύνατον εἰς ἐμέ, ἐπειδὴ καὶ τὸνομα Τούρκος μ' ἐπροξένει σπασμούς ἄλλοκότους. Ἐμαθα ὅτι τῶν Ἀράβων ἡ γλῶσσα εἶχε συγγένειαν μὲ τὴν ἑβραϊκὴν· ὅθεν ἀπεφάσισα νὰ ζητήσω, κ' εὔρηκα διδάσκαλον Ἑβραῖον. Ἄλλ' ὅποιον διδάσκαλον! Ἐπαθάν καὶ αὐτοὶ οἱ ταλαιπῶροι ὅ,τι ἐπάθαμεν καὶ ἡμεῖς· καθὼς, χάσαντες τὴν προγονικὴν γλῶσσαν, ἐκαταντήσαμεν εἰς νομιζόμενα καὶ ὀνομαζόμενα ἀπὸ τινος *Καλὰ γραμματικὰ* τῆς γλώσσης, παρόμοια καὶ αὐτοὶ ἐκαυχῶντο εἰς τὰ καλὰ ἑβραϊκά των. Μολοντοῦτο ἐσπούδαζα τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ὡς προσδοποίησιν τῆς ἀραβικῆς, μ' ἐλπίδα νὰ εὔρω ποτὲ καὶ ταύτης διδάσκαλον ὄχι Τούρκον. Ἡ χρεία νὰ πληρῶνω τὸν Ἑβραῖον διδάσκαλον μὲ ἠνάγκασε φυσικὰ νὰ προσδράμω εἰς τὸν πατέρα μου. Εἰς ἐκείνην τοῦ χρόνου τὴν περίοδον (1764) καὶ τοῦ γένους τὴν κατάστασιν μας ἄλλος πατήρ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, χωρὶς ἐξαίρεσιν, ἀκούων τὸν υἱὸν του νὰ ζητῇ ἑβραϊκῆς γλώσσης διδάσκαλον, ἤθελε καλέσει ἰατρὸν, νομίζων ὅτι ἐπαραφρόνησεν ὁ υἱὸς του. Ἄλλ' ὁ χρηστός καὶ φρόνιμος πατήρ μου ἠρκέσθη μόνον νὰ μ' ἐρωτήσῃ εἰς τί ὠφελεῖ ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα. Ἀφοῦ τὸν εἶπα ὅτι ἐχρησίμευεν εἰς ἀκριβεστέραν κατάληψιν τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, — *Καλὰ! ἀρχισε λοιπὸν*, μ' ἀπεκρίθη. Ποτὲ δὲν ἐνθυμήθην τὴν λακωνικὴν ταύτην ἀπόκρισιν, χωρὶς νὰ δακρῦσω. Τόση ἦτον ἡ εἰς τὴν παιδείαν μου προθυμία του, τῆς ὁποίας ἀπόδειξις εἶναι καὶ τοῦτο· πολλάκις ἐπεθύμησα εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν νέων, ἑορτάσιμον ἐνδύμα νέον καὶ μὲ ἀνέβαλλεν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα εἰς τὸ Πάσχα, καὶ ἀπὸ τοῦτο πάλιν εἰς τὰ Χριστούγεννα· οὔτε διδάσκαλον, οὔτε βιβλίον ὅμως ἢ ἄλλο τι ὄργανον παιδείας ζητοῦντα δὲν μὲ ἀπέβαλε ποτέ.

Ὡς τόσον ἡ ἀμάθεια τοῦ Ἑβραίου διδασκάλου μου ἤθελε μὲ ἀποσπάσει ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς γλώσσης, ἂν δὲν εὔρισκα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ καλοῦ μου ἄλλου φιλοσόφου διδασκάλου καὶ πατρός, τοῦ Βερνάρδου, βοθηήματα καὶ ταύτης, ὡς καὶ τῆς λατινικῆς, καὶ

ἀκόμη τῆς ἑλληνικῆς. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξῆψε τὸν ὁποῖον ἔλαβα πρὸ καιροῦ ἔρωτα νὰ ἱστορήσω¹ τὴν Εὐρώπην. Ἐπειδὴ ἔβλεπα ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι, μὴ ὄντες Ἕλληνες μὴδὲ Ῥωμαῖοι, εἶχαν βοηθήματα τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς παιδείας, μὴ ὄντες Ἑβραῖοι, εἶχαν καὶ γραμματικὰς καὶ λεξικὰς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἄγνωστα εἰς τοὺς Ἑβραῖους, φυσικὰ ἔπρεπε νὰ συμπεράνω, ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν Εὐρώπην κατέφυγαν καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης, ἀκόμη καὶ τῆς Παλαιστίνης, τὰ φῶτα.

Ὁ πατήρ μου ἐπόλει μεταξωτά, ἐμπορευόμενος εἰς τὸ λεγόμενον Βεζεστένιον² τῆς Σμύρνης ὅπου ἦσαν καὶ οἱ ἄλλοι Χίοι, καὶ ὄχι, ὡς λέγει ὁ βιογράφος μου, εἰς τὴν Χίον, ὅθεν ἀνεχώρησεν εἰς παιδικὴν ἡλικίαν, χωρὶς πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ. Ἐπεθύμει νὰ ἐκτείνῃ τὸ ἐμπόριόν του, καὶ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, κατὰ μίμησιν τοῦ πενθεροῦ του καὶ πάππου μου. Ἀλλ' ἐπεθύμει νὰ ἔχῃ ἐκεῖ ἀνθρωπὸν οἰκεῖον, καὶ ὄχι νὰ ἐμπορευέται διὰ μέσου τῶν Ὀλλανδῶν, ὡς ἔκαμνεν ὁ πάππος μου. Μετὰ πολλὰ ἐμπόδια ἐκ μέρους τῆς μητρὸς μου ἀπεφασίσθη νὰ ὑπάγω εἰς Ἀμστελόδαμον. Ἡ μήτηρ μου ἐλογίζετο τὸ διὰ θαλάσσης ταξεῖδιον ὀλίγον διάφορον ἀπὸ τὸν θάνατόν μου· ἐγὼ δὲ πάλιν ἀπεστρεφόμενη τὸν ἐμπορικὸν βίον, ὡς μέγα ἐμπόδιον ν' ἀπολαύσω τὴν ποθουμένην παιδείαν. Μ' ὄλον τοῦτο ἔκρινα τὸ ταξεῖδιον εὐτύχημα μέγα, διὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ ἀσχολία τοῦ ἐμπορίου ἐμελλε νὰ μ' ἀφίνη καὶ καιρὸν ἱκανὸν νὰ θησαυρίσω ὅσῃν ἦτο δυνατόν, ἂν ὄχι ὅσῃν ἐδιψούσα σοφίαν.

Ἐμβῆκα λοιπὸν (1772) εἰς πλοῖον Δανικόν, καὶ μετὰ 26 ἡμερῶν θαλασσοπορίαν κατευδόθην εἰς Λιθόρνον, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκείθεν εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον, συνωδευμένος μὲ πολλὰς ἐπιστολάς συστατικὰς. Μία μόνη ἀπ' αὐτὰς μ' ὠφέλησεν, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φίλου καὶ διδασκάλου μου πρὸς ἄλλον μινίστρον³ φίλον του, ὀνομαζόμενον Ἀδριανὸν Βύρτον, ἀνδρὰ μεταξὺ τῶν τότε εὕρισκομένων ἐκεῖ μινίστρον σοφώτατον, σεβασμιώτατον καὶ σεβαστότατον.

Ὁ Σωκρατικὸς οὗτος διδάσκαλος μ' ἐδέχθη ὡς υἱόν του, καὶ ἀφοῦ ἐξέτασε τὰς μικράς μου γνώσεις, μ' ἐρώτησεν ἂν μ' ἐσυγχωροῦσαν αἱ ἐμπορικαὶ ἀσχολίαι νὰ ὑπάγω δις τῆς ἐβδομάδος εἰς αὐτόν, νὰ διδάσκωμαι ὅσα ἔκρινεν ἀναγκαῖα εἰς τὸ καλῶς συλλογίζεσθαι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον (ὡς ἔλεγεν) ἔπρεπε νὰ ἀρχίζῃ ἡ ὀρθὴ παιδεία. Ἐδέχθην, ὅν λέγω μετὰ χαρᾶς, ἀλλὰ μὲ ἐνθουσιασμόν, τὴν ἀπροσδόκητον

1. Ἐνταῦθα σημαίνει νὰ γνωρίσω ἐκ τοῦ πλησίον.

2. Οὕτω καλεῖται καὶ νῦν ἔτι ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῆς Σμύρνης.

3. Ἱερέα.

ταύτην πατρικὴν πρόσκλησιν καὶ ἐδιδασκόμεν ἄπ' αὐτὸν τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου¹ καὶ τὴν λογικὴν ἐπιστήμην. Ταύτην ἐσπούδασα εἰς βιβλίον Λογικῆς συνταγμένον ἄπ' αὐτῆν του τὴν σοφὴν σύζυγον Καρολίαν, σύνταγμα² ὁλότελα διάφορον ἀπὸ τὴν ὑποίαν εἶχα διδαχθῆ εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Σμύρνης Λογικῆν.

Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ ἡ σοφὴ του σύζυγος ἦσαν ἄτεκνοι· εὐδαίμονες ὅμως, διότι ἐσυνεργουῶσαν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἰδίων πολιτῶν. Παρὰ τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην εἶχαν καὶ ταμεῖον φυσικῆς ἱστορίας· καὶ αἱ δύο τῆς ἐβδομάδος ἡμέραι, αἱ δωρηθεῖσαι εἰς ἐμὲ τὸν ξένον, ἦσαν διωρισμέναι καὶ εἰς πολλῶν ἐπισήμων υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Αἱ θυγατέρες ἤρχοντο νὰ ἀκούσωσι τὴν διδαχὴν τῆς Καρολίνας καὶ οἱ υἱοὶ ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἀδριανόν.

Εἰς τῶν δύο τούτων σεβασμίων προσώπων, καὶ τοῦ προτέρου φίλου καὶ διδασκάλου μου σεβασμίου Βερνάρδου τὴν ἀρετὴν χρεωστῶ, ὄχι τὴν ἀρετὴν μου, ἀλλὰ τὴν ὅπωςδὴποτε χαλίνωσιν τῶν παθῶν μου. Ἡ νεότης μου ἐσαλεύετο ἀπὸ τρικυμίας παθῶν καὶ ἄλλο δὲν μ' ἔσωσεν ἀπὸ τὸ ναυάγιον παρὰ ἢ πρὸς τοὺς διδασκάλους μου αἰδώς, καὶ ἡ φιλοτιμία νὰ ἀξιώθῃ τῆς ἀγάπης των. Τοιαύτην κρίνω τώρα καὶ τὴν νεότητά του πατρός μου· πιθανόν, ὅτι οὐδ' ἐκεῖνος ἤθελε σωθῆ, ἂν δὲν ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἀξιώθῃ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἀδριανίου Ρυσίου. Μάθημα ἀναγκαῖον εἰς τοὺς γονεῖς, ὅσοι φροντίζουν τὴν σωτηρίαν τῶν ἰδίων τέκνων, νὰ τὰ παραδίδωσιν εἰς τοιοῦτους διδασκάλους, ὅποιον ὄχι μόνον νὰ θαυμάζωσι τὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ διψῶσι τὴν ἀγάπην καὶ νὰ τρέμωσι τὴν καταφρόνησιν.

Εἰς τὸ Ἀμστελῶδαμον διέτριψα ἕξ ἔτη, καταγόμενος εἰς τὸ ἐμπόριον, καί, καθ' ὅσον μ' ἐσυγχώρει ἡ ἀσχολία τοῦ ἐμπορίου, εἰς τὴν παιδείαν, ἐνοχλούμενος ἀδιαλείπτως ἀπὸ σφοδρὰν ὄρεξιν νὰ μὴ ἐπιστρέψω πλέον εἰς τὴν τυραννουμένην πατρίδα μου. Τὸ παιδιόθεν τρεφόμενον εἰς τὴν ψυχὴν μου κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος ἐκατήντησεν, ἀφοῦ ἐγεύθην εὐνομουμένης πολιτείας ἐλευθερίαν, εἰς ἀποστροφὴν μανιώδη. Τούρκος καὶ θηρίον ἄγριον ἦσαν εἰς τὸν λογισμὸν μου λέξεις συνώνυμοι, καὶ τοιαῦται εἶναι ἀκόρη, ἂν καὶ εἰς τῶν μισοχρίστων φίλων τοῦ τυράννου τὸ λεξικὸν σημαίνουσι διάφορα πράγματα.

Μ' ὄλον τούτο ἠναγκάσθην νὰ ἐπιστρέψω, καὶ ἐπέρασα διὰ Βιέννης (ἔθεν εἶχα περάσει καὶ πρότερον ὑπάγων εἰς Ἀμστελῶδαμον)

1. Τοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας μαθηματικοῦ, πατρός τῆς Γεωμετρίας.

2. Σύνταγμα=σύγγραμμα.

διὰ νὰ ἴδω καὶ δεύτερον τὸν θεῖόν μου (ἀδελφὸν τοῦ πατρός μου) Σωφρόνιον ἀρχιεπίσκοπον Βελιγραδίου, ὅστις κατατρεχόμενος ἀπὸ τὸν ἐκεῖ Πασάν, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν προστασίαν τῆς Μαρίας Τερέζης, αὐτοκρατορίσσης τῆς Γερμανίας.

Μετὰ τεσσαρακοθήμερον διατριβὴν εἰς τὴν Βιένναν, ἐπέρασα εἰς Τεργέστην, κ' ἐκείθεν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου διέτριψα ὅλον σχεδὸν τὸν χειμῶνα τοῦ 1778 ἔτους, βοσκόμενος ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐλπίδα νὰ λάβω ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου τὴν ζητηθεῖσαν ἄδειαν νὰ περάσω εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ σπουδάσω τὴν ἰατρικὴν. Ὁ σκοπός μου δὲν ἦτο νὰ κατασταθῶ ἰατρός· εἰς δύο μόνον πράγματα ἀπέβλεπα, νὰ κερδαίνω τὸν καιρὸν νὰ μὴ βλέπω Τούρκους, ἢ ἂν ἀναγκασθῶ τελευταῖον νὰ τοὺς ἴδω, νὰ ζῶ μεταξὺ των ὡς ἰατρός, ἐπειδὴ τὸ θηριώδες ἔθνος τοῦτο εἰς μόνους τοὺς ἰατροὺς ἀναγκάζεται νὰ ὑποκρίνεται κάποιαν ἡμερότητα.

Εἰς τὴν Σμύρνην κατευωδῶθην ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν πυρκαϊάν, ἣτις ἀφάνισε μέγα μέρος τῆς πόλεως σειομένης ἀκόμη καὶ ἀπὸ σεισμόν. Αἱ κοιναὶ δυστυχίαι ἐνωμέναι μὲ τὰς ἰδίας (ἐπειδὴ ἐπυρπολήθη καὶ ὁ γονικός μου οἶκος) μοῦ μετέβαλαν τὴν ἀποστροφὴν τῆς μετὰ Τούρκους συγκατοικήσεως εἰς τόσῃν μελαγχολίαν, ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ πέσω εἰς ἀληθινὴν παραφροσύνην. Καὶ ἐδῶ τὸνομα παραφροσύνη δὲν εἶναι ῥητορικὴ ὑπερβολή· σήμερον ἀκόμη ἐνθυμούμενος τὴν τότε ταραχὴν τῆς κεφαλῆς μου, βεβαιοῦμαι ὅτι ἤθελα ἀφεύκτως παραφρονῆσαι, χωρὶς τὰς καθημερινὰς παρηγορίας τοῦ διδασκάλου καὶ φίλου μου Βερνάρδου. Μὲ σχεδὸν μόνον αὐτὸν ἦτον ἡ συχνότερα μοῦ συναναστροφή εἰς τεσσάρων ἐτῶν διάστημα, ὅσον διέτριψα ἀκόμη εἰς Σμύρνην, καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ καιροῦ κατέφευγα ὀλίγα στάδια μακρὰν τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐξοχὴν διὰ νὰ μὴ βλέπω Τούρκους. Οἱ γονεῖς μου ἔτρεφαν ἀκόμη τὴν ἐλπίδα νὰ με κρατήσωσιν εἰς τὴν πατρίδα κ' ἐμεταχειρίσθησαν παντοίους τρόπους, ἕως καὶ αὐτὸ τοῦ γάμου τὸ δέλεαρ, νὰ μεταβάλωσι τὴν γνώμην μου. Τὸ δέλεαρ τοῦτο ἤθελεν ἐξάπαντος μὲ συναρπάσει, καὶ διὰ τὸ νέον τῆς ἡλικίας μου, καὶ διὰ τὸ κάλλος ἔτι δὲ καὶ τὸν πλοῦτον τῆς νύμφης, ὄρφανῆς ἀπὸ πατέρα βαθύπλουτον, ἂν ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας δὲν μ' ἐβίαζε νὰ καταφρονῆσω πάσης λογῆς ἄλλους ἔρωτας. Οἱ γονεῖς μου βλέποντες ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἴσχυσε νὰ με μαλάξῃ καὶ τὸν μέγαν κίνδυνον τῆς φθειρομένης καθ' ἡμέραν ὑγείας μου, μ' ἐσυγχώρησαν τελευταῖον νὰ περάσω εἰς Γαλλίαν.

Διὰ νὰ συντέμω τὰ μεταξὺ, ἐπέρασα πάλιν εἰς Λιθόρνον, ἔπειτα εἰς Μασσαλίαν καὶ κατευωδῶθην τελευταῖον εἰς Μοντस्पेलλιέρον, τὴν 9 Ὀκτωβρίου 1782, καὶ ὄχι τὸ 1787. Ἐκεῖ διέτριψα ἕξ ἔτη,

καὶ ὄχι ὀκτώ, σπουδάζων τὴν ἰατρικὴν, ὅσον μ' ἐσυγχωροῦσε σῶμα ἀσθενημένον ἀπὸ τοὺς καθημερινούς κόπους τῆς σπουδῆς καὶ ἀπὸ τὸν σκώληκα λογισμὸν ὅτι ἐμελλὰ τελευταῖον νὰ ἐπιστρέψω εἰς τυραννομένην ἀπὸ τοὺς Τούρκους πατρίδα.

Εἰς τὸ Μοντσπελλιέρον ἔμαθα τὴν θλιβεράν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ πατήρ μου ἀπέθανε τὴν 21 Ἰουλίου 1783, καὶ ἡ μήτηρ μου τὸν ἀκολούθησε μετὰ χρόνον ἕνα. Αἰωνία των ἡ μνήμη! Τοιούτους γονεῖς εὐχομαί εἰς ὅλους τοὺς νέους.

Ἐδῶ ἀναγκάζομαι πάλιν νὰ διορθώσω ἄλλο λάθος τοῦ βιογράφου μου. Λέγει, ὅτι ἡ εἰς Μοντσπελλιέρον διατριβὴ καὶ σπουδὴ μου ἔγινε μὲ χορηγίαν ἐτήσιον φρ. 2,000 τοῦ Βερνάρδου. Ὁ καλὸς μου οὗτος φίλος καὶ διδάσκαλος ἤθελε μετὰ χαρὰς δράμει εἰς βοήθειάν μου ἂν ἡ χρηματικὴ του κατάστασις τὸν ἐσυγχώρει τοιαύτας χορηγίας. Δὲν ἔλειψεν ὅμως οὔτ' αὐτὸς οὔτ' οἱ συγγενεῖς μου νὰ παχύνωσι μὲ προσωρινὰς δωρεὰς τὴν ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου, ἐνόσφ' ἐζοῦσαν καί, μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν, ἀπὸ τὴν πώλησιν τῆς ἀνακτισθείσης γονικῆς μου οἰκίας, καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους μου κόπους χορηγομένην βοήθειαν. Ἐκ τῶν κόπων τούτων ἦτο καὶ ἡ ἀπὸ τὸ Γερμανικὸν εἰς τὸ Γαλλικὸν μετάφρασις τῆς κατηχήσεως τοῦ Ῥώσου Πλάτωνος, τῆς Κλινικῆς ἰατρικῆς τοῦ Σέλ, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκα κατὰ τὸ 1787 ἔτος εἰς Μοντσπελλιέρον εὐρισκόμενος, καὶ ἄλλα τινὰ ἰατρικὰ συγγράμματα μεταφρασμένα ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Γαλλικὴν, καὶ ἐκδοδομένα ἔπειτα καὶ τοὺς Παρισίους.

Ἄφ' οὗ ἐτελείωσα τὰ μαθήματά μου, ἐπεθύμησα νὰ ἱστορήσω καὶ τὰς νέας Ἀθήνας, τοὺς Παρισίους, διὰ νὰ ἀποφύγω κἄν τὸ ὄνειδος τῶν ὅσοι δὲν ἐγνώριζαν ἄλλοτε τὰς παλαιάς. Ἦλθα λοιπὸν εἰς Παρισίους τὴν 24 Μαΐου 1788, συνωδευμένος μὲ συστατικὰς ἐπιστολάς τῶν Προφασσῶρων μου, τῶν ὁποίων ἡ εἰς ἐμὲ εὐνοία καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Βρουσσονέτου, τοῦ Γριμῶ καὶ τοῦ Σαψάλ ἐχρημάτισεν ἕν ἀπὸ τὰ εὐτυχήματα τῆς ζωῆς μου.

Ἄλλα ἦλθα εἰς καιρὸν, ὅτ' ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ γεννηθῆ ἡ ἀπὸ τὰ μέσα ταύτης τῆς ἑκατονταετηρίδος κυφορομένη παράδοξος, καὶ πρώτη εἰς τὴν ἱστορίαν, πολιτικὴ μεταβολὴ ἔθνους, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἠλπίζετο τοιαύτη μεταβολή. Οἱ Γάλλοι ἕως τότε ὅμοιοι τῶν Ἀθηναίων τὴν σοφίαν, τὴν ἡμερότητα, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἐρασιμότητα, ἐκρίνοντο καὶ ἐλαφροὶ ὡς οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἄξιοι ὅσων ἔγραψε κατὰ τὰς ἐλαφρίας ἐκείνων ὁ κωμικὸς Ἀριστοφάνης. Ἡ μεταβολὴ ἔδειξεν ὅτι εἰς τὸ φαινόμενον ἐλαφρὸν ἔθνος τοῦτο ἐκρύπτετο μέγας ἀριθμὸς φιλοσόφων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἀνεκάλυψεν ἀπροσδο-

κῆτος ἢ κατάχρησις τῆς τότε ἀπολύτου μοναρχίας, καὶ κατέστησε νῆας πολιτείας νομοθέτας.

Τὰς μέχρι τούτου ἀπορίας μου περὶ τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφῆς, τὰς ὁποίας εἶχε μετριάσει ὁ θάνατος τῶν γονέων μου, ἔλυσε πλέον δλότελα ἢ πολιτικὴ μεταβολὴ τῆς Γαλλίας, καὶ ἀπεράσισα ἀμεταθέτως νὰ μὴ συζήσω εἰς τὸ ἐξῆς μὲ τυράννους. Τοῦτο ἠῤῥησε καὶ τὴν ὁποίαν ἔτρεφα ἐπιθυμίαν πρὸ πολλοῦ νὰ συνεργήσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν παιδείαν τῶν ὁμογενῶν μου, καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἐπληροφορήθην, ὅτι ἡ αὔξησις καὶ ἐξάπλωσις τῆς παιδείας εἰς τὸ Γαλλικὸν Ἔθνος ἐγέννησε τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας. Μόνον μέσον τοιαύτης ἐνεργείας εὔρισκα τὰς ἐκδόσεις τῶν ἑλληνικῶν συγγραφέων μὲ μακρὰ προλεγόμενα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ ἀναγινώσκονται ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς τῆς παλαιᾶς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδιώτας. Εἰς τοιαύτην ἐπιχείρησιν ὁμως ἐχρειάζετο πλειότερα γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ κειμένου τῶν συγγραφέων. Εἰς ταύτης λοιπὸν τὴν ἀπόκτησιν ἔδωκα ὅλην τὴν προσοχήν, ἀφίνων καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἰατρικῆς καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀσχολίαν.

Αἱ συμβᾶσαι ταραχαὶ ἀπὸ τοὺς ἔπειτα δημαγωγούς τῆς Γαλλίας, ἀνομοίους δλότελα τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταβολῆς, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ γεννήσωσι δημαγωγὸν δεινότερον, διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς ταραχὰς καὶ τὸν ἐγέννησαν. Οὗτος ἦτον ὁ περιβόητος Ναπολέων. Στολισμένος μὲ κυβερνητικὰς καὶ στρατηγικὰς ἀρετὰς, ὑπερτέρας ὄσων μᾶς παρέδωκεν ἡ ἱστορία, καὶ δημιουργημένος ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ ἐμπνέῃ φόβον εἰς τοὺς ταραχοποιούς, καὶ σέβας εἰς τοὺς ἐπιθυμητὰς τῆς ἡσυχίας, εἰς τοῦτο μόνον ἐπλανήθη, ὅτι δὲν ἐνόησεν ὅποιους καρποὺς ἐπρόσμεναν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ τόσα του προτερήματα. Ἐντὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς καταπονουμένους τῆς Εὐρώπης λαοὺς ἀπὸ τοὺς δεσπότης των, ἐπρόκρινε νὰ γενῆ αὐτὸς δεσποτῶν δεσπότης. Ἐντὶ νὰ σπεῖρῃ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ νὰ καταστῇ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς, μακαριζόμενος ἀπὸ ἀθανάτους ὕμνους τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἐπερχομένης ἀπείρου γενεᾶς ἀνθρώπων, ἐπροτίμησε τὰ βρωμερὰ τῶν βρωμερῶν κολάκων θυμιάματα. Ἐπλανήθη ὁ ταλαίπωρος!

Ὁ μεγαλοργός, ἀλλ' ὄχι μέγας οὗτος ἀνὴρ, ὑπατεύων (ὑπατείαν ἦτις ἐμελλε ν' ἀφανίσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐλπιζόμενα πολλὰ καὶ μεγάλα καλά) ἐπεθύμησε τὴν μετάφρασιν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος. Ὁ ποτέ μου εἰς Μοντοπελλιέρον διδάσκαλος τῆς χημείας Σαψάλ, τότε δὲ λειτουργὸς τῆς ὑπατείας, ἐπρόβαλε μεταφραστὰς τοῦ κειμένου τὸν *Λαπόρτ-δὲ-Τάιλ* καὶ ἐμέ, καὶ τρίτον τὸν

γεωγράφον Γουσελίνον διὰ τὰς γεωγραφικὰς παρατηρήσεις. διορίσας εἰς καθένα ἐξ ἡμῶν ἐτήσιον μισθὸν τοῦ ἔργου φρ. 3,000, καὶ ὄχι σύνταξιν ἐτήσιον, ἣτις ἐμελλε νὰ διορισθῇ μετέπειτα.

Κατὰ τὸ 1805 ἐπροσφέραμεν εἰς τὸν Ναπολέοντα (ὄχι πλέον ὕπατον, ἀλλ' Αὐτοκράτορα) τὸν πρῶτον τόμον τῆς μεταφράσεως τοῦ Στράβωνος τυπωμένον. Πρὸ τῆς προσφορᾶς τοῦ δευτέρου, παρὰ τὸν ἐτήσιον μισθὸν τῶν φρ. 3,000 μᾶς ἐφιλοδώρησεν ἀκόμη καθένα 2,000 φράγκων σύνταξιν ἐπὶ ζωῆς. Ὅταν μᾶς ἦλθεν ἡ ἀπροσδόκητος ἀγγελία τῆς συντάξεως, ὑποπτευόμενος (δὲν ἤξεύρω διὰ τί) τὰς μεγαλοδορίας τοῦ Ναπολέοντος, καὶ φοβούμενος μὴ μὲ ἀναγκάσωσι ποτὲ νὰ φανῶ εὐνόμων ὑπὲρ τὸ δίκαιον, ἐπεθύμησα νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν. Μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ τὸ πράξω μόνος, ἐπρόβαλα εἰς τοὺς συνεργάτας μου, ὅτι ἐπειδὴ ἡ μετάφρασις τοῦ Στράβωνος ἐμελλε νὰ εἶναι μακρά, μᾶς ἐσυμφερε νὰ ἀποβάλωμεν ἢ τὸν μισθὸν ἢ τὴν σύνταξιν, καὶ τὸ ἐδέχθησαν οἱ συνεργάται μου χωρὶς ἐναντίωσιν. Ἐγράψαμεν λοιπὸν κοινῶς οἱ τρεῖς πρὸς τὸν τότε λειτουργὸν παραιτούμενοι τὸν ἐτήσιον μισθὸν, τῶν φρ. 3,000, καὶ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν ἐπὶ ζωῆς σύνταξιν τῶν φρ. 2,000. Ἡ ἀπόκρισις τοῦ λειτουργοῦ ἦτον ἐγκώμιον τῆς ἀφιλοκερδείας μας ὡς τὴν ὠνόμαζε, καὶ πῦσις τοῦ ἐτησίου μισθοῦ. Ἄν ἐπρόβλεπα ὅσα κακὰ ἐμελλε νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ συγκροτηθεῖσα μὲ σκοπὸν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν, καὶ ἀσεβῶς ἐπονομασθεῖσα *Ἁγία Συμμαχία*, ἤθελα βέβαια προκρίνει νὰ κυβερνᾶται σήμερον ἡ πατρίς μου μὲ τὸ σκῆπτρον ἑνὸς Ναπολέοντος διώκτου τῶν τούρκων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, παρὰ μὲ τὴν σιδηρὰν ῥάβδον πολλῶν ἀπολύτων δεσποτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κανεὶς δὲν ἀξίζει τὸν Ναπολέοντα.

Τούτου τοῦ δυστυχοῦς Ναπολέοντος βασιλεύοντος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐπρόβαλεν εἰς τὸν μακαρίτην Κλαυδίον καὶ ἐμὲ νὰ μᾶς ἀναδείξῃ μὲ δαφιλῆ ἀμοιβὴν ἐτήσιον βιβλοκριτάς, αὐτὸν μὲν διὰ τὰ Λατινιστί, ἐμὲ δὲ διὰ τὰ Ἑλληνιστί ἢ Γραικιστί ἐκδιδόμενα βιβλία. Μὲ φρίκην ἀπέβαλεν ὁ φίλος μου τὸ πρόβλημα, καὶ νὰ φρίξω ὄχι ὀλιγώτερον μ' ἐκίνησε συλλογίζομενος, ὅτι ὅστις ἠλπίζεν ἀπὸ ἡμᾶς ταιούτων ἔργων πιθανὸν ὅτι μᾶς ἔκριεν ἱκανοὺς νὰ ἐκτελέσωμεν μὲ μισθὸν καὶ ἄλλα ἀτιμότερα.

Ἄλλ' ἀφίνω τὸν ἦρωα τοῦτον (δυστυχέστερον διότι ἐχώρισε τὰ ἴδια του ἀπὸ τὰ κοινὰ συμφέροντα, παρὰ διότι κατεστράφη ἀπὸ ἀσυγκρίτως ὑποδεεστεροῦς του δεσπότης) καὶ ἀκολουθῶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐξῆς βίου μου.

Ἐδῶ χρεωστῶ νὰ ἱστορήσω μίαν ἀπὸ τὰς τύχας τοῦ βίου μου, τὴν ὁποίαν ἤθελα σιωπήσει ἂν δὲν μ' ἐκατέκριναν οἱ φίλοι μου ὡς

υπερήφανον, οί μὴ φίλοι ἴσως ὡς ἀνάξιον. Τὴν ὑπερηφανίαν βδελύσομαι ἀνάξιος πάλιν δλότελα νὰ κριθῶ τὸ ἀποστρέφομαι. Ἀπόρησάν τινες διὰ τί δὲν ἐζήτησα ποτὲ νὰ ψηφισθῶ μέλος τοῦ Πανεπιστημίου. Ἰδοὺ πῶς ἠκολούθησε τὸ πρᾶγμα. "Ὅστις ἐπιθυμῆι νὰ ἐκλεχθῆ μέλος τοῦ Πανεπιστημίου χρεωστῆί πρῶτον νὰ ζητήσῃ δι' ἐπιστολῆς ἀπὸ τὸν πρόεδρον νὰ τὸν καταγράψῃ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑποψηφίων χρεωστῆί δεύτερον πρὸ τῆς ψηφοφορίας νὰ ἐπισκεφθῆ προσωπικῶς ἕνα καθένα ἀπὸ τοὺς ψηφοφόρους, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ ταπεινῶς, νὰ τοῦ χαρίσῃ τὴν ψῆφόν του. Τὸ πρῶτον μόνον ἐγνώριζα, καὶ τὸ πρῶτον ἐπλήρωσα, ἂν ὄχι ὡς χρέος ἀναγκαῖον, ὡς κἂν ἔθιμον ἄψογον, καὶ καταγράφηται ὡς ὑποψήφιος.

Τὸ αὐτὸ ἔτος (1805) τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Γαλλικοῦ Στράβωνος ἐξέδωκα διὰ δαπάνης τῶν Ζωσιμάδων τὸν πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς βιβλιοθήκης, μὲ προλεγόμενα διεξοδικώτατα, εἰς ὄνομα *Αὐτοαρχιδίων στοχασμῶν*. Ἡ διασπορά των εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἡ γεννηθεῖσα ἐξ αὐτῶν εὐνοια τοῦ γένους εἰς ἐμὲ μ' ἐδίδαξεν, ὅτι τὸ γένος ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται τὴν χρεῖαν τῆς παιδείας, κ' ἠύξησε τὰς ὁποίας πρὸ πέντε ἐτῶν εἶχα φανερώσει ἐλπίδας τῆς πλησιαζούσης ἐλευθερίας του. Εἰς τοῦτο μόνον ἠπατήθην, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ τυράννου ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν ἔθετεν ὁ λογισμὸς μου περὶ τὰ μέσα τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, συνέβη τριάκοντα χρόνους ἀρχήτερα. Ὅτι δὲ συνέβη παρὰ καιρὸν, ἐφάνη ἀπὸ τὴν θρασύτητα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπανάστασεως (εἴτε αὐτομάτως, εἴτε καὶ ἀπὸ τὴν Ρωσίαν κινήθων) καὶ ἀπὸ τὴν ἔπειτα μέχρι τῆς σήμερον ἀφρονεστάτην διαγωγὴν πολλῶν πολιτευομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα διαγωγῆν, ἥτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τόσῃν αἵματος ἀθώου χύσιν, καὶ παρ' ὀλίγον ἤθελ' ἀφανίσει καὶ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ἂν οἱ στρατευόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου, καὶ πεζοὶ καὶ θαλάσσιοι δὲν ἔπραττον ἀληθῶς ἄξια τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος κατορθώματα. Ἄν τὸ γένος εἶχε καὶ κυβερνήτας στολισμένους μὲ παιδείαν (κ' ἤθελε τοὺς ἔχει ἐξάπαντος, ἂν ἡ ἐπανάστασις συνέβαινε τριάκοντα χρόνους ἀργότερα) ἐμελλε καὶ τὴν ἐπανάστασιν νὰ κάμῃ μὲ πλειοτέραν πρόνοιαν, καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς νὰ ἐμπνεύσῃ τόσον σέβας, ὥστε ν' ἀποφύγῃ ὅσα ἔπαθε κακὰ ἀπὸ τὴν ἀντίχριστον Ἀγίαν Συμμαχίαν.

Αἱ ἐκδόσεις μου δὲν ἔλειψαν ὅμως νὰ μοῦ γεννήσωσι καὶ ἐχθροὺς ὀλίγους τινὰς σχολαστικούς, ἐνωμένους μὲ ὄχι πολλοὺς τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος, οἱ ὅποιοι μὲ κατεπολέμησαν ἀγρίως ὡς καινοτόμον ὄχι μόνον εἰς τὰ περὶ παιδείας, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν μου τὴν θρησκείαν. Μετανοῶ τώρα, ὅτι τοὺς ἀντεπολέμησα κ' ἐγώ φρονιμώτερα ἤθελα.

πράξει, ἂν ἀκολουθοῦσα τὸ σοφὸν παράγγελμα τοῦ Ἐπικτήτου « Ἐδοξεν αὐτῷ. » Πρὶν ἐπιχειρήσει τις νὰ συμβουλεύῃ διόρθωσιν ἔργων στραβῶν, πρέπει νὰ προβλέπῃ καὶ τὸν μέλλοντα ἀπαραιτήτως πόλεμον ἀπὸ τοὺς ὄσων ἢ τιμῆ καὶ ἢ εὐτυχία κρέματα καὶ τρέφετ' ἀπὸ τὰ στραβά· καὶ ἀντὶ νὰ ἐλπίζῃ πράγμα ἄδύνατον, εἰρήνην, ἀπ' αὐτοὺς, χρεωστῆ ν' ἀκολουθῇ τὸ ἔργον τοῦ ἀτάραχα, ἀρκούμενος εἰς τὴν εὐνοίαν τῶν ὠφελουμένων ἀπ' αὐτό.

Πρὶν ἀρχίσω τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην, ἐξέδωκα (1799) τοὺς *Χαρακτήρας* τοῦ Θεοφράστου Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Γαλλικὰς ὁμοίως τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων (1800) τοῦ Ἰπποκράτους, τὸ Σάλπισμα πολεμιστῆριον (1801), τὴν πρώτην ἐκδοσιν (1802) τῆς μεταφράσεως τοῦ Βεκααρίου, τὸ Γαλλιστὶ γεγραμμένον Ὑπόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος (1803), ἀφοῦ πρῶτον τὸ ἀνέγνωσα εἰς τὴν τότε ἐταιρίαν τῶν ἀνθρωποποιητῶν, καὶ τοῦ Ἡλιοδώρου τὰ *Αἰθιοπικά*, μὲ σημειώσεις ἑλληνικὰς καὶ προλεγόμενα εἰς τὴν σημερινὴν τῶν Γραικῶν γλῶσσαν (1804). Μετὰ τὸν Ἡλιοδώρον ἤρχισα (κατὰ τὸ (1805 ἔτος) τὴν ἀνωτέρω ὀνομασθεῖσαν *Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην*. Ταύτην ἠκολούθησα ἀδιακόπως μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν Ἑλλήνων, μὲ τόσῃ εὐχαρίστησιν τῶν ἀναγινωσκόντων, ὥστ' ἔκριναν ὠφελιμὸν τινες τῶν ὁμογενῶν μου νὰ συναθροίσωσι καὶ νὰ ἐκδώσωσι εἰς τόμον χωριστὸν τὰ εἰς καθένα συγγραφεῖα Προλεγόμενα ἢ *Ἀυτοσχεδίους στοχασμοὺς*.

Τὸ πλέον παράκαιρον παρὰ ἀπροσδόκητον τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν Ἑλλήνων ἔχυσε τόσον φόβον εἰς τὴν ψυχὴν μου, ὥστ' ἂν ἦτο δυνατόν εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ πράγματος καὶ εἰς τὴν χρηματικὴν μου κατάστασιν, ἤθελα δημοσιεύει ἐνταύτῳ ὅλους τοὺς ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς συγγραφεῖς, διὰ νὰ μετριάσω, ἂν ἦτο δυνατόν, τὰ προσδοκώμενα ἀπὸ τὴν μεταβολὴν κακὰ.

Ἄλλ' οἱ μὲν ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι (διὰ περιστάσεις τινὰς ἀπροσδοκῆτους) εἶχαν παύσει πρὸ πολλοῦ τὴν συνεισφορὰν τῆς δαπάνης τοῦ τύπου ἢ δὲ χρηματικῆ μου κατάστασις δὲν ἐξάρκουσε νὰ πληρώνω βοηθοὺς ἢ διορθωτὰς τοῦ τύπου τούτους, ὄσων ἦτο χρεῖα εἰς πολλῶν ἐντάμα τόμων ἐκδοσιν.

Ἦρχισα λοιπὸν (1821) ἀπὸ τὴν ἐκδοσιν τῶν πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρὸ ἐνός ἔτους (1820) εἶχα μεταφράσει καὶ ἐκδόσει ἀνωδύμως τὴν παράδοξον *Συμβουλήν τριῶν Ἐπισκόπων πρὸς τὸν Πάπαρ Ἰούλιον τὸν τρίτον*. Σκοπὸν εἶχεν ἡ φανέρωσις τιοῦτου συγγράμματος τὴν διόρθωσιν καὶ δικαίωσιν ἐνταύτῳ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μακρὰ δουλεία, ἀφανίσασα τὴν παιδείαν τοῦ γένους,

ἦτον ἀδύνατον νὰ φθεῖρη τὸν κλῆρον, μηδὲ νὰ συγχύσῃ τὰ θρησκευτικὰ μας φρονήματα· ὅποια ὅμως καὶ ὅπόσα ἂν ἦναι τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν παραβαλλόμενα μὲ τὰς φρικτὰς τῆς παπικῆς αὐλῆς καταχρήσεις, εἰς τὴν στάθμην τῆς δικαιοσύνης, πρέπει νὰ λογίζωνται ὀλίγοι τινὲς πρὸς ὠκεανὸν ὕδατος σταλαγμοί· καὶ συνήγοροι τῆς παπικῆς αὐλῆς, κατηγοροῦντες πικρῶς δι' αὐτὰ τοὺς Γραικοὺς, κατηγοροῦν ἀνθρώπους ἐνοχλουμένους ἀπὸ κάρφος, τυφλωμένοι ἀπὸ τὴν παχυτάτην δοκὸν αὐτοί. Νὰ κατακρίνῃ τις ὅλους τοὺς ἱερωμένους ἀνατολικούς, διὰ τὴν τρυφὴν ὀλίγων σαρδαναπάλων ἀρχιερέων, τρυφώντων εἰς τὸ Βυζάντιον, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ παραβάλλῃ ὅλους τοὺς κοσμικοὺς μὲ τοὺς Φαναριώτας τοῦ Βυζαντίου.

Ἐν Παρισίῳ, 23 Δεκεμβρίου 1826.

Ἄδαμάντιος Κοραΐς.

ΕΝΥΠΝΙΟΝ ΚΟΡΑΪ

Πολλάκις εἰς τὰς ἀνιαράς μου ἀγρυπνίας ἀναλίσκω τὸν καιρὸν συλλογίζομενος τὰ πάθη μου. Ἄφ' οὗ τὰ ἀπαριθμῆσω ὅλα ἐν πρὸς ἐν, ἀρχόμενος ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ὅποια ἦσαν αἱ πατρικαὶ παιδεύσεις διὰ τὰς ἐν οἴκῳ ἀταξίας μου, οἱ ῥαβδισμοὶ τοῦ φροντιστηρίου διὰ τὰ γραμματικά, καὶ διαβαίνων ἔπειτα εἰς τὰ πλέον ἀνιαρά, ἀφ' οὗ λέγω τὰ ἀπαριθμῆσω ὅλα, ἢ καὶ ὅσα ἐνθυμοῦμαι, μοὶ φαίνεται νὰ ἀκούω μίαν φωνὴν ἀοράτως: « Ἀχάριστε, » ἂν ἡ Πρόνοια σὲ ἐπαίδευσεν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, σὲ ἔκαμεν ὁμῶς μεγάλας εὐεργεσίας. » Καὶ τότε ἄρχομαι ἐκ τοῦ ἐναντίου νὰ ἀπαριθμῶ τὰ τῆς προνοίας δωρήματα, καὶ σὲ βεβαιῶν, φίλε μου, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν ὑπολογισμὸν εὐρηκα πάντοτε τὸν ἀριθμὸν τῶν καλῶν ἀνώτερον ἀπὸ τὰ κακά. Οὕτω παρηγορούμενος μὲ τοιοῦτους λόγισμούς, ἀπεκοιμήθην μίαν νύκτα πρὸς τὸ ἐξημέρωμα· καὶ εἶδον καθ' ὕπνου θέαμα περίεργον, καὶ ἄξιον νὰ παρηγορήσῃ ὄχι μόνον ἐμέ, ἀλλὰ πάντας τοὺς κακῶς πάσχοντας. Ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων παρεστάθη εἰς τὴν κλίνην μου, κολοσσαῖος τὸ μέγεθος,

1. Τὸ ἐνύπνιον τοῦτο ἀπεσπάσθη ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Κοραΐ πρὸς τὸν ἐν Σμύρῃ φίλατον αὐτοῦ πρωτοψάλτην Δημήτριον Λῶτον.

ἐκράτει δὲ τρυτάνην εἰς χεῖρας του, ὡς ἐκείνην μὲ τὴν ὅποιαν ζυγίζουσι καμμίαν φορὰν τὰ ξύλα ἔμπροσθεν εἰς τὸ Κουμέρκιον¹. «Παραπονεῖσαι, μὲ λέγει, ὡς ἡδικημένος ὑπὸ τῆς προνοίας. Ἄλλ' ἰδοὺ τῆς δικαιοσύνης ἡ τρυτάνη! Βάλε εἰς τὸ ἐν μέρος ὅσα κακὰ ἐδοκίμασας ἐν τῷ βίῳ, καὶ πρόσεχε μὴ λησμονήσης τίποτε.» Ἐγὼ τρέμων ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ὡς βλάσφημος, καὶ ἐπιθυμῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ δικαιολογηθῶ, ἄρχισα μὲ μεγάλην προθυμίαν νὰ ἐπιφορτίζω τὴν μίαν πλάστιγγα τῆς τρυτάνης μὲ ὅσα κακὰ ἠδυνήθην νὰ συλλογισθῶ, καὶ φοβούμενος μὴ νικηθῶ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, συνεφόρου ἀκόμη καὶ πολλὰ ἄλλα εὐτελῆ καὶ ἀνάξια λόγου ὅποια, παραδείγματος χάριν, ἦσαν νὰ ὑπάγω κάμμιαν φορὰν εἰς τὸν Κουγλουτζάν περιπατῶν νὰ κρημισθῶ μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν κλίμακα τοῦ ὀσπητίου, τρεῖς μόνον ἢ τέσσαρας βαθμοὺς (ἐν ἐνθυμούμαι καλῶς), χωρὶς ἄλλην βλάβην, παρὰ τὴν συντριβὴν ἐνός ποτηρίου, τὸ ὅποιον ἐκράτουν εἰς χεῖρας. Εἰς ὀλίγα λόγια ἐφόρτισα τὴν πλάστιγγα ὅσον ἦτο δυνατόν, καὶ ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ ἀπὸ τὰ δοκοῦντα κακὰ. Τὸ θαυμαστὸν ἦτο, ὅτι ὁ Ἄγγελος δὲν ἔλεγε τίποτε πρὸς αὐτά· ἀλλ' ἐπροσποιεῖτο νὰ μὴ καταλαμβάνῃ τὴν ἀπάτην. Ἄφ' οὐ ἐτελείωσα τὴν συγκομιδὴν ὄλων μου τῶν κακῶν, «Ἐχεις ἄλλο τι περισσότερον;» μὲ λέγει ὁ Ἄγγελος. «Ὁχι,» ἀπεκρίθην ἔντρομος. «Σὺ μὲν, λέγει, ἐπεφόρτισας τὴν πλάστιγγα μὲ ὅσα ἤθελες καὶ δὲν σὲ ἐκώλυσα κατ' οὐδέν· ἐγὼ δὲ θέλω βάλε εἰς τὴν ἑτέραν πλάστιγγα τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν συγκατάθεσίν σου σὲ δίδα ἄδειαν νὰ μοὶ ἐναντιωθῆς εἰς ὅ,τι κρίνεις ἢ κατὰ πολλὰ βαρὺ, ἢ ἀνοίκειον νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τῶν καλῶν.» Ἦρχισε λοιπὸν νὰ στοιβάξῃ καὶ αὐτὸς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρήματα. Καὶ ποῖα δωρήματα; ὅποια ποτὲ δὲν συλλογίζομεθα, τόσον ἐτυφλώθημεν ἀπὸ τὴν φιλαυτίαν! Ἐρριψεν εἰς τὴν πλάστιγγα τὴν ζῶην καὶ τὴν ὑπαρξίν, καὶ τὸ νὰ μὴ ἀποθάνω μέχρι τοῦ νῦν, μολονότι πολλὰ νοσήσας ὡς δώρημα τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὸ βλέπων με ἀποροῦντα, «Δὲν ἀνέγνως ποτέ, μὲ λέγει, τὴν Ἐπιτομήν;» «Ναί, τὸν ἀπεκρίθην, ἐπειδὴ μετέφρασα μίαν Κατήχησιν, εἰς τὴν ὅποιαν συνῆθροισα τὰ ὠραιότερα ῥητὰ τῆς Ἐπιτομῆς.» «Μεταξὺ αὐτῶν, μὲ λέγει, πρέπει νὰ εὔρηκας καὶ τὸ «Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.» Ἄλλὰ τί κακὸν μου καιρὸν ἤθελα, πρωτοψάλτα, νὰ τὸν ἐνθυμίσω τὴν Κατήχησιν; Ἀρπάζει ἐν ἀντίτυπον (δὲν ἤξεύρω ποῦ τὸ εὔρεν εὐθύς) καὶ τὸ ῥίπτει εἰς τὴν πλάστιγγα, ὡς δώρημα Θεοῦ καὶ αὐτό. Ἐξήτησα νὰ ἐναντιωθῶ, προφασιζόμενος τοὺς μύχθους τῆς μεταφράσεως καὶ σπουδάζων νὰ δεῖξω ἀ-

1. Τὸ τελωνεῖον.

ληθῶς ὅτι εἶναι πόνημα ἰδικόν μου, καὶ ὄχι δῶρημα ἄλλου· καὶ αὐτὸς μὲ ἀπεστόμωσε μὲ τὸ «Χωρὶς αὐτοῦ δυνάμεθα ποιεῖν οὐδὲν» καὶ μὲ τὸ «Πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον» καὶ μὲ τὸ «Τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν,» καὶ μὲ ἄλλους μυρίους τόπους τῆς Παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης. Ἐθαύμασα, φίλε μου, πόσον ἦτο δυνατὸς ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁ Ἄγγελος, καὶ ποῦ ἀνέγνωσε τὴν Γραφήν, μὴ ὄντων (καθὼς ἤξεύρεις) ἐν οὐρανοῖς μήτε βιβλίῳ μήτε τυπογράφῳ. Ἀνέβασεν ἔπειτα εἰς τὴν πλάστιγγα τοὺς μακαρίτας γονεῖς μου, μὲ πᾶσαν αὐτῶν τὴν προθυμίαν νὰ μὲ προξενήσωσιν ὅλα τὰ μέσα τῆς σπουδῆς· ἀνέβασε τοὺς καλοὺς μου συγγενεῖς καὶ τοὺς εὐεργέτας μου, ὡς τοσαῦτα τοῦ Θεοῦ δωρήματα· ἡ πλάστιγξ ἤρχισε νὰ κινῆται· ἐγὼ ἔτρεμον ὅλος ἐνθυμούμενος τὸ «Οὐ δικασθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν» ἀναβιβάζει τέλος τὸν Δόμινον Κεῦνον. Εἰς αὐτὰ ὅλα δὲν εἶχον τί νὰ ἐναντιωθῶ. Ἐπειτα βλέπω τὴν Λογιότητά σου πλησίον τοῦ ἀγγέλου, ἔτοιμον νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν πλάστιγγα.

Τότε ἀληθινὰ ἤρχισα νὰ φοβοῦμαι, ὅτι ἔχω νὰ μείνω ἀναπολόγητος, μάλιστα βλέπων, ὅτι διὰ τὸ ψῦχος (ἐπειδὴ ἦτο χειμῶν) ἤσους ἐνδεδυμένος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν καταπεφορτισμένος μὲ δύο βαρυτάτας γούνας, καὶ εἶχες ἐπὶ κεφαλῆς σου καλουπάκιον. Οὐαί, ἔλεγον, εἰς ἐμέ! Ἄν ἀναβῇ ὁ πρωτοψάλτης μὲ τοιαύτην σκευὴν, ἡ πλάστιγξ ἔχει νὰ κλινῇ ἐξάπαντος. Μὴ ἔχων τί νὰ ποιήσω, εἶπον τὸν Ἄγγελον, ὅτι δὲν στέργομαι νὰ σὲ ἀνεβάσῃ οὕτως ἔχοντα ἐπὶ τῆς πλάστιγγος· καὶ αὐτὸς χωρὶς νὰ λάβῃ καιρόν, ἤρχισε νὰ σὲ ἐκδύνη ἐν πρὸς ἐν τῶν ἐνδυμάτων σου, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ μπινισίου καὶ καταντῶν εἰς τὸν χιτῶνα, εἰς τρόπον ὥστε σὲ ἀφήκε γυμνόν, παντάγυμνον, ὡς ἐξῆλθες ἐκ κοιλίας μητρός σου, καὶ ὡς ἀπελεύσῃ εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν μητέρα τὴν γῆν. Μὲ ὄλην τὴν ἀπορίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρισκόμην, μὲ ἦτον ἀδύνατον νὰ κρατήσω τὸν γέλωτα· ὄχι μόνον διὰ τὴν γυμνότητα εἰς τὴν ὁποίαν σὲ ἔβλεπον, ἀλλὰ προσέτι καὶ διὰ τὴν ἀγανάκτησιν τὴν ὁποίαν εἶχες, καὶ τὰς ἀράς τὰς ὁποίας ἐξέχεες κατ' ἐμοῦ ἐξ αἰτίας τοῦ ψύχους. Τέλος πάντων σὲ ἀνεβίβασεν εἰς τὴν πλάστιγγα κατὰ τὴν θέλησίν μου· ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Μελοντοῦντο ἡ τρυτάνη ἐκλινε πρὸς τὸ ἔδαφος. Καὶ ὁ Ἄγγελος, θέλων νὰ μὲ καταισχύνη περισσότερον, «Αὐτὰ, μὲ λέγει, ὅσα »συνεφόρησα εἰς τὴν πλάστιγγα δὲν εἶναι μήτε τὸ ἑκατοστημόριον »ἐκ πάντων, ὅσα σὲ εὐεργέτησεν ἡ Πρόνοια· καὶ ὅμως ὑπερβαίνουσιν »ὅσα κακὰ ἐδοκίμασας, ἢ φαντάζεσαι νὰ ἐδοκίμασας. Γενοῦ λοιπὸν εὐγνωμονέστερος καὶ ἐνθυμοῦ πάντοτε τὸ «Τί ἀνταποδώσω τῷ

»Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἔδωκέ μοι;» Καὶ ταῦτα τὰ λόγια ἦσαν τοῦ ἐνυπνίου τὸ ἐπιμύθιον.

Ἄδ. Κοραῆς.

ΤΟ ΛΑΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΟΥΚΚΟΥ

Ἐν περσικὸν μυθῆριον ἀκούσατε!—Ἡμέραν Ἐαρινὴν καὶ εὐδιδὸν τινα, χειμάρρου πέραν,
Ἐν μέσῳ δάσους θαλεροῦ, καὶ λόγῳ περιπάτου,
Δύο πιστοὶ Ὀθωμανοὶ ἐξῆλθον λαλιστάτου
Ἐξαίφνης κούκκου ἤχησε φωνή, καὶ ἀπαισία
Διότι ἐκλαμβάνεται ἐν πάσῃ τῇ Τουρκίᾳ·
—Καυμένε! πρὸς τὸν ἕτερον στραφεὶς ὁ πρῶτος λέγει,
»Αὐτὸς ὁ κούκκος διὰ σέ κάτι κακὸ προλέγει.»
—«Κ' ἐγὼ σέ βεβαιῶ θερμῶς, ὑπέλαβεν ὁ ἄλλος,
»Ὅτι τὸ λέγει διὰ σέ, καὶ ἔσφαλες μεγάλως.»
—«Ἐγὼ δὲν σφάλω· διὰ σέ λαλεῖ.»—«Κ' ἐγὼ νομίζω
»Ὅτι φωνάζει διὰ σέ, καὶ σέ κακοτυχίζω.»
Ἡγέρθη τότε μεταξὺ τῶν δύο πρῶην φίλων
Μεγίστη ἔρις, κ' ἕκαστος ἐφρόντιζε μὲ ζῆλον
Ἐπὶ τὴν βράχιν τοῦ συντρόφου του νὰ ῥίψη μὲ τὸ θάρρος
Τὸ κουκκικὸν κελάδημα καὶ ὄλον του τὸ βῆρος.
Ἄφ' οὗ δ' ἐφιλονείκησαν εἰς μάτην ἐπὶ ὥρας,
Νὰ τρέξουν ἀπεφάσισαν εἰς τὸν Καδῆν τῆς χώρας.
(Διότι πᾶς Καδῆς, καθὼς εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσι,
Δύναται μὲ τὰς γνώσεις του τὴν τρίχα νὰ διχάσῃ).
Πρὶν ὅμως νὰ ἐφανισθοῦν ἐν ἀκρατηρίῳ,
Ἦθ' εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καδῆ ὁ πρῶτος ἐκ τῶν δύο,
Καὶ τάπητα πολύτιμον προσφέρων, διηγῆθη
Ἐν κούκκῳ πῶς ἐλάλησε, καὶ πῶς παρεξηγήθη
Ἐπὶ τοῦ ἀντιπάλου του τὸ λάλημα ἐκεῖνο.
—«Πήγαινε, λέγει ὁ Καδῆς, κ' αὔριον ὅταν κρῖνω,
»Τὸ δικαίόν σου θὰ ἴδῃς νὰ θριαμβεύσῃ.» Μόλις
Ἐπίφρονος ἀνεχώρησε, κ' εἰσέφρησε δι' ὅλης
Τῆς μυστικότητος, κρατῶν βαλάντιον χρυσοῦ
Ἐν δέυτερος ἀντίπαλος, μὲ σχήματα ἀξίου
Κ' εὐφραδισταίου ῥήτορος, εἰπὼν τὰ δικαῖά του,
Τὴν ψῆφον ἐξηγόρασε Καδῆ δικαιοτάτου
Μετρήσας πενταχόσια φρενοθελγῆ φλωρία.
—«Ἦ! ἔχεις μέγα δικαίον! εἶπ' ὁ Καδῆς, κ' εὐθεῖα,
»Καὶ ὑπὲρ σοῦ ἡ κρίσις μου θὰ γίνῃ, φίλτατέ μου,
Καὶ τὰ στιλπνὰ φλωρία σου δὲν πάγουν τοῦ ἀνέμου!»
Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Καδῆς ἐνῶ μὲ γαῦρον ἦθος,

Καθὼς ὁ μέγας Σολομών, ἔδικαζε τὸ πλῆθος,
 Προσῆλθον κ' οἱ διάδικοι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι
 Τοῦ κουκκοκελαδήματος, ὅπως καὶ τούτους κρίνη.
 Καθεὶς αὐτῶν ἐξέθεσε, λοιπὸν, τὰ δίκαιά του
 Τὸν κοῦκκον καταράμενος, καὶ τὸ κελάδημά του,
 Πιστεύων ὅτι τοῦ Καδῆ ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ψῆφος.
 Τοῖς ἀπεκρίθη δ' ὁ Καδῆς μὲ σοβαρὸν τι ὕφος·
 — « Ὁ κοῦκκος οὔτε διὰ σὲ ἐλάλησε, Χασάνη!
 » Ἄλλ' οὔτε διὰ σέ, Ὁσμάν! Νὰ μάθετε σᾶς φθάνει
 » Πῶς διὰ ταύτην τὴν φορὰν, ὅπως μοὶ φέρῃ πόνον,
 » Ἐλάλησ' ὁ παγκάκιστος διὰ ἐμέ καὶ μόνον! »

Θεόδωρος Ὁρφανίδης.

Ο ΒΑΛΜΑΣ

(Δημῳδῆς παράδοσις)

Ὁ Βαλμάς εἶναι πτηνὸν νυκτερόβιον, σπάνιον μὲν ἀλλὰ γνωστὸν εἰς πάντας καὶ ἐπίφοβον, διότι ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ προαγγέλλει προσεχὲς πένθος καὶ ἀφευκτον συμφορὰν. Ἡ πρόληψις αὐτῆ ἐκτείνεται ἐφ' ὅλων τῶν ὁμοίων του, εἴτε διότι ἐν τῇ ἡμερίᾳ καὶ τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ἡ μονότονος καὶ θλιβερὰ φωνὴ τῶν ὀρνέων τούτων πλήττει τὴν φαντασίαν, εἴτε διότι ἐπεκράτησε παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ ἰδέα ὅτι ἀμαρτωλοὶ ψυχαί, σκηνώσασαι ἐν αὐτοῖς, κατεδικάσθησαν νὰ πλανῶνται μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ζῶντων καὶ πρὸς ἀπότισιν στυγεροῦ τινος κακουργήματος.

Ἄλλ' ὁ Βαλμάς ὁσάκις ἀκούεται θρηνῶν ἐν ὄρα νυκτερινῆς τρικυμίας περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐμπνέει ἀπελπισμὸν καὶ προκαλεῖ ἐξορκισμοὺς καὶ σταυροκοπήματα, διότι αἱ κοιναὶ ἰδέαι περὶ πονηροῦ πνεύματος ἐμφωλευόντος ἐν αὐτῷ κραταιοῦνται καὶ ἐκ τῶν ἀλλοκότων φθόγγων δι' ὧν ἀγγέλλεται ἡ παρουσία του, καὶ οἵτινες ὡς ἔναρθροι ἀνθρώπινοι φωναὶ διεγείρουν βαθεῖαν ταραχὴν καὶ συγκίνησιν ἀπερίγραφτον.

Ἴσως ὁ ποιητικώτατος ἑλληνικὸς λαὸς ἐν ταῖς ἀγρίαις κραυγαῖς τοῦ Βαλμά εὔρε διὰ τῆς φαντανίας ὅτι εἰς τὴν ἀκοὴν παρίσταται ἀσαφὲς καὶ συγκεχυμένον, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων τὸ ἀπαίσιον πτηνὸν διηγείται στενάζον τὴν φοικτὴν.

ιστορίαν του, καὶ ὅτι ἐν τῇ παραδόξῳ λαλιᾷ του σαφῶς διακρίνονταί οἱ ἐπόμενοι στίχοι:

Γηῶργο! Γηῶργο! Γηῶργο!
 τῶρες, τῶρες τ' ἄλογο,
 Χά, χά, χά, χά, χά!

Μία φορά κ' ἕναν καιρὸ ἦσαν δύο ἀδελφοὶ πλούσιοι βαλμάδες (ἵπποτρόφοι, ἀλογοβοσκοὶ) ἐξ ὧν ὁ πρεσβύτερος Μῆτρος, φύσει αὐθαίρετος καὶ τραχύς, ἀπόλυτον μετῆρχετο ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ νεωτέρου Γηῶργου¹, ἀγογγύστως ἀποδεχομένου τοὺς ἐπὶ οὐτιδαναῖς προφάσεσιν ἀκαταπαύστους προπηλακισμούς του καὶ ἐπιτετραμμένου τὴν ἄμεισον ἐπιτήρησιν τῶν πολλῶν ἵππων των.

Παρουσιασθείσης δὲ εὐκαιρίας νὰ πωληθῶσιν ὀκτῶ ἐκ τῶν ἵππων (ἄδηλον διατί τόσοι), ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἐμύνησεν εἰς τὸν νεώτερον ν' ἀποσπάσῃ εὐθὺς ἐκ τῆς ἀγέλης τὰ πωληθέντα κτήνη καὶ νὰ τὰ συνοδεύσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον. Ὁ δὲ Γηῶργος, γνωρίζων ἐκ σκληρᾶς πείρας τί ἐσήμαινον τοιαῦται διαταγαὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἀνεβάλλετο ἢ ἐκτέλεσῃς των, χωρὶς νὰ προσμείνῃ τὴν χαυραγὴν τῆς ἡμέρας, πηδῆσας ἐπὶ τῶν νώτων ἐνὸς ἤγαγε τοὺς ἵππους πρὸς τὸν ἀδελφόν του.

Ἡ νύξ ἦτο ζοφερά, ὁ δὲ Μῆτρος ἀριθμῶν τὰ ζῶα εὗρισκε πάντοτε ὅτι ἔλειπεν ἕν καὶ ὅτι ἀντὶ τῶν παραγγελθέντων ὀκτῶ ὁ Γηῶργος ὄν εἶχε παραδώσει παρὰ μόνον ἑπτὰ. Ὑποπτεύσας δὲ μὴ καθ' ὁδὸν εἶχεν ἀποπλανηθῆ ὁ ἀναζητούμενος ἵππος, διέταξε τὸν Γηῶργον νὰ σπεύσῃ εἰς ἀνεύρεσιν αὐτοῦ, ἂν ἤθελε νὰ μὴ ἐκτεθῆ εἰς τὰ φονικὰ ἀποτελέσματα τῆς δυσμενείας του.

Ἐντρομος ὁ δυστυχὴς ἔφυγεν ἀπὸ ῥυτῆρος ἐλαύνων τὸν ἵππον διὰ δασῶν, κοιλάδων . . .

Δρόμο πέρνει, δρόμο ἀφίνει . . . Ἄλλ' ἐπανῆλθεν ἄπρακτος. Ἐνῶ δὲ ἐπλησίασεν εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ πρὶν ἀκόμη δῶσῃ λόγον περὶ τῆς ματαίας ἐκδρομῆς του, ὁ Μῆτρος ἀκούσας μακρόθεν ἐνὸς μόνου ἵππου τὸ κάλπασμα προσηθάνθη τὴν ἀποτυχίαν καὶ τυφλωθεὶς ἐκ τῆς ὀργῆς ἐπέπεσε φρενήρης κατὰ τοῦ Γηῶργου καὶ τὸν ἐφόνησε· πλήττων δ' αὐτὸν ἀνηλεῶς διὰ τῆς μαχαίρας ἐκάγχαζεν ὁ ἀλιτήριος καὶ τὸν ἠρώτα.

1. Μῆτρος—Γηῶργος (Δημήτριος Γεώργιος) εἶναι βαλμάδων ὀνόματα συνηθέστατα, ἴσως διότι οἱ δμῶνυμοι μεγαλομάρτυρες προστάται των ἀπεικονίζονται ἕφιπποι.

Γηῶργο! Γηῶργο! Γηῶργο!
 τῶρες, τῶρες τ' ἄλογο,
 Χά, χά, χά, χά, χά!

.....

Ὁ Γηῶργος ἔκειτο χαμαὶ νεκρός, ὁ δὲ ἵππος τοῦ ἀποπτύσας τὸν χαλινόν, ὤρμησεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ ἀνεμίχθη μετὰ τῶν συντρόφων του.

Εὐθὺς μετ' ὀλίγων αἱματοσταγῆς, ἀποτρόπαιος, ἔξαλλος ἐκ τῶν καπνῶν τοῦ αἵματος εἰσέρχεται καὶ ὁ ἀδελφοκτόνος. Συναντηθεὶς δὲ μετὰ τῶν πωληθέντων ἵππων ἤρξατο καταμετρῶν αὐτοὺς ἐκ νέου, ὡς ἂν ἤλπιζε διὰ μιᾶς τελευταίας ἐπιθεβαιώσεως τοῦ ἀμαρτήματος τοῦ Γηῶργου νὰ κατευνάσῃ τὸν ἤδη ἐγειρόμενον φοβερόν ἐν τῇ συνειδήσει του σάλον, ἀλλ' ὦ τοῦ θαύματος! Ἀντὶ ἐπτὰ πάντοτε, τώρα τοὺς εὔρισκεν ὀκτώ, καὶ ἐνόησεν ὁ τάλας ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀρίθμησιν δὲν εἶχε συμπεριλάβει τὸν ἵππον ἐφ' οὗ ὁ Γηῶργος ἐκάθητο καθοδηγῶν τοὺς ἄλλους. Διεσκεδάσθη τότε ἡ πυκνὴ δμίχλη ἣτις εἶχεν ἐπισκιάσει τὴν ὄρασίν του, ἔμεινεν ἐμβρόντητος, ἔκλινε γόνυ ἐνώπιον τοῦ ἀδίκως φονευθέντος ἀδελφοῦ του καὶ κλαίων καὶ ὀδυρόμενος παρεκάλεσε τὸν Θεόν νὰ τὸν μεταμορφώσῃ εἰς πτηνὸν νυκτερόβιον ἔχον φωνὴν ἀνθρωπίνην, ἵνα περιπλανώμενος αἰωνίως κολάζηται ἐπαναλαμβάνων τοὺς σαρκασμούς οὓς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἀθῶον Γηῶργον πρὶν ἢ τὸν θανατώσῃ.

Γηῶργο! Γηῶργο! Γηῶργο!
 τῶρες, τῶρες τ' ἄλογο,
 Χά, χά, χά, χά, χά!

.....

Ὁ Θεὸς τὸν εἰσήκουσε, καὶ ἰδοὺ διατὶ τὸ μὲν ἀπαίσιον πτηνὸν καλεῖται Βαλμᾶς, ὁ δὲ δεισιδαίμων λαὸς θεωρεῖ τὸν Βαλμᾶν ἄγγελον προσεχῶν δυστυχημάτων.

Καθ' ὅλον τὸν μακρὸν ἀγροτικόν μου βίον μόνον ἀπαξ ἔτυχε ν' ἀκούσω τοῦ Βαλμᾶ τὰς νυκτερινὰς οἰμωγὰς. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἡ παράδοξος λαλιά του ἐνεποίησε καὶ εἰς ἐμὲ τὴν αὐτὴν ἐκπληξιν, τὴν ὅποιαν προξενεῖ εἰς πάντας, διότι καὶ ἐγὼ ἐν τοῖς θρήνοις τοῦ κατηραμένου πτηνοῦ σαφῶς διέκρινα τό :

Γηῶργο! Γηῶργο! Γηῶργο!
 τῶρες, τῶρες τ' ἄλογο,
 Χά, χά, χά, χά, χά!

.....

Δὲν εἶναι ἄρα γε περιέργοι αἱ περὶ μετεμψυχώσεως δημῶδεις αὐ-
ται δοξασαί καὶ δὲν εἶναι παράδοξον πῶς οὔτε αἱ σκληραὶ τοῦ
Ἔθνους ἡμῶν περιπέττειαι, οὔτε ὁ χριστιανισμὸς, μ' ὄλην τὴν ἠθικὴν
παντοδυναμίαν του καὶ τὰς περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως θεωρίας
του, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐξαλείψωσιν ὀλοσχερῶς τὰ ἴχνη τῆς Ἑλλη-
νικῆς μυθολογίας, καὶ πῶς ἀπέμεινεν εἰς ἡμᾶς τοὺς πολλαχῶς ἐπιβου-
λευομένους νεωτέρους Ἑλληνας, ζωντανὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις τῆς
γνησιότητος τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν γενεθλίων ;

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Ο ΠΑΠΑΤΡΕΧΑΣ

Ἡ συναναστροφή μου εἶναι μὲ τὸν ἐφημέριον τοῦ χωρίου, ἄνδρα,
ὅστις παρὰ τᾶλλα του προτερήματα, καυχᾶται καὶ ὅτι εἰς ὄλην τὴν
νῆσον δὲν εὑρίσεται παπᾶς νὰ ἀναγινώσκῃ παρ' αὐτὸν ἐρηγηγώτερα
τὰ καθίσματα τοῦ ψαλτηρίου. Εἰς τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων
τὸν ὄρθρον τὸν συνέβη νὰ παρνησθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τόσον σφο-
δρᾶ, ὥστε νὰ σθέσῃ τὴν λαμπάδα. "Οταν τὴν ἀναψῆν, συλλογιζό-
μενος πόσον ἔχασε καιρὸν εἰς τὴν μεταξὺ σκοτίαν, ἐπροτίμησε νὰ
πηδῆσῃ ψαλμὸν ὀλόκληρον τὸν μακρότερον, παρὰ τὸ ὄνειδος νὰ μ-
κρύνῃ τὸν καιρὸν τῆς ἀναγνώσεως ὑπὲρ τὸ σύνθετες.

Δὲν ἠξέυρω ἂν διὰ τὴν ταχυτάτην ταύτην ἀνάγνωσιν, ἢ διὰ
τὴν φυσικὴν ἡμῶν τῶν Χίων κλίσιν εἰς τὰ σκωπικὰ παρωνύμια, ὁ
Βολισσινὸς ἐφημέριος ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς πολίτας τῆς Χίου παπᾶ
Τρέχας, καὶ τὸ παρωνύμιον ἤρесе τόσον εἰς τὸν παρονομαζόμενον,
ὥστε δὲν σ' ἀκούει πλέον ἂν τὸν καλέσης μὲ τὸ κύριόν του ὄνομα.

Καυχᾶται πρὸς τούτοις καὶ εἰς ἐξηκοντατέσσαρα ταξείδια, καὶ
φαντάζεται ἑαυτὸν ὡς ἄλλον Ὀδυσσεᾶ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τοῦτο μόνον
διαφέρει ὅτι τὰ ἔκαμεν εἰς αὐτὰ τῆς νήσου τὰ ἐξηκοντατέσσαρα χω-
ρία, χωρὶς κίνδυνον κανένα τῆς θαλάσσης.

Διὰ νὰ σὲ δώσω, φίλε, μικρὸν παράδειγμα τῆς ὁποίας ἀπέκτη-
σεν ἀπὸ τὰ ταξείδια πολυπειρίας, ἐπέρασεν ἀπ' ἐδῶ πρὸ μηνῶν Ἄγ-
γλος τις περιηγητῆς μὲ σκοπὸν ν' ἀνακαλύψῃ κανὲν ὑπόμνημα τῆς
εἰς Βολισσὸν διατριβῆς τοῦ Ὀμήρου· εἶχε σιμὰ καὶ δύο του μικρὰ
παιδιάρια. Μόλις τ' ἄκουσεν ὁ παπᾶ Τρέχας νὰ συλλαλῶσι μὲ τὸν
πατέρα των, καὶ μ' ἐρώτησεν ἐκστατικός·—Ποίαν γλῶσσαν λαλοῦσι;

— Τὴν Ἀγγλικήν, τὸν ἀπεκρίθη, καὶ ἡ ἔκστασις τοῦ ἔγεινεν ἀπολίθωσις. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ χωρήσῃ τοῦ Βολισσινοῦ Ὀδυσσεῶς ἡ κεφαλή, πῶς τόσον νεαρά παιδάρια ἦτο δυνατόν νὰ λαλῶσι γλῶσσαν εἰς αὐτὸν ἄγνωστον. Δὲν ἤξεύρω πλέον ποῖαν γλῶσσαν καὶ εἰς ποῖαν ἡλικίαν, κατ' αὐτόν, ἔπρεπε νὰ λαλῶσι τῶν Ἀγγλων τὰ τέκνα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι γελᾶς τὴν ὥραν ταύτην διὰ τὴν ἀπορίαν τοῦ Παπα Τρέχα· ἀλλὰ τί ἤθελες κάμει, ἐὰν παρὼν παρόντος ἤκουες αὐτολεξεῖ ἀπὸ τὸ στόμα του τοὺς λόγους τούτους: — *Τὰ διαβολόπουλα, τόσον μικρὰ νὰ 'μιλοῦν ἐγγλέζικα!*

Γέλα, φίλε, ὅσον θέλεις, ἀλλὰ πρόσεχε μὴ καταφρονήσῃς διὰ τοῦτο τὸν σεβάσιμον Παπα Τρέχαν. Naί! σεβάσιμος ἀληθῶς εἶναι ὡς τὸ λέγω. Μ' ὄλην ταύτην τὴν ἀπλότητα, δὲν εἰμπορεῖς νὰ στοχασθῆς πόσον εἶναι φιλόανθρωπος ὁ καλὸς οὗτος ἱερεὺς, πόσον φροντίζει διὰ τὴν χρηστοθήθειαν τοῦ μικροῦ του ποιμνίου, μὲ ποῖαν ψυχῆς διάθεσιν παρηγορεῖ τοὺς ἐνορίτας εἰς τὰς δυστυχίας αὐτῶν καὶ τοὺς συμβουλεύει, ὅταν εὐτυχῶσι, νὰ ἔχωσι πρόνοιαν τῶν δυστυχούντων.

Ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι εἰς αὐτὸν γέννημα παιδείας, ἐπειδὴ παιδείαν δὲν ἔλαβε· δὲν εἶναι καρπὸς ἀσκήσεως, ἐπειδὴ κανένα κόπον δὲν δοκιμάζει εἰς τὴν ψυχὴν του. Λυπεῖται πολλάκις διὰ τὴν στέρησιν τῆς παιδείας, καὶ διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ ὅτι δὲν ἔκαμαν οἱ γονεῖς του εἰς αὐτόν, ἐπεμφε τὸν υἱόν του εἰς τὴν πόλιν νὰ μάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ν' ἀκούσῃ τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου Σελεπῆ. Εἶναι ἀνεκδιήγητος τὴν ὁποῖαν ἐδοκίμασε χαρὰν ὅταν ἔμαθεν ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐδιότριψεν εἰς τὴν Βολισσὸν καὶ ὅτι ἀσχολοῦμαι εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Τοῦτο μόνον μὲ ἐρώτησεν, ἂν ὁ Ὅμηρος ἦτο χριστιανός. Ἀδύνατον ἦτο, τὸν εἶπα, ἐπειδὴ ἔζη χρόνους ἑνεακοσίουσ σχεδὸν πρὸ Χριστοῦ.

Τί μὲ ἀπεκρίθη εἰς τοῦτο; Ὁ Θεὸς εἶναι καλὸς πατέρας, ποιῶσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερεῶμα. Μὲ τὸ πρῶτον ἐνόει φανερὰ ὁ φιλόανθρωπος Παπᾶς, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θέλει καταδικάσει τὸν Ὅμηρον, διότι ἐγεννήθη τόσον ἀρχήτερα τοῦ Χριστοῦ· τοῦ δευτέρου προσμένω ἀπὸ τὴν ἀγγινοῖάν σου τὴν ἐξήγησιν. Ποῖαν, εἶπέ με, συγγένειαν ἔχει τοῦ Ὁμήρου ἢ ποιήσις μὲ τὴν θαυμαζομένην ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ποιήσιν τοῦ Κόσμου;

Εἰς πολλὰς τοιαύτας ἀπορίας μὲ βάλλει καθημέραν προσαρμόζων ῥητὰ εἰς πραγμάτων περιστάσεις, ὅπου ὁ ἰδιόκός μου νοῦς δὲν βλέπει καμμίαν προσαρμογὴν.

Μὲ ἐρώτησε προχθές, ἂν τυπόμεται γογγύρα ὁ Ὅμηρος. Ἀφοῦ ἤκουσε τὰς δυσκολίας πρῶτον τῆς συντάξεως τῶν σχολίων, ἔπειτα τῆς δαπάνης τοῦ τύπου.— Διὰ τὴν σύνταξιν, μὲ εἶπε, δὲν εἶμαι καλὸς νὰ

κρίνω τῆς δαπάνης ὅμως τὸ πρᾶγμα μὲ φαίνεται εὐκολώτατον. — Πῶς, δέσποτά μου ; — Ἐχομεν, ἀπεκρίθη, τόσους ἀρχιερεῖς, τοὺς ὁποίους δὲν λείπει μῆτε πλοῦτος μῆτε ζῆλος ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ Ἔθνους. Ἄν ὁ ἀείμνηστος τῆς Θεσσαλονικῆς ἀρχιερεὺς Εὐστάθιος ἐδαπάνησεν, ὡς μὲ λέγεις, χρήματα πολλὰ νὰ συναῖξη τὰ ἀναγκαῖα βιβλία, καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν νὰ ἀπανθήσῃ ἀπ' αὐτὰ τὰς χρειαζομένας εἰς τὸν Ὅμηρον ἐξηγήσεις, εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι, ἂν γράψῃς περὶ τοῦ σκοποῦ σου πρὸς τὸν ἅγιον. . . . τὸν ἅγιον. . . . τὸν ἅγιον. . . . (ἀπαρίθμησις ὀκτῶ ἢ δέκα ἀπὸ τοὺς ἐγκρίτους ἡμῶν ἀρχιερεῖς), θέλουν σὲ γνωρίσει χάριν, ἐπειδὴ τοὺς διδεις ἀφορμὴν νὰ δεῖξωσι πόσον ἡ παιδεία τοῦ γένους εἶναι πρᾶγμα ἱερὸν εἰς τὴν πατιερότητά των.»

— Πολλοὺς, ἀπεκρίθη, ἀπ' ὅσους ὠνόμασες ἐγνώρισα προσωπικῶς, ἀληθῶς ἄνδρας ἱεροὺς καὶ σεβασμίους, μὴδ' ἀμφισβᾶλλω περὶ τῆς εἰς τὰ καλὰ προθυμίας των· ἀλλ' ὅμως ἀποστρέφομαι νὰ κάμω τώρα ὅ,τι δὲν ἔκαμα τὴν περασμένην ὅλην μου ζωὴν· ἢ θέλεις, δέσποτά μου, διὰ δεκαπέντε μηνῶν εἰς τὴν Βολισσὸν διατριβὴν νὰ κατασταθῶ ψωμοζήτητης ; — Ἄλλ' ἐὰν εἰς τοῦτο, μὲ λέγει, ἀντιπαθῆς, δὲν θέλεις, ἐλπίζω, ἀποστραφῆ τὴν ἰδικὴν μου βοήθειαν.

Εἰς τὰ ἀπροσδόκητα ταῦτα λόγια, φίλε, ὀλίγον ἔλειψε νὰ πάθω τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔπαθεν ἐκπληξιν, ὅταν ἤκουσε τοῦ Ἀγγλου τὰ τέκνα λαλοῦντα τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, διότι εἰς τὴν πολυδάπανον ἐκδοσιν τοῦ Ὁμήρου ποῖαν ἀπὸ τῆς Βολισσοῦ τὸν ἐφημέριον ἔπρεπέ τις νὰ ἐλπίζῃ βοήθειαν ; Χωρὶς νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν ἐκπληξιν μου, μὲ προβάλλει ὁ καλὸς οὗτος παπᾶς δύο γρόσια. Ταῦτα, λέγει, ἔλαβα σήμερον ἀπὸ στεφάνωμα, ταῦτα μόνον ἔχω, ταῦτα σὲ δίδω· πλειότερα ἂν εἶχα, πλειότερα μετὰ χαρᾶς ἤθελα σοὶ δώσει, διὰ νὰ τυπωθῇ τοῦ συμπατριώτου ἡμῶν Ὁμήρου ἡ ποίησις, τὸν ὁποῖον ἐπεθύμουν νὰ ἤξυέρω εἰς ποῖαν κατάστασιν εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. Πλὴν ὁ Θεὸς εἶναι καλὸς πατέρας, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Μαντεύω τώρα, φίλε, τὴν περιέργειάν σου νὰ μάθῃς πῶς ἐφέρθη εἰς τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην συνεισφορὰν τοῦ καλοῦ παπᾶ· τὴν ἔλαβα, ἀσπαζόμενος μὲ δακρυσμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τὴν πλουσίαν τοῦ πένητος ἱερέως χεῖρα, ὅχι μόνον διὰ νὰ μὴ λυπήσω, μὲ τὴν ἄκαιρον παραίτησιν, τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἀλλὰ ὅτι καὶ μ' ἐφάνη νόστιμον νὰ ὀνομάσω τὴν ἐκδοσιν ταύτην τοῦ Ὁμήρου βολισσιῶν ἐκδοσιν, ἐπειδὴ εἰς τὴν Βολισσὸν ἔλαβα τὴν πρώτην βοήθειαν τῆς ἐκδόσεως.

Ἄκουσε ἄλλο θαυμαστότερον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου εἶναι τόνσον ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν, ὥστε ἡ πολλὰ μικρὰ των ἐκκλησία ἤμπο-

ρεῖ νὰ χωρέσῃ τριπλασίους αὐτῶν. Μ' ὄλον τοῦτο τινές ἀπὸ τοὺς προεστῶτας οἱ πλουσιώτεροι ἐπεθύμησαν νὰ πλατύνωσι τὴν οἰκοδομήν. Ἐκοινώνησαν¹ τὴν γνώμην αὐτῶν εἰς τὸν ἐφημέριον, καὶ οὗτος τοὺς ἐσυμβούλευσε νὰ συναθροίσωσι πρῶτον τὴν χρειάζομένην δαπάνην διὰ νὰ τελέσωσι κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ἔργον. Ἀφοῦ ἔμαθε συναγμένα τὰ ἀργύρια ὁ σεβάσμιος οὗτος παπᾶς, μίαν τῶν Κυριακῶν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας, τοὺς εἶπε: «Τέκνα μου, ὁ Θεὸς δὲν κατοικεῖ εἰς πέτρας καὶ εἰς ξύλα, ἀλλ' εἰς τὰς ψυχὰς τῶν καλῶν χριστιανῶν. Τῆς ἐκκλησίας τὸ μέγεθος βλέπετε ὅτι δὲν εἴμεθα ἀρκετοὶ νὰ τὸ γεμίσωμεν. Ἀπὸ σᾶς οἱ περισσότεροι δὲν ἠξέουρον μήτε νὰ ἀναγινώσκωσι πρᾶγμα ἀσυγκρίτως ἀρεστότερον εἰς τὸν Θεὸν ἢ θέλαμεν πράξει, βάλλοντες εἰς τόκον τὰ συναγμένα ἀργύρια, διὰ νὰ πληρόνεται ἀπ' αὐτὸν ἑτησίως διδάσκαλος γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως καὶ τὸ περισσεῦον νὰ μοιράζεται εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀδελφούς μας, ὅσων ἡ πτωχεία δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀργίας, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ ἐλευθερωθῶμεν καὶ ἀπὸ τὸ ὄνειδος ὅτι μόνοι ἡμεῖς εἰς ὅλην τὴν νῆσον ἀγαπῶμεν τὴν ψωμοζῆτιαν.» Τί λέγεις εἰς τοῦτο, φίλε;

Δὲν σὲ φαίνεται ὁ ταπεινὸς ἱερεὺς τῆς Βολισσοῦ φρονιμώτερος καὶ θεοσεβέστερος τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ὅστις ἔκοψε τὰ σιτηρέσια τῶν διδασκάλων, διὰ νὰ οἰκοδομῇ λαμπρὰς ἐκκλησίας;

Ἀφίνω ἄλλα πολλὰ καὶ θαυμαστά τῆς ἀρετῆς τοῦ ἱερέως τούτου δείγματα, καὶ ἀρκοῦμαι εἰς ἓν ἀκόμη, τὸ ὁποῖον μὲ φαίνεται ἀσυγχώρητον νὰ σιωπήσω. Ἦκουσεν ὅτι ἱερεὺς τις, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, περιήρχετο τὴν νῆσον ζητῶν νὰ ἔμβῃ εἰς καμμίαν ἐκκλησίαν ἐφημέριος. Τί κάμνει ὁ καλὸς σου Παπᾶ Τρέχας; Τρέχει πρὸς αὐτὸν νὰ τὸν προβάλλῃ νὰ δεχθῇ ἀντ' αὐτοῦ τὴν ἐφημερίαν τῆς Βολισσοῦ. Μόλις ἔμαθαν οἱ ταλαίπωροι Βολισσινοὶ τὸ ἀπροσδόκητον εἰς αὐτοὺς μέγα δυστύχημα τοῦτο καὶ ἔτρεξαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες μὲ δάκρυα παρακαλοῦντές με νὰ τὸν ἐμποδίσω. Ἀφίνω σε, φίλε, νὰ στοχασθῆς πόσῃ ἀπορίαν ἐπροξένησεν εἰς ἐμὲ τὸν μεσίτην τὸ κίνημα τοῦτο τοῦ ἱερέως καὶ μάλιστα ὅταν ἐρωτήσας αὐτόν, διατι ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τὴν ἐφημερίαν, ἔλαβα τοιαύτην ἀπόκρισιν: — «Ἐγὼ, τέκνον, εἶμαι ἀγράμματος τὸν ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ βάλω εἰς τόπον μου ἐφημέριον, εἶμαι βέβαιος ὅτι εἶναι ἐπιτηδειώτερος παρ' ἐμὲ νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ κυβερνᾷ τὰς ψυχὰς τῶν καλῶν μου τούτων χωρικῶν.» Εἰς τοιαύτην γενναίαν ἀπόκρισιν τί εἶχα ν' ἀποκριθῶ; Συνέκλυσσα καὶ ἐγὼ μὲ τοὺς Βολισσίνους καὶ ἐπρόσμενα μὲ

1. Ἐγνωστοποίησαν.

λύπην τῆς ψυχῆς μου τὴν στέρησιν τοῦ καλοῦ τούτου ἱερέως, τὴν ὁποίαν καὶ ἠθέλαμεν πάθει, ἐὰν οἱ κάτοικοι τῶν Θυριανῶν δὲν ἐπρόφθαναν νὰ λάβωσι τὸν λόγιον ἱερέα εἰς ἐφημέριον, καὶ ν' ἀφήσωσε πάλιν εἰς ἡμᾶς τὸν ἰδικόν μας.

Τοῦ θαυμαστοῦ ἡμῶν παπᾶ τὸ ἔργον τοῦτο, δὲν τὸ κρίνεις, φίλε, ὡς ἐγώ, ἀληθῶς Σωκρατικόν ;

Τοιοῦτος εἶναι, φίλε, ὡς σὲ τὸν περιγράφω, ὁ ἀπλούστατος καὶ φιλόανθρωπος ἐφημέριος τῆς Βολισσοῦ. Εἶναι σχεδὸν μῆνες δεκαπέντε ὅπου κατοικῶ τὸ χωρίον καὶ κανὲν ἀκόμη πάθος κυριεῦον τὴν καλὴν του ψυχὴν ἄλλο δὲν ἐγνώρισα παρά τὴν ἄμετρον χρῆσιν τοῦ ταμβάκου. Ἀλλὰ ἐλαττώθη καὶ τοῦτο πολὺ, ἀφοῦ ἔμαθεν ὅτι μὴτ' ὁ Ὅμηρος, μὴτ' ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐγνώρισαν τὴν σκόνιν ταύτην, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὴν ἀφήσῃ καὶ ὀλότελα, ἀφοῦ τὸν ἐσυνέβη τὸ ὁποῖον μέλλω νὰ διηγηθῶ ἀστεῖον ἢ μάλλον ἄτοπον καὶ ἄκαιρον εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν. Γνωρίζεις τὸ ἀνάστημα τοῦ σώματός μου ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ὑπερβολῆ μακρά· ὅμως ὁ καλὸς οὗτος ἱερεὺς, ἂν τὸν παραβάλης πρὸς ἐμέ, εἶναι πυγμαῖος, ὥστε καὶ μὲ δίδει πολ- λάκις ἀφορμὴν νὰ παρωδῶ εἰς αὐτὸν τὸ κωμικόν.

Μικρὸς γε μῆκος οὗτος, ἀλλ' ἅπαν καλόν.

Μίαν τῶν Κυριακῶν, εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας, ἐπλησίασα εἰς αὐτὸν νὰ λάβω, ὡς οἱ ἄλλοι, τὸ ἀντιδώρον· καὶ ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀνισότητά τῶν σωμάτων ἦτον ἀνάγκη νὰ σκύψω, ἔπεσεν ἀπὸ τὸν κόλπον μου ἡ κατάρατος ταμβακοθήκη, καὶ ἐφέρετο ὡς ἄλλος δίσκος εἰς αὐτὸν τοῦ ἀντιδώρου τὸν δίσκον. Μόλις τὴν ἐνόησε κυλισμένην ὁ εὐλογημένος Παπᾶ Τρέχας, καὶ κινούμενος αὐτομάτως πρὸς αὐτήν, τὴν ἀρπάζει μὲ μεγάλην προθυμίαν, καὶ ἀφοῦ ἐταμβακίσθη, μου τὴν βάλλει εἰς τὴν χεῖρα, καὶ ταύτης ἐξοπίσω τὸ ἀντιδώρον, μὴδ' αὐτὸ παντάπασι καθαρὸν ἀπὸ ταμβάκον.

Ἄτοπον ἦτο χωρὶς ἀμφιβολίαν τοῦτο, ἀλλ' εἰς τὸν παπᾶν τῆς Βολισσοῦ ἡ τοιαύτη ἀτοπία παραβλέπεται καὶ διὰ τὰ πολλὰ του προτερήματα, καὶ διὰ τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία τὸν ἐμπόδισε νὰ καταλάβῃ ὅτι τὴν ὦραν ἐκείνην παρά τὸν μοιρασμὸν τοῦ ἀντιδώρου εἰς τίποτ' ἄλλο νὰ προσέχῃ δὲν ἔπρεπε.

Πόσον εἶναι ἀτοπώτεροι ὅσοι καὶ παιδείαν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ θεοσέβειαν ὑποκρινόμενοι, δὲν παύουν νὰ σκανδαλίζωσι καθ' ἡμέραν τρούς ἀκούοντας μὲ τὰς ἀναισχύντους συκοφαντίας κατὰ τῶν ὅσοι ἐπαινοῦν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐμβάσωσι προθυμοῦνται τὴν παιδείαν.

Μαθημένοι εἰς τὰ θυμιάματα καὶ τὰς προσκυνήσεις τῆς ἀπαιδεύ-
 σιας, ὀλίγοι τινὲς κακῶς γραμματισμένοι, ἀλαζόνες, σπουδάζουν νὰ
 διώξωσι τὴν φιλοσοφίαν, μόνην ἰκανὴν νὰ δείξη τὴν ὀρθὴν μέθοδον
 τῆς παιδείας, ποτὲ μὲν αὐτὴν κατηγοροῦντες, ὡς ἐναντίαν τῆς θρη-
 σκείας, ποτὲ δὲ τοὺς ἐπαινέτας αὐτῆς κηρύττοντες ὡς ἀθρήσκους. Δὲν
 ἤθελαν εἶσθαι εὐτυχέστεροι καὶ τιμιώτεροι ἄνδρες, ἐὰν ὁμοῦ μὲ τὴν
 ἀπαιδεύσιν εἶχαν καὶ τὰ ἥθη τοῦ Βολισινοῦ ἱερέως, ὅστις ἔδειξεν
 ὅτι ὀλιγώτερον κακὸν εἶναι ἢ ἀμάθεια παρὰ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἐδι-
 δάχθησαν κακὴν καὶ ἀμέθοδον παιδείαν; Εἶναι, φίλε, βέβαιον, ὅτι
 μεταξὺ τῶν ἀπαιδευτῶν εὐκολώτερον εὐρίσκει τις ἄνθρωπον χρηστόν,
 παρὰ τῶν ὅσοι χωρὶς μέθοδον ὀρθὴν ἐπαιδεύθησαν. Τὸ αἷτιον εἶναι
 ὅτι ὁ παντάπασιν ἀπαιδευτος ὁμοιάζει τὸν παντάπασι τυφλόν· καὶ
 ἂν ἡ φύσις δὲν τὸν ἔκτισεν ὀλότελα ἠλίθιον, φοβούμενος τὴν πτώ-
 σιν, ἡσυχάζει εἰς τὸ σκότος. Ἐξεναντίας ὁ κακῆς καὶ ἀμεθόδου παι-
 δεύσεως μέτοχος φανταζόμενος ὅτι βλέπει πλέον τῶν ἄλλων τολμᾶ νὰ
 περιπατῇ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σκοτίαν. Ἐὰν κατὰ δυστυχίαν κρατῇ
 εἰς τὰς χεῖρας καὶ βακτηρίαν, συντρίβει ὅ,τι τὸν ἀπαντήσῃ, νομίζων
 ὅτι εἶναι περικυκλωμένος ἀπὸ παντὸς εἴδους καὶ πάσης μορφῆς δαι-
 μονας, χωρὶς κἄν νὰ ὑποπεύεται, ὅτι ἀρρωστῆ ἢ κεφαλὴ του, καὶ
 οἱ δαίμονες δὲν εἶναι περίγυρα, ἀλλὰ κατοικοῦν εἰς αὐτὴν τοῦ τὴν
 ψυχὴν.

A. Κοραΐς.

ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΡΑΓΑΣΣΑΝΙΟΥ

Ὁ Ὑψηλάντης διέταξε τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων νὰ ὑποχωρήσωσι
 πρὸς τὸ Δραγασσάνι¹ καὶ νὰ καταλάβωσι θέσεις τινὰς ἕως οὗ φθάσῃ
 καὶ αὐτός. Τὴν 3 Ἰουνίου 1821 ἐκίνησαν τὰ σώματα ὅπως διετά-
 χθησαν, τὴν δὲ 5 παρηκολούθησε καὶ ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τῆς ὀπι-
 σθοφυλακῆς. Ὀκτῶ ὥρας ἀπέχει τὸ Δραγασσάνι τοῦ Ῥυμνίκου· ἀλλὰ
 τὰ σώματα ταῦτα ὑπὲρ τὸ σύνθηδες ἠργοπύρησαν, οὐδ' ὁμοῦ ὅλα
 ἔφθασαν, πεσοῦσης καθ' ὁδὸν ῥαγδαίας καὶ διαρκοῦς βροχῆς μόλις
 δὲ συνῆλθαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον ἀλληλοδιαδόχως μέχρι τῆς αὐ-
 γῆς τῆς 7. Ὁ συστρατεύων Γεωργάκης² ἐσκόπευεν, ἐξ αἰτίας τῆς ὑ-

1. Μικρὸν χωρίον ἐν τῇ μικρᾷ Βλαχίᾳ.

2. Ὀλύμπιος ὁ ἠρωϊκῶς ἀποθανὼν τὴν 30 Ἰουλίου 1821 ἐν τῇ μονῇ τοῦ
 Σέκκου.

περοχῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, ν' ἀποκλείσῃ τοὺς ὀλίγους ἐχθροὺς πανταχόθεν, καὶ ἔστειλε διάφορα σώματα καὶ κατέλαβον τὰς περὶ τὸ χωρίον ἐπιτηδεΐας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θέσεις. Ὁ δὲ Καραβιάς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἰππέων καὶ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης, ὁ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ τοῦ πυροβολικοῦ ταχθεῖς ἐσχάτως, ἐτοποθετήθησαν ἐντεῦθεν χαράδρας ἀντικρὺ τοῦ Δραγασσανίου, ἧς τὰ δύο χεῖλη συζευγνύει γέφυρα· εἰδοποιήθησαν δὲ ὅλοι νὰ ἐτοιμασθῶσιν εἰς μάχην τὴν ἐπαύριον, καθ' ἣν ἐσκόπευε νὰ παρευρεθῆ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος μετὰ τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἐκ δισχιλίων. Ὁ δὲ Γεωργάκης, ὅστις διέθεσε τὰ πάντα, ἐτοποθετήθη ἀπώτερον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ῥυμνικοῦ, ὅπως διαλεχθῆ πρὸ τῶν ἄλλων μετὰ τοῦ αὐθημερὸν ἀναμενομένου ἀρχιστρατήγου. Οἱ ἐν Δραγασσανίῳ Τοῦρκοι, κατέχοντες καὶ τὴν παρακειμένην μονὴν, ἤσθάνθησαν πόσον δεινὴ ἦτον ἡ θέσις των, καὶ ἐπεχείρησαν, ἀλλ' εἰς μάτην, νὰ διώξωσι τοὺς περὶ τὸν Ἀργυροκαστρίτην¹ μεταβάοντας ἐκεῖ μετὰ τὰ ἐν τῷ Νοτσέτω² συμβάντα καὶ καταλαβόντας γήλοφον πλησίον τοῦ χωρίου ἐν μέσῳ ἐλώδους θέσεως· προβλέποντες δὲ ὅτι ἡ μάχη ἦτον ἀφευκτος καὶ ἐγγύς, ἤρχισαν νὰ καίωσι τὰς εὐτελεῖς τοῦ χωρίου οἰκίας ὡς περιττὰς ἢ ἐπιζήμιους. Ἄλλ' ὁ θερμουργὸς Καραβιάς ἐθεώρησε τὸν ἐμπρησμὸν πρόδρομον φυγῆς, καὶ φοβούμενος μήπως τοῦ φύγῃ ἡ βεβιαία, ὡς ἐφαντάζετο, νίκη ἐξ αἰτίας τῆς ἀπραξίας του, διέβη μετὰ μεσημβρίαν σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν πέραν τῆς χαράδρας πρὸς τὸ χωρίον, μὴ προειδοποιήσας τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς, ὡς θέλων νὰ σφετερισθῆ ὅλην τὴν δόξαν μόνος αὐτός· παρηκολούθησαν δὲ ἐπὶ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὁ ἱερὸς λόχος καὶ τὸ πυροβολικόν. Οἱ Τοῦρκοι ἔδειλίξασαν ὑπολαβόντες ὅτι θὰ ἐφώρμων οἱ Ἕλληνες ἐκ συνθήματος πανταχόθεν· διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἤρχισε τὸ πυροβολικόν νὰ τοὺς κτυπᾷ, δὲν ἐξῆλθαν καὶ ἐσκέπτοντο διὰ ποίας ὁδοῦ νὰ φύγωσιν· ἀλλὰ βλέποντες, ὅτι ἄλλοι δὲν ἐκινήθησαν, καὶ ὅτι τὰ κανόνια δὲν τοὺς ἐβλαπταν διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν κανονοβολιστῶν, ἐξῆλθαν ἐφιπποὶ καὶ ἔπεσαν ξιφῆρεις ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Καραβιάν ἐλιποτάκτησαν, οἱ δὲ ἱερολοχίται ἔδειξαν ὅτι φλόγες πατριωτισμοῦ ἔκαιαν τὴν καρδίαν των καὶ ἐπέμεναν μαχόμενοι· ἀλλ' ἦσαν ἀπειροπόλεμοι, καὶ τὸ ἰππικὸν τοῦ ἐχθροῦ ἐπιπεσὸν πανορμεί, διέρρηξε τὰς τάξεις, ἐκυρίευσεν τὰ κανόνια, καὶ τοὺς κατέκοψεν. Ἀκουσθεΐσης τῆς βοῆς τοῦ πολέμου, ἔτρεξαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ὁ Γεωργάκης καὶ τινες ἄλλοι ὄπλαρχηγοὶ μεθ' ὧν ἐδυνήθησαν ἐκ τοῦ προ-

1. Ἀναστάσιος Ἀργυροκαστρίτης ἐκαλεῖτο εἰς τῶν ὄπλαρχηγῶν.

2. Ἐν Νοτσέτῳ εἶχον ἠττηθῆ οἱ Ἕλληνες τὴν νύκτα 27 Μαΐου.

χείρου, έτουφέμισαν τούς Τούρκους καταδιώκοντας και κατακόπτοντας άνηλεώς τούς ιερολοχίτας τραπέντας έπί τέλους εις φυγήν, και τοιουτοτρόπως έλύτρωσαν τής σφαγής και τής αιχμαλωσίας πολλούς, έν οίς και τούς άδελφούς του άρχιστρατήγου κινδυνεύοντας να συλληφθώσιν. Όλοι δέ οί ιερολοχίται θά ήφανίζοντο, άν δέν έπρόφθαναν οί έπιβοηθοί ούτοι, έν οίς διέπρεψεν ο Βλάχος όπλαρχηγός Ίωαννίτσας Χόρκας. Οί Τούρκοι καταδιώξαντες τούς ήττηθέντας μέχρι τής χαράδρας, έπανήλθαν εις τό χωρίον νικηταί, άπορούντες και αυτοί δι' όσα παρα πάσαν έλπίδα κατώρθωσαν. Ύπερδιακόσιοι Έλληνες έφονεύθησαν, όλοι σχεδόν ιερολοχίται, πεσόντες ως εύθαλείς κλάδοι υπό τήν κοπτεράν άξίνην σιβαρού ξυλοκόπου. έφονεύθησαν και οί έπ' άνδρεία μεταξύ τών άνδρείων τούτων διακριθέντες εκατόνταρχοι Δημήτριος Σούτσος και Σπυριδών Δρακούλης, 40 δέ ήχμαλωτίσθησαν. Πανικός φόβος κατέλαβεν όλα τά σώματα και τά πλείστα έν τῷ άμα διελύθησαν, και κακήν κακώς διεσκορπίσθησαν. Ό δέ Ύψηλάντης έμαθε τό γεγονός καθ' όδόν τρείς ώρας μακράν τής θλιβεράς σκηνης, και ιδών τόν διασκορπισμόν τών στρατιωτών έπανερχομένον εις Ρύμνικον, ώπισθοδρόμησε και διέμεινεν εκεί τήν νύκτα και τήν άκόλουθον ήμέραν. τήν δέ 9 μετέβη εις Κόζιαν, μοναστήριον έπί τών Καρπαθίων όρέων δύο ώρας άπέχον του Ρυμνίκου.

Σπυριδών Τρικούπης.

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΗΣ ΓΡΑΒΙΑΣ 1

(6 Μαΐου 1821)

«Μεγάλων δ' άέθλων
Μούσα μεμνάσθαι φιλεῖ.»
(Πίνδαρος).

Α'.

Άπό κρότον όργάνων βοΐζει
Τής Γραβιάς τό βουνόν άντικρύ,
Λάμπουν όπλα χρυσά, και λερή
Φουστανέλλα μαυρίζει.

1. Θεσίς έν τῇ Παρνασσίδι, έν ἡ συνεκροτήθη ἡ ένταῦθα περιγραφομένη μάχη μεταξύ Τούρκων και Έλλήνων, άγομένων υπό του στρατηγού Όδυσσεώς Ανδρούτσου.

Πρὸς τὸ Χάνι χορὸς καταβαίνει
 Ἄπ' ὄδῳ ἐλικώδη, λοξήν,
 Καὶ φλογέρα μὲ ἤχον ὄξυν
 Χοροῦ ἄσμα σημαίνει.

Ὀδυσσεὺς ὁ ταχύπους ἡγεῖται
 Τοῦ μαχίμου ἐκείνου χοροῦ,
 Καὶ ἐγκύμων σκοποῦ τολμηροῦ
 Πρὸς τὸ Χάνι κινεῖται.

Ἐκεῖ δὲ τὸν χορὸν διαλύει,
 Κλειτ' τὴν μάνδραν καὶ οὕτω λαλεῖ
 Ἢ πατρίς μας ἐδῶ μᾶς καλεῖ,
 Στρατιῶται ἀνδρεῖοι.

Μετ' ὀλίγον ἐδῶ καταφθάνει
 Στρατιᾶ μυριάνδρων ἐχθρῶν.
 Εἶναι στάδιον δόξης λαμπρὸν
 Τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι.

Εἰς τὸ μέγα στενὸν θὰ ἔξυπνήσουν
 Οἱ ἀρχαῖοι τῆς Σπάρτης νεκροί,
 Καὶ τὸν τόπον αὐτὸν φοβεροὶ
 Τουρκομάχοι θὰ σείσουν.

Κ' ἡ σκιά τοῦ Διάκου παρέχει
 Τοῦ εἰς σούβλαν ψηθέντος σκληράν,
 Μὲ μεγάλην θ' ἀκούσῃ χαρὰν
 Νὰ βροντᾷ τὸ τουφέκι.

Ἐκεῖ κάτω κυττάζετε φθάνει
 Ὁ πομπώδης στρατός τῶν ἐχθρῶν.
 Ἴδου στάδιον δόξης λαμπρὸν
 Τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι.

Στρέφουν ὄλοι καὶ βλέπουν. Διέβη
 Τὸ ποτάμι ἀπίστων πληθῆς,
 Καὶ ἀκούεται δοῦπος βαθύς,
 Καὶ ὁ τόπος σαλεύει.

Πιστολίων ἀκούονται κτύποι
 Καὶ βαρβάρων φωναὶ συνεχεῖς,
 Καὶ τινάσσουν τὴν χαιτήν ταχεῖς
 Καὶ ἀφρόντες ἵπποι.

Πρὸ τῶν ἄλλων ξιφῆρης προβαίνει
 Εἰς δερβίσης τὸν ἵππον κεντῶν·
 Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρίττου αὐτὸν
 Ἐρωτᾷ ποῦ πηγαίνει.

Ἀποκρίνεται ἑκεῖνος· Νὰ σφάζω
 Ὅπου ἔβρω τοῦ προφήτου ἔχθρους,
 Καὶ πατῶν τοὺς ἀπίστους νεκροὺς
 Τὸ ἀλλάχ ν' ἀνακράξω.

Ἄλλ' ἐδῶ, ὦ υἱὲ τοῦ προφήτου,
 Μιναρὲν δὲν θὰ ἴβρῃς ὑψηλόν,
 Ἄλλὰ μόνον τουφέκι καλόν,
 Καὶ ἰδοὺ ἡ φωνὴ του.

Καὶ ἡνίας καὶ σπάθην ἀφίνει
 Ὁ δερβίσης τὰ στέρνα πληγεῖς,
 Καὶ μὲ κρότον πεσὼν κατὰ γῆς
 Ῥεῖθρον αἵματος χύνει.

Τοῦ θανάτου ἰδρὸς περιδρέχει
 Τὸ χλωμὸν μέτωπόν του εὐθύς,
 Καὶ ὁ ἵππος αὐτοῦ πτοηθεῖς
 Κούφος κ' εὐκαιρος τρέχει.

B'.

Καθὼς ὅταν βορρᾶς ριγοβόλος
 Μὲ ἀκάθεκτον πνέη ὀρμήν,
 Κε' ὁ βαθὺς τοῦ πελάγους πυθμὴν
 Καταστείεται ὅλος

Τῶν ἐχθρῶν οὕτω σείει τὰ στήθη
 Κραταιά, ψυχοβόρος ὀργή,
 Καὶ ἀκούεται λύσσης κραυγὴ
 Ἄπο τ' ἄμετρα πλήθη.

Σῶμα μέγα, πυκνόν, ταραχῶδες,
 Ἄλαλάζον ὀρμᾷ μὲ κραυγὴν,
 Καὶ βαρῦδουπον σκάπτουν τὴν γῆν
 Σιδηροῖ ἵππων πόδες.

Ἄλλ' ἀκοίμητον πῦρ ἐκ τῆς μάνδρας
 Τοὺς ὀρμῶντας προσβάλλει ἐχθροὺς,
 Κ' ἔξαπλόνει τριγύρω νεκροὺς,
 Νεκροὺς ἵππους καὶ ἄνδρας.

Οὐτ' ἐν ὄπλον εἰς μάτην καπνίζει,
 Οὐτ' ἐν ὄπλον εἰς μάτην βροντᾶ
 Κάθε βόλι συρίζον πετᾶ
 Καὶ τὰ χρέατα σχίζει.

Περίπτат' ἐκεῖ πολυαἰμων
 Ἐν νεφέλαις κάπνου καὶ πυρός,
 Μὲ τὸ βλέμμα δριμύ, φοβερός
 Τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυ σείει,
 Καὶ ἀχόρεστον βλέμμα κολλᾷ
 Ὅπου αἵματα ρέουν πολλά,
 Ὅπου θνήσκουν ἀνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκύθογγον μέλος
 Τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ.
 Καὶ τὰ μέλανα χεῖλη του σπᾶ
 Καταχθόνιος γέλωσ.

Τὸ πᾶν βλέπει μὲ ὄψιν ἀγρίαν
 Τὴν φριζότριχα κόμην κινῶν.
 Ὡς ὁ λέων ὀπότεν πεινῶν,
 Ἐνεδρεύη τὴν λείαν.

Καταφλέγει ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ
 Τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρῶν ἡ ὀργή,
 Καὶ ἤχει κ' ἡ περίδουνοσ γῆ
 Καὶ οἱ λόγγοι κ' οἱ βράχοι.

Γ'.

Μάχης πλὴν δὲν ἤχοῦν πλέον φθόγγοι,
 Οὔτε μέταλλα λάμπουν στιλπνά.
 Σιωποῦν τὰ κρημνώδη βουνά
 Καὶ οἱ βράχοι κ' οἱ λόγγοι.

Ὅπου πρῶτην κραυγαὶ καὶ μανία,
 Βασιλεύει θανάτου σιγή.
 Ἐνθα κ' ἔνθα θνησκόντων κραυγὴ
 Ἀντηχεῖ ἀπαισία.

Πεντακόσια πτόματ' ἀφίνων
 Ὅ εἰς μάτην παλαίστας ἐχθρός,
 Ἀπεσύρθη μακρὰν τοῦ πυρός
 Μιᾶσ φούκταε Ἑλλήνων

Τοὺς ἀνδρείους στενὰ τριγυρίζει
 Ὁ πασᾶς δι' ἀμέτρου στρατοῦ,
 Καὶ τὴν λείαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ
 Ὡς βεβαίαν ἐλπίζει.

Ἄλλὰ σύ, ὦ θεὰ ἐγερσίους ἄ,
 Ποῦ υἱοὺς Θρασυβούλων γεννᾷς,
 Καὶ ἀλύσεις συντρίβεις δεινάς,
 Δὲν τρομάζεις κινδύνους.

Διὰ σοῦ τοὺς πολλοὺς οἱ ὀλίγοι
 Ταπεινοῦν μὲ σπαθὶ κοπτερόν.
 Τὸ σπαθὶ σου ἐν μέσῳ ἐχθρῶν
 Εὐρὺν δρόμον ἀνοίγει.

Δ'.

Μεγαλόπτερος νύξ, παραστάτις
 Πολυτρόμου σωρείας νεκρῶν,
 Ἐπεκτείν' εἰς τὴν γῆν σκιερὸν
 Τὸ πλατὺ κάλυμμά της.

Καὶ ἰδοὺ οἱ σαπφείρινοι κάμποι
 Ἀπὸ ἄστρα γεμίζουσι λαμπρά,
 Κ' ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἀργυρᾶ
 Ἡ πανσέληνος λάμπει.

Τὴν βαθεῖαν σιγὴν καὶ τὰ σκότη
 Διακόπτουσι βαρβάρων κραυγαί.
 Προσευχαὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀργαί.
 Ὅπλων λιμψεῖς καὶ χροτοί.

Ἄδελφός πλὴν ὁ ὕπνος θανάτου
 Εἰς τὰς τάξεις τῶν Τούρκων πετᾶ,
 Καὶ τὰ μέλη των ζώνει σφιγχτὰ
 Μὲ τὰ μαῦρα δεσμά του.

Μόνος ἄγρυπνος εἰς ἐπροπάτει
 Ὁ πασᾶς, ἀνασπῶν τὰς ὀφρῦς.
 Ἄλλ' ἐρρίφθη κ' ἐκεῖνος βαρὺς
 Ὡς τὸ παχύ του κρεβάτι.

Μόλις δ' εἶχε τὰ ὄμματα κλείσει,
 Αἱμαπὸν, μὲ θανάτου χροιάν,
 Ὀνειρόφαντον εἶδε σκιάν
 Τὴν σκιάν τοῦ δερβίση.

1. Ἐννοεῖ τὴν Ἐλευθερίαν.

Ὁ θανάων λειτουργός τοῦ προφήτου
 Εἶπεν αἷμα πολὺ καὶ πηκτόν,
 Ὅπου ἔχαινε χάσμα φοικτόν,
 Ἡ μεγάλη πληγὴ του.

Ἡ μορφή του πλήν ἦτο γλυκεῖα
 Καὶ ἡ ὄψις του λίαν φαιδρά,
 Ἐκτυποῦσεν ἐν τούτοις σφοδρὰ
 Τοῦ πασᾶ ἡ καρδία.

Ἡ σκιά, Μή, τὸν εἶπε, φοβῆσαι,
 Εἶμαι λόγου καλοῦ μηνυτής.
 Χαῖρε, φίλε πασᾶ! Νικητής
 Τῶν Ἑλλήνων θά εἶσαι.

Οἱ ἐν Μάνδρα κλεισμένοι ὀλίγοι
 Εἶναι θύματα πείνης σκληρά.
 Τὰ φρικώδη τῆς σούβλας πυρὰ
 Οὔτε εἰς θ' ἀποφύγη.

Ὁ νεκρὸς ταῦτα λέγων δερβίσης
 Ἄνελήφθη τὸν φίλον πλανῶν.
 — Μειδιάς, ὦ πασᾶ; ἐξυπνῶν
 Μαῦρον δάκρυ θά χύσης.

Ε'.

Σὺ, ὦ Μοῦτα, ὀδήγει μ' ἐν τάχει
 Νὰ ἰδῶ τοὺς ἀνδρείους φρουρούς,
 Νὰ μετρήσω κ' ἐκεῖ τοὺς νεκροὺς
 Τοὺς πεσόντας ἐν μάχῃ.

Θαῦμα μέγα μεγάλου ἀγῶνος
 Παριστὰ ἡ ἐμπρός μου σκηνή.
 Ἐνα μόνον ἡ νίκη θρηνεῖ,
 Εἰς ἀπέθανε μόνος.

Οἱ ἀνδρεῖοι μεσάνυχτα σκάπτουν
 Τὰ κατάψυχρα σπλάγχνα τῆς γῆς
 Κ' ἐν τῷ μέσῳ πενθίμου σιγῆς
 Ἐνα σύντροφον θάπτουν,

Εἰς τὸ μνήμα δὲν καίει λιθάνι,
 Δὲν σὲ κλαίει ψαλμὸς ἱερός,
 Οὔτε θρήνους ἀκούω μητρὸς,
 Ὡ ἀνδρεῖε Καπλάνη.

Ἡ μονότεκνος μήτηρ του οἴμοι !
 Νικητὴν τὸν υἱὸν καρτερεῖ.
 Δυστυχῆς ὄταν φθάσ' ἡ πικρὴ
 Τῆς ἀνδρείας του φήμη.

Ϛ.

Ἄλλ' εἰς τ' ὄρος κρυμμένη ἐν μέρει
 Ἡ σελήνη γυρνᾷ, κ' ἡ πλειάς
 Σημαδεύει τὸν ῥοῦν τῆς θεᾶς
 Ποῦ τὸν ἥλιον φέρει.

Τῶν βουνῶν ἡ πολύσμος αὔρα
 Ἐκχειλιζουσα τ' ἀνήη φυτᾶ,
 Κ' ἡ αὐγὴ χρωματίζει χρυσᾶ
 Ὅσα ἦταν πρὶν μαῦρα.

Οἱ μοῦλοι τότε πίπτουν τῆς θύρας,
 Κ' ἡ ἀνδρεία τῆς μάνδρας φρουρᾶ
 Ὅρμᾶ ἔξω πυκνὴ, τολμηρᾶ,
 Μὲ τὰ ξίφ' εἰς τὰς χεῖρας.

Σιγαλή, τακτικὴ κ' ἐνωμένη
 Εἰς σωρείας πτωμάτων πατεῖ,
 Καὶ εἰς ἄπιστος τ' ὄπλον κροτεῖ.
 Καὶ βοᾷ παντὶ σθένει :

Μουτουλμάνοι, βοᾷ τρομασμένοι,
 Ὁ Γκιαοῦρ, ὁ Γκιαοῦρ μᾶς ἐπῆ: . . »
 Δὲν ἐπρόφθασε-ρὲ-νὰ εἶπῆ.
 Πίπτει κάτω σφαγμένος.

Θανατόνουν τὰ τέκνα τῆς νίκης
 Τρεῖς προφύλακας ἄλλους, κ' εὐθύς
 Φθάνουν ὅπου ἔχθροί παμπληθεῖς
 Ἐξυπνοῦν μετὰ φρίκης.

Ἐξυπνοῦν, δὲν ἐγείρονται ὅμως
 Ἐξυπνοῦν, ἀλλὰ τρέμουν πρηνεῖς
 Οἱ δειλοὶ θεαταὶ τῆς σκηνῆς
 Ποῦ ἀνοίγει ὁ τρόμος.

Οὕτω πίπτουν πρηνεῖς οἱ κλεισμένοι,
 Στρατιῶται φρουρίου ἐντός,
 Ὅταν βόμβα ἐν μέσῳ νυκτὸς
 Φλογερὰ καταβαίνει

Ὡς δέ, όταν βαρύχροτος σπάση
 Ἔπιτει κύκλω θανάτου πυρά,
 Οὕτως ἕκαστος Ἑλληὴν περᾶ,
 Σφάζων ὅπου περᾶση:

Διαβαίνων καὶ σφάζων λαμβάνει
 Ὁ Σεφέρης βαρεῖαν πληγὴν,
 Καὶ ὀπλόδουπος πίπτ' εἰς τὴν γῆν,
 Ἄλλὰ πρὶν ἀποθάνη

Εἰς τὸ στῆθος μὲ σφαῖραν εὗρίσκει
 Τὸν φονέα. — Θεὲ τῶν πιστῶν,
 Εἰς τοὺς κόλπους σου δέου αὐτόν,
 Ἵπερ σοῦ ἀποθνήσκει.

Ζ'

Τί σημαίνει ὁ χρότος ποῦ βράζει
 Καὶ βαρὺς καὶ τυφλὸς ἀντηχεῖ;
 Κονισάλου δὲ νέφος παχὺ
 Διατί πλησιάζει;

Πολυχρόταλον ἦχον κυμβάλων
 Καὶ σπαθίων ἀκούω κλαγγήν.
 Κατασεῖου ῥιζόθεν τὴν γῆν
 Βαρεῖς δοῦποι πετάλων.

Ἀνατέλλων ὁ ἥλιος λάμπει
 Εἰς ἰπέων σπαθία γομνά,
 Ἄπο μέταλλ' ἀστράπτουν στιλπνά
 Οἱ ἰπόχροτοι κάμποι.

Φθάν' ἰδοῦ μεθ' ὀρμῆς ἀκρατήτου
 Στρατιὰ ἡμεγάλη αὐτή.
 Ὁ πασᾶς ὀργισμένος ζητεῖ
 Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ προφήτου.

Τῶ δεικνύουν τοῦ ὄρους τὸ πλάγι
 Τῶ δεικνύουν σφαγὴν τὴν οἰκτράν,
 Κ' εἶτα λέγουν Ἄπῆλθον μακρὰν
 Οἱ ἐχθροὶ τουρκοφάγοι.

Ὡς ποιμὴν ποῦ ξυπνᾶ τρομασμένα,
 Καὶ τοὺς λύκους ἀντὶ νὰ εὐρῆ,
 Ἴχνη αἵματος μαύρου θωρεῖ,
 Καὶ ἄρνια σχισμένα.

Ὁ πασᾶς θεωρεῖ ἔμπροσθά του
 Τὴν σκληρὰν τῶν οἰκείων σφαγὴν,
 Καὶ τραβᾷ μὲ ἀγρίαν ὀργὴν
 Τὰ πυκνὰ γένειά του.

H'.

Εἰς τὰ ὕψη τοῦ ὄρους ἐπάνου,
 Τῆς Γραβιάς σταματοῦν ἀντικρὺ,
 Τῶν ἐλλήνων οἱ παῖδες λαμπροὶ
 Νικηταὶ τοῦ τυράννου.

Ὁ ἰδρῶς εἰς τὸ πρόσφατον αἷμα
 Μὲ κονίσαλον βέει πηχτόν.
 Μαῦρα εἶναι τὰ μέτωπ' αὐτῶν,
 Καὶ ἀστράπτου τὸ βλέμμα.

— Εἰς γραμμὴν, παλληκάρια, σταθῆτε,
 Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου μετρά·
 Εἰς τὰ μάτια του λάμπει χαρά,
 Παλληκάρια, χαρῆτε!

Ἐκατὸν δεκοκτῶ εἶσθε ὅλοι,
 Κ' ἑδαμάσατε τόσους ἐχθρούς,
 Δύο μόνον δ' ἀφῆκε νεκρούς
 Τῶν ἀπίστων τὸ βόλι.

Γεώργιος X. Ζαλοκώστας.

 ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ¹

Τὴν 12 Μαΐου 1821 ἀνήγγειλαν αἱ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἑλληνικαὶ σκοπιαὶ διὰ σημείων, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐκινουῦντο πρὸς τὸ Βαλτέτσι. Οὔτε τόσον πλήθος ἐχθρῶν συνεξεστράτευσεν ἐν Πελοποννήσῳ ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος μέχρι τοῦδε, οὔτε τοιοῦτο πολεμικὸν σχέδιον ἐσχεδιάσθη. Ὁ κεχαγιάς διήρесе τὸν στρατὸν του εἰς τέσσαρα χιλίους ἔστειλεν εἰς τὸ Καλογεροβοῦνι, ἵνα ἐμποδίσῃ δι' αὐτῶν τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβένων τοῦ νὰ βοηθήσῃ τὸ τοῦ Βαλτετσίου μετὰ τὴν ἐναρξίν τῆς μάχης· ἐξακοσίους ἔστειλεν ὀπισθεν τοῦ Βαλτετσίου εἰς αἰχμαλω-

1. Βαλτέτσι χωρίον ἐν Μαντινείᾳ, παρὰ τὸ ὅποιον συνεκροτήθη ἡ ἐνταῦθα περιγραφομένη μάχη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων.

σίαν ἢ ὄλεθρον τῶν Ἑλλήνων φευγόντων, βέβαιος ὦν ἐκ τῶν προηγουμένων περὶ τῆς φυγῆς των, φανέντος τοῦ ἐχθροῦ ἔστειλε καὶ τὸν γνωστὸν ἐπ' ἀνδρεία καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ Ῥουμπῆν Μπαρδουλιώτην μετὰ τρισχιλίων πεντακοσίων ἐπὶ τοὺς ἐν Βαλτετσίῳ αὐτὸς δὲ ἔχων χιλίους πεντακοσίους ἵππεῖς προσεφέδρευεν. Ὁ Ῥουμπῆς ὤρμησεν ὡς μαινόμενος ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν 2 ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, οἱ δὲ σηματοφόροι ἐχύθησαν πρῶτοι, ἀλλὰ 14 ἔπεσαν διὰ μιᾶς. Οἱ Ἕλληνες παρὰ τὴν συνήθειάν των καὶ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐχθρῶν ὄχι μόνον δὲν ἐλιποτάκτησαν, ἀλλὰ καὶ γενναίως ἀντέστησαν ἀποκρούοντες εὐτυχῶς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν καὶ συνενισχυόμενοι. Μετὰ μίαν ἡμισυ ὥραν ἔφθασαν ἐπίκουροι ὁ Κολοκοτρώνης, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὁ Πλαπούτας, ἔχοντες ἀμφότεροι 1200, καὶ ἐτοποθετήθησαν ὀπισθεν τῶν ἐχθρῶν κόψαντες τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν. Ὁ κεχαγιάς βλέπων τὴν ἀπροσδόκητον ἀντίστασιν τῶν ἐν Βαλτετσίῳ καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐπικουρίαν, ἐπλησίασεν ὅπου ἡ μάχη, ἔλκων δύο κανόνια, καὶ ἤρχισε νὰ κανονοβολῇ· ἀλλ' ὁ κανονοβολισμὸς ἐξ αἰτίας τῆς θέσεως τῶν κανονίων καὶ τῆς ἀπειρίας τῶν κανονοβολούντων δὲν ἔβλαπτε τοὺς Ἕλληνας. Ἦλθε μετὰ ταῦτα εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ὅλον τὸ εἰς αἰχμαλωσίαν ἢ ὄλεθρον τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης φυγῆς των σταλὲν ἐχθρικὸν σῶμα· ἦλθε καὶ τὸ σῶμα τὸ προκαταλαβὸν τὸ Καλογεροβοῦνι, καὶ ὁ πόλεμος διήρκει σφοδρὸς ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς, εἰσῆλθαν εἰς τὸ χωρίον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πλαπούτας εἰς ἐμφύχωσιν τῶν μαχομένων, ἀλλ' ἐπανῆλθαν ὅπου καὶ πρότερον· καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἠλπίζαν ὅτι καὶ οἱ Τούρκοι ἀποτυχόντες θ' ἀνεχώρουν, δὲ δὲ Τούρκοι ὅτι οἱ Ἕλληνες μὴ ἔχοντες ἄλλον τρόπον σωτηρίας θὰ ἔφευγαν· ἀλλὰ διετήρησαν ἀμφότεροι τὰς θέσεις των πολεμοῦντες καὶ τὴν νύκτα ὡς ἐπολέμησαν τὴν ἡμέραν. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐπεβοήθησαν τοὺς Ἕλληνας περίπου ἑξακόσιοι ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβένων ὑπὸ τὸν Ἀντωνάκην Μαυρομιχάλην, τὸν Πέτρον Μπαρμιτσιώτην καὶ τὸν Σακελλάριον Καλογωνιώτην καὶ ἐφόβισαν τοὺς ἐχθροὺς τοὺς τουφεκίζοντας ἀπροσδοκῆτως ὀπισθεν· ὁ δὲ Μπαρμιτσιώτης, ἀναλογιζόμενος ὅτι οἱ ἐν τῷ Βαλτετσίῳ συνάδελφοί του ἦσαν ἀπηυδῆμένοι πολεμοῦντες ἀκαταπαύστως 16 ὥρας, ἤυρε 17 στρατιώτας ἀνδρείους ὡς αὐτόν, διέσχισε ξιφῆρης τοὺς μεταξὺ σωροὺς τῶν ἐχθρῶν, εἰσῆλθεν ἀβλαβῆς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὸ χωρίον ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς καὶ ἐνδιέμεινε μαχομένος. Περὶ δὲ τὰ χαράγματα ἦλθεν ἄλλη ἐπικουρία ἐκ Βερβένων ὑπὸ τὸν Γιατράκον, καὶ ἡ μάχη ἐξήφθη ἔτι μᾶλλον. Ἀφ' οὗ δὲ ἐξημέρωσεν ὁ κεχαγιάς παρετήρησεν, ὅτι ὁ Ῥουμπῆς ἦτο πανταχόθεν κατεστε-

νοχωρημένους, καὶ ὅτι οὐδεμίαν ἐλπίδα νίκης εἶχε· διὰ τοῦτο ἐσήμανε περὶ τὴν 1 ὥραν τῆς ἡμέρας τὴν ἀνάκλησιν, καὶ ὁ Ρουμπῆς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ὄρμησαν νὰ φύγῃσι διὰ μέσου τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο βλέποντες οἱ ἔγκλειστοὶ ἐρρίφθησαν ὅλοι ἔξω τῶν προμαχῶνων ἐπὶ τοὺς φεύγοντας χτυποῦντες αὐτοὺς ὀπισθεν, ἐν ᾧ τοὺς ἐκτύπουσιν οἱ ἄλλοι ἔμπροσθεν. Οἱ ἐχθροὶ ἐπιπταν σωρηδόν· καὶ ἐπ' ἐλπίδι νὰ μὴ καταδιώκωνται φεύγοντες ἐρριπτον ἔμπροσθεν τῶν Ἑλλήνων τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ τῶν ὄπλα εἰς ἀρπαγὴν. Τὸ τέχνασμα τοῦτο εὐδοκίμησεν ἐν μέρει, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔπαθαν οἱ φεύγοντες ὅσῃ φθορὰν ἄλλως θὰ ἐπάθαιναν. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ ἐχθροὶ κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐφάνησαν ἐρχόμενοι πρὸς τὸ πεδίον τῆς μάχης οἱ ἐπὶ μετακομίσει τοῦ μολύβδου προκαταβάντες εἰς Ἄργος Ἑλληνας, οἰτινες, φθάσαντες τὴν προτεραίαν περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς Δολιανὰ, ἔμαθον καὶ ἤκουσαν τὴν ἐν Βαλτετσιῶ μάχην καὶ μηδὲν ἀναπαυθέντες ἔτρεξαν ἐκεῖ νυκτοποροῦντες, ἀλλ' ὑστέρησαν. Ἡ μάχη διήρκησεν 23 ὥρας· ἐξακόσιοι ὑπελογίσθησαν οἱ σκοτωθέντες καὶ πληρωθέντες Τούρκοι, τέσσαρες δὲ σκοτωθέντες καὶ δεκαεπτὰ οἱ πληρωθέντες Ἑλληνας· ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν καὶ πέντε σημαῖαι. Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἔφυγον οἱ Τούρκοι, ἔφθασαν εἰς τὴν Πιάναν ὁ Ζαήμης, ὁ Κανακάρης, ὁ Χαραλάμπης καὶ οἱ Πετμεζάδες μετὰ χιλίων ἐκ Λεβιδίου, ὅπου ἐστρατοπεύδευαν εἰς φύλαξιν τῆς θέσεως ἐκείνης· καὶ ἂν δὲν ἀνεχώρουν οἱ ἐχθροὶ, ὁ παντελής ἀφανισμὸς τῶν ἡτον ἀφευκτός. Περαιτωθείσης τῆς μάχης, ἐδημηγόρησεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ παρήγγειλε νὰ νηστεύσωσιν ὅλοι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, Παρασκευὴν, δοξολογοῦντες καὶ εὐχαριστοῦντες τὸν δοτῆρα τῆς νίκης Θεόν.

Εἶδαμεν τοὺς Ἑλληνας ὡς χθὲς διασκορπιζομένους καὶ φεύγοντας ἀπέμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν ὁσάκις καὶ ὅπου τοὺς συνήντων· ἐπὶ δὲ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος μάχης βλέπομεν αὐτοὺς τούτους νικῶντας διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῶν καὶ γενναιότητος καὶ τὸ παραδοξότερον, τοὺς βλέπομεν νικῶντας ἀφ' οὗ τρισχίλιοι ἐκλεκτοὶ Ἄλβανοὶ ἐπεδυναμύωσαν τοὺς ἐχθρούς, καὶ ἐν ᾧ πρώτην φοράν ἐγένετο πόλεμος ὑπὸ τὴν γενικὴν ὀδηγίαν ἀρχηγοῦ ἐμπείρου καὶ δυναμένου ὡς ἐκ τῆς ὑψηλῆς θέσεώς του νὰ βραβεύσῃ τοὺς νικητάς. Ἡ παράδοξος αὕτη μεταβολὴ δὲν προῆλθεν ἐξ ἁλλείψεως τῶν Τούρκων, ὧν καὶ τὸ πολεμικὸν σχέδιον ἦτο ὀρθόν, καὶ ἡ γενναιότης μεγάλη· ἀλλ' ὀφείλεται ὅλη εἰς τὴν γενναίαν ἀπόφασιν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ ὀλίγων Ἑλλήνων νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν, εἰς τὴν θερμὴν συνδρομὴν τῶν ἔξωθεν ἐπιβοηθησάντων, καὶ εἰς τὸ ἐκ τῆς συχρῆς συναντήσεως τῶν ἐχθρῶν

Τούρκοι δὲν ἐτσάκισαν, ἀλλ' οἱ πολεμοῦντες πρὸς τὸ ἐν μέρος δὲν ἔβλεπαν τί ἐγίνετο πρὸς τὸ ἄλλο· διὰ τοῦτο ἐπίστευσαν καὶ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν «Οἱ Τούρκοι ἐτσάκισαν,» νομίζοντες οἱ τοῦ ἐνὸς μέρους ὅτι τῶ ὄντι ἐτσάκισαν οἱ τοῦ ἄλλου ὥστε ἐπαλήθευσαν μετ' ὀλίγον ὅσα μὴ ἀληθῶς εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης κατ' ἀρχάς. Καὶ πανταχόθεν μὲν ἐφόρμησαν οἱ Ἕλληνες, πανταχόθεν δὲ ἐτράπησαν οἱ Τούρκοι καταδιωκόμενοι μέχρι τῆς πόλεως. Δεκαοκτῶ ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ κεχαγιάς τοῦ Μεχμέτπασα, μὴ δυναθέντες νὰ καταφύγῃσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν πόλιν, ἐκλείσθησαν ἐν τινε περιτειχίσματι, ὅπου εἰσπηδήσαντες ὁ Πλαπούτας καὶ τινες τῶν περὶ αὐτὸν τοὺς ἐφόρευσαν. Διακόσιοι ὑπελογίσθησαν ὅλοι οἱ ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης φονευθέντες Τούρκοι· ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν καὶ εἴκοσι Ἕλληνες. Τοιουτοτρόπως μετέβαλεν ὁ Κολοκοτρώνης τὴν κατὰ τὴν 9 Μαρτίου ἦτταν τῶν Ἑλλήνων εἰς νίκην.

Σπ. Τρικοῦπης.

ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ ΕΝ ΧΙΩ

Τὴν 1 μαΐου 1822 κατέπλευσεν ὁ στόλος εἰς Ψαρὰ καὶ ἔμαθεν ὅτε ὁ τουρκικὸς ἐπανάπλευσε πρὸ δύο ἡμερῶν εἰς Χίον, ὅπου ὁ Καπητάμπασας, γαυριῶν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασί του, ἐτρύφα περιμένων ἄλλα πλοῖα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν 10 ἤρχιζε τὸ ῥαμαζάνι. Ἐπειδὴ διαρκοῦντος αὐτοῦ, οἱ Τούρκοι συνήθως ἡσυχάζουν, ἀπεφάσισεν ὁ Καπητάμπασας νὰ μὴ ἐκπλεύσῃ μέχρι τοῦ μπαϊραμίου· ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, θεωροῦντες ὅτι ἢ ἐπὶ ματαίῳ παρέλευσις ἐνὸς μηνὸς ἔβλαπτε, διότι ἐξηντλοῦντο οἱ ὀλίγοι πόροι του, ἀπεφάσισαν νὰ κτυπήσουν ὅσον τάχιον ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Χίου τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀνήχθη ὁ ἑλληνικὸς τὴν 8, ἀλλὰ δὲν εἰσέπλευσε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν πορθμὸν· τὴν δὲ 14 ἐπλησίασαν τινὰ τῶν πλοίων πρὸς τὰ βόρεια στόμια τοῦ πορθμοῦ, ἠκροβολίσθησαν, μετὰ τινων φρεγατῶν καὶ κορβετῶν, καὶ δύσαντος τοῦ ἡλίου ἐπανάπλευσαν ὅπου ἦσαν τὰ λοιπά. Τὴν δὲ ἑσπέραν τῆς 19 δεκαπέντε πλοῖα πολεμικὰ καὶ τρία πυρπολικὰ ὑπὸ τὸν Μιαούλην εἰσέπλευσαν τὸν πορθμὸν διὰ τοῦ πρὸς ἄρκτον εἰσπλου, τὰ δὲ

λοιπά ἔμειναν ἔξω ἀποτελοῦντα γραμμὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ἀρκτικῆς ἄκρας τῆς Χίου καὶ παρατεινομένην μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας· τοῦτο ἰδοῦσα ἐν καιρῷ ἢ ἐπὶ τοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ ἐχθρικῆς πρυφυλακίς ἔδωκεν εἰδησιν κανονοβολήσασα, καὶ ἀμέσως ἀνήχθη ὅλος ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀλλ' ἐν τόσῃ ταραχῇ καὶ βίᾳ ὥστε πολλὰ πλοῖα ἄφησαν τὰς ἀγκύρας· ἀφ' οὗ δὲ ἐπλησίασαν οἱ δύο στόλοι ἐντὸς βολῆς κανονίου, τέσσαρα ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ τοῦ Μιαούλη, τοῦ Σαχτούρη, τοῦ Σκούρτη καὶ τοῦ Τσαμαδοῦ, ἔβαλαν εἰς τὸ μέσον τὴν ἐχθρικὴν ναυαρχίδα καὶ τὴν ἐπολέμου· ἐπερρίφθη καὶ ἐν πυρπολικόν, ἀλλὰ δὲν ἐκόλλησε. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἐξέπλευσαν τὰ ἑλληνικὰ καὶ κατόπιν αὐτῶν καὶ τὰ τουρκικὰ διώκοντα τὰ ἑλληνικὰ καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κανονοβολοῦντα, ἀλλὰ ἐπὶ ματαίῳ οἱ στόλοι ἀντεκανονοβολήθησαν καὶ τὴν ὑστεραίαν ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ ἀβλαβῶς ὡς καὶ τὴν προτεραίαν, καὶ τὰ μὲν ἑλληνικὰ ἐπανῆλθαν εἰς Ψαρά, τὰ δὲ τουρκικὰ εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου. Ἐν τοσοῦτῳ ἦλθε νέα ναυτικὴ δύναμις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Καπητάμπασαν, καὶ ἀνεμένετο καὶ ἄλλη ἐξ Αἰγύπτου.

Οἱ Ἕλληνες διελογίζοντο πάντοτε πῶς νὰ βλάψωσι τὸν ἐχθρὸν πρὶν δυναμωθῆ ἔτι μάλλον, καὶ ἄλλον τρόπον δὲν εἶχαν παρὰ τὴν χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν. Τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἡμέρας τοῦ μπαϊραμίου, ὃ ἐστὶ τὴν 6 Ἰουνίου, συνῆλθαν ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος πολλοὶ τῶν πλοιάρχων τοῦ Τουρκικοῦ στόλου εἰς συνεόρτασιν σκοτεινὴ ἦτον ἢ νύξ ἐκείνη οὕσα ἢ τελευταία τῆς σελήνης, καὶ τὰ πλοῖα τοῦ στόλου ἐξ αἰτίας τοῦ ἔτι ἐπικρατοῦντος βραμαζανίου ἦσαν ὀλόφωτα· διεκρίνοντο δὲ μεταξύ ὄλων τὰ δύο δίκροτα, ἧτοι ἡ ναυαρχίς καὶ ἡ ὑποναυαρχίς, διὰ τὴν πλουσίαν φωτοχυσίαν των. Πρὸ τριῶν ἡμερῶν δύο ἑλληνικὰ πυρπολικά, τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Πιπῖνον Ὑδραῖον, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην Ψαριανόν, ἀπέπλευσαν διὰ νυκτὸς ἐκ Ψαρῶν κατὰ τὸ ἀρκτικὸν μέρος τῆς Χίου· ἀλλ' ἔπесαν εἰς τριήμερον γαλήνην. Συναπέπλευσαν καὶ τέσσαρα πολεμικά, δύο πρὸς τὸ νότιον καὶ δύο πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ πορθμοῦ ἐπὶ σκοπῷ νὰ παραλάβωσι τὰ πληρώματα τῶν πυρπολικῶν μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν αὐτῶν. Τὴν 6 ἤρχισε νὰ πνέῃ ἀρκτικὸς ἄνεμος, καὶ πρὸς τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὰ δύο πυρπολικά παρέπλεον ὑπὸ ξένην σημαίαν τὸ Καραμπουρνοῦ κρυπτόμενα ὑπὸ τὴν ξηράν· ἀφ' οὗ δὲ ἐνύκτωσαν, εἰσῆλθαν ἡσύχως καὶ ἀνυπόπτως εἰς τὸν πορθμόν, διότι ἐξ αἰτίας τῆς ἑορτῆς τοῦ μπαϊραμίου ἠγκυροβόλησε καὶ ἡ προφυλακίς, καὶ ἔπλεον ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου· τόσον δὲ ἐπλησίασαν πρὸς τινὰ τῶν πλοίων, ὥστε ἠναγκάσθησαν ἐπὶ κραυγῇ τῶν σκοπῶν ν' ἀπομακρυνθῶσι καὶ νὰ μὴ φαίνωνται. Μετὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐπαν-

ἦλθαν πλησίοντα ἐν μέσῳ τοῦ στόλου, καὶ βοηθούμενα ὑπὸ τῆς πνεύσεως ἀπογείου αὔρας ἔπασαν αἴφνης τὸ μὲν Ψαριανὸν εἰς τὴν πρῶραν τῆς ναυαρχίδος καὶ περιπλεχθὲν μετέδωκεν ἀμέσως τὰς φλόγας του, τὸ δὲ Ὑδραϊκὸν εἰς τὴν πρῶραν τῆς ὑποναυαρχίδος, ὅπου ἐκόλλησεν, ἀλλ' ἐξεκόλλησε προτοῦ μεταδώσῃ τὰς φλόγας του, καὶ καίόμενον ἐκυμαίνεται τῆδε κακίσει ἐν μέσῳ τοῦ στόλου ἐνσπείρον φόβον καὶ ταραχὴν. Οἱ δὲ γενναῖοι πλοίαρχοι καὶ ναῦται τῶν δύο πυρπολικῶν, ὅλοι 43, ἀφ' οὗ ἐτελείωσαν τὸ ἔργον, ἐμβάντες εἰς τὰ ἐφόλκια, ἐξῆλθαν τοῦ πορθμοῦ, διὰ τοῦ νοτίου στομίου, ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν ἀδλαθεῖς ὅλοι, διεσώθησαν εἰς τὰ εἰς σωτηρίαν των παραπλέοντα πλοῖα, καὶ καταπλεύσαντες εἰς Ψαρὰ ἔτρεξαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ εὐφημοῦντος λαοῦ καὶ ἐδοξολόγησαν τὸν Θεὸν τὸν εὐλογήσαντα τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τόλμημα· εἶχαν δὲ ἀπόφασιν νὰ καῶσιν ὅλοι ἂν ἔβλεπαν ὅτι δὲν ἐδύναντο ν' ἀποφύγωσι τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔφεραν ἐντὸς τῶν δύο ἐφορκίων πυρίτιδα. Ἐντὸς δὲ τῆς φλογισθείσης ναυαρχίδος ἦσαν ὄχι μόνον τούρκοι πολλοὶ καὶ σημαντικοί, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι· ὅλοι δὲ ἐκτὸς ὀλίγων ἐχάθησαν, διότι ἀνάφαντα τὰ κανόνια ἐμπόδιζαν διὰ τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τὰς λέμβους τῶν ἄλλωρ πλοίων νὰ πλησιάσωσι. Δύο λέμβοι τῆς ναυαρχίδος ἐβυθίσθησαν αὐτανόροι διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐν αὐταῖς συσσωρευθέντων. Ἐμβάντος δὲ καὶ τοῦ Καπητάμπασα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν λέμβον του, ἐπέπεσεν ἐν ᾧ ἀπεμακρύνετο, ἐν τῶν καταρτίων τῆς καιομένης ναυαρχίδος, καὶ τὴν μὲν λέμβον ἐβύθισεν, αὐτοῦ δὲ τὴν ὄσφιν ἔθλασεν· ἀλλὰ πεσόντες κολυμβηταὶ εἰς τὴν θάλασσαν τὸν διέσωσαν φερόμενον ἐπὶ τῶν κυμάτων, καὶ τὸν ἀπεκόμισαν ἡμιθανῆ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐξεψύχησε. Βόσκον δὲ τὸ πῦρ ἐν τῇ ναυαρχιδί διεδόθη μετὰ μίαν σχεδὸν ὥραν εἰς τὴν πυριτοθήκην· τότε ὑψώθη οὐρανομήκης πύρινος στύλος φωτίζων ἐν μέσῳ τῆς σκοτεινῆς ἐκείνης νυκτὸς πλατὺν καὶ μακρὺν ὀρίζοντα. Τὴν ἀκούλουθον ἡμέραν ἔθαψαν πρὸ τῆς μεσημβρίας ἐν τῷ φρουρίῳ τὸν Καπητάμπασαν· ἀλλ' ἐπὶ τῆς κηδείας ἐξεμάνησαν ἐκ νέου οἱ ἐπὶ τῆς Χίου αἰμοχαρεῖς Τούρκοι, καὶ ἡ θεὰ ἐνὸς Καπητάμπασα γενομένου θύμα τοῦ πυρὸς τῶν Ἑλλήνων τοῖς ἔδωκε νέαν ἀφορμὴν νὰ κινήσωσιν ἕως δεκαχισχιλοὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς κηδείας πρὸς τὰ Μαστιγοχώρια τὰ μὴ ἕως τότε παθόντα, ἐπὶ προσάσει νὰ παιδεύσωσιν ὄχι τοὺς ἐγχωρίους ἀλλὰ τοὺς ἐξ ἄλλων χωρίων ἐκεῖ καὶ κυρίως εἰς τὸ Θελοῦ Ποτάμι καταφυγόντας, ἂν καὶ ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς ἀμνηστείας. Ἐφρούρει τὰ χωρία ταῦτα ὁ καλοκᾶγαθος Ἐλεζόγλους, ὅστις ἐπὶ σκοπῷ νὰ τὰ προφυλάξῃ παρέδωκε θέλων καὶ μὴ τοὺς εἰς αὐτὰ καταφυγόντας κα-

τοίκους τῶν ἄλλων χωρίων· ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη, ὡς ἤλπιζε, διὰ τῆς θυσίας τῶν ὀλίγων νὰ προφυλάξῃ τοὺς πολλούς, ἀφ' οὗ δὲ οἱ αἰμοχαρεῖς παρέλαβαν ὅσους ἐζήτησαν καὶ τοὺς ἐσφαζαν αὐθωρεῖ, ἐπάτησαν αὐθμερὸν καὶ αὐτὰ τὰ χωρία ξιφῆρεις σφάζοντες, αἰχμαλωτίζοντες καὶ καταστρέφοντες· ἡ καταστροφή δὲ αὕτη ἀπετελείωσε τὴν καταστροφὴν ὅλης τῆς νήσου.

Σπ. Τρωκούπης.

ΤΑ ΠΑΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΧΙΩΝ¹

Ἐνόσω ἐμένομεν ἐν Χίῳ, ἐν μέσῳ τῶν περισπασμῶν, ἐντὸς τῶν ὀπίσθων ἐκυλινδούμεθα, δὲν ἐγνωρίζομεν τὰ καθέκαστα τοῦ γενικοῦ μαρτυρολογίου. Ἐκαστος τότε ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας καὶ δὲν εἶχε τὸν καιρὸν οὔτε περὶ ἄλλων νὰ ἐρωτᾷ, οὔτε περὶ ἑαυτοῦ νὰ λαλῇ. Ἄλλ' ὅτε ἐστηρίξαμεν εἰς τὴν χεῖρα τὴν κεφαλὴν ἄνευ φόβου ῥομφαίας σειομένης ἀνωθέν της, ὅτε ἐκαθήσαμεν ὑπὸ τὴν σκέπην ξένης θύρας, τὴν ὁποῖαν δὲν ἦτο φόβος νὰ μαυρίσῃ Τοῦρκου σκιά, καὶ εἶδεν ἕκαστος ἡμῶν τὴν λύπην του ζωγραφισμένην εἰς τοῦ γείτονός του τὴν παρουσίαν, τότε ἤρχισε νὰ ἐρωτᾷ καὶ νὰ μανθάνῃ ὁ εἰς τοῦ ἄλλου τὰ πάθη καὶ νὰ ἐρευνᾷ περὶ συγγενῶν καὶ φίλων ἀπόντων. Ποσάκις ἀπηύθυνον ἐρωτήσεις κ' ἐγὼ ματαίως, ποσάκις ἀναπολῶν τὴν τελευταίαν εἰς τὸ παρεκκλήσιον συνάθροισίν μας ἐπροσπάθησα ν' ἀνιχνεύσω τὴν τύχην τῶν ἀποτελούντων τὸν κύκλον ἐκείνου προσώπων! . . . Ἄλλ' οὐδὲν ἐμάνθανον ἐρωτῶν.

Πόσα ὅμως ἄλλα ἤκουσα τότε σπαραξικάρδια ἐπεισόδια τῶν αἰματηρῶν ἐν Χίῳ σελίδων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, πόσας ἄλλας φοβερὰς σκηνὰς τῆς ἀπεράντου ἐκείνης τραγῳδίας! Ἐκάστη οἰκογένεια εἶχεν ἱλιάδα συμφορῶν². Πολλοὶ εἶδον σφαζομένους πρὸ αὐτῶν τὸν πατέρα, τὸν υἱὸν καὶ τὸν σύζυγον. Πολλὰ τέκνα ὄρφανὰ περισυαχθέντα ὑπὸ ἀγνώστων ἐκλαίον τὰς αἰχμαλωτισθείσας μητέρας των. Πολλαὶ μητέρες ἀνεζήτητον εἰς μάτην τὰ τέκνα των. Αἱ δὲ σκληραὶ τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις, καὶ οἱ θρήνοι ἐπὶ τῇ σφαγῇ ἢ τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὄντων προσφιλῶν, καὶ ὁ ἐκπατρισμός, καὶ ἡ ἀβεβαιότης, καὶ

1. Ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ Λουκῆ Λάρα, διηγήματος ἐν εἶδει αὐτογραφίας γέροντος Χίου.

2. Πληθὺν συμφορῶν, μεταφορικῶς ἐκ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου, ἐν ᾗ ἱστοροῦνται τὰ ἄμετρα δεῖνά τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.

ἡ σπάνις τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου ἀπετέλουν φρικτὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς συμφορᾶς. Καὶ ὅμως τὴν διήλθομεν καρτερικῶς οἱ πλείστοι, καὶ ἐπαλαίσαμεν κατὰ τῆς κακῆς τύχης, καὶ ἐξήλθομεν νικηταὶ τῆς πάλης.

Ὅταν οἱ νεώτεροι, οἱ γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐν ἡμέραις ἀγαθαῖς, βλέπωσι τοὺς γέροντας ἡμᾶς ἀχμαίους εἰσέτι καὶ εὐθύμους, δισταζούσιν ἴσως νὰ πιστεύσωσιν ἀκούοντες τῆς νεότητός μας τὰ παθήματα. Μετ' ὀλίγα δὲ ἔτη, ὅποταν ἐκλείψῃ ἡ γενεὰ τοῦ Ἀγῶνος, καὶ διακοπῇ τῶν προφορικῶν παραδόσεων ἢ μνημόνευσις, δυσκόλως οἱ ἔγγονοι ἡμῶν θὰ φαντάζονται διὰ πόσων θυσιῶν καὶ βασάνων ἐπληρώθη ἡ ἰδική των εὐημερία καὶ τοῦ ἔθνους ἢ ἀναγέννησις. Διὰ τοῦτο εὐχομαι, ὥστε πολλοὶ τῶν ἐπιζώντων γερόντων νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμά μου γράφοντες τὰ ἀπομνημονεύματά των. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἀτόμων ἀποτελεῖται ἡ τοῦ ἔθνους, τὴν δὲ ἱστορίαν τῆς παλιγγενεσίας δὲν συγκροτοῦσι τὰ κατορθώματα μόνον τῶν ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης προμάχων τῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ διωγμοὶ καὶ αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ ἀτιμώσεις τῶν ἀόπλων καὶ ἀσθειῶν, καὶ ἡ ἐγκαρτέρησις αὐτῶν ἐν τῇ δυστυχίᾳ, καὶ ἡ εἰς τὸν Θεὸν πεποίθησις, ἣτις ἐνίσχυσε καὶ ἐν τέλει ἐπραγματοποίησεν, ἔστω καὶ ἐν μέρει, τὰς περὶ καλλιτέρου μέλλοντος ἐλπίδας των. Ἄς εὐλογῶμεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Θεὸν καὶ ἄς ἀποθάνωμεν οἱ γέροντες ἡμεῖς μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἐκπληρωθῶσιν εἰς τὸ μέλλον ὁλόκληροὶ αἱ ἔθνικαὶ ἡμῶν εὐχαί. Ἄλλ' εἴθε νὰ μὴ ἐπιφυλάσσωνται εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Ἑλλήνων γενεὰς αἱ δοκιμασίαι, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ὑπέστημεν. Εἴθε τὰ ἰδικὰ μας μαρτύρια νὰ θεωρηθῶσιν ἀρχοῦσα καὶ διὰ τὸ μέλλον πληρωμὴ εἰς τῆς εἰμαρμένης τὸ βιβλίον!

Ἐνῶ γράφω ταῦτα ἐπισωρεύονται πυκναὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ ἀναμνήσεις καὶ διέρχονται ἀλλεπάλληλοι διὰ τῆς φαντασίας μου αἱ περιπέτειαί τῆς καταστροφῆς. Κλείω τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ βλέπω ἐνώπιόν μου τοὺς δυστυχεῖς τῆς ἐξορίας συντόφους, καὶ ἀκούω τὰς διηγήσεις των, καὶ ἀντηχοῦσιν εἰς τὰ ὦτά μου οἱ στεναγμοὶ των, καὶ ρέουσι τὰ δάκρυά των, καὶ συσφίγγονται ἀπηλπισμένοι αἱ χεῖρες των.

Πεντήκοντα ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε, τοὺς δὲ πλείστους αὐτῶν ἐκάλυψε τὸ χῶμα. Μένουσιν ὅμως εἰσέτι ἱκανοὶ ὅπως συνδέωσι τὸ παρελθὸν μετὰ τοῦ παρόντος. Ἡδυνάμην ἐναυῆθα νὰ τοὺς ὀνομάσω. Ἡδυνάμην νὰ ὑποδείξω τὴν γραῖαν ἐκείνην ἀρχόντισσαν, ἣτις κρύπτουσα ὑπὸ βράχην τὸ κάλλος τῆς περιῆλθε τότε ὡς ἐπαίτις τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ τέκνου τῆς καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἐλυπήθη καὶ ἐπέστρεψε μὲ τὸ τέκνον τῆς εἰς τὴν ἀγκάλην. Ἡ δὲ ἄλλη γραῖα, μήτηρ ἤδη ἐντίμων τῆς Ἑλλάδος πολιτῶν, ἠρπάγη τότε εἰς τῆς νεό-

τητος τὰ πρόθυρα καὶ διήλθε δύο ἔτη ἐντὸς Τουρκικοῦ χαρμεῖου, μόλις ἐξαγορασθεῖσα πρὸ τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἐπιστροφῆς τοῦ Τούρκου συλητοῦ της. Ἄλλὰ τίς ἐκ τῶν γερόντων συμπολιτῶν μου δὲν ἔχει νὰ διηγηθῆ περιπετείας ὑπερβαινούσας συχνάκις κατὰ τὴν δραματικότητα ὅ,τι ἡ γόνιμος μυθογράφου φαντασία δύναται νὰ συλλάβῃ; Προχθές ἔτι εἰς ἐξ αὐτῶν ἔλεγεν ἐνώπιόν μου πῶς δεκαετῆ τότε τὸν εἶχεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν οἰκίαν του Χίος Τούρκος, τὴν δὲ ἡμέραν τῆς ἀπαγχονίσεως τῶν θυμῶν τὸν ἔφερον ἐκ τῆς χειρὸς εἰς τὸν δρόμον, ὅπως ἴδῃ διαβαίνουσιν τὴν πομπὴν τῶν μαρτύρων ἐκείνων· μεταξὺ δὲ τῶν ἀγομένων εἰς τὸ μαρτύριον ἦτο ὁ πατήρ του· καὶ τὸν εἶδε τὸν πατέρα του, καὶ ἀποσπασθεὶς ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Τούρκου ἐχύθη εἰς τὰς πατρικὰς ἀγκάλας· ὁ δὲ πατήρ ἤρπασε τὸν υἱόν, τὸν ἔθλιψεν ἐπὶ τοῦ στήθους, τοῦ ἔδωκεν ἓνα ἀσπασμόν, ἓνα μόνον, καὶ ἀποθέσας αὐτὸν κατὰ γῆς τὸν ἔσπρωξε μακρὰν του, ὡσεὶ φοβούμενος μὴ συμπεριληφθῆ τὸ τέκνον εἰς τοῦ πατρὸς τὴν καταδίχην. Ἐξηγοράσθη κατόπιν τὸ ὄρφανὸν τέκνον, ἀλλ' ὁ τελευταῖος ἐκείνος τοῦ πατρὸς ἀσπασμὸς οὐδέποτε παρ' αὐτοῦ ἐλησημονήθη. Καὶ ἦσαν ὑγροὶ τοῦ γέροντος οἱ ὀφθαλμοί, ἡ δὲ φωνὴ του ἔτρεμεν ἐνῶ διηγεῖτο ταῦτα.

Ἄλλ' ἡ πρόθεσις μου δὲν εἶναι ν' ἀφηγηθῶ τῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν. Δὲν ἠδυνάμην ὅμως γράφων τὰ κατ' ἐμὲ νὰ μὴ ἀναμνησθῶ τῆς γενικῆς τότε περὶ ἡμᾶς συμφορᾶς. Ὅλοι ὁμοῦ συνεπάσχομεν, ὁ δὲ σύνδεσμος τῆς δυστυχίας καὶ ὁ ἀγὼν τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὑπεστήριζον τὴν ἀμοιβαίαν καρτερίαν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον μᾶς ἐνεψύχωσαν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἤμεθα ὡς ζαλισμένοι, καὶ οὐδεὶς ἐσκέπτετο περὶ τῆς αὔριον. Αἱ συγκινήσεις τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς σωτηρίας ἦσαν πρόσφατοι εἰσέτι, ἡ δὲ πρόθυμος τῶν Μυκονίων φιλοξενία καὶ τὰ ὀλίγα περισωθέντα χρήματα ἐξήρκουν πρὸς συντήρησίν μας. Ἄλλὰ τὰ χρήματα ταχέως ἐξηνητλήθησαν, οἱ δὲ πτωχοὶ νηδῶνται δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ μᾶς διατρέψωσιν. Ἦτο γενικὴ ἡ πενία τότε καὶ μεγάλη ἡ ἀχρηματία. Ἐνθυμοῦμαι, ἀφοῦ ἰδαπανήθη καὶ τὸ τελευταῖον φλωρίον μας, τὰς ματαίας προσπαθείας μου πρὸς πώλησιν ἐνὸς δακτυλιδίου τῆς μητρὸς μου. Μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθη εἰς Σπέτσας βραδύτερον νὰ εὕρω ἀγοραστὴν ἓνα τῶν εὐπωρωτέρων ἐκεῖ προκρίτων. Καὶ ὁ ἄνθρωπος βεβαίως τὸ ἠγόρασε διὰ νὰ μᾶς συνδράμῃ εἰς ὥρας θρήνων καὶ ὀδυρμῶν. Ὁ ἔχων τότε χρήματα δὲν ἠγόραζε κοσμήματα οὔτε πρὸς χρῆσίν του οὔτε κερδοσκοπίας χάριν. Θαῦμα μοῦ φαίνεται εἰσέτι πῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνεχειρίας ἐκείνης καταρωθῶσαμεν βαθμηδὸν νὰ ἐξεύρωμεν πόρους καὶ νὰ δημιουργήσωμεν ἐμπόριον. Ὅσοι προσέφυγον εἰς Ῥωσίαν ἢ Ἰταλίαν, ἢ ἀλλαχοῦ, ἐντὸς κοιωνιῶν εὐπορουσῶν, δὲν εἶχον ν' ἀντιπα-

λαίσωσι πρὸς ὁμοίας δυσκολίας, ὅπως διὰ τοῦ ἰδρώτος κερᾶζωσι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅποιαν ἠδύνατο νὰ ἔχη ὁ κόπος ἀξίαν, ὅτε πάντες ἦσαν πένητες καὶ πειναλέοι; Καὶ ὅμως ἐζήσαμεν. Ἄλλὰ πῶς ἐζήσαμεν; Πρὸ δύο ἐβδομάδων συνώδευσα εἰς τὸν τάφον τὸν νεκρὸν γέροντος φίλου μου· τὸν βαθύπλουτον τοῦτον ἔμπορον, ὅστις ἀφῆκεν ἑκατομμύρια εἰς τοὺς κληρονόμους του, τὸν ἐνθυμοῦμαι πωλοῦντα πλακούντια εἰς τὰς ἀμόρφους ἔτι ὁδοὺς τῆς Σύρου, τὰ δὲ πλακούντια τὰ κατεσκεύαζεν ἡ ὠραία σύζυγός του, κόρη μιᾶς τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Χίου οικογενειῶν. Καὶ μὴ ἦσαν εἰς θέσιν καλλιτέραν οἱ ἀγοράζοντες τὰ πλακούντιά των;

Δημήτριος Βικέλας.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Τῆς μουσικῆς ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις, ἡ χρῆσις καὶ ἡ ὠφέλεια εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια, ἐπειδὴ τὰ γνωρίζουν πάντες κοινῶς, φαίνεται περιττὸν νὰ ζητῆ τις νὰ τὰ παραστήσῃ ἰδίως. Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι ὅστις δὲν ἀνοίγει στόμα εἰς ἔπαινον Ἡρακλέους εἶναι κωφός. Τοῦτο ὅπου ἐλέγετο διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, δύναται νὰ ρηθῆ καὶ διὰ τὰς Μούσας, τὰς θυγατέρας τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Διός, τὰς ὁποίας καὶ ἐκεῖνος ὁ ἥρωσ τιμῶν ἐξόχως καὶ θεραπεύων εἰς ἐγκωμίου λόγον ἔλαβε τὸ νὰ ὀνομάζεται ὡς ὁ Ἀπόλλων καὶ αὐτὸς μουσηγέτης. Ἄν ἦναι τις ἀκίνητος εἰς τὰ θέλητρα καὶ εἰς τοὺς γλυκασμούς τῆς Εὐτέρπης, τῆς Ἐρατοῦς καὶ τῆς Τερψιχόρης, βέβαια ὁ τοιοῦτος πρέπει νὰ εἶνε κωφός· ἢ ἂν δὲν ἦναι βεβλαμμένος τὰς ἀκοάς, ἀνάγκη νὰ συναριθμηθῆ μὲ τὰ ἀλογώτερα καὶ νωθρότερα κτήνη. Ἐπειδὴ καὶ τούτων ἱστοροῦνται πολλά, εἰς τὰ ὅποια ἐφιλοτιμήθη ἡ φύσις νὰ ἐνστάξῃ τὸν τῆς μουσικῆς ἔρωτα.

Τί ἄλλο οἱ παμπάλαιοι μῦθοι νὰ μᾶς διδάξουν ἠθέλησαν παρὰ τὴν δραστηριωτάτην χάριν ἢ τὴν χαριεστάτην δύναμιν τῆς μουσικῆς, ὅταν ἐτόλμησαν νὰ πλάσουν τὰς τόσο ἀπίστους, τόσο ἀτόπους περὶ αὐτῆς δοξολογίας. Ὁ Θραξ Ὀρφεὺς μὲ τὴν μουσικὴν του ἀνεχαίτιζεν ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον τοὺς ποταμούς· ἔσυρεν ὀπίσω του ὄχι μόνον τὰ θηρία τὰ πλεόν ἄγρια, ἀλλὰ καὶ τὰ δένδρα καὶ τὰς πέτρας· καὶ μὲ τὴν γλυκύτητα τῆς μελωδίας ἔφρασε (λέγουσι) νὰ καταμαλάξῃ καὶ τὸν Ἀἰδωνέα καὶ τὴν Περσεφόνην, τοὺς ἀμειλίκτους

καὶ ἀδυσωπήτους θεούς, διὰ τὸ νὰ τοῦ ἐπιστρέψουν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν Εὐρυδικὴν τὴν φιλάτην του σύζυγον. Οἱ Βοιωτοὶ Ζῆθος καὶ Ἀμφίων μὲ τὰ θελκτικὰ κρούσματα τοῦ ὄργανου των κατεκίλουν καὶ κατεκύλιον ἀπὸ τὰ ὄρη τὰ μάρμαρα καὶ τοὺς λίθους, καὶ δι' αὐτῶν, εὐρύθμως τε καὶ ἀρμονικῶς συναπτομένων, ἔκτιζον τῶν Θηβῶν τὰ ὑψηλὰ πυργώματα καὶ τείχη. Καὶ ὁ Μηθυμναῖος Ἀρίων πηδῶν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τὸ φύγη τὸν κίνδυνον τῶν καταποντιστῶν, συνεκάλει διὰ τῶν τῆς λύρας αὐτοῦ μουσουργημάτων πρὸς βοήθειάν του τοὺς φιλανθρώπους δελφίνας, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀναβασταζόμενος καὶ διανοηγόμενος ἀσφαλῶς τὰ κύματα εὕρισκεν εἰς Ταίναρον τὴν σωτηρίαν. Τοῦτο τὸ ἔσχατον δὲν ἔλειψέ τις νὰ τὸ περάσῃ ὡς πραγματώδη καὶ ἀληθινὴν ἱστορίαν. Ἡμεῖς μὲ τοὺς περισσοτέρους τὸ κρίνομεν μῦθον, καθὼς καὶ ἄλλα· ἀλλ' οἱ μῦθοι οὗτοι εἰκονίζουσι τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ὅπου ὑποκρύπτεται ὑπὸ τὰς εἰρημέναις μυθολογίας εἶναι, ὅτι ἡ μουσικὴ τὴν ἔχει δύναμιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅπου καὶ τοὺς ἀκινήτους διὰ ῥαθυμίαν τοὺς διεγείρει, καὶ τοὺς ἀναισθητοὺς διὰ νωθρότητα τοὺς παρορμᾷ, καὶ τοὺς σκληροὺς καὶ τοὺς ἀτέγκτους μαλαττει, καὶ τοὺς ἀγρίους καὶ θηριώδεις φέρει εἰς ἡμερότητα.

Εὐγένιος Βούλγαρης.

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΝ

(1822—1826)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου κεῖται μεταξύ τῶν δύο ποταμῶν, τοῦ Εὐήνου (Φίδαρη) καὶ τοῦ Ἀχελφίου ("Ἀσπρου)· ἀπέχει δὲ τοῦ μὲν πρώτου 6, τοῦ δὲ δευτέρου 12 μίλια, καὶ 4 τῆς νοτίου ὑπαιρείας τοῦ Ἀρακύνθου (Ζυγοῦ)· κεῖται δὲ ἐπὶ χερσονησοειδοῦς ἐσχατιᾶς πεδιάδος ἀπὸ τῆς ῥηθείσης ὑπαιρείας ἀρχομένης καὶ εἰς τὴν θάλασσαν τελευτώσης. Μίαν ἡμισὺ ὥραν μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου πρὸς ἄρκτον ἐπὶ τινος λόφου κεῖνται τὰ ἑρείπια τῆς νεωτέρας Πλευρώνος, τὰ κοινῶς λεγόμενα κάστρον τῆς Κυρᾶ Εἰρήνης. Ἄδηλον ποία αὕτη ἡ Κυρᾶ Εἰρήνη. Πρὸς τὴν ὑπώρειαν δὲ τοῦ Ζυγοῦ ἐπὶ τινος ὑψώματος σώζονται ἑρείπια τοῦ τείχους τῆς παλαιᾶς Πλευρώνος, κοινῶς λεγόμενα Γυφτόκαστρον. Συνφκίσθησαν δὲ κατὰ τὸν Στράβωνα οἱ οἰκήτορες αὐτῆς εἰς τὴν νεω-

τέραν Πλευρώνα, πορθοῦντος τὴν χώραν Δημητρίου τοῦ ἐπικληθέντος Αἰτωλικοῦ. Ἄγνωστος ἡ πρώτη τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου καταβολή. Ὁ Ἰουδαῖος Βενιαμίν, ὁ ἐκ Τουδέλης, ὁ περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1153, ἀναφέρει τὸ Ἀνατολικόν, τὸ κατ' αὐτὸν Νατολικόν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ Μεσολόγγι. Ὁ δὲ Βενετὸς ἱστοριογράφος Πέτρος Γαρζώνης, διηγούμενος τοὺς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βενετίας συγχρόνους τοῦ πολέμου, λέγει, ὅτι μετὰ τινα μάχην πλησίον τοῦ Μεσολογγίου ἐν ἔτει 1684, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν ὄχι ὀλίγοι Τούρκοι καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Σαφέραγας, τὸ Ἀνατολικόν, τὸ κατ' αὐτὸν Νατολικόν, καὶ τὸ Μεσολόγγι ἀπεισπάσθησαν τῶν Τούρκων καὶ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Βενετούς. Ὁ ἡμέτερος Ἰωάννης Στάνος¹ οὐδ' αὐτὸς οὐδαμοῦ τῆς χρονικῆς βίβλου του ἀναφέρει τὸ Μεσολόγγι. Ἐν οὐδενὶ δὲ τῶν πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ Γαρζώνη γεωγραφικῶν πινάκων σημειοῦται ἡ πόλις αὕτη, οὐδὲ μνεῖα γίνεται αὐτῆς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐν ἔτει 1571 κατὰ τὴν Ναύπακτον περιφήμου ναυμαχίας ἢ ἄλλης τινὸς κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη συμπλοκῆς. Οὐδὲν ἔχνος ἀρχαιότητος, οὐδὲ βυζαντινὸν ἢ βενετικόν τι φαίνεται ἐν τῇ πόλει, καὶ ἡ κτίσις αὐτῆς εἶναι ὅλη Τουρκικὴ φαίνονται μόνον τὰ ἐρείπια τῶν κατὰ τὸν τουρκορρωσικὸν πόλεμον ἐπὶ Αἰκατερίνης κατεδαφισθεισῶν οἰκιῶν, λαβούσης καὶ τῆς πόλεως ταύτης τότε τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων. Βορειανατολικῶς τοῦ Μεσολογγίου, μίαν ὥραν μακρὰν αὐτοῦ ἐπὶ πεδιάδος, σώζονται ἐρείπια πενιχρᾶς κωμοπόλεως καλούμενα *Χύλλα σπήτια*, καὶ λέγεται, ὅτι μετὰ τὴν κατ' ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος καταστροφὴν τῆς κωμοπόλεως ἐκείνης κατέφυγαν οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς χάριν ἀσφαλεῖς εἰς τὰ ἐνδρα μέρη, ὅπου κεῖται σήμερον ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως δεικνύει τὴν ὄχι ἀρχαίαν καταβολὴν τῆς, καὶ ἐξηγεῖ καὶ τὴν θέσιν ἐφ' ἧς ἐκτίσθη, εἴτε ἐν μέσῳ λάκκων ἐξ αἰτίας τῆς λίμνης τῆς, εἴτε ἐν μέσῳ λόγγου, διότι καὶ ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως, ἐσώζοντο ἐξωθεν αὐτῆς καὶ ἐξικινούντο ἕως εἰς τὰ ἄκρα τῆς ἐλεῶνες, οἷτινες κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν παράδοσιν, ἄγριοι καὶ κατάπυκνοι ἄλλοτε ἠραιώθησαν καὶ ἐκεντρώθησαν. Πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ πόλις αὕτη ἦτο κατ' ὅλα σημαντικώτερα τοῦ Ἀνατολικοῦ δι' ὃ, ἂν καὶ ἡ ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων καὶ τοῦ Νεοχωρίου ἐπαρχία ἐκαλεῖτο ἐπὶ Τουρκοκρατίας *Μουκατὰς Ἀνατολικοῦ*, ὁ διοικητὴς ἔδρευεν ἐν Μεσολογγίῳ· ἐκαλεῖτο δὲ ἀναμφιβόλως οὕτω, διότι ἐπὶ τῆς συστάσεως αὐτῆς τὸ Ἀνατολικόν ἐπρώτευεν. Ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου

1. Συγγραφεὺς καταγόμενος ἐξ Ἰωαννίνων, γράφας ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἐξέταμον (1767).

γίου εἶχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως 5500 ψυχάς· 40 δὲ ἢ 50 μόνον ἐξ αὐτῶν ἐπρέσβευαν τὰ τοῦ Κοραζίου. Μέγα μέρος τῶν κατοίκων ἦσαν ἀλιεῖς, ἱκανοὶ δὲ ναῦται, μετερχόμενοι τὴν ἀκτοπλοῖαν ἢ πλείοντες ἐπὶ ξένων πλοίων, ἀφ' οὗ ἔπαυσαν νὰ ναυπηγῶσιν ἐπὶ τοῦ τόπου μεγάλα πλοῖα μετὰ τὴν πρόοδον τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου ἐνισχυομένου ὑπὸ τῶν πλουσιῶν ἐμπόρων τῶν Πατρῶν. Αἱ δύο αὗται τάξεις τῶν κατοίκων, ἡ τῶν ἀλιέων καὶ ἡ τῶν ναυτῶν, κατεῖχαν ἐν γένει τὸ παραθαλάσσιον τῆς πόλεως· οἱ δὲ γεωργοί, οἱ κοινῶς λεγόμενοι καλυβιδῶται, ὡς ἔχοντες εἰς κατοικίαν καλύβας, κατεῖχον τὸ πρὸς τὴν ξηράν· οἱ δὲ λοιποὶ πολῖται τὰ κεντρικώτερα. Ἐπειδὴ τὸ παραθαλάσσιον εἶναι τὸ τερπνότερον καὶ τὸ ὑγιέστερον, πολλοὶ εὐκατάστατοι ἔφρατταν διὰ πασσάλων καὶ παλιουριῶν συμπεπλεγμένων μέρος τῆς ἀβαθοῦς θαλάσσης καὶ τὸ ἀπεγαίοναν μεταφέροντες ἐκ τῶν πλησιεστέρων τῆς λίμνης νησιδίων γλίνας ἀντέχουσιν εἰς τὰς παντοτεινάς ἐπαρὰς καὶ τὰς συχὰς προσβολὰς τῆς θαλάσσης· ἐπὶ δὲ τοῦ κατασκευαστοῦ τούτου καὶ ἀστερεώτου ἐδάφους ἔστρωναν τεσσάρων πέντε ποδῶν πλάτος ἐχούσας ἐσχάρας, ἥτοι συνδεδεμένα δένδρινα ξύλα μὴ σηπόμενα ἀλλὰ μάλιστα σκληρυνόμενα ἐντὸς τῆς θαλάσσης· ἐπὶ τῶν ἐσχαρῶν δὲ τούτων ἐθεμελιῶναι τὰς οἰκίας.

Τὸ δὲ ἔδαφος τῆς πόλεως εἶναι σχεδὸν ἰσοθαλάσσιον διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν καιρῷ χειμῶνος ὠθουμένων τῶν κυμάτων πρὸς τὴν ξηρὰν ὑπὸ τῶν πελαγίων ἀνέμων, περιθαλασσοῦνται αἱ παράλιοι οἰκίαι, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες κοινῶν μετὰ τῶν λοιπῶν διὰ μονοξύλων. Συμβαίνει δ' ἐνίοτε τὸ ἐναντίον, καὶ ἡ θάλασσα φεύγει ὡς ὠκεάνειος ἄμπωτις ἀπέμπροσθεν τῆς πόλεως ἐπὶ τῇ βιαιᾷ καὶ διαρκεῖ πνοῇ τοῦ χειμερινοῦ βορέου. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν ἐν τῇ πόλει πέντε ἐκκλησίαι καὶ ἐν ζαμίον· ἤμαζε καὶ σχολεῖον διαδίδον τὴν γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ τὸν μαθητεύσαντα ἐν τῷ Ἄγιῳ Ὄρει παρὰ τῷ Εὐγενίῳ καὶ τῷ Νεοφύτῳ¹ καὶ μετὰ ταῦτα συσχολαρχήσαντα Παναγιώτην Παλαμᾶν, ὑφ' ὃν, ἀποκτησάντα μεγάλην ὑπόληψιν γραμματικοῦ καὶ ἐλύσαντα μέγαν ἀριθμὸν ἀκροατῶν ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔπειτα δὲ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Γρηγόριον καὶ Ἰωάννην συγκροτούμενοι ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐστέλλοντο πολλαχοῦ διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦτο παρὰ τοῖς προϊσταμένοις κοινῇ.

Ἡ δὲ ἐμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου λιμνοθάλασσα ἔχει 65 μιλίων περιφέρειαν· εἶνε πολυῖχθος· περιέχει δύο ἀλικάς, τὴν μὲν κατὰ τὸ Ἀνατολικόν, τὴν Ἀσπρην, τὴν δὲ κατὰ τὸ Μποχώρι, τὴν Μκύρην.

1. Τῷ Εὐγενίῳ Βουλγάρει καὶ Νεοφύτῳ Δούκᾳ.

τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν δὲ νερά της εἶναι τόσον ῥηχὰ καὶ ὁ πυθμὴν της τόσον βορβορώδης καὶ φυκώδης, ὥστε καταντᾷ ἄπλευστος διὰ παντὸς εἶδους τροπιδόφρων πλοιαρίων, καὶ μόνον πλώϊμος δι' ἐλαφρῶν μονοξύλων· σχίζεται δὲ διὰ στενοῦ αὐλακος ἀρχομένου ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ τελευτῶντος ὅπου τὰ νερά εἶναι βαθέα. Δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μόνου εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται τὰ μικρὰ τροπιδόφρα πλοῖα· τὰ δὲ εὐμεγέθη ὀρμίζονται ἐξ μιλία μακρὰν τῆς πόλεως. Πολλαχοῦ τῆς λίμνης ἀναδύονται νησιδία χρήσιμα εἰς τοὺς ἀλιεύοντας ἡμερονυκτίζοντας ἐν καιρῷ τῆς ἀλιείας ἐντὸς χορτοσκεπῶν καὶ καλαμοστρώτων καλυθῶν, κοινῶς πελάδων, ἐστημένων ἐπὶ δοκῶν ἐμπηγυομένων εἰς τὸν βορβορώδη καὶ ἀπαγῆ πυθμένα τῆς θαλάσσης καὶ μίαν ἢ δύο πήχεις ὑπερυψομένων, ὥστε αἱ πελάδαις αὗται φαίνονται κρεμάμεναι ἐπὶ τῶν κυμάτων.

Τερπνὸν θέαμα παριστάνει ἡ λίμνη συνήθως ἐν μέσῳ τῶν ἀσελήνων νυκτῶν. Πάμπολλα μονοξυλα φέροντα ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς πρόφρας προμήκη καὶ σιδηρῶν ἐσχάραν ἐνδοχθον καὶ φωτοβολοῦσαν, κοινῶς λεγομένην πρυάν, περιπλανῶνται ἐν τῇ λίμνῃ εἰς ἀλιευσιν· ἡ δὲ πλουσία καὶ ἀεικίνητος φεγγαβολὴ τῶν πρυῶν αὐτοκίνητος ὑπολαμβάνεται μακρόθεν διὰ τὴν ἐν μέσῳ τοῦ σκότους ἀφάνειαν τῶν μονοξύλων.

Ἐπὶ τῆς ἄκρας δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ χείλους τοῦ αὐλακος κεῖται τὸ Βασιλάδι, νησιδίων 150 βημάτων περιφέρειαν ἔχον καὶ σχεδὸν ἰσοθαλάσσιον, ἀλλὰ πολλὰ σημαντικὸν διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ στομίου τῆς δυσεισπλεύστου λίμνης θέσιν του, καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως μίαν ἡμισυ ὥραν. Τὴν πρὸς τὸ πέλαγος πλευρὰν του ἐτείχισεν ὁ Ἀλήπασας ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ 1806 τουρκορωσικοῦ πολέμου. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπέθεσαν, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, τρία κανόνια, δι' ὧν ἐματαιώσαν ἄλλοτε τὰ σχέδια τοῦ μεγάλου ἐχθρικοῦ στόλου.

Ὅπως δὲ ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν, οὕτω καὶ ἡ πρὸς ξηρὰν θέσις τῆς πόλεως εἶναι φύσει ἰσχυρά, διότι ἡ ἀπὸ τῆς ὑψωρίας τοῦ Ζυγοῦ χωρίζουσα αὐτὴν γῆ εἶναι, ὡς προείρηται, ὅλη ἐπίπεδος, οὐδαμῶς ἐπιτηδεῖα εἰς πολεμικὰς προσβολὰς καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς πόλεως ἀπέκοπτε δὲ ταύτην τῆς ξηρᾶς ἡμελημένη καὶ ἀτελής τάφρος ἀμφοτέρωθεν εἰς τὴν λίμνην ἀπολήγουσα καὶ ἔχουσα τεσσάρων ποδῶν βάθος, ἑπτὰ πλάτος καὶ ἐνὸς μιλίου μήκος· ἐπὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν πόλιν ὄχθης τῆς τάφρου ὑψοῦται τείχος ἀπύργωτον, ἀκατασχεύαστον, ἐπὶ σαθρῶν θεμελιῶν, τεσσάρων ποδῶν ὕψος καὶ δύο πλάτος ἔχον ἐν μέρει πέτρινον καὶ ἐν μέρει πλίνθινον, ἐφ' οὗ ἔκειντο δεκατέσσαρα παλαιὰ κανόνια σιδηρᾶ.

ΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

(23 Δεκεμβρίου 1822).

Τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγεννῶν παρέπλεε τὴν ἄσπρην ἀλικὴν μονόξυλον φέρον ἀπὸ Ἀνατολικοῦ εἰς Μεσολογγίον τὸν γραμματέα τοῦ Μακρῆ¹. Ὁ γραμματεὺς, ἰδὼν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀνθρωπον σείοντα μανδύλιον, ἐπλησίασεν. «Ἐγώ,» εἶπεν ὁ ἄνθρωπος, «εἶμαι χριστιανὸς καὶ πρόθυμος νὰ πάθω διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου μου· μὴ ἀπορήσης καὶ μὴ δυσπιστήσης εἰς ὅσα θὰ ἀκούσης, ἂν μὲ βλέπῃς συνοδεύοντα τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κυρίου μου· ἡ γυνή μου καὶ τὰ τέκνα μου εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν των, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ νὰ μὲ δικαιολογήσῃ ἐνώπιόν σου. Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ἠθέλησε νὰ μάθω ὅσα οἱ ἐχθροὶ μελετοῦν κατὰ τοῦ λαοῦ του, καὶ περιφερόμαι ἀπὸ πρῶϊας ὡς κυνηγὸς εἰς σωτηρίαν τῶν ὁμοπίστων μου· τρέξε εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰπέ ὅτι οἱ ἐχθροὶ σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐφορμήσωσιν αὖριον τὰ χαράγματα διὰ τῆς πρὸς ἀνατολὰς πλευρᾶς τοῦ ὀχυρώματος.» Ταῦτα εἶπεν ὁ ἄγνωστος ἄνθρωπος, ὕψωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν, ἐδάκρυσεν καὶ ἔγεινεν ἄφαντος.

Ὁ γραμματεὺς ἔφθασε περὶ τὴν 1 ὥραν τῆς νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνήγγειλεν ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσε. Τὸ πρῶν ἐκείνης τῆς ἡμέρας ὁ Μαυρομιχάλης², ὁ Τσόγκας καὶ ὁ Γρίβας εἶχαν ἐμβῆ μετὰ 500 στρατιωτῶν εἰς πλοῖα ἵνα μεταβιβασθῶσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἐνοχλήσωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἐχθρόν· ἐσκόπευον δὲ νὰ ἀποπλεύσωσι τὴν νύκτα· ἀλλ' ὁ πρόεδρος³, ἅμα μαθὼν τὰ ἀνωτέρω, τοῖς παρήγγειλε νὰ ἐξέλθωσι καὶ ἐξῆλθαν ὡς 100 ὑπὸ τὸν Γρίβαν, τὸν Τσαλαφατῖνον καὶ τὸν Κουμουντουράκη· διέταξε δὲ συγχρόνως διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου νὰ μὴ ἀνοιξωσιν αἱ ἐκκλησίαι τὸ πρῶν καὶ ὅλοι οἱ ἄνδρες νὰ εὐρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ ὀχυρώματος ἑτοιμοὶ εἰς πόλεμον. Τούτου γενομένου, ἐτοποθετήθησαν οἱ ὑπασπισταὶ του ὡς ἐφεξῆς. Ὁ Μάρκος⁴ καὶ ὁ Λόντος μετὰ τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των 400 κατέλαβον τὸ κέντρον, ἤγουν τὸ ἔμπροσθεν τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῆς Παναγίας καὶ τοῦ ἀγίου Νικολάου μέρος, ὅπου ἦτο τοῦ ὀχυρώματος ἡ πύλη· 600 δέ, οἱ πλεῖστοι Καλαβρυτινοί, οἱ λοιποὶ δὲ Μεσολογγί-

1. Ὁ Δημήτριος Μακρῆς ἦτο εἰς τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Μεσολογγίου.
2. Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.
3. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.
4. Ὁ Μάρκος Μπότσαρης.

ται και Ἀνατολικιῶται ὑπὸ τὸν Ζαήμην και ἄλλους ἐποποθετήθησαν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὀχυρώματος· 1200 δὲ Καρυτινοί, Γαστουναῖοι, Πύργιοι, Μεσολογγῖται και Ζυγιῶται διεσπάρησαν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπὸ τὸν Δηληγιάννην, τὸν Μακρῆν, τὸν Γιαννάκην Ῥαζκοτσίκαν, τὸν Γρίβαν και τινας ἄλλους· ἐπὶ δὲ τῶν κανονοστασιῶν ἦσαν πάντοτε Μεσολογγῖται ναῦται, ὡς ἐμπειρότεροι τῶν ἄλλων πυροβοληταί. Ἦσαν δὲ τότε ὅλοι οἱ ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου πολεμισταί 2250 ἐπὶ γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας τῆς τάφρου και τελευτώσης εἰς τὴν ἄλλην. Ἐφύλαττον πάντοτε και τὰς δύο ἄκρας τῆς τάφρου δύο κανονοφόροι.

Οἱ Τούρκοι διηρέθησαν και οὔται και διεσπάρησαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ὀχυρώματος· οἱ δὲ 800 τεichoβάται ἐπλησίασαν τὴν νύκτα πρὸς τὴν κατ' ἀνατολὰς πλευρὰν τοῦ ὀχυρώματος, ὅπου τὸ τεῖχος ἦτο ἀδυνατώτερον, και παρεφέδρευαν ἐν ταῖς παραφυομέναις βουρλιαῖς, ὅλοι εὐζωνοί, βαστῶντες γυμνὸν ξίφος και ἀναμένοντες ἀφανεῖς και σιωπηλοὶ τὴν ὀρισμένην ὥραν, μηδὲως ὑποπτεούντων τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ ὀχυρώματος ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὑποδιενυκτέρευαν. Μίαν ὥραν πρὶν φέξῃ ἤρχισεν ἐξωθεν σφοδρὸς τουφεκισμός ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ ὀχυρώματος· ἐκινήθη συγχρόνως δεξιᾶ και ἀριστερᾶ τὸ ἱππικόν· κραυγαὶ και ἀλαλαγμοὶ ἤκούοντο πανταχόθεν, και μετ' ὀλίγον ἀνεφάνησαν αἴφνης οἱ κρυπτόμενοι 800, και πολλοὶ αὐτῶν ἀνέβησαν δι' ὧν ἔφεραν κλιμάκων εἰς τὸ τεῖχος, ὅπου ἔστησαν δύο ἢ τρεῖς σημαίας· δύο δὲ σημαιοφόροι ἐτινάχθησαν και ἐντὸς τοῦ ὀχυρώματος και σκοτώσαντες δύο τρεῖς συνελήφθησαν. Ἡ ἐφόρμησις τῶν 800 ἦτο και τολμηρὰ και ἐπιδέξιος, ἀλλ' ἀνωφελὴς και θανατηφόρος. Ἀλλεπαλλήλως ἐκρημνίζοντο εἰς τὴν τάφρον οἱ ἀλλεπαλλήλως τὸ τεῖχος ἀναβαίνοντες. Τρεῖς ὥρας ἐπέμεναν μαχόμενοι, ἀλλὰ μηδὲν κατορθώσαντες ἀνεχώρησαν, και οἱ Ἕλληνες ἐξεληθόντες ἤσαν παρὰ τὸ τεῖχος 12 σημαίας κατὰ γῆς ἐρριμμένες και ἐσκύλευσαν τοὺς νεκρούς· 500 ἐχθροὶ ἐσκοτώθησαν και ἐπληρώθησαν ἐπὶ τῆς ἐφόδου· ἐσκοτώθησαν δὲ μόνον 4 Ἕλληνες, οἱ δύο Μεσολογγῖται και οἱ 2 Γαστουναῖοι, δύο δὲ ἐπληρώθησαν.

Ἡ ἦττα μεταβάλλει πολλάκις τοὺς φίλους εἰς ἐχθρούς, και ἡ νίκη τοὺς ἐχθρούς εἰς φίλους. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Βάλτου Ῥάγκος και Ἰσκος και ὁ Βαλτινός, οἱ συνακολουθήσαντες τοὺς Τούρκους, τοὺς ἐγκατέλειψαν μετὰ τὰ κατὰ τὴν 25 δεκεμβρίου συμβάντα· ἔπαθαν οἱ ἐχθροὶ και ἄλλο δεινόν· τὰ ὑπὸ τὸν Μαυρομιχάλην και Τσόγκαν σώματα πεσόντα ἐπὶ τοὺς ἐν τῇ Κατοχῇ¹ ἐχθρούς, τοὺς ἠφάνισαν·

1. Χωρίον πλησίον τοῦ Μεσολογγίου.

τὰ μεταβιβάσαντα δὲ αὐτοὺς ἐκεῖ πλοῖα συνέλαβαν ἐν φορτηγὸν φέρον εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἐκ Πρεβέζης τροφάς· διεδόθη καὶ λόγος ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ, καὶ λόγος ἀληθής, ὅτι οἱ ἐπανελθόντες εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα Βαλτινοὶ ἔκλεισαν τὸ Μακρυνόρος, καὶ ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς¹ ἤρχετο καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ Μεσολόγγι μετὰ πολλῶν στρατευμάτων, ἀφ' οὗ ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν οἱ ὑπὸ τὸν Μεχμέτην Τούρκοι. Δι' ὅλα ταῦτα ἔφυγαν οἱ Τούρκοι διὰ νυκτὸς τὴν 31 Δεκεμβρίου ἀπέμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου ἐν τόσῃ βίᾳ, ἀταξίᾳ καὶ φόβῳ, ὥστε τὴν ἐπαύριον ἐξεληθόντος οἱ ἐν τῇ πόλει ἦσαν ὅπου ἦσαν ἐσκηνωμένοι οἱ Τούρκοι 10 κανόνια, 4 βομβοδόλους, τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν των καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλα τῶν πασάδων. Συνέλαβον δὲ καὶ τινες ἀσθενεῖς Τούρκους, παρ' ὧν ἔμαθαν ὅτι οἱ πασάδες ὠδεύαν πρὸς τὸ Βραχῶρι, ὃ μὲν Βρυώνης διὰ τῆς Κλεισούρας, ὃ δὲ Κιουταχῆς διὰ τοῦ Κερασόβου, ἵνα περάσωσι τὸν ποταμὸν ὅσον τάχιον καὶ διασωθῶσιν εἰς Πρέβεζαν. Διαιρεθέντες τότε οἱ ἐν Μεσολογγίῳ Ἕλληνες οἱ μὲν κατεδίωξαν τὸν ἐχθρὸν μέχρι τοῦ Κερασόβου, οἱ δὲ μέχρι τῆς Κλεισούρας· ἄλλοι δὲ ἐστράτευσαν εἰς Μποχῶρι καὶ Γαλατάν, ὅπου ἦσαν τὰ νοσοκομεῖα καὶ αἱ ἀποθήκαι τῶν ἐχθρῶν.

ΑΠΟΚΡΟΥΣΙΣ ΕΦΟΔΟΥ

(16 Φεβρουαρίου 1826)

Ὁ Ἰβραήμης ἠσχολεῖτο εἰς ἀνέγερσιν πυροβολοστασίων, εἰς ἐπισκευὴν καὶ κατασκευὴν πλοιαρίων καὶ εἰς μετακόμισιν πολεμοφοδίων· ἐν ἑλλείψει δὲ ἀμαξῶν καὶ ἀμαξιτῶν ὁδῶν, οἱ Ἄραβες μετεκόμιζον ἐκ Κρουνερίου ἐπὶ τῶν χειρῶν τὰς σφαίρας· καὶ ἐπειδὴ διεπέρων τὸν Φίδαρην καὶ ὠδεύαν ὁδὸν ἀλλοῦ μὲν πετρώδη ἀλλοῦ δὲ βαλτώδη, ἦτο δὲ καὶ ὁ καιρὸς βροχερὸς καὶ ἡ ἀπόστασις 12 μιλίων, οἱ δυστυχεῖς μετακομιστὰι κοπιῶντες καὶ κακοπαθοῦντες ἠρρώστουν καὶ τινες ἀπέθνησκαν· ἐγένοντο δὲ καὶ αἷτιοι ἀκουσίως συχνῶν πυρκαϊῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀνάπτοντες εἰς θέρμανσιν πολλὰ μεγάλα πυρά· Ἐν τούτοις ἐργαζόμενοι οἱ περὶ τὸν Ἰβραήμην ἀδιακόπως ὕψωσαν τὴν 6 Φεβρουαρίου ἐντὸς 400 βημάτων ἀπὸ τοῦ τείχους τρία κανονοστάσια

1. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσος.

ἀντικρὺ τὸ μὲν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, τὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, τὸ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ μετώπου τοῦ τείχους. Ἐπτὰ κανονοθυρίδας εἶχεν ἕκαστον κανονοστάσιον μεταξύ δὲ αὐτῶν ἀνηγέρθησαν καὶ προμαχώνες. Τούτων δὲ τελειωθέντων, κατεσκευάσθη κυκλοειδὲς ὀχύρωμα ἐκ χωμάτων ὀπισθεν τοῦ κανονοστασίου τοῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου 600 ὀργυιᾶς μακρὰν τοῦ προτειχίσματος τοῦ Μπότσαρη εἰς ἐπίθεσιν βομβοβόλων καὶ ἐπειδὴ διὰ τῶν νέων τούτων πυροβολοστασίων καὶ προμαχώνων οἱ ἔχθροὶ ἤλθαν πολλὰ πλησίον τοῦ τείχους, συνέβαιναν συχνοὶ ἀλλὰ μικροῦ λόγου ἀκροβολισμοί. Οἱ ἔχθροὶ κατεσκευάσαν μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλο κανονοστάσιον πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀσπρης Ἀλικῆς ἀντικρὺ τοῦ νησιδίου τῆς Σκύλας κατεσκευάσαν δὲ τὰ κανονοστάσια ταῦτα ὀγκώδη, ὥστε νὰ μὴ τὰ διαπερῶσιν αἱ μικραὶ σφαῖραι τῶν Ἑλλήνων. Ἄφ' οὗ δὲ τὰ ὄπλασαν, ἤρχισεν, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου τῆς 13, βαρὺς πυροβολισμὸς κατὰ τοῦ τείχους καὶ τῆς πόλεως, καὶ διήρκεσε μέχρι τῆς 15 ἀκατάπαυτος καὶ σφοδρότατος ἡμέραν καὶ νύκτα 40 κανόνια καὶ βομβοβόλα ἦσαν ἐν χρήσει τὴν 14 καὶ 8000 σφαῖραι, βόμβαι καὶ βομβίδες ἐρίφθησαν 80 λιτρῶν ἦσαν αἱ σφαῖραι καὶ ὑπερμεγέθεις αἱ βόμβαι καὶ βομβίδες· προσεβάλλετο δὲ συγχρόνως καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ νησιδίου τῆς Μαρμαροῦς κανονοστάσιον. Ἀπτόητοι καὶ καρτερικοὶ οἱ τῆς φρουρᾶς ἀπέδειξαν κανονοβολοῦντες καὶ τουφεκίζοντες ἀδιακόπως, ὅτι δὲν ἐφοβοῦντο τοὺς νέους πολιορκητάς, ἂν καὶ οἱ κανονοβολισταὶ τῶν ἦσαν ἐπιδεξιώτεροι τῶν ἄλλων καὶ ἐπροξένουν μεγάλην φθοράν, ὄχι ὅμως καὶ μεγάλην αἵματοχυσίαν, διότι οἱ ἐγκλειστοὶ ἔμαθαν ἐξ ὧν ἔπαθαν πῶς νὰ προφυλάττῳνται. Τὴν 15 ἐμετρίασαν οἱ ἔχθροὶ τὸν πυροβολισμὸν καὶ ἠσυχολήθησαν εἰς ἀνέγερσιν προμαχώνων πλησιέστερον τοῦ τείχους μεταξύ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ μνηοειδοῦς προφράγματος. Τόσον δὲ ἐπλησίασαν, ὥστε πρὸς τινὰ μέρη ἔστησάν τινὰς 20 βήματα μακρὰν τοῦ τείχους· ἄφ' οὗ δὲ τοιοῦτοτρόπως ἠτοιμάσθησαν, ἐπεχείρησαν ἦν ἐμελέτων ἔφοδον.

Δευτέραν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 16, διαρκοῦντος σφοδροῦ κανονοβολισμοῦ καὶ τουφεκισμοῦ, καὶ ἀσελήνου οὔσης τῆς νυκτός, οἱ πλησιέστεροι ἔχθροὶ ὤρμησαν ἐπὶ τὸ προτειχίσμα τοῦ Μπότσαρη, ρίπτοντες βομβίδας διὰ χειρὸς ἔσω τοῦ τείχους· κατέλαβαν καὶ τὸ ὡς προφυλακτῆριον αὐτοῦ ὑψωθὲν πρόχωμα, καὶ ἤρχισαν ἐκεῖθεν μανιωδῶς νὰ τουφεκίζωσιν· ἦτο δὲ καὶ τὸ πῦρ τῶν πυροβολοστασίων ἀκοίμητον. Ἦρχισε τότε ἔσῳθεν ἐπίσης σφοδρὸς κανονοβολισμὸς καὶ τουφεκισμὸς, καὶ ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτός καὶ τὸ μέγα καὶ παχὺ νέφος τοῦ καπνοῦ τῆς πυρίτιδος δὲν διεκρίνετο εἰμὴ λάμψις ἀσβέστου πυροβολῆς καὶ ἐκρηγνυομένων βομβῶν καὶ βομβίδων· συνεστῶσης δὲ τῆς

μάχης, ὁκτὼ λόχοι Ἀράβων ἦλθαν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπὶ τοῦ προχώματος μαχομένων, καὶ ὁ πόλεμος διήρκεσεν ὅλην τὴν νύκτα· ἀνατείλαντος δὲ τοῦ ἡλίου, ἤλλαξεν ἡ θέσις τῶν μαχομένων. Ἐνθουσιῶσα ἡ φρουρὰ ἐξῆλθε τοῦ φρουρίου, ἔπασσε ξιφῆρης ἐπὶ τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας καὶ τοὺς ὀπίσθεν τοῦ προχώματος συσσωρευομένους ἐχθροὺς, ἐσκέπασε τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθρικῶν πτωμάτων, ἐζώγησέ τινας, ἐπῆρεβσημαίας, ἄπειρα ὀχυρωτικὰ ἐργαλεῖα, πάμπολλα ὄπλα καὶ ἄλλα εἶδη, ἀπεμάκρυνεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς, ἐκυρίευσεν τὸ πρόχωμα καὶ ἐπέστρεψε τροπαιοῦχος καὶ λαφυροφόρος. Ὁ δὲ Ἰβραήμης ἰδὼν τὰ γενόμενα, ἄφησε τὴν πρὸς τὰς ὑπωρείας σκηπὴν του καὶ κατέβη εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης θαρρύνων τὰ δειλιάσαντα στρατεύματά του νὰ ἐφορμήσωσι καὶ ἐκ δευτέρου. Ἐφόρμησαν καὶ κατέλαβον τὸ πρόχωμα· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀναψαν μικρὰν ὑπόνομον προπαρασκευασμένην καὶ ἔφθειραν πολλούς, οἱ δὲ διασωθέντες ἐπτοήθησαν καὶ ἐτράπησαν. Ἀλλ' ἡ φρουρὰ τοῦ σατράπου, ὅχι μόνον τοὺς φεύγοντας ἠνάγκασε διὰ μάστιγος νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἄλλοθεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ἔφερε. Τοιοῦτοτρόπως ἐπεσωρεύθησαν καὶ ἐκ τρίτου οἱ ἐχθροὶ ἐπὶ τὸ πρόχωμα· ἀλλὰ ὀυσαντος τοῦ ἡλίου, ἐξώρμησαν πάλιν οἱ Ἕλληνες καὶ ἔπασαν εἰς τὸν σωρὸν θύοντες, διασκορπίζοντες καὶ καταδιώκοντες τοὺς ἐχθροὺς μέχρι τῶν χαρακωμάτων αὐτῶν· καὶ ἄλλοι μὲν ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς συνῆλθαν ἐπὶ τῆς δευτέρας παραλλήλου τουφεκίζοντες, ἄλλοι δὲ ἀνέτρεπαν τὰ πλησιέστερα τοῦ φρουρίου ἔργα τῶν ἐχθρῶν· συνάξαντες δὲ πάλιν πολλὰ λοχγοφόρα ὄπλα καὶ πολεμεφόδια καὶ ἄλλα πολυειδῆ λάφυρα ἐπανῆλθαν εἰς τὴν πόλιν. Ἐντρομος ὁ ἐχθρὸς δι' ὅσα ἔπαθεν, ἔπασσε κανονοβολῶν, ἐνῶ ἀπεναντίας τὰ ἑλληνικὰ πυροβολοστάσια ἐκανονοβόλουν παννύχια. Οἱ Ἄραβες, ὡς δούλοι καὶ ὡς τακτικοὶ ἔδειξαν ἄκραν ὑπακοὴν εἰς τοὺς ἀρχηγούς των, ἀλλὰ πολεμοῦντες ἐφάνησαν ἀνανδρότατοι· πολλὰκις πτοούμενοι ἐκ μόνων τῶν κραυγῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπιπιπτόντων, παρέδιδον τὰ λοχγοφόρα ὄπλα των φωνάζοντες: Ἀμὰν, καπητάν! Ἀδελος ἀλλὰ πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῶν παθόντων ἐχθρῶν. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων 17 ἐφονεύθησαν καὶ 11 ἐπληγώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Σουλτάνης.

Τελειωθείσης δὲ τῆς μάχης, ὁ Κιουταχῆς, ὅστις μακρόθεν ἰστάμενος ἐθεώρει ἐν ἀγαλλιάσει τὰ γινόμενα, ἐπεσεκέφη τὸν Ἰβραήμην «Φρονεῖς,» τῷ εἶπε «καὶ σήμερον ὅ,τι χθὲς ἐφρόνεις περὶ τῆς φράκτης;» «Σήμερον ἔμαθα,» ἀπεκρίθη ὁ Ἰβραήμης, «ὅτι ὅσα εἶπες ἦσαν ἀληθῆ, καὶ εὐχομαι νὰ δυνηθῶμεν ἠνωμένοι νὰ κατορθώσωμεν, ὅ,τι οὔτε σὺ χωρὶς ἐμοῦ, οὔτε ἐγὼ χωρὶς σοῦ δυναμέθα.» «Ἐτοιμος εἶμαι νὰ συμπράξω,» ἐπανελάβεν ὁ Κιουταχῆς, «ἂν γράψης εἰς τὴν Κωνσταντι-

νούπολιν ὅτι ἀνάγκην ἔχεις τῆς συμπράξεώς μου.» Ὑπήκουσε προθύμως ὁ Ἰβραήμης, καὶ ἔκτοτε τὰ δύο στρατόπεδα συνέπραξαν εἰς ἄλωσιν τῆς πόλεως.

ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΛΕΙΣΟΒΑΣ

(23 Μαρτίου 1826)

Πεσόντος τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἔστρεψαν οἱ ἐχθροὶ τὰς δυνάμεις των κατὰ τῆς Κλείσοβας.

Τὸ νησιδίον τοῦτο, 300 βημάτων περιφερείας, ἀπέχει ἡμίωριον τοῦ Μεσολογγίου μεσημβρινῶς· ἔχει ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος, γύρωθεν δὲ τῆς ὀροφῆς αὐτῆς ἀνήγειραν οἱ Ἕλληνες προμαχώνας, ὕψωσαν ἐπὶ τοῦ νησιδίου πρόχωμα καὶ ἐπέθηκαν τέσσαρα κανόνια. Ἐκατὸν τουφεκοβολιστὰὶ καὶ εἴκοσι κανονοβολιστὰὶ ἦσαν οἱ ὑπερασπιστὰὶ του καὶ καθήκοντα φρουράρχου ἐτέλει ὁ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος· ὑπερήσπιζε δὲ τὸ νησιδίον καὶ τις πάσσαρα¹ ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Τρικούπη. Ἀφοῦ δὲ συνμίλησαν οἱ δύο πασάδες περὶ τοῦ μελετωμένου κινήματος κατὰ τῆς Κλείσοβας, ἀνεδέχθη τὸν ἀγῶνα ὁ Κιουταχῆς, καὶ τὴν 25 Μαρτίου πρωτὶ ἔφερεν αὐτοπροσώπως ἐπὶ λέμβων ἐμπροσθεν τοῦ νησιδίου δισχιλίους Ὀσμανλίδας καὶ Ἀλβανούς. Πρὶν δὲ φθάσωσιν οὗτοι, ἐπρόφθασεν ὁ Κίτσοις Τσαβέλλας μετὰ 11 στρατιωτῶν· ὥστε ὅλοι οἱ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὑπερασπιστὰὶ τῆς Κλείσοβας ἦσαν 131, οἱ δὲ διὰ θαλάσσης τὸ πλήρωμα τῆς πάσσαρας τοῦ Τρικούπη. Μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Τσαβέλλα ἐκόπη πᾶσα συκοινωνία τῆς πόλεως καὶ τοῦ νησιδίου· ἀλλ' ἡ τόλμη τῶν ὀλίγων ὑπερασπιστῶν αὐτοῦ ἀνεπλήρωσε τὴν ὀλιγότητα τοῦ ἀριθμοῦ.

Οἱ ἐχθροὶ, ἀφ' οὗ ἐπλησίασαν ὅπου τὰ βῆχά δὲν ἦσαν πλωτά, ἔπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ προφυλαττόμενοι ὀπισθεν τῶν πλοιαρίων τὰ ὄθουν εἰς τὰ ἐμπροσθεν κανονοβολούμενοι καὶ τουφεκιζόμενοι. Τοιούτουτρόπως ἐπάτησαν τὸ νησιδίον καὶ μαχόμενοι ἠνάγκασαν τοὺς ἐπὶ τοῦ προχώματος νὰ τὸ ἐγκαταταλείψωσι καὶ συγκεντρωθῶσι καὶ οὗτοι ἐντὸς καὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ τουφεκισμὸς ἐκεῖθεν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἦτο τόσοι φθοροποιός, ὥστε ἐβιάσθησαν οἱ ἀποδάντες καὶ τὸ ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς ὀροφῆς τῆς ἐκκλησίας πρόχωμα νὰ ἐγκαταλείψωσι καὶ εἰς τὴν θάλασσαν νὰ πέσωσιν. Εἰς μάτην ἐπρό-

1. Μεγάλη λέμβος ἀβαθῆς δυναμένη νὰ πλῆθ' ἐν τῇ λιμνοθάλασσῃ τοῦ Μεσολογγίου.

σπάθουν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ πειθαναγκάσωσι τοὺς στρατιώτας εἰς ἐγκαρτέρησιν καὶ ἐπάνοδον ἐπὶ τοῦ νησιδίου. Ῥιψοκινδυνεύων καὶ ὁ φιλότιμος Κιουταχῆς πρὸς ἐμφύχωσιν αὐτῶν ἐπληρώθη εἰς τὸν πόδα· ἀλλ' οἱ στρατιῶταί του, κωφοὶ εἰς τὴν φωνὴν καὶ τυφλοὶ εἰς τὸ παραδειγμά του, ἐμβῆκαν εἰς τὰ πλοιαρία τῶν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἐπανῆλθαν εἰς τὸ στρατόπεδον.

Πλήρης χαρᾶς ὁ Ἰβραήμης διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἀντιζήλου του, ἀνέλαβεν αὐτὸς τὸν ἀγῶνα, διέταξε καὶ ἐπέβησαν ἀμέσως εἰς πλοιαρία τρισχίλιοι Ἀραβες, καὶ καλέσας τὸν ἀλωτὴν τοῦ Βασιλαδίου Χουσεήμπεην, «ἰδοῦ,» τῷ εἶπεν, «ἡ ὥρα νὰ δεῖξωμεν πόσον ἡμεῖς ὑπερέχουμεν τῶν ἄλλων» καὶ ταῦτα εἰπὼν τὸν ἐνηγκαλήσθη καὶ τὸν ἐπροβόησεν. Ὁ Χουσεήμπεης ἐκύκλωσε μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὄλων τὸ νησίδιον, οἱ δὲ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσωσι πάλιν τὸ πρόχωμα καὶ νὰ συνασπισθῶσιν ὅλοι ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τῆς. Ἐκινδύνευσαν δὲ νὰ γένωσιν ὅλας ἀνάρπαστοι διὰ τὴν ὀλιγότητά των ἀλλὰ εὐστοχος τουφεκοβολὴ τοῦ Σωτηροπούλου τοὺς ἔσωσεν. Οὗτος παρατηρήσας ὅτι οἱ ἔχθροὶ ὑπήκουαν καὶ ἐφοβοῦντο κατ' ἐξοχὴν ἓνα τῶν ἀξιωματικῶν, ἐτουφέκισεν αὐτὸν δις καὶ τὸν ἐφόνευσεν· ὁ δὲ φονευθεὶς ἦτον ὁ Χουσεήμπεης, καὶ τούτου πεπόντος, οἱ ἔχθροὶ κατεταράχθησαν, καὶ οἱ μὲν κατέφευγαν εἰς τὰ πλοιαρία, οἱ δὲ τὰ ὄθουν εἰς τὰ ἔξω καὶ τὰ ἐξεκάθιζαν στρέφοντες τὰ νῶτα πρὸς τὴν Κλείσοδαν. Ἐξώρμησαν τότε οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, καὶ προπορευομένου τοῦ Ἰσαβέλλα, οὗτινος τὴν σπάθην ἔκοψεν εἰς δύο μετ' ὀλίγον ἡ ἐχθρική βολή, κατέλαβαν τὸ κανονοστάσιον, καὶ οἱ μὲν κανονοβολοῦντες, οἱ δὲ τουφεκίζοντες εἰς τὸν σωρὸν κατέστρεφον τοὺς ἔχθρους. Χίλια περὶ τοῦ πτώματα ἐφέροντο ἐπὶ τῶν κυμάτων.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(10 Ἀπριλίου 1826).

Ἡ συνήθης τροφή πρὸ ἡμερῶν ἐξέλειψε, καὶ εὐτυχεῖς ἐλογίζοντο ὅσοι τῶν ἐν τῇ πόλει εὔρισκαν κρέατα ἀκαθάρτων ζώων. Οἱ καρχῖνοι καὶ αἱ φυόμεναι ἐν τῇ λίμνῃ ἀλμύραι ἠγοράζοντο πολλακίς δι' αἵματος ἐξ αἰτίας τῶν περιφερομένων παρὰ τὴν πόλιν ἐχθρικῶν πλοιαρίων. Οἱ πολιορκούμενοι βακοφοροῦντες, τετραχηλισμένοι, ἀχμηροί

καὶ ὑπὸ τῆς πείνας καὶ κακουχίας κατεσκελετευμένοι, ἦσαν δυσδιάγνωστοι καὶ πολλοὶ φυματώδεις· συχνάκις διὰ τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς τροφῆς ἢ τὴν παντελεῖ στέρησιν αὐτῆς ἐπιπτόντινες λιποθυμοῦντες κατὰ γῆς· ἀσθενεῖς καὶ τραυματῖαι ἐσπεροῦντο πάσης θεραπείας· πτώματα ἔκειντο ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ οἱ ζῶντες ἀνέπνεαν τὴν ἀποφορὰν των. Ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα πάσχοντες ἐνεκαρτέρουν, ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀνοίξαντος καὶ ἄλλοτε τὸν καὶ ἤδη κεκλεισμένον τῆς πόλεως λιμένα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐβεβαιώθησαν, ὅτι ὅλοι οἱ ἀγῶνές του ἐματαιώθησαν, καὶ ὅτι καὶ ὁ ἀφανῆς διάπλους τῆς λίμνης, καταληφθεὶς καὶ αὐτὸς παρὰ τῶν ἐχθρῶν, δὲν ἠνοιχθῆ, ἀπηλπίσθησαν, καὶ ἀποφασίσαντες νὰ διεξέλθωσι ξιφῆρεις ἐστειλαν δύο στρατιώτας ἀλθανοφοροῦντας καὶ ἀλθανολαλοῦντας διὰ νυκτὸς πρὸς τοὺς ἔξω ὄπλαρχηγούς, τοὺς διατρίβοντας τότε ἐν Πλατάνῳ τῶν Κραβθάρων, εἰδοποιοῦντες αὐτούς, ὅτι ἐμελέτων νὰ διεξέλθωσι τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου, καὶ τοὺς ἐκάλουν εἰς ἀντίληψιν ἐπὶ τῆς διεξόδου. Πρόθυμοι οἱ ἐν Πλατάνῳ ὄπλαρχηγοὶ εἰς τὴν αἵτησιν τῶν συναδέλφων των ἀπεκρίθησαν, ὅτι εἰς εὐδῶσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν πεντακόσιοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ πέσωσι τὴν ὀρισθεῖσαν νύκτα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κιουταχῆ τὸ πρὸς τοὺς Μύλους, πεντακόσιοι εἰς τὸ τοῦ Ἰβραήμη τὸ πρὸς τὰ Τριλάγκαδα, καὶ πεντακόσιοι νὰ εὔρεθῶσι κατὰ τὰ Χίλια σπήτια φέροντες πολλὰ ζῶα εἰς χρῆσιν τῶν ἀσθενῶν, τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων. Παρήγγειλαν δὲ νὰ μὴ ἐξέλθῃ ἡ φρουρὰ εἰμὴ ἀφ' οὗ προσβάλωσιν ἐκεῖνοι πρῶτοι τὰ δύο ἐχθρικά στρατόπεδα. Λαβοῦσα καὶ ἡ φρουρὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην προητοιμάζετο εἰς τὴν διεξοδον, καὶ κατασκευάσασα τρεῖς ξυλίνας καὶ πλατείας γεφύρας, ἐτρύπησε τὸ τεῖχος καὶ τὰς ἔθεσεν ἐπὶ τῆς τάφρου ἔμπροσθεν τοῦ καρκινειδοῦς προφράγματος καὶ τῶν προτειχισμάτων τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Μακρῆ· δὲν τὰς ἔβλεπε δὲ ὁ ἐχθρὸς, διότι τὰς ἐκάλυπτεν ἡ πρόταφος. Ὑπερνεακισχίλια ψυχαὶ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐν τῇ πόλει, διότι μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κιουταχῆ ἐθεωρήθη ἡ πολιορκία ὡς λελυμένη, καὶ πολλὰ καταφυγῶσαι, ἀρξάμενης τῆς πολιορκίας, εἰς Κάλαμον οἰκογένειαι ἐπανῆλθαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἐφάρησαν ταχύτερον αἱ ἐν αὐτῇ τροφαί. Ἐξ ὧν δὲ εὐρίσκοντο ἐν τῇ πόλει δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι ἦσαν οἱ ὄπλοφόροι, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ πάσχοντες· οἱ δὲ λοιποὶ ἐργάται, γυναῖκες, παιδία, γέροντες καὶ ἀσθενεῖς· ὅλοι δέ, ὄπλοφόροι καὶ μὴ, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον ἐξεπλήρωσαν ὅσα ἠθρησακίαι πρὸ τῆς τελευτῆς κελεύει, καὶ ἔκασαν καὶ πολλὰ πράγματα ἐξ ὧν δὲν εὐδύναντο νὰ μεταφέρωσιν.

Ἐν τούτοις ἦλθεν ἡ δεκάτη Ἀπριλίου· πάμπολλοι ἦσαν οἱ κατάκοι-

τοι' ἐξ αὐτῶν, οἱ μὲν μὴ δυνάμενοι νὰ κινηθῶσιν ἠναγκάζοντο νὰ περιμείνωσι τὸν διὰ σφαγῆς θάνατον ἐπὶ κλίνης, οἱ δὲ ὀπωσοῦν εὐρωστώτεροι μετετέθησαν ἐντὸς τινων τῶν δυνατωτέρων οἰκιῶν, ὅπου ἦσαν πολεμεφῶδια, ἐπὶ σκοπῶ νὰ πολεμήσωσι μέχρι τελευταίας πνοῆς καὶ ἔπειτα νὰ καῶσιν· ἔμειναν δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ πολλοὶ στενοὶ συγγενεῖς των μὴ ὑποφέροντες νὰ ἀποχωρισθῶσι καὶ προτιμήσαντες νὰ συναποθάνωσι πολεμοῦντες· ἦσαν δὲ καὶ τινες τῶν ἑναπομεινάντων οἵτινες, θαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας συνήθων νικῶν, ἤλπιζαν, ὅτι ἐξορμῶσα ὅλη διὰ μιᾶς ἡ ἀτρόμητος ἐκείνη φρουρὰ θὰ διεσκόρπιζε τοὺς πολιορκοῦντας καὶ θὰ ἀπήλλαττε τὴν πόλιν τῶν ἐπιχειμένων δεινῶν.

Δύοτος τοῦ ἡλίου ἠκούσθη τουφεκισμὸς πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ Ζυγοῦ κατὰ τὸ μέρος τοῦ ἀγίου Συμεῶνος. Ὁ τουφεκισμὸς οὗτος, ὅστις ἐσήμαινεν ὅτι ἦλθεν ἐκεῖ ἐξωθεν ἡ βοήθεια, ἔβαλε μὲν εἰς κίνησιν τὴν φρουρὰν ὡς πρὸς τὴν ἐξοδον, ἀλλ' ἔβαλεν ἐν ταύτῳ εἰς ὑποψίαν καὶ τὸν ἐχθρὸν μαθόντα συγχρόνως διὰ τινος λιποτάκτου ἀλλοδαποῦ ὅσα ἐμελετῶντο. Περί δὲ τὴν 2 ὥραν τῆς νυκτὸς συνήχθησαν ἡ φρουρὰ καὶ τὸ πλῆθος, ὅσον ἦτο δυνατόν ἀταράχως, δοθέντος τοῦ σημείου, ὅπου ἐτέθησαν αἱ γέφυραι πρὸ ὀλίγου. Αἱ πλεῖσται τῶν γυναικῶν ἐνεδύθησαν καὶ ὀπλίσθησαν ὡς ἄνδρες, ὀπλίσθησαν καὶ ὅσα παιδία ἠδύνατο νὰ ὀπλοφορῶσι· λαμπρῶς δ' ἐφώτιζε τὴν νύκτα ἐκείνην ἡ σελήνη τὸν ὀρίζοντα. Οἱ δὲ συναχθέντες διηρέθησαν εἰς τρία σώματα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τὸ μὲν τοῦ Νώτη Μπότσαρη, τὸ δὲ τοῦ Κίτσου Τσαβέλλα, τὸ δὲ τοῦ Μακρῆ· ἐν τοσοῦτῳ ἐγένετο καὶ ἡ ὑπηρεσία τοῦ φρουρίου ὡς συνήθως πρὸς ἀπάτην τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐν πρώτοις ἐξῆλθαν χίλιοι τῆς φρουρᾶς καὶ ἐκάθησαν σιωπηλοὶ ὑπὸ τὴν πρόταφρον· ἐξῆλθον κατόπιν καὶ τὰ ἀδύνατα μέλη, ἀλλὰ τόσον ἀτάκτως ὠθοῦντα καὶ ὠθούμενα ἐπὶ τῶν γεφυρῶν, ὥστε πολλὰ ἔπεσαν ἐντὸς τῆς τάφρου· ἐξῆλθον ἐπὶ τέλους καὶ οἱ λοιποὶ ὀπλοφόροι· ἀλλὰ πολλοὶ τῶν Μεσολογγιτῶν, ἐξ αἰτίας τῶν διὰ τὰς βαρείας ἀσθενείας ἑναπομεινάντων συγγενῶν των, ἐβράδυναν νὰ ἐξέλθωσιν, ἀποχαιρετοῦντες οἱ πολυπληθεῖς τοῦ θανάτου τὸν ἀποχαιρετισμὸν καὶ ἀποχαιρετούμενοι· τινὲς δὲ αὐτῶν οὐδ' ἐπρόφθασαν νὰ ἐξέλθωσιν. Ἠσύχαζαν δὲ οἱ ἐκτὸς τοῦ τείχους συνενωθέντες, καὶ ἀνέμεναν τὴν ἐναρξιν τῆς ἐξωθεν προσβολῆς, ὡς προεσχεδιάσθη. Μετὰ τὸν ἐπὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου τουφεκισμὸν οὐδεμία ἄλλη τουφεκία ἔπεσεν ἐξωθεν, καὶ οἱ Τοῦρκοι ὑποπτεύοντες ὅτι οἱ Ἕλληνας ἐξῆλθον ἤδη καὶ ἠσύχαζον ὀπίσθεν τῆς προτάφρου, ἤρχισαν νὰ κανοβολῶσι καὶ νὰ τουφεκίζωσι. Πρηνεῖς ἔκειντο οἱ πυροβολούμενοι εἰς ἀποφυγὴν τοῦ ἐπιρριπτομένου πυρός· ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀναμείναντες ἰκανὴν ὥραν, εἶδαν ὅτι

δὲν ἐπραγματοποιοῦντο ὅσα ἐπροσδύκουν ἕξωθεν, καὶ ὅτι ἐπυροβολοῦντο θανατηφόρως, ἀνεγερθέντες ὅλοι· «ἐμπρός, ἀνέκραζαν, ἐμπρός!» καὶ ἀλαλάζοντες, καὶ θαρρύνοντες ἀλλήλους ἐπροχώρουν. Καὶ τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Μπότσαρην σῶμα κατέλαβε τὴν ὁδὸν τοῦ Μποχωρίου, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Μακρῆν τὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν τὴν μέσην· σκοπὸν δὲ εἶχαν νὰ ἐνωθῶσι τὰ τρία ταῦτα σώματα πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ κατὰ τὴν ἀμπελον τοῦ Ῥαζοκότσικα τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους μονῆς τοῦ ἁγίου Συμεῶνος, δύο ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ μόλις ἐπροχώρησαν, καὶ αἴφνης ἠκούσθη φωνὴ λέγουσα «ὀπίσω, ὀπίσω!» καὶ ἐπὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ οἱ ὀπισθεν ἐρχόμενοι Μεσολογγῖται, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ καὶ τινες μὴ ἐντόπιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Γεῶργος Τσαβέλλας, ἀνεστράφησαν· ἀλλ' οἱ λοιποὶ ἐπροχώρουν ὡς καὶ πρότερον, καὶ οὔτε τὰ διπλᾶ καὶ τριπλᾶ χαρακώματα καὶ ταφρεύματα τῶν ἐχθρῶν, οὔτε τὸ ἀκοίμητον κατ' αὐτῶν πῦρ ἔσχυσαν ν' ἀναστείλωσι τὴν ὁρμὴν των. Ἐναγκάζοντο δὲ οἱ Τοῦρκοι νὰ ὑποχωρῶσιν ἐπὶ τῇ ὁρμῇ καὶ ὠρυγῇ των. Ἡμιῶριον δὲ ἀπομακρυνθέντες τοῦ φρουρίου, ἔπεσαν ἐν μέσῳ τοῦ ἵππικοῦ τοῦ ἐχθροῦ, οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μακρῆν καὶ τὸν Τσαβέλλαν τοῦ ὑπὸ τὸν Κιουταχῆν ὀπισθεν ἰσταμένου τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μπότσαρην τοῦ ὑπὸ τὸν Ἰβραήμην ἐλθόντος ἐπίτηδες ἀπὸ τοῦ Μποχωρίου· καὶ οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μπότσαρην καὶ Τσαβέλλαν ὀλίγην βλάβην ἔπαθαν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μακρῆν μεγίστην. Ἀφ' οὗ δὲ διεπορεύθησαν ἔφθασαν οἱ μὲν ἐνταῦθα οἱ δὲ ἐκεῖθεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ, ὃ ἐστὶν εἰς ἣν ἐθεώρουν ὡς τέρμα τῶν κινδύνων των θέσιν καὶ ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἕξωθεν εἰς ἀντίληψιν ἀναμενομένων Ἑλλήνων· ἀλλ' ἀντὶ φίλων ἦσαν πολυαριθμοὺς Ἀλβανούς ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην καὶ ἔπαθαν τὰ πάνδεινα καταδιωχθέντες καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὄρους. Πεντακόσιοι ἀπώλεσθησαν ἐκ τῆς φρουρᾶς ἐπὶ τῆς διεξόδου, ὅλοι δὲ αἱ συνακολουθεῦσαι γυναῖκες, ἐκτὸς ἑπτὰ, καὶ ὅλοι οἱ παῖδες ἐκτὸς τριῶν ἢ τεσσάρων, ἐφονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν, τινὲς μὲν ἐπὶ τῇ διατῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων καὶ τῆς ἀνάμεσον τοῦ ἵππικοῦ πορείας των, οἱ δὲ πλείστοροι ἐν ταῖς ὑπωρείαις. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ κινδύνου οὐδεμίαν ἦσαν ἕξωθεν βοήθειαν· 50 μόνον στρατιῶται ὑπὸ τὸν Δράκον καὶ τὸν Πανομάραν τοῖς ἔφεραν τὸ μεσονύκτιον ὀλίγην τροφήν. Νυκτοποροῦντες οἱ περὶ τὸν Μπότσαρην, τὸν Τσαβέλλαν καὶ τὸν Μακρῆν ἐξημερώθησαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους κακῆν κακῶς ἐξ αἰτίας τῆς ταλαιπωρίας, τῆς πείνας καὶ τοῦ κόπου. Τὴν δὲ ἐπαύριον ἔφθασαν οἱ πλείστοι εἰς Δερβέκισταν, χωρίον τοῦ Ἀποκούρου, ὅπου οὐδένα ἦσαν τῶν κατοίκων πρὸς μικρὰν περιθάλψιν, ἀλλὰ μόνον ὀλιγάριθμὰ τινα σώματα τοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ ἄλλων ὀπλαρχη-

γῶν δικαιολογούμενων, ὅτι διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν περὶ αὐτοὺς καὶ τὴν μὴ ἐμφάνισιν τῶν πολλῶν δὲν ἐδυνήθησαν νὰ τρέξωσιν εἰς βοήθειάν των. Ἐμειναν δὲ οἱ διασωθέντες ἐν τῷ χωρίῳ ὅλην τὴν ἡμέραν· τὴν δὲ ἐπαύριον μετέβησαν εἰς Πλάτανον τῶν Κραββάρων, ὅπου διέμειναν 8 ἡμέρας ἀναμένοντες τοὺς τῆδε κακεῖσε διασπαρέντας· ἐκεῖθεν ὑπῆγαν εἰς Σάλωνα. Κακῶς ἔχοντες πρὸ τῆς ἐξόδου, τόσον ἔταλαιπωρήθησαν μετὰ τὴν ἐξοδον, καὶ τόσοι ἀπέθαναν καθ' ὄδον πεινῶντες καὶ κακουχούμενοι, ὥστε ἀπαριθμηθέντες, ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς τὰ Σάλωνα, εὐρέθησαν ὅλοι οἱ διασωθέντες 1300, ἐν ᾧ οἱ τῆς φρουρᾶς μόνοι ἦσαν ἐπὶ τῆς ἐξόδου των 2500.

Δεινότερα δὲ καὶ ὀλεθριότερα ἦσαν τὰ παθήματα τῶν ἐν τῇ πόλει ἀπομεινάντων καὶ τῶν ἐπανελθόντων. Ἐν ᾧ ἡ φρουρὰ καὶ οἱ παρακολουθεῦντες ἐξήρχοντο τῆς πόλεως, οἱ ἐχθροὶ εἰσῆρχοντο· εἰσερχόμενοι δὲ ἀπήντησαν τοὺς συγχρόνως ἐπανερχομένους ἐπὶ τῇ ἀκουσθείσῃ φωνῇ «ὀπίσω, ὀπίσω.» Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἐθανάτωσαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ παῖδια ἤχμαλώτισαν· μόνοι οἱ ὑπὸ τὸν Γεῶργον Τσαβέλλαν ἐπρόλαβαν καὶ ἐξῆλθαν ἐκ δευτέρου διὰ τῆς παραλίας ὁδοῦ, καὶ πεσόντες ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ ἐπιστρέφοντες εἰς Μποχῶρι, οἱ μὲν ἀπωλέσθησαν, οἱ δὲ διεσώθησαν. Ἄλλ' ἡ θανατηφόρος ἐκείνη πρὸς τοὺς στραφέντας εἰς τὰ ὀπίσω φωνὴ δὲν ἦτο φωνὴ ἐπιβούλων χειλέων. Τινὲς τῶν προπορευομένων ἐπὶ τῆς διεξόδου θεώρησαν ὡς ἀνυπέροβλητα ἐμπόδια τῆς προόδου τὰ ἐλικοειδῆ χαρακώματα καὶ ταφρεύματα τῶν ἐχθρῶν καὶ ὡς τόσοις τάφους ἀνεωγμένους· διὰ τοῦτο προτιμώντες τὸν ἐπὶ τῶν πυροβολοστασίων τοῦ τείχους θάνατον ὡς ἐνδοξότερον ἔκραξαν «ὀπίσω, ὀπίσω,» καὶ ἐστράφησαν καὶ αὐτοὶ ὀπίσω.

Πατήσαντες δὲ οἱ ἐχθροὶ τὴν πόλιν ἐστρέψαν ἐν πρώτοις τὸ πῦρ τοῦ τείχους κατὰ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἔπειτα διεσπάρησαν εἰς λεηλασίαν· εἰς σφαγὴν, καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν. Πυροβολισμοί, κραυγαί, ὀλολυγμοί, μαχαιροκτυπήματα καὶ ἐκπυρσοκροκροτήσεις ἠκούοντο ὅλην τὴν νύκτα. Ἡ ὑπὸ τὸ προτείχισμα τοῦ Μπότσαρη μεγάλη πυριτοθήκη, ἐξαφθεῖσα πρώτη διὰ χειρὸς Ἑλλήνων, διέρρηξε τὸ προτείχισμα καὶ κατέστρεψε πολλοὺς ἐχθροὺς· ἐξήφθη ὡσαύτως καὶ ἡ πρὸς τὸ δυτικὸν παράλιον καὶ ἀνέτρεψεν ἐκ βάθρων τὴν παρακειμένην οἰκίαν, ὅπου ἐξέπνευσεν ὁ Βύρων· διερράγησαν ὑπὸ πυρὸς ἐπίσης Ἑλλήνων καὶ αἱ οἰκίαι, ἐν αἷς συνεσωρεύθησαν οἱ πάσχοντες· ἐπὶ δὲ τῇ διαρραγῇ ἐξετινάσσοντο συμμιγδὴν εἰς τὸν ἀέρα οἱ ἐν αὐταῖς Ἕλληνες καὶ οἱ πατοῦντες αὐτὰς ἐχθροί. Ὅλη ἡ πόλις ἐκυριεύθη τὴν νύκτα ἐκείνην, πλὴν ὃ ἐν τῷ παρακειμένῳ νησιδίῳ Ἀνεμόμυλος, ὅπου ἐφυλάττετο πολλὴ πυρῖτις· διέμενε δὲ σῶος ὁ Ἀνεμόμυλος, μέχρι τῆς 12, καθ' ἣν διε-

ράγη και αὐτὸς ὑπὸ πυρὸς Ἑλλήνων. Παθόντες οἱ περὶ τὸν Κιουταχῆν και τὸν Ἰβραήμην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἂν και ψυχορραγούντων, ἔπαθαν και ἀφ' ἑαυτῶν ἀλληλοφονευόμενοι χάριν τῶν λαφύρων, ἕως οὗ ὑπερισχύσαντες οἱ περὶ τὸν Ἰβραήμην, ἐκράτησαν αὐτοὶ μόνοι τὴν πόλιν και ἀπεδίωξαν τοὺς περὶ τὸν Κιουταχῆν. Οἱ γνωστότεροι δὲ τῶν ἐπὶ τῆς ἐξόδου θανατωθέντων ἦσαν ἐκ μὲν τῶν ἐντοπίων ὁ Ἀναστάσιος Παλαμάς, ὁ Πέτρος Γουλιμῆς, ὁ Γεώργιος Φαράντος, ὁ Κωνσταντῖνος Καρπούνης, ὁ Κωνσταντῖνος Τρικούπης και ὁ Ἀθανάσιος Ραζοκότσικας, γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν συμπολιτῶν του, και τὰ μέγιστα διαπρέφας διὰ τὴν πολλὴν ἰκανότητά του, τὴν ἀκλόνητον καρτερίαν του και τὸν ἀνάματον ζῆλόν του ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν οἱ ὄπλαρχηγοὶ Σουρνάρης και Σηδῆμας, ὁ τειχοποιὸς Κοκκίνης, ὁ συντάκτης τῶν *Ἑλληνικῶν Χρονικῶν*¹ Ἑλβετὸς Μέγερος, οἱ φιλέλληνες Γερμανοί, Σπιτσεμβέργης, Διπτμάρης, Δελωνέης, Λοντσόφης, Κλέμπης, Σίπανος, Πολωνός τις, και ὁ ἐπίσκοπος Ῥιγῶν Ἰωσήφ. Ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος, ὁ καθ' ὄλην τὴν πολιορκίαν διακριθεὶς διὰ τὸν ἔνθερον πατριωτισμόν του, δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐξέλθῃ, και φθάσας ἐπὶ τοῦ τείχους καθ' ἦν ὄραν εἰσῆρχοντο οἱ ἐχθροὶ ἔρριψε δαυλὸν εἰς τινὰ παρακείμενον φυσεκοφόρον πίθον, ἐρίφθη εἰς αὐτὸν καιόμενον, ἡμικαὶ, και ἡμίκαυστος ἀπεκεφαλίσθη. Ἐφρονεῦθη ἐπὶ τῆς ἐξόδου και ὁ Παπαδιαμαντόπουλος. Καθ' ὃν καιρὸν ἐκινδύνευεν ἡ πόλις, διεβιδάσθη οὗτος εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ προμηθεῖα τροφῶν ὁ κίνδυνος ἐκορυφώθη μετ' ὀλίγον και οἱ φίλοι του τὸν ἐσυμβούλευσαν νὰ μὴ ἐπανέλθῃ· ἀλλ' οὗτος ἐπανῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν συναγωνιστῶν του, εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀποτρέποντας, αὐτόν, «ἦ θὰ σωθῶ ἢ θὰ ἀποθάνω μετ' αὐτῶν.» Ἀξιοθαύμαστος εἶναι και ἡ ἐπὶ τῆς ἐξόδου διαγωγή και τελευτὴ τοῦ Χρήστου Καψάλη, ἐνὸς τῶν προκρίτων τῆς πόλεως. Εἶδε τὸ πρωὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὴν πρὸ πολλοῦ πάσχουσαν σύμβιον του ἐκπεύσασαν, τὴν ἠσπάσθη ἀκλαυστεί, και στραφεὶς πρὸς τὸν υἱόν του παρόντα και κλαίοντα, «μὴ κλαῖτε, υἱέ μου,» εἶπε, «μᾶλλον χαῖρε, διότι ἀπέθανεν ἡ μήτηρ σου και δὲν ἔπαθε τὰ θεινὰ τῆς τουρκικῆς αἰχμαλωσίας· ἄκουσε τώρα τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ πατρός σου· διέ-»
 »ξελθε μετὰ τῶν λοιπῶν τὴν ἐσπέραν ταύτην, προσπάθησε νὰ σωθῆς,
 »και μὴ φροντίσης περὶ ἐμοῦ· ἐγὼ εἶμαι ἀσθενής και προβεβηκώς,
 »οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχω συνδιεξερχόμενος νὰ σωθῶ, και προτιμῶ νὰ
 »ἀποθάνω ἐντὸς τῆς πόλεως ἢ νὰ αἰχμαλωτισθῶ ἐπὶ τῆς διεξόδου.»
 Ταῦτα εἶπε, τὸν ἐνηγαλίσθη και τὸν ἀπεχαιρέτησε. Και ὁ μὲν υἱὸς

1. Τὰ «Ἑλληνικὰ χρονικὰ» ἦσαν ἐφημερὶς ἐκδιδομένη ἐν Μεσολογγίῳ καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας.

ἀπεχωρίσθη τοῦ πατρὸς κλαίων, καὶ διεξελθὼν ἐσώθη· ὁ δὲ πατὴρ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του, παρῆλθε τὰς ὁδοὺς καλῶν ἀσθενεῖς καὶ γέροντας νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι· πολλοὶ ὑπήκουσαν, καὶ συνελθόντες εἰς τὸ φυσικοδοτεῖον ἐκλείσθησαν καὶ ψάλλοντες οἱ μὲν ἐξοδίους οἱ δὲ πατριωτικούς ὕμνους, προσήνεγκον ἑαυτοὺς ὀλοκαυτώματα ἐπὶ τῇ εἰσβολῇ τῶν ἐχθρῶν.

Ἄλλ' ἡ πόλις τοῦ Μεσολογίου, ἡ δοξάσασα τὴν Ἑλλάδα ζῶσα ἔμελλε νὰ τὴν ἀναστήσῃ καὶ πεσοῦσα· διότι ἀποδείξασα πασιφανῶς, ὅτι Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὸ ἐξῆς ἀσυμβίωτοι καὶ ἀδιάλλακτοι, ἐπετάχυνε διὰ τῆς σωτηριώδους παρεμβάσεως τῶν τριῶν δυνάμεων τὸ εὐτυχὲς τέρμα τῆς ἐπαναστάσεως.

Σπυρίδων Τρικούπης.

Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Ὁ Θεὸς τὸν Θάνατον λυτρωτὴν τῶν πόνων,
 ἔπεμψεν εἰς ἄρρωστον ἄνδρα γεωπόνον·
 νὰ τῷ δώσῃ ἄνεσιν τῶν δεινῶν καὶ κόπων,
 καὶ εἰς ἀναπαύσεως νὰ τὸν φέρῃ τόπον.
 Ἐφθασεν ὁ Θάνατος, κ' ἐπὶ τῆς καλύβης
 τοῦ πτωχοῦ ἐκάθησεν ὡς ἡ ἄρνις ἱεῖς.¹
 Στεναγμοὶ ἤκούοντο, οἰμωγαὶ καὶ θρῆνοι,
 ὅλη κατεσείετο στέγ' ἡ καλαμίνη.
 Πέντε ἔξ ἀνήλικα, καὶ ἀπὸ μητέρα
 ὄρφανά, τὸν θνήσκοντα ἔκλαιον πατέρα.
 «Ὀνήσκεις, πάτερ; ἔκραζον κύκλωθεν τῆς κλίνης·
 »καὶ ἡμᾶς τὰ ἔρημα, ἄχ! ποῦ μᾶς ἀφίνεις;»
 Ἦκουσεν ὁ Θάνατος καὶ τὰ ἐλυπήθη,
 οἰκτιρμὸν ἤσθάνθησαν τ' ἀπὸνά του στήθη.
 Ἄπρακτος ἐπέστρεψεν εἰς τὸν κύριόν του,
 κ' ἐνταῦτῳ φοβούμενος τὸν φρικτὸν θυμὸν του,
 ἄφρωνος εἰς τ' οὐρανοῦ ἴστατο τὰς θύρας.
 — «Διατί, ὦ Θάνατε, μὲ κενὰς τὰς χεῖρας;»
 — «Διὰ τὰ παντέρημα τίς θὰ προνοήσῃ,
 »ὄταν καὶ ὁ μόνος των βοηθὸς τ' ἀφήσῃ;»
 — «Τρέξε! εἶπ' ὁ Ἄναρχος· τρέξε ν' ἀποσπάσῃς
 »λίθον ἀπὸ τ' ἄμετρα βάθη τῆς θαλάσσης.»

1. Ἴθις, ὑδρόβιον πτηνὸν σαρκοβόρον, τιμώμενον ὡς ἱερὸν ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Εἶπε· κ' εἰς τὴν θάλασσαν, δίχως νὰ βραδύνη,
ὡς βολὴς ὁ Θάνατος πίπτει μολυβδίνη
καὶ εἰς τὰ οὐράνια μετὰ τάχους ἴσου
φέρει τὸν ζητούμενον λίθον τῆς ἀβύσσου.
— «Θραῦσέ τον !» Εἰς δάκτυλα δύο τὸν λαμβάνει,
τὸν συντρίβει, κ' ἔνδον σκώληξ ζῶν ἐφάνη.
Τότε ὁ Πανάγιος ἔκραζεν ὀργίλος,
καὶ ὁ θόλος ἔτρεμε τ' οὐρανοῦ ὁ κοῖλος·
— «Τίς εἰς τὰ ἀνήλια βάθη, ἀποχρίσου !
» συντηρεῖ τὸν σκώληκα τοῦτον τῆς ἀβύσσου ;
» Τίς ἰσοῦ δι' ἅπαντα προνοεῖ τὰ ὄντα ;
» Τίς γινώσκει μέλλοντα, πρότερα, παρόντα ;
» Τίς ἐμοῦ, ὦ κάθαρμα ! κάλλιον γνωρίζει
» ἢ ζωὴν ἢ θάνατον πότε νὰ χαρίζῃ ; »
Κ' ἐνταῦτ' ὁ σκῆπτρόν του αἶψ' ἠδεξιά του,
δίδ' εἰς τὸ μετάρφρον μίαν τοῦ Θανάτου.
Ἦστραψε κ' ἐβρόντησε· τὸν κατακωφάνει,
καὶ κωφὸς ὁ Θάνατος ἀπὸ τότε μένει.
Μάτια τὰ ὤτά του ὁ κλαυθμὸς μας κρούει·
δὲν ἀκούει δέησιν, θρήνους δὲν ἀκούει.

Ἰωάννης Καρασούτσας.

ΧΩΡΑ ΑΛΩΘΕΙΣΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΧΘΡΩΝ

Ἀκόμη δὲν εἶχεν εἰσέβῃ εἰς τὴν πόλιν τὸ νικηφόρον καὶ ὑπερήφανον στρατεύμα, καὶ ἀλλάχθη εὐθὺς τῶν πραγμάτων ἡ ὄψις καὶ τῆς χώρας ὅλης τὸ πρόσωπον· διότι καὶ πρὶν νὰ φθάσῃ ὁ ἐχθρὸς καὶ ρίπτοντας μέσα φωτιὰν νὰ τὴν καύσῃ μὲ ταῖς φλόγασι, ἐκάπνιζεν ἡ ταλαίπωρη μὲ τοὺς στεναγμούς· καὶ πρὶν νὰ τῆς θανατώσῃ τὸν λαόν, καὶ νὰ τὴν πνίξῃ μέσα εἰς τὰ αἵματα, ἦτον εἰς τὰ νερά τῶν ἰδίων τῆς δακρύων βαθυὰ βυθισμένη. Ἐκλαίεν ἡ κόρη τὴν ἰδίαν τῆς παρθενίαν, διατὶ ἔβλεπε, πῶς ἤθελε τῆς τὴν ἀρπάσῃ βάρβαρος στρατιώτης, καὶ πῶς ἤθελε γενῆ τοῦ ἐχθροῦ, δὲν λέγω βραβεῖον, ἀμὴ καὶ παίγιον. Ἀνεστέναζεν ὁ νέος τὴν εἰδικὴν του νεότητα, διότι ἐστοχάζετο, πῶς δὲν ἦτο ἀκόμη τέλεια ξεφυτρωμένον τὸ ἄνθος τῆς τρυφερῆς του ἡλικίας, καὶ ἐμελλε νὰ ἰδῇ τὸ ὄρεπανον εἰς ταῖς ρίζαις. Ἐσφιγγεν ἡ μητέρα τὰ ἰδιά τῆς τέκνα, καὶ ἐβύζανε, ὄχι τόσο μὲ γάλα, ὅσον μὲ δάκρυα, διατὶ εἰξευρε πῶς ὁ ἄθλιος ἐκείνος καρπός, ἀγκαλὰ καὶ ὄχι ὠριμος, εἶχε νὰ τῆς πέσῃ ἐμπρὸς εἰς τοὺς πόδας ἀπὸ σκληρὸν σίδηρον θερισμένον. Ἐκαταδίκαζαν καὶ οἱ γέροντες μὲ συ-

χνούς στεναγμούς τὴν ἀπάνθρωπον τύχην, ὡσάν ὅπου τῶν ἐμάκρυνε
 τὴν ἡλικίαν διὰ τὰ τοὺς κάμη ἀπέκει νὰ δοκιμάσουν εἰς τὴν σφα-
 γὴν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν συγγενῶν πολυπλάσιον τὸν θάνατον. Ἄμην
 νά, ὅπου ἀντιλαλοῦσι τὰ τύμπανα. Νά, ὅπου μὲ χαρμύουσιν κτύπον
 παίζουσι ἢ σάλπιγγες. Νά, ὅπου ἀκούεται ὁ θύρυβος τοῦ φουσάτου, καὶ
 ὁ χρεμετισμὸς τῶν ἀλόγων τὰ ὁποῖα μὲ τοὺς ἀφροῦς προμηνοῦσι
 τοῦ ἰδίου φουσάτου τὸν θυμὸν καὶ τὴν λύσσαν. Νά, ὁ ἐχθρὸς εἰς ταῖς
 θύραις στεφανωμένος μὲ δάφνην, καὶ μὲ τὸν ἐχθρὸν καβαλάσης ὁ Χά-
 ρος, χωρὶς σπλάγχνα καὶ χωρὶς καρδίαν, διὰ τὰ μὴ ἔχη εἰς κανένα
 ἀγάπην καὶ σπλάγχνος, καὶ μόνον ἀρματωμένος μὲ ἠκονισμένην ῥου-
 φαίαν, διὰ τὰ θερίζη μὲ μίαν πληγὴν πολλῶν καὶ πολλῶν ταῖς ζωαῖς.
 Ἐμβαίνει ὑπερήφανος εἰς τὴν χώραν, καὶ διὰ τὰ δεῖξῃ τὴν χαρὰν
 διὰ τὴν νίκην ὅπου ἀπόλαυσε, καὶ διὰ τὰ δώσῃ ἀκόμη τοῦ λαοῦ
 φόβον καὶ τρόμον, ἀναγκάζει εὐθύς καὶ τὰ ἀνακουφωτὰ σίδηρα νὰ
 ἀστράψουν μὲ φλόγα, καὶ νὰ βροντήσουν μὲ κτύπον, ὥστε ὅπου ἤθε-
 λες ἰδῆ μαυρισμένον μὲ τοὺς καπνοὺς τὸν ἀέρα, σκεπασμένον μὲ τὰ
 νέφη ἐκεῖνα τὸν ἥλιον, καὶ ἀνάμεσα εἰς τόσα σκότη νὰ μὴ φέγγῃ
 ἀπέκει ἄλλο φῶς, παρὰ βαρβαρικῆς μαχαίρας ἢ ἀστραπαῖς καὶ ἢ
 λάμπες. Ἦθελες ἰδῆ τὸν ἕνα (ὦ ἔλεεινὸν θέαμα!) νὰ κλαίῃ τὰς χεῖ-
 ρας ὅπου τοῦ ἔκοπτεν ὁ ἐχθρὸς· τὸν ἄλλον τοὺς πόδας, ἤγουν τὰ
 στερεὰ τοῦ κορμιοῦ του θεμέλια· τοῦτον ν' ἀναζητᾷ τὰ ὄμματα, ὅπου
 ἔχανε· ἐκεῖνον νὰ ἀναστενάξῃ εἰς ταῖς πληγαῖς, ὅπου ἐλάμβανε· κε-
 φαλαῖς κομμέναις εἰς κάθε σφάταν, σπλάγχνα χυμένα εἰς κάθε πά-
 τημα, αἷματα νὰ τρέχουσιν ὡς ποτάμια, καὶ τὴν χώραν ὄλην σπαρ-
 μένην ἀπὸ νεκρῶν, καὶ νεκρῶν μέλη. Χορτασμένον μὲ τόσους φόνους
 τὸ σίδηρον, χάσκουν οἱ βάρβαροι νὰ χορτάσουν καὶ τὴν ἀχόρταγόν των
 φιλαργυρίαν. Ὅθεν γλήγροροι ἀναβαίνουν εἰς τὰ σπίτια, πηδοῦ-
 σιν εἰς τὰ παλάτια καὶ γδύνοντες καὶ τὰ τεῖχη, θησαυρίζουσι
 πλοῦτη, συμμαζώνουσι θησαυροὺς, ἀπὸ τὰ παλάτια πετοῦσιν εἰς ταῖς
 ἐκκλησίαις καὶ ἐδῶ ὑβρίζοντες ταῖς εἰκόνας, πάσχει καθένας νὰ νι-
 κήσῃ τὸν ἄλλον εἰς τὴν ἀσέβειαν. Ῥίπτουσι χαμαὶ τὰ θυσιαστήρια,
 τσακίζουσι τοὺς σταυροὺς, ἀρπάζουσι μὲ ἀνίαρον χεῖρα τὰ ἱερὰ σκεῦη,
 καὶ μεταμορφώνουσι εἰς σπήλαια ληστῶν τοὺς ναοὺς τῶν ἁγίων.
 Ἐβγαίνουν εἰς τέλος εἰς ταῖς σφάταις, καὶ πατώντες ἐπάνω εἰς τὰ
 νεκρὰ σώματα, εἰς χεῖρας, πόδας καὶ κεφαλαῖς ἀνακατωμέναις, λυσ-
 σοῦσι καὶ ἐναντίον εἰς τὰ μάρμαρα. Ὅθεν ὅπου ἀγαλμα, μνημόσυον
 ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας, τοῦ χωρίζουν τὰ ἀναίσθητα μέλη, καὶ τὰ ρί-
 πτουν χαμαί, διὰ τὰ μὴ ἀπομείνῃ εἰς τὴν χώραν οὐδὲ ἀψυχὸς εἰκὼν
 ἀνθρώπου. Ὅπου στύλος, στολὴ τῆς πόλεως, ὅπου πυραμίδα τῆς Αἰ-
 γυπτίας μαθήσεως λείψανον, ὅπου θέατρον, ἢ καὶ τρόπαιον, ὅλα δο-

κιμάζουσι τὸ σίδηρον, καὶ χειρότερον ἀπὸ κάθε σίδηρον ἐχθροῦ τὴν σκληροκαρδίαν καὶ λύσσαν. Ὁ ὅποιος διὰ τὴν σβύση καὶ ἀπὸ τὸν κόσμον ὀλότελα, καὶ διὰ τὴν μὴ φανῆ πλέον οὐδ' ὁ τόπος, εἰς τὸν ὅποιον ἦτο κτισμένη, ἀνάπτει φωτιαῖς εἰς κάθε τόπον, σπέρνει φλόγαις τριγύρου, καὶ εἰς κάθε μέρος, καὶ εἰς ὀλίγην ὥραν τὴν μεταλλάσσει εἰς ἄλλην Τροίαν καπνίζουσαν καὶ καιομένην. Ἀφίνω ἐδῶ ταῖς φωναῖς τῶν μισαποθαμένων ἀνθρώπων, τοὺς θρήνους τῶν γυναικῶν, τὰ δάκρυα τῶν γερόντων, ἀπὸ ταῖς πληγαῖς τῶν ὁποίων ἀκόμη δὲν εἶχε φύγη ἀπὸ τὸν τρόμον τὸ πνεῦμα, ἀφίνω ταῖς βοαῖς τῶν βαρβάρων, καὶ τόσης φλογὸς τὴν ἀνεκδιήγητον ταραχήν, ὅπου ῥίπτοντας σπίτια, παλάτια, πύργους, καιόντας ξύλα καὶ ὅτι ἄλλο, τόσον ἐτριξε καὶ μὲ ταῖς σπῖθαις τόσον ἑκατακτύπα, ὅπου ἤθελες εἰπῆ, νὰ εὐρίσκεισαι κάτω ἐκεῖ, εἰς τὰ πολυτάραχα τοῦ Νείλου κατὰδουπα. Τοῦτο μόνον σμίγω, πῶς δὲν ἀπέμεινε οὐδὲ μία καὶ μόνη πέτρα, διὰ τὴν γράψῃ τινὰς τὸ Ὡδε κεῖται, ἀμὴ ἡ χώρα ὅλη ἐτάφη εἰς τὴν ἰδίαν τῆς στάκτην, καὶ ὅπου ἐτρέφοντο λαοί, τώρα βόσκονται ζῶα.

Φ. Σκοῦφος.

Ἡ ΕΠΙ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΝ ΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ

1822

Ὁ Χουρσίτης, καταλιπὼν χιλιάδας τινὰς ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βριώνην εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, συνεχέντρωσε τὸν ἐπίλοιπον στρατὸν εἰς Λάρισαν καὶ ἠῤῥησεν αὐτὸν διὰ νέων στρατολογιῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε συνεποσάθη οὗτος εἰς 24,000 πεζῶν καὶ 6,000 ἰππέων μετὰ ἰκανοῦ πυροβολικοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα διαπράξας δὲν ἤξιώθη νὰ δδηγήσῃ αὐτὸς τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἥτις ὑπῆρξε βεβαίως ἡ ἰσχυρότερα καὶ λαμπρότερα ὄλων ὅσας ἡ Τουρκία ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν παρέλαβε τὴν ἐπικουρίαν τῶν τακτικῶν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Σουλτάνος φρονῶν, ὅτι ἐὰν ὁ γηραιὸς τοῦ Ἀλῆ νικητὴς κατέβαλλε καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἤθελεν ἰσχύσει πέραν τοῦ πρέποντος, ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν τῆς νέας ἐκστρατείας εἰς τὸν ἐν Λαρίσῃ ἄρχοντα Μαχμούτ πασᾶν τῆς Δράμας, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε καταβάλλει τὰ κινήματα τῶν Ἀγράφων καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου ἀφ' ἐνός, τῆς Θεσσαλομαγνησίας ἀφ' ἐτέρου. Ὁ νέος ἀριστράτηγος, κοινότερον γεγόμενος παρ' ἡμῖν γνω-

στός ὑπὸ τὸ ὄνομα Δράμαλης, ἐμβαλὼν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, οὐδαμοῦ αὐτῆς ἀπήντησε σπουδαίαν ἀντίστασιν. Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχεν ἐξουθενωθῆ διὰ τῆς στάσεως τοῦ Ὀδυσσεως, οἱ δὲ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ ὑπέβλεπον τὰς ἀξιώσεις τοῦ πολεμάρχου τούτου, ὥστε οὐδεμία ὑπῆρχεν αὐτοῖσι ἀρετηρία ἠνωμένης ἐνεργείας, ὁ δὲ Δράμαλης προελάσας ἀκωλύτως σχεδὸν μέχρι Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, ἐληλάτησεν ἀνηλεῶς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς χώρας. Μὴ κατατρίψας δὲ χρόνον περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πρὸ μικροῦ παραδοθείσης εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀκρόπολεως τῶν Ἀθηνῶν, προεχώρησε πρὸς τὴν Μεγαρίδα, ὑπ' οὐδενὸς εἴρε κατελιγμένα τὰ δυσπόρητα τῶν Γερανίων στενά καὶ τῇ 5 Ἰουλίου ἐστρατοπέδευσε εἰς Κόρινθον. Ἡ κυβέρνησις εἶχεν ὑποχωρήσει εἰς Ἄργος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰουνίου καὶ ἔκτοτε, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν βουλευτῶν ἤξιωσαν ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ τὸν ἐπικείμενον τῆς πατρίδος κίνδυνον, ἡ τοῦ Βουλευτικοῦ ἐξουσία ἀνετέθη εἰς Βουλευτικὴν ἐπιτροπὴν. Ἐν τούτοις ὁ μὲν Ἀκροκόρινθος παρεδόθη εἰς τὸν Δράμαλην ἀμαχητὶ, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτοῦ, ὅστις κατὰ παράδοξον τῆς τύχης παιδιὰν ἐκαλεῖτο Ἀχιλλεὺς· οἱ δὲ προεστοὶ οἱ καταλαβόντες τὰ Δερβενάκια ἤτοι τὰ στενά τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Κορινθίας εἰς Ἀργολίδα, ἐνόμισαν περιττὸν νὰ μιμηθῶσι τὸν Διάκον· ὥστε ὁ Δράμαλης τῇ 12 ἐστρατοπέδευσε ἀκωλύτως ἐν Ἄργει. Ἀμα ἐπλησίασεν, Ἐκτελεστικὸν καὶ Βουλευτικὴν ἐπιτροπὴν καὶ μινίστροι κατέφυγον εἰς δύο ἐντὸς τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου ἡμιολίας, τὴν μίαν τῶν Κουντουριωτῶν καὶ τὴν ἄλλην τοῦ Σπετσιώτου Κολομπότασι· Μανιάται καὶ Μεσσήνιοι ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν ἀπάγοντες τὰ λάφυρα αὐτῶν εἰς τὰ ὄρη, εἶχε, δὲ διαλυθῆ καὶ ἡ πολιορκία τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὅποιον διεπραγματεύετο ἤδη περὶ παραδόσεως. Ὅταν ἀναμνησθῶμεν ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχε συμβῆ ἡ ἐν Πέτρα καταστροφή, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις κατακλυσθεῖσα ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ μηδὲ σικιὰν κυβερνήσεως ἔχουσα, ἐφαίνετο πνέουσα τὰ λείψια. Ἀλλὰ τότε παρέστη εἰς μέσον ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀντὶ νὰ μιμηθῆ τὴν βουλευτικὴν ἐπιτροπὴν, ἧς ἦτο πρόεδρος καὶ νὰ ζητήσῃ ἄσυλον ἐντὸς τῶν πλοίων, ἔμεινε εἰς τὴν Ξηρὰν καὶ ἀθροίσας 700 ἀνδρας ἐνίσχυσε τὴν ὄχυράν τοῦ Ἄργους ἀκρόπολιν, ἣν εἶχε προκαταλάβει μετὰ τινων συντρόφων ὁ Μανιάτης Καραγιάννης, ὅστις ἐμελλε νὰ ἐκπλύνῃ διὰ τοῦ κατορθώματος τούτου τὰ ἀνόσια πολλῶν ἐκ τῶν δημοφύλων αὐτοῦ ἀμαρτήματα. Ἀνεχαιτίσθη λοιπὸν οὕτω ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία τοῦ Δράμαλη, ὅστις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προελάσῃ εἰς Ἀρκαδίαν, ἀφίνων ὅπισθεν αὐτοῦ τὸ φρούριον ἐκεῖνο. Καὶ ἐν τούτοις ἐπήρχετο ἐκ Τριπόλεως ὁ Κολοκοτρῶ-

νης πλήρης θάρρους καὶ πεποιθήσεως. Ἡ κραταιὰ φωνὴ δι' ἧς ἐγκαίρως ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὄπλα τοὺς Πελοποννησίους, ἀντήχησεν εἰς τὰ τετραπέρατα τῆς χερσονήσου· χιλιάδες μαχητῶν συνέρρεον περὶ αὐτόν· καὶ πῶς νὰ μὴ συρρεύσωσιν; Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἤξευρε νὰ κινήσῃ τὰ εὐγενέστατα τῶν αἰσθημάτων καὶ τὰς ἰσχυροτέρας τῶν προλήψεων. Δὲν ἤρκειτο νὰ ὀμιλήσῃ περὶ πατρίδος, περὶ θρησκείας, περὶ δόξης, ἀλλ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ἀγρία, περισσεύει καὶ κόρακες προανήγγελλον ἀσφαλῶς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι· αἱ γυναῖκες ἐφώναζον εἰς τοὺς ἄνδρας των, τρέξετε, εἰδεμὴ ὑπάγομεν ἡμεῖς· ἡ Γερουσία ἐκούσα ἄκουσα συνέπραττεν. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Δράμαλις κατελάμβανε τὸ Ἄργος, ὁ Κολοκοτρώνης ἐξεκίνη ἐκ Τριπόλεως μετὰ στρατοῦ πολυαριθμοῦ, ὅστις καθ' ὁδὸν ἐξαγωγούτο ὡς ποταμὸς δεχόμενος ἔνθεν καὶ ἐνθεν τὰ ἐκ τῶν ὁρέων κατερχόμενα βυάκια. Εἰς Ἀχλαδόκαμπον ἀπήντησε τοὺς ἐξ Ἄργους ἀναβαίοντας μετὰ τῶν λαφύρων αὐτῶν Μανιάτας, καὶ τοὺς ἐφώναξε « γιὰ ποῦ; — Νὰ ξεφορτώσωμεν, ἀπήντησαν τοὺς ἀρρώστους μας καὶ τὰ πράγματά μας καὶ ἔπειτα ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν μάχην. » — Σ' τοῦ διαβόλου τὴ μάννα, κακαβούλια, ἐδόθησεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἐξηκολούθησε τὴν κατάβασιν αὐτοῦ. Ἄμα δ' ἐκβαλὼν τῶν ὁρέων κατέλαθε μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης τοὺς Μύλους καὶ ἐκείθεν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐβοήθησε τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Ἄργους εἰς τὸ νὰ ἐπιμείνωσιν ἀνθιστάμενοι, μετ' οὐ πολὺ δὲ διηκούλυε τὴν βαθμιαίαν καὶ λαθραίαν εἰς τοὺς Μύλους ὑποχώρησιν αὐτῶν, ἅμα ὅτε ἐπέισθη, ὅτι ἡ περαιτέρω κατοχὴ τοῦ φρουρίου ἀπέβη περιττή.

Τῷ ὄντι τὰ κατὰ τὸν Δράμαλιν ἤρχισαν νὰ ἔχωσιν ἐπισφαλῶς, μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἀργολίδα εἰσβολὴν αὐτοῦ. Ὁ ὀσμανίδης ἀρχιστράτηγος, εὐχερῶς διελθὼν διὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ οὐδὲν ἤπτον εὐχερῶς περάσας τὰ Δερβενάκια, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ περιαγάγῃ τὰ θριαμβευτικὰ αὐτοῦ τάγματα καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπομένως οὐδόπως ἐφρόντισε νὰ ἀποταμιεύσῃ τροφὰς πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Ἐν Ἀργολίδι δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναπληρῶσῃ τὴν ἔλλειψιν ταύτην, διότι ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀπέβη ἐλλιπὴς καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὀλίγα σιτηρὰ καὶ κρέατα ἀπήχθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ὀσμανικὸς στόλος παρὰ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νὰ λάβῃ τροφὰς, παρέπλευσε παρὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτόν. Ὁ Χουραϊτ πασᾶς ἢ δὲν ἤθελεν ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι ἐκ Δαρίσης ὑπὲρ τοῦ ἀπερισκέπτως προελάσαντος ἀντιζήλου αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς ἤρχισε νὰ πάσχη στερήσεις δεινὰς νὰ προχωρήσῃ δὲν ἠδύνατο πρὶν ἢ ἐκπορθῆσῃ τὸ ἐν Μύλοις στρατόπεδον· πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο καιρὸς, καιρὸν δὲ δὲν εἶχε διὰ τὴν προ-

αγομένην ὀσημέραι τῶν τροφῶν ἐνδεῖαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ μὲν ἀνθρώποι ἐνόσουν, τὰ δὲ κτήνη ἐπιπτον. Ὅθεν περιέστη εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡθέλησε δὲ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἡμετέρους καὶ ἐπεμφε πρὸς αὐτοὺς ἐν Μύλοις τὸν χριστιανὸν αὐτοῦ γραμματεῖα, ἐπὶ τῇ προφάσει μὲν τοῦ νὰ προτείνῃ ἀμνηστίαν, πράγματι δὲ νὰ περισπάσῃ τὴν προσοχὴν των, ἀναγγέλλων, ὅτι μελετᾷ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Τρίπολιν. Ὅλοι ἠπατήθησαν, μόνος ὁ Κολοκοτρώνης ἐνόησε τὸ τέχνασμα καὶ εἶπεν ἐν τῷ συγκροτηθέντι περὶ τοῦτου πολεμικῷ συμβουλίῳ, ὅτι εἰς τὸν Δράμαλιν δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὅτι ἀπαραίτητον ἦτο νὰ καταληφθῶσι τὰ πρὸς τὴν Κόρινθον στενά. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούσθη, καταλιπὼν εἰς Μύλους τὸ μέγα στρατόπεδον, ἐδράμεν αὐτὸς μετὰ ὀλίγων πιστῶν συντρόφων εἰς τὸ δεσπύζον τῶν Δερβενακίων χωρίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μὴ προσέχων εἰς τοὺς χλευασμοὺς τοῦ Μαυρομιχάλη, ὅστις εἶπε τότε περιφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηγαίνει νὰ γείνη πάλιν κλέφτης εἰς τὰ βουνά. Ἀλλὰ τῇ 25 Ἰουλίου κατέστη ἀναμφισβήτητον ὅποσον ὀρθὴ ὑπῆρξεν ἡ πρόνοια τοῦ κλέφτου ἐκείνου. Τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας ταύτης οἱ Τούρκοι ἐπεμφαν τὴν πρώτην αὐτῶν μοῖραν πρὸς τὴν Κόρινθον διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ ἁγίου Σώστη. Ὁ Κολοκοτρώνης καταλαβὼν, ὅπως ἠδυνήθη, τὸν χεῖμαρρον τοῦ Δερβενακίου καὶ τὰς παρακειμένης ἀνωφερείας τοῦ ἁγίου Σώστη, ἐπεμφε ζητῶν κατεσκευασμένην ἐπικουρίαν. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ πρῶτοι φθάσαντες δεληθῆδες, προσβληθέντες περὶ τὸν χεῖμαρρον, καὶ ἀπελπισθέντες νὰ διελάσωσιν, ἐτρέπησαν ἐπὶ τὰ ὑψώματα τοῦ ἁγίου Σώστη, κατόπιν ἤρχοντο πεζοί, αἱ δὲ ἀποσκευαὶ ἐγκατελείφθησαν. Πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ ἀναβῶσιν εἰς ἅγιον Σώστην, καὶ ἤδη ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἔξω κινδύνου, ὅτε ὁ Νικητάς, ὁ Παπαφλέσας καὶ ὁ Ὑψηλάντης φθάσαντες ἐγκαίρως κατέλαβον τὸν λόφον τὸν φράσσοντα χαράδραν τινὰ δι' ἧς ἔμελλον νὰ διέλθωσιν οἱ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Σώστη καταβαίνοντες πολέμιοι. Ἐκεῖ συνέβη μάχη φονικωτάτη. Ὀλίγοι τινὲς ἵππεῖς κατάρθωσαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς τὸ πρὸς τὴν Κόρινθον Χάνι τῆς Κουρτέσας, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς μαίρας ἐκείνης πολεμοῦμενον κατὰ μέτωπον μὲν καὶ ἐκ πλαγίου ὑπὸ τοῦ Νικητά, τοῦ Παπαφλέσα καὶ τοῦ Ὑψηλάντου, ὅπισθεν δὲ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, κατεστράφη ὄλοσχερῶς. Πλείονες τῶν 3,000 νεκρῶν ἐκάλυψαν τὰς χαράδρας καὶ τὰς κλιτύας· οἱ ἄλλοι ὠφελούμενοι ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς ἐπελθούσης νυκτός, διέφυγον οἱ μὲν εἰς Κόρινθον οἱ δὲ εἰς Ἀργολίδα, ἀλλ' ἅπαντες κακῶς ἔχοντες. Ἐν τῇ φοβερᾷ ταύτῃ συρράξει ὁ Νικητάς ἀνευφηθῆ καὶ πάλιν τουρκοφάγος. Τὴν ἐπιούσαν ὁ Δράμαλης ἔμεινε καταπεφοβισμένος εἰς Ἄργος, τῇ δὲ 27 ἀπεφάσισε νὰ προελάσῃ μεθ'

ἔλου τοῦ στρατοῦ οὐχὶ ὅμως ἀπὸ τὰ Δερβενακία ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἀνατολικώτερον Ἀγινόρι. Ὁ Κολοκοτρώνης, μὴ εἰδὼς, ἔτι ποίαν θέλει τραπῆ δὸν, αὐτὸς μὲν ἔμεινεν εἰς Δερβενάκια, ἔπεμψε δὲ εἰς Ἀγινόρι τὸν Παπαφλέσαν, τὸν Νικήταν καὶ τὸν Ὑψηλάντην. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐπέπεσον τῶντι κατὰ τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπεληθόντων πολεμίων καὶ ἂν ὁ ἐν Μύλοις πολυάριθμος στρατὸς προσέβαλλεν αὐτοὺς κατὰ νῶτων, ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, ὅτι τῇ 27 ἤθελε συμπληρωθῆ ἡ κατὰστροφὴ τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ὁ στρατὸς ἐκεῖνος ἡσχολήθη, ἅμα ἀναχωρήσαντος ἐξ Ἀργους τοῦ Δράμαλη, εἰς τὸ νὰ λεηλατήσῃ τὰς παρ' αὐτοῦ αὐτόθι καταλειφθείσας ἀποσκευάς· ἐκ τούτου δέ, καὶ προσέτι διότι αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Νικήταν καὶ τὸν Φλέσαν καὶ τὸν Ὑψηλάντην στρατιῶται ἐπρόσεξαν μᾶλλον εἰς τὴν λαφυραγωγίαν τῶν διερχομένων ἢ εἰς τὴν ἀναχαίτισιν αὐτῶν, τὸ πλεῖστον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατῴρθωσε τελευταῖον νὰ διέλθῃ ἀποβαλὼν μὲν πολλὰς σκευάς, ἡμιόνους καὶ καμήλους, ἄνδρας δὲ μόνον περὶ τοὺς χιλιούς.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ λαμπρὰ τοῦ Δράμαλη ἐπιχειρήσις ἢ τοσοῦτον θριαμβικῶς ἀρξάμενη, ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέκλεισε τὸν δεκατευθέντα ἐκεῖνον στρατὸν ἐντὸς τῆς Κορίνθου, πείσας μὲν τὸν Ὀδυσσεῖα νὰ καταλάβῃ τὰ στενά τῆς Μεγαρίδος, αὐτὸς δὲ περιζώσας πανταχόθεν τοὺς πολεμίους ἐν Πελοποννήσῳ. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ὀκτωβρίου ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ ὁ Δράμαλης. Τὸ Ναύπλιον, μηδεμίαν λαβὴν ἀπὸ θαλάσσης βεβήθειαν, ἐλιμοκτόνει, καὶ τῇ 30 νοεμβρίου παρεδόθη εἰς τὸν Κολοκοτρώνην διὰ συνθήκης, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀκριβῶς ἐκτελεσθεῖσα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐκ τῶν πολλῶν ὅσαι πρότερον συνομολογηθεῖσαι πᾶσαι δυστυχῶς εἶχον παραβιασθῆ. Τὰ δὲ ἔλεινά τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη λείψανα, ἐλαττωθέντα ἐν Κορίνθῳ ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ εἰς 4,000 ἄνδρας, ἐζήτησαν μὲν νὰ μεταβῶσιν εἰς Πάτρας διὰ τῆς παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου· ἀλλ' εἰς Ἀκράταν περιζωσθέντα ὑπὸ τῶν δύο Ζαϊμέων, τοῦ Λόντου, τοῦ Πετμεζᾶ καὶ τοῦ Χαραλάμπη, καὶ παθόντα πάλιν ἐκεῖ νέας συμφοράς, μόλις ἐπὶ τέλους κατῴρθωσαν νὰ διασωθῶσιν ἐπὶ πλοίων τὰ ὑποῖα προσήγαγεν ὁ τῶν Πατρῶν φρούραρχος Ἰουσοῦφ πασᾶς. Τοιαῦτα ἐγένοντο ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ ἔτους 1822, οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάλου κινδύνου τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἐπ' αὐτῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους τούτου σωτηρία ὤφειλετο πρὸ πάντων εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· λαὸς καὶ στρατὸς ἀνωμολόγουν τοῦτο, αὐτῇ δὲ ἡ Γερουσία ἠναγκάστη νὰ διορίσῃ αὐτὸν κατ' ἀπαίτησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα τῆς ζωῆς

αὐτοῦ ἐποχὴ καὶ μία τῶν εὐτυχεστέρων τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέβη τὸ πρῶτον πρόσωπον ἀπάσης τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ δυτικῇ Στερεᾷ ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε πάθει τὴν ἐν Πέτρα συμφορὰν. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ ὁ Ὀδυσσεὺς ἔσωζε μὲν ἔτι τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ· οὐ μόνον ὁμως μετὰ τὸ πρῶτον τῆς Γραβιᾶς κατόρθωμα δι' οὐδενὸς νέου ἔργου ἐλάμπρυνε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, οὐ μόνον ἰδίως ἀφῆκε τὸν Δράμαλιν νὰ εἰσελάσῃ ἀνενόχλητος εἰς Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ ὅτε κατὰ ὀκτώβριον μῆνα ὁ Χουρσίτης ἐπεμφε τελευταῖον εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀποκεκλεισμένων 8,000 ἀνδρας ὑπὸ τὸν Μεχμέτ πασᾶν διὰ Λαμίας καὶ Ἀμφίσσης, ὁ Ὀδυσσεὺς ἠττήθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ μόλις διασωθεὶς ἐκ τῆς μάχης, δὲν ἀνεχαίτισε τὴν παραιτέρω πρόδον τοῦ ὁσμανίδου στρατηγοῦ, εἰμὴ διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ προσκυνήσῃ, ἂν λάβῃ τὸ ἀρματωλικὴ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Μεχμέτ πασᾶς ἀπεδέξατο ἢ ἐπροσποιήθη ὅτι ἀποδέχεται τὴν διαθεβαίωσιν ταύτην, διότι ἐν τῷ μεταξύ νῆτοκτόνησεν αἴφνης ὁ Χουρσίτ πασᾶς, ὥστε ὁ ὑποστράτηγος αὐτοῦ ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λάρισαν.

Εἰς καὶ μόνος ἄνθρωπος νῆτύχησε κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ ἔτους ἡμέρας νὰ παράσχῃ τῇ πατρίδι ὑπηρεσίαν οὐχὶ μὲν ἐνάμιλλον τῆς καταστροφῆς τοῦ Δράμαλι, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ σπουδαιοτάτην. Καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρό τινας χρόνους τοσοῦτον ἀτυχῆσας Μαυροκορδάτος. Ὅτε μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Πέτρα καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ Σουλίου πολλοὶ τῶν ἀρματωλῶν Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἐπροσκύνησαν, καθὰ προείπομεν, οἱ δὲ κάτοικοι ἐσώζοντο προτροπᾶσθαι εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὁ δὲ Ὁμέρ Βριώνης ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Κιουταχῆ κατῆλθε περὶ τὰ τέλη ὀκτωβρίου μετὰ 11,000 ἀνδρῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Ἰουσοῦφ πασᾶς τῶν Πατρῶν ἀπέκλειε τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὁ Μαυροκορδάτος μείνας ἐν Μεσολογγίῳ μετὰ τοῦ Μάρκου Βότσαρη καὶ 600 τὸ πολὺ ἀνδρῶν, εἶπεν, ὅτι δὲν θέλει ἀπέλθει ἐν ὄσῳ εἰς καὶ μόνος ἀνὴρ ὑπάρχει πρόθυμος ν' ἀγωνισθῇ· καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον. Ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἀπῆται ἐπταπλασίους τοῦλάχιστον τῶν ὑπαρχόντων προμάχους· ἐπὶ τῶν τειχῶν δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ 14 παλαιὰ πυροβόλα, ἐντὸς δὲ αὐτῶν πολεμεφόδια καὶ τροφαὶ μόλις δι' ἓνα μῆνα. Ἐὰν οἱ Τούρκοι ἐπεχείρουν ἀμέσως τὴν ἔφοδον, ἤθελον πιθανώτατα κυριεύσει τὸ οὕτως ἔχον φρούριον· ἀλλὰ κατέτριψαν τὸν χρόνον, κατ' ἀρχὰς εἰς ἀκροβολισμούς, ἔπειτα εἰς διαπραγματεύσεις περὶ παραδόσεως, τὰς ὁποίας οἱ πολιορκούμενοι παρέτεινον ἐπιτηδεύειν, ἵνα προφθάσῃ ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπικουρία ἢ ἐζήτησαν ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῶν νήσων. Ὅτε

δὲ περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου μοῖρα τοῦ ὑδραϊκοῦ στόλου ἐπιφανεῖσα πρὸ τῆς πόλεως διέλυσε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Ἰουσοῦφ πασᾶ, ἐκόμισε τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ ἀπεβίβασε 1,000 Πελοποννησίους ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαΐμην καὶ Δεληγιάννην, οἱ ἡμέτεροι διεμήνυσαν εἰς τὸν Ὁμέρ Βριώνην, ὅτι ἂν θέλῃ τὸ Μεσολόγγιον ἄς ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ. Ἐν τῷ μεταξύ ἤρχισαν νὰ πάσχωσιν οἱ πολιορκηταί, ὅτι πρότερον οἱ πολιορκούμενοι αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολεμοφόδια αὐτῶν ἤλαττώθησαν ἢ δὲ προσαγωγή νέων ἀπέβη δυσχερῆς, διότι οἱ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας κάτοικοι ἤρχισαν τελευταῖον νὰ δίδωσι σημεῖα ζωῆς· ὅθεν ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἐδέησε νὰ πράξῃ τι κρίσιμον. Καὶ τῶντι τὴν νύκτα τῆς 25 δεκεμβρίου ἐπεχείρησεν ἔφοδον ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκκλησιαζόμενοι ἕνεκα τῶν Χριστουγέννων, ἤθελον ἐγκαταλείπει τὰ τεῖχη. Ἡ φρουρὰ ὅμως εἰδοποιηθεῖσα περὶ τοῦ βουλεύματος, εὐρέθη ἐτοιμῆ. Ἀφήσασα τὰ ἀλβανικὰ τάγματα νὰ πλησιάσωσι μέχρι βολῆς πιστολίου, ἐθήρισεν ἔπειτα αὐτὰ διὰ πυκνοῦ πυροβολισμοῦ καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Ὀλίγας δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἡμέρας ἐλύθη ἡ πολιορκία. Ἡ ὑποχώρησις τῶν πολεμίων ἀπέβη αὐτοῖς ὀλεθρία. Καταλιπόντες τὰ πλεῖστα πυροβόλα καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν, ἔφθασαν δρομαῖοι εἰς Βραχῶρι. Ἄλλ' ἐκεῖθεν προχωρήσαντες ἔπαθον νέας συμφορὰς· 500 ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ πλημμυρησάντος Ἀχελῷου, οἱ δὲ διαπεράσαντες ἀφίκοντο κακῶς ἔχοντες πρῶτον εἰς Κραθασαρὰν καὶ ἔπειτα εἰς Πρέβεζαν.

Κ. Παπαρρηγόπουλος.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ

1822

Ὁ Κολοκοτρώνης μὴ δυνάμενος νὰ βλάβῃ τοὺς ἐχθροὺς πολεμῶν, ἐσοφίζετο πῶς νὰ τοὺς φοβίσῃ· παρετήρησεν ὅτι ἔχασαν τὸ θάρρος καὶ ὑπόπτεισε τὴν φυγὴν των· ἐπειδὴ δὲ ἤθελε νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ τοῦ νὰ προχωρήσωσιν εἰς Τριπολιτσάν, διέσπειρε τὴν νύκτα τῆς 23 πολλοὺς στρατιώτας ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην ὁρέων καὶ τοὺς διέταξε ν' ἀνάψῃ ἕκαστος καὶ νὰ διατηρήσῃ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τρία πολυλαμπῆ πυρά. Ἐγένετο τὸ διαταχθὲν καὶ ἐπανελήφθη καὶ τὴν ἐξῆς νύκτα, ὥστε οἱ Τοῦρκοι ὑπέλαβον ὅτι συνέρρευσαν πρὸς

ἐκεῖνο τὸ μέρος πλήθη Ἑλλήνων, ἐφοβήθησαν καὶ δὲν ἐξήλθον τοῦ Ἄργους, ὡς ἐσυνήθιζαν. Ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης, ἄγρυπνος πάντοτε καὶ προσεκτικός, ἐσυμπέρανε ἐντεῦθεν ἔτι μᾶλλον, ὅτι ἐμελέτων ταχέως νὰ φύγῃσι, καὶ εἶπε τοῖς συναδέλφοις του ὅτι ἐθέρει ἀναγκαῖον οἱ πολλοὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις τοῦ Κεφαλαρίου καὶ τῶν Μύλων εἰς ἐμπόδιον τῶν ἐχθρῶν, ἂν ἐδοκίμαζον ν' ἀναβῶσιν ἐκεῖθεν εἰς Τριπολιτσάν, καὶ ὅτι ὀλίγοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κλείσωσι τὰς μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου στενοτοπίας εἰς πρόσκομμα τῆς εἰς Κόρινθον ἐπανόδου των ἦσαν δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὡς ὀκτακισχίλιοι ὄπλοφοροὶ Ἕλληνες ἐν τῇ Ἀργολίδι. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην οἱ πλείστοι ἔμειναν ὅπου ἦσαν ὑπὸ τὸν Πετρόμπετην, τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Κρεββατᾶν· ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ κατέβη εἰς Μύλους ὁ γραμματεὺς τοῦ Δράμαλι προβάλλων τοῖς ἐκεῖ ἄφεισιν ἁμαρτιῶν, ἂν ἐπροσκύνουν. Ἀπορριφθεῖσης δὲ τῆς προτάσεώς του, τοῖς εἶπεν ὡς ὑπὸ ἐμπιστοσύνην καὶ ὡς Χριστιανός, νὰ δυναμώσωσι τὰς θέσεις ἐκείνας, διότι οἱ πασάδες εἶχαν ἀπόφασιν, ἂν ἀπερρίπτετο ἡ πρότασις των, νὰ ἐφορμήσωσι πανστρατιᾶ καὶ ν' ἀνοίξωσι τὴν ἄγουσαν εἰς Τριπολιτσάν ὁδόν. Ἄλλ' ἡ μυστηγορία τοῦ Χριστιανοῦ γραμματέως, ὃν ἐκράτησαν οἱ Ἕλληνες ἵνα μὴ ἀνακαλύψῃ τοῖς ἐχθροῖς ὅ,τι εἶδεν, ἦτο ὁλοκλήρως ἐδείχθη μετὰ ταῦτα, σκοπὸν ἔχουσα νὰ θεωρήσωσιν ἀναγκαῖαν οἱ Ἕλληνες τὴν μεταγωγὴν τῶν στρατευμάτων εἰς Μύλους ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Κόρινθον ὁδοῦ καὶ οὕτω ν' ἀφεθῇ ἀνοικτὴ ἦν ἐσκόπευαν οἱ ἐχθροὶ νὰ δεύσωσι.

Τῷ ὄντι τῇ 26 ἰουλίου ἐκινήθη ὅλον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν Δερβενακίων. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἔχει δύο μονοπάτια, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ βάθους τοῦ αὐλῶνος παρὰ τὴν κοίτην χειμάρρου, τὸ δὲ ἔσπον πρὸς τὴν δεξιόθεν ὄφρυν τοῦ ὄρους ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀἰσώστη, διὰ τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Σώζοντος ἐκεῖ ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες κατεῖχαν τὴν ἐπὶ τοῦ βάθους τοῦ αὐλῶνος θέσιν καὶ ἦσαν καλῶς ὠχυρωμένοι, ἐστράφησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὰ δεξιὰ θέλοντες νὰ καταλάβωσι τινὰ λόφον πρὸς τὸ ἄλλο μονοπάτιον καὶ νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ Ἀἰσώστη ἄλλ' ὁ Ἀντώνιος Κολοκοτρῶνης προκατέλαβε τὸν λόφον. Ἐκεῖ ἤρχισεν ἡ μάχη. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐφύλαττε τότε τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶν Δερβενακίων καὶ τέταρτον ὥρας αὐτῶν ἀπέχουσαν θέσιν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὑποπτεύων μὴ διέλθωσιν οἱ Τοῦρκοι δι' ἐκείνου τοῦ μέρους ὡς ὀμάλωτέρου. Ἰδὼν δὲ τὴν πορείαν αὐτῶν ἔστειλεν ἐπιβήθειαν 800 στρατιώτας· ἐπειδὴ δὲ κατέστη ἀδύνατος ἡ θέσις ἦν κατεῖχεν, ἀφ' οὗ 800 ἀπεμακρύνθησαν, ἔστησεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ πολλὰς σημαίας φαινομένης μακρόθεν, καὶ

ἔθεσεν ἐπὶ καταφανοῦς μέρους ὅσα ζῶα καὶ ὄσους ἐπενδύτας εἶχαν οἱ στρατιῶται του Ἰνα ὑπολάβωσιν οἱ κάτωθεν ἐχθροὶ ὅτι κατεῖχαν τὴν ἀδύνατον ἐκείνην θέσιν πολλοὶ Ἕλληνες καὶ μὴ δοκιμάσωσι νὰ διαβῶσιν ἐκεῖθεν. Οἱ ἐχθροὶ ἐν τοσοῦτῳ πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι ὅπισθεν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων, καὶ φονευόμενοι, ἐπροχώρουν πρὸς τὸν Ἀἰσώστην, ὅπου δὲν ἦτο ἑλληνικὴ φυλακὴ.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔτυχον ὀδεύοντες πρὸς τὴν Κόρινθον διὰ τοῦ Ἀἰνορίου δύο ὄρας ἀπέχοντος τῶν Δερβενακίων πρὸς τὰ δεξιὰ ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Δικαῖος μετὰ 500 στρατιωτῶν Ἰνα τοποθετηθῶσιν ἐπὶ τῶν μεγάλων Γρεβενίων εἰς ἀντίκρουσιν ἐπαπειλουμένης νέας εἰσβολῆς τῶν ἐχθρῶν. Οὗτοι, ἀκούσαντες πολὺν τουφεκισμόν ἄνωθεν τὴν θέσεως ὅπου ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης, ἐστράφησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ ὑποπτεύοντες συμπλοκὴν ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησαν, διότι ἀπαντήσαντες βοσκὸν ἔμαθαν, ὅτι ὀλίγοι Τούρκοι ἦλθαν πρὸς τὰ Δερβενάκια, καὶ ὅτι ἀκροβολισθέντες μετὰ τῶν φυλακτόντων τὴν θέσιν ἐκείνην Ἕλλήνων ἐπανῆλθον εἰς Ἄργος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ βοτὴ τοῦ τουφεκισμοῦ δὲν ἔπαυεν, ἐστράφησαν πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος καὶ κατέλαβον τὰ ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐξακισχίλιοι Τούρκοι εἶχαν ἤδη διαβῆ καὶ πέσει εἰς Κουρτέσαν κακῶς ἔχοντες· ἀλλ' οἱ κατόπιν αὐτῶν ἐρχόμενοι ἤσαν τὴν ἔξοδον προκατειλημμένην ὑπὸ τῶν ῥηθέντων τριῶν γενναίων ἀρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Τούρκοι πολεμούμενοι ἔμπροσθεν, ὅπισθεν, δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ, συναθροόμενοι καὶ συναγωνιζόμενοι νὰ περάσωσι καὶ αὐτοὶ εἰς Κουρτέσαν, συνεσωρεύθησαν ἐπὶ τι βάραθρον ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀἰσώστη καὶ ἐκεῖ ἠφανίσθησαν· σωρηδὸν ἔπιπτον ἐντὸς τοῦ βάραθρου· πολλοὶ ὑπεκφεύγοντες τὸν κίνδυνον ἐδοκίμαζαν νὰ ἀναβῶσιν ἔριπποι τὰ ὄρη· ἄλλοι ὠδήγουν δι' ἐκείνου τοῦ μέρους φορτωμένους ἵππους καὶ καμήλους· ἀλλ' οἱ ἵπποι καὶ αἱ κάμηλοι ὀλισθαίνοντες ἐκρημνίζοντο· ὥστε ζῶα, ἄνθρωποι, φορτία καὶ λίθοι ἔπιπταν ἐπὶ ζῶων, ἀνθρώπων, φορτίων καὶ λίθων. Ὁ ὀλίγος ὅμως ἀριθμὸς τῶν ἔμπροσθεν Ἑλλήνων δὲν ἦτον ἱκανὸς νὰ ἐμποδίσῃ ὀλοτελῶς τὴν διάβασιν τῶσων ἐχθρῶν, διὰ τοῦτο πολλοὶ αὐτῶν διεσώθησαν ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν εἰς Κουρτέσαν. Ὑπερτρισχίλιοι ἐλογίσθησαν οἱ ἀπολεσθέντες ἐχθροὶ· ἔπυσαν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς χεῖρας τῶν ἐλλήνων μέγας ἀριθμὸς ζῶων καὶ ἄπειρα καὶ πολυτίμα ἄλλα λάφυρα. Οἱ δὲ διασωθέντες εἰς Κουρτέσαν ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας διαβάσεως ἐπανῆλθον τὴν ἐπαύριον πρὸς τὸ στόμιον τῆς ἐξόδου εἰς βοήθειαν τῶν ὅπισθεν ἀπομεινάντων συναδέλφων των· ἀλλ' ἰδόντες τοὺς Ἕλληνας ἐτοιμοὺς νὰ τοὺς ἀποκρούσωσι δὲν ἐπροχώρησαν. Ἔστειλε συγχρόνως καὶ ὁ φρούραρχος τῆς Κορίνθου τρία ἑλαφρὰ κανόνια πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος,

ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν. Οἱ δ' ὅπισθεν ἐρχόμενοι Τούρκοι, ἐν οἷς καὶ οἱ πλείστοι τῶν πασάδων καὶ αὐτὸς ὁ Δράμαλης, ἰδόντες ὅσα ἔπαθον οἱ προπορευθέντες, δὲν εἰσῆλθαν τὴν τεθλιμμένην ὁδὸν τῶν Δερβενάκιων, ἀλλ' ἔμειναν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πεδιάδος καὶ ἔστειλάν τινας πρὸς τοὺς πλησιεστέρους Ἑλληνας ἵνα μάθωσι τίς ὁ ἀρχηγός των. Μαθόντες δὲ παρὰ τοῦ ἐκεῖ φυλάττοντος παπᾶ Δημήτρη Χρυσοβιτσιώτου ὅτι ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης, τῷ ἐπρότειναν νὰ ἐξαγοράσωσιν ἐλευθέραν τὴν διόδον ἀλλ' ἰδόντες ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἰππεῖς τινας Ἑλληνας καὶ τοὺς ὑπασπιστάς τοῦ Κολοκοτρώνη, Σπηλιωτόπουλον καὶ Φωτάκον, ἐρχομένους πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ ὑπολαβόντες αὐτοὺς ἐρχομένους εἰς κατασκοπὴν, μὴ θέλοντες δὲ καὶ νὰ διανυκτερεύσωσιν ἐπὶ τῆς πεδιάδος, ἐπανῆλθαν εἰς Γλυκιανὴν πλησίον τοῦ Ναυπλίου· ὥστε οἱ ἐχθροὶ ἔχοντες μεσότοιχον τὰ φονικά Δερβενάκια, διηρέθησαν ἀκουσίως οἱ μὲν κατὰ τὴν Κουρτέσαν, οἱ δὲ κατὰ τὴν Γλυκιανήν, ὅπου τοῖς συνέβη τὴν αὐτὴν νύκτα ἄλλο δυστύχημα ἐκληφθὲν ὡς κάκιστος οἰωνός· ἀναψεν αἴφνης καὶ ἐκάη ἡ πυρῆτις.

Ἐπειδὴ δὲν ἔμεινε πλέον ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ ἐπεχειρίζαν νὰ διαβῶσιν εἰς Κόρινθον, θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες, ἀνάγκη ἦτο νὰ προκαλάβωσιν οἱ Ἑλληνες τὰς διόδους.

Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν τῆς μάχης, ἦτοι τὴν 27, ἦλθαν εἰς τὸν τόπον τῆς καταστροφῆς ὁ Πλαπούτας, ὁ Δημήτριος Δηληγιάννης, ὁ Γιατράκος, ὁ Τσόκρης καὶ ἄλλοι ὄπλαρχηγοὶ πρὸς ἀκριβῆ γινῶσιν τῶν ἐπὶ τῆς προτεραίας. Συσκέψεως δὲ γενομένης περὶ τοῦ πρακτέου ἀπεφασίσθη, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ποῖαν τῶν ἀγουσῶν εἰς Κόρινθον ὁδῶν ἐσόπευαν οἱ ἐχθροὶ νὰ διέλθωσιν, ὁ μὲν Γιατράκος καὶ ὁ Τσόκρης νὰ παραλάβωσιν ἀμέσως τὰ ἐν Ἀργεῖ στρατεύματά των καὶ νὰ καταλάβωσι τὰς Μυκῆνας, ὁ δὲ Ὑψηλάντης, ὁ Διάκος¹ καὶ ὁ Νικήτας, ὁ διὰ τὰς κατὰ τὴν 26 ἀνδραγαθίας του ἐπονομασθεὶς *Τουρκοφάρος*, νὰ μείνωσι κατὰ τὸ Μπερπάτι καὶ Ἀϊνόρι, ὅπου μετέβησαν μετὰ τὴν μάχην, ὁ δὲ Πλαπούτας, ὁ Δηληγιάννης, καὶ ὁ Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης νὰ διαφυλάξωσι τὰ Δερβενάκια· ὅλοι δὲ νὰ τρέξωσιν ὅπου φανῇ ὁ ἐχθρός. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξεστράτευσε πρὸς τὴν ὁδὸν Ἀϊνορίου ὅλος. Φθάσας δὲ εἰς Μπερπάτι ἐκτυπήθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων. Ὁ Κολοκοτρώνης νομίζων ὅτι οἱ περὶ τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Τσόκρη κατέλαβον τὰς Μυκῆνας καὶ θὰ ἐπιπταν ὅπισθεν τοῦ ἐχθροῦ, ὡς προσχεδιάσθη, διέταξεν ἀμέσως τοὺς περὶ τὸν Πλαπούταν

1. Ὁ γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Παπαφλέσας.

ν' ἀφήσῃ τὴν θέσιν τῶν Δερβενακίων καὶ νὰ τρέξωσιν ἀπέμπροσ-
θέν του πρὸς τὴν Κλένιαν, κώμην τῆς ἐπαρχίας Κορίνθου. Ἄλλ' οὔτε
οἱ περὶ τὸν Πλαπούταν ἔφθασαν ἐν καιρῷ ὅπου διατάχθησαν, οὔτε ὁ
Γιατράκος καὶ ὁ Τσόκρης κατέλαβαν τὴν θέσιν τῶν Μυκηναίων, ἐπὶ
λόγῳ ὅτι ἠπειθήσαν οἱ στρατιῶται τῶν τοιουτοτρόπως ἀπέτυχε τὸ
σχέδιον, καὶ οἱ ἔχθροὶ παθόντες πολλά, ἀλλ' ὀλίγα ὡς πρὸς ὅσα ἔπα-
θον οἱ συναδέλφοί των τὴν 26, διέβησαν τὰ στενά καὶ διεσώθησαν εἰς
Κόρινθον, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐστάλησαν ἐκ Πατρῶν πέντε πλοῖα φέροντα
τροφὰς εἰς χρῆσιν αὐτῶν καὶ τῶν ἐν τῷ Ἀκροκορίνθῳ ὧν ὑπὸ τὰς
ᾄψεις ὁ Μ. Τομπάζης, εἰσπλεύσας τὸν Σαρωνικὸν κόλπον πρὸ τινῶν
ἡμερῶν καὶ ἀποβιβάσας εἰς Κεγχρεὰς τὰ πληρώματα τῶν πλοίων του,
ἤρπασεν ὅλας τὰς ἐναποτεθειμένας τροφὰς καὶ ἄφησε τὴν ἀπρονόητον
ἐκείνην φρουρὰν σχεδὸν πεινῶσαν.

Τοιοῦτον ἀπέβη τὸ τέλος τῆς εἰς Ἀργολίδα ἐκστρατείας τοῦ πο-
λυπληθοῦς τούτου ἐχθρικοῦ στρατοῦ, παθόντος τὰ πάνδεινα ἐπὶ τῆς εἰς
Κόρινθον ἐπιστροφῆς, διότι ὁ ἀρχηγός του, ἐπαιρούμενος ἐπὶ τῇ δυνά-
μει του, δὲν ἐφρόντισεν ἐπὶ τῆς ἐκείθεν εἰς Ἄργος ἀναβάσεως νὰ δια-
τηρήσῃ τὰ μεταξὺ τῶν δύο πόλεων στενά. Τόσος δὲ τρόμος κατέλαβε
τὸν Δράμαλην, ὥστε ἐγκατέλειψεν ἐξωθεν τοῦ Ναυπλίου ἐπὶ τῆς εἰς
τὴν Γλυκίαν υποχωρήσεώς του καὶ τὸ μόνον παρ' αὐτῷ ἐπὶ τῆς εἰς
Ἀργολίδα εἰσβολῆς του κανόνι.

Σπ. Τρικούρης

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ

Ἄφ' ὅτου ἐπάτησε τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἔπαυ-
σεν ἀντιποιοῦμενος τὴν ὑπερτάτην Ἀρχήν, πεπειθῶς ὅτι ἡ Ἀρχὴ
ἔπρεπεν εἰς τὸν οἶκόν του, διότι ὁ ἀδελφός του, ἀπαρνησάμενος ἑαυτὸν,
ἐκίνησε πρῶτος τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ὅτι θὰ κατεπάτει τὰ δι-
καιώματα αὐτοῦ, ἂν παρεδέχετο οὐς ἔθεσε τὸ ἔθνος θεσμούς· ἀλλὰ
φιλαρχῶν οὐδέποτε ἐρραδιούργησεν οὐδ' ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους
χεῖρα ἔβαλεν. Ἀκραϊφνῆς ἔλαμψε πάντοτε ὁ πατριωτισμός του· πρω-
τίστη φροντίς καὶ ἐν τοῖς λόγοις του καὶ ἐν τοῖς ἔργοις του ἦτον ἡ
εὐδωσις τοῦ ἀγῶνος. Οὐδέποτε ἐφείσθη τῆς ζωῆς του εἰς ἐνίσχυσιν αὐ-
τοῦ, καὶ ἡ μεγάλη του καρδία ἐξωγοῖνε ἐν κινδύνοις τὸ ἀσθενές καὶ
κάτιςχον σῶμά του. Πολλάκις ἔνοχος μελετωμένων ἢ πεπραγμένων

κακῶν ὑπελήφθη, ἀλλ' ἀμέτοχος παντός κακοῦ πάντοτε ἀνεφάνη καὶ διὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἀποχὴν καθ' ὄλον τὸν ἀγῶνα διεκρίθη· θερμῶς ἐπροσπάθει πάντοτε νὰ τοὺς προλαμβάνη ὑποκινουμένους, ἢ νὰ τοὺς παύῃ ἀναφαινομένους· ὅζυτέραν εἶχε τὴν μάχαιραν ἢ τὴν διάνοιαν καὶ διέπρεπε μᾶλλον ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἢ ἐν τοῖς πολιτικοῖς συμβουλίοις· ἀπεδεικνύμαζεν ὅ,τι ἔτεινεν εἰς ξένην προστασίαν ἢ εἰς ξένην ἡγεμονίαν· δι' ὃ οὔτε τὸ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἔγγραφον, οὔτε τὸ πρὸς τὸν δούκα τῆς Αὐρηλίας ὑπέγραψε· καταταραχθεὶς δὲ ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ συνέλευσιν αἰτήσῃ τῆς μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας, διεμαρτυρήθη. Γενναῖα τὰ ἐν τῇ διαμαρτυρῇσει φρονήματά του ἀλλ' οὐδαμῶς πρόσφορα τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· ἐξεληφθησαν δὲ καὶ ὡς ὑπεμφαινόντα ἦν ἔτρεφεν ἐλπίδα νὰ ἡγεμονεύσῃ ἐπὶ τέλους. Μακροθύμως καὶ ἀταράχως ὑπέστη τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιπληχθείσης παρ' αὐτοῦ συνέλευσεως ἐπιβληθεῖσαν πολιτικὴν ποινὴν, καὶ ἐν τῷ ἀπράγμονί του βίῳ οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀκράσιν τοῖς ἐρεθίζουσιν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν ὡς μὴ φιλικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων· πολλάκις ὠλιγορήθη ἀλλ' οὐδέποτε ἐγόγγυσεν· ἀκλόνητος ἐφάνη ἐν πειρασμοῖς καὶ καρτερικὸς ἐν ἀτυχίαις καὶ κακουχίαις· ἐλκύσας δὲ τελευταῖον τὸ ξίφος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ Καποδιστρίου, δὲν τὸ ἔβαλεν εἰς τὴν θήκην, εἰμὴ ἀφ' οὗ ἔπαυσεν, αὐτοῦ στραταρχοῦντος, ὁ πόλεμος.

Σπ. Τρικούπης.

ΑΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΙΟΥ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

1822.

Ἐν τῷ Ναυπλίῳ ἐπεκράτει πρό τιнос καιροῦ διαίρεσις, τῶν μὲν θελώντων, τῶν δὲ μὴ θελώντων νὰ παραδοθῶσιν. Οἱ δυστυχεῖς ἐγκλειστοὶ ἐκτὸς τῆς πείνης κατεθλίβοντο καὶ ὑπὸ λοιμικῆς· ὅσον δὲ ἐπερίσσευαν τὰ κακά των, τόσον ὑπερίσχυε καὶ τὸ εἰς παράδοσιν κλῖνον κόμμα. Ἔστενοχωροῦντο δὲ πρό τινων ἡμερῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἐξω τοῦ Ναυπλίου ἐλληνικῶν στρατευμάτων, ὧν τὴν ἀρχηγίαν διεδέχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικολοῦ Σταματελοπούλου ὁ Σταΐκος Σταϊκόπουλος. Τὰ στρατεύματα ταῦτα, βοηθούμενα ὑπὸ τῶν ἀπομεινῶν τῶν τακτικῶν, ἄτινα μεταβάντα μετὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα¹

1. Ἡ ἐν Πέτῃ τῆς Ἠπείρου ὀλεθρία διὰ τοὺς Ἕλληνας μάχη ἐγένετο τῇ 4 ἰουλίου 1822.

ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κατήντησαν τὸν ὀκτώβριον πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ναυπλίου, ἐκτύπησαν πολλάκις τοὺς Ναυπλιεῖς ἐξερχομένους καὶ τοὺς ἐβίασαν νὰ μὴ προχωρῶσιν ἐκεῖθεν τοῦ προχώματος. Τὰ αἷτια ταῦτα ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους καὶ πρὸ τῆς παντελοῦς ἀποτυχίας τῶν εἰς ἀντίληψίν των στρατευσάντων ἐκ Κορίνθου νὰ ἔλθωσι σπουδαιότερον εἰς λόγους συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ Σταΐκου καὶ εἰς νέαν δι' αὐτοῦ διαπραγματεύειν μετὰ τοῦ Κολοκοτρῶνη. Ὁ Κολοκοτρῶσης ἀπεκρίθη ὅτι τοῖς ἐχαρίζετο ἡ ζωὴ καὶ τοῖς ἐδίδοντο καὶ πλοῖα πρὸς διαβίβασιν ὄλων εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας· εἰ δὲ καὶ δὲν ἔστεργαν, θὰ τοὺς ἔτρωγεν ὅλους ἐντὸς ὀλίγου ἢ ἐλληνικῆ μάχαιρα. Τὸ γράμμα τοῦτο λαβὼν ὁ Σταΐκος ἀπέστειλε τὴν ἐσπέραν τῆς 29 νοεμβρίου εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Τούρκοι θέλοντες νὰ λάθωσιν αὐτοῦ γινῶσιν ὅλοι καὶ συναποφασίσωσι, συνήλθαν εἰς γενικὸν συμβούλιον· κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ ἐν Παλαμηδῶν ἀφήσαντες ὀλίγους φύλακας ὡς μηδὲν ὑποπτεύοντες. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ δύο Ἄλβανοὶ ἐκ τῶν ἀπομεινάντων φυλάκων τῆδε κακῆσε ἀπροσέκτως διεσπαρμένων, τάλαιπωροῦμενοι ὑπὸ τῶν δεινῶν τῆς πολιορκίας καὶ ἐλπίζοντες ἴσως πλουσίας ἀμοιβάς, κατέβησαν διὰ σχοινοῦ ἀπὸ τοῦ τείχους, ὑπῆγαν πρὸς τὸν κατὰ τὴν Ἄριαν Σταΐκον, τῷ εἶπαν ὅτι ἡ φρουρὰ τοῦ Παλαμηδίου κατέβη εἰς τὴν πόλιν καὶ ὅτι ἂν ἐπήγαιεν εὐθύς, θὰ ἐκυρίευσεν τὸ Παλαμηδὶ ἀναιμωτί. Ὁ γενναῖος Σταΐκος, χωρὶς νὰ ὑποπεύσῃ δολιότητα, παρέλαβε 200 συντρόφους, 60 Κρανιδιώτας καὶ ἓνα λόχον τοῦ τακτικοῦ καὶ ἦλθον ὑπὸ τὰ τείχη μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἀσέλγητος καὶ βροχερὰ ἦτο ἡ νύξ ἐκεῖνη· ἀνέβησαν τὰ τείχη κατ' ἀρχὰς ὀλίγοι, ἤνοιξαν πυλῖδα τινὰ καὶ εἰσῆξαν δι' αὐτῆς καὶ τοὺς λοιπούς. Ἡθέλησάν τινες τῶν φυλάκων ν' ἀντισταθῶσιν, ἀλλ' ἔρριψαν μετ' ὀλίγον τὰ ὄπλα, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκυρίευσαν τοιουτοτρόπως ἀναιμωτί τὸ ἀπόρθητον φρούριον πρὸς τὰ χαράγματα τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν μνήμην τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ἐκυρίευσαν, ἐτουφέκισαν ὅλοι διὰ μιᾶς βλέποντες πρὸς τὴν πόλιν καὶ φωνάζοντες: «καλῶς σὰς ἠύραμεν, ἀγάδες.» Οἱ δυστυχεῖς ἀγάδες, ἀγνοοῦντες τίνι τρόπῳ ἐκυρίευσαν οἱ Ἕλληνες τὸ φρούριον καὶ βλέποντες ἑαυτοὺς καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἐχθρῶν περιέτρεχαν τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως ὡς παράφρονες. Ἡμέρας δὲ γενομένης, οἱ νέοι κύριοι τοῦ Παλαμηδίου ὑψώσαντες τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἐκανονοβόλησαν φωνάζοντες «Καὶ τοῦ χρόνου, ἀγάδες, τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου.» Ἐν τοσοῦτῳ ὁ ἐν Δερβενακίαις Κολοκοτρῶνης, ἀκούσας τὸν κανονοβολισμόν, ἔτρεξεν ἔπιπτος εἰς Ναῦπλιον· καθ' ὃδόν ἀπήντησε πεζὸν φέροντα τὴν εἰδησίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον ὑπὸ τὸν κράτον τῶν κα-

νονίων καὶ διέταξεν ἀμέσως καὶ ἔστρεψαν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἀκροναυπλίαν πολλὰ κανόνια, ἔστειλε δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρκους διαταγὴν ἀπειλητικὴν νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἀκροναυπλίαν ἐντὸς τριῶν ὥρων, καὶ ἐπειδὴ μετὰ τρεῖς ὥρας δὲν ἔλαβον ἀπόκρισιν, ἤρχισε νὰ κανονοβολῇ· ἀλλ' ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Τούρκων καὶ τῇ μεσιτείᾳ τῶν διαμενοντῶν ἐν Ναυπλίῳ μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς, ἔστεργε νὰ συμβιβασθῇ· καὶ οὕτω, παύσαντος τοῦ κανονοβολισμοῦ, ἀνέβησαν εἰς τὸ Παλαμῆδι οἱ ἐντόπιοι μπέηδες καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου Ἀλβανῶν ἐπὶ συμβιβασμῶ. Σὰς χαρίζομεν, τοῖς εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης, τὴν ζωὴν καὶ σὰς ἀφίνομεν καὶ ἀπὸ δύο ἐνδυμασίας· σὰς δίδομεν καὶ ἑλληνικὰ πλοῖα εἰς μετακόμισίν σας καὶ σὰς τρέφομεν ἕως οὗ κατευοδαθῆτε ὅπου θέλετε· « Ἡμεῖς, » ἀπεκρίθη ὁ ἀρχηγὸς Ἀλβανός, « δὲν δίδομεν τ' ἄρματα· θὰ πολεμήσωμεν ὅσῳ νὰ βγῇ ἡ ψυχὴ μας, θὰ καύσωμεν τὴν χώραν καὶ δὲν θ' ἀφήσωμεν πέτραν σὲ πέτραν. » « Καύσατέ την, » ἐπανέλαθεν ἀποτόμως ὁ Κολοκοτρώνης, « ἀλλὰ νὰ ἤξεύρετε ὅτι θὰ καῆτε καὶ σεῖς. » Ἀλλ' οἱ μπέηδες ἔπαυσαν τὴν ἀναφεῖσαν λογοτριβὴν, συγκατετέθησαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς χάριν, ὡς εἶπαν, τῶν γυναικῶν καὶ παιδιῶν, κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπέγραψαν ὅλοι τὴν σύμβασιν· ἀφ' οὗ δὲ συνυπεγράφη καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔστειλαν οἱ Τούρκοι πρὸς αὐτοὺς τὰς κλεῖς τῶν φρουρίων. Οἱ Ἕλληνες παρέλαβαν τὰ κάτω φρούρια καὶ διώρισαν τινὰς εἰς σύναξιν καὶ ἀπόθεσιν ἐν δύο ζαμίοις, ἐπὶ καταγραφῇ τῶν πραγμάτων τῶν Τούρκων. Φόβος μέγας ἐπεκράτει μὴ ἐπάθαιναν οἱ Ναυπλιεῖς ὅσα ἐπάθαιναν οἱ συνάδελφοί των ἐν Νεοκάστρῳ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Ἀθήναις. Ὁ Κολοκοτρώνης, μὴ θέλων νὰ συμβῇ τοιοῦτόν τι μὴδὲ νὰ διαρπαγῇ ἡ περιουσία, ἔκλεισεν ἔξω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου τοὺς συρρέουσοντας ἐπὶ λαφυραγωγίᾳ στρατιώτας· ἀλλ' οὗτοι ἠπειλήσαν νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς βίας, νὰ σφάζωσι τοὺς Τούρκους καὶ νὰ διαρπάσωσι τὰ ὑπάρχοντά των· δι' ὃ πᾶσα ἀναβολὴ ἀπόπλου ἦτον ἐπικίνδυνος. Καλῇ τύχῃ κατέπλευσε τὴν 12 Δεκεμβρίου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου ὁ Χαμιλτῶν¹ ἐπὶ τῆς Καμβρίας καὶ παρέλαβε συναινέσει τῶν Ἑλλήνων 400, παρέλαβαν καὶ τοὺς λοιποὺς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Μιαούλη ἐπὶ μισθῷ ἑκατὸν δέκα χιλιάδων γροσίων πληρωθέντων ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ οὕτως ἀπεβίβασαν τοὺς αἰχμαλώτους ἢ μὲν Χαμιλτῶν εἰς Σμύρνην, ὁ δὲ Μιαούλης εἰς Κουσάντασι, ἀλλ' ὅλους τόσῳ κακῶς ἔχοντας διὰ τὴν ἐπὶ τῆς πολιορκίας πείναν, τὴν λοιμικὴν καὶ τὴν κακο-

1. Ὁ Χαμιλτῶν ἦτο ἄγγλος ναύαρχος δικαίων τὴν κατὰ τὴν Μεσόγειον μοῖραν.

πάθειαν, ὥστε 67 ἀπέθαναν ἐπὶ μόνῃ τῆς Καμβρίας κατὰ τὸν διάπλουον παραταθέντα ἐξ αἰτίας ἐπισυμβάσης τρικυμίας· ἀπέθαναν δὲ τινες αὐτῶν φαγόντες διὰ μιᾶς κατὰ κόρον· ἐμολύνθη καὶ τὸ πλήρωμα τῆς φρεγάτας. Μόνοι ὡς αἰχμῶλωτοι ἐκρατήθησαν ἐν Ναυπλίῳ ὁ πρῶν φρουραρχος Σελήμπασας καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλῆς, ὡς μὴ θελήσαντες νὰ ὑπογράψωσι τὴν συνθήκην· ἀλλ' ὄχι μόνον δὲν ἠνωχλήθησαν οὐδ' αὐτοὶ οὐδ' οἱ περὶ αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄκρον ἐπεριποιήθησαν τροφοδοτούμενοι πλουσιοπαρόχως καὶ ζῶντες ἐν ἀνέσει μέχρῃς οὐ ἀπελύθησαν.

Ἐπ. Τρικούπης.

Ο ΑΡΗΣ ΕΝ ΠΥΛΩ

1823

Τὰ μὲν ἄλλα ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀφ' οὗ παρέλαβαν τοὺς ναύτας των, ἔκοψαν τὰς ἀγκύρας καὶ ἐξέπλευσαν ἀβλαβῆ πρὶν κλεισθῆ στενωῶς ὁ λιμὴν· ὁ δὲ Ἄρης ἐπὶ ἐλπίδι σωτηρίας τοῦ Τσαμαδοῦ ἐβράδυνε, καὶ ἐν τούτοις τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα ἔκλεισαν τὸν λιμένα διὰ τῆς συμπυκνώσεως των. Διηρημένοι ἦσαν αἱ γνώμαι τῶν ἐν τῷ Ἄρει ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ διέκπλου· οἱ μὲν ἐγνωμοδότην νὰ διεκπλεύσωσι παραπλέοντες τὸ παράλιον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πυρὸς πολλῶν ἐχθρικῶν πλοίων μὴ δυναμένων διὰ τὸν ὄγκον νὰ πλησιάζωσιν ὅπου τὰ νερὰ ἦσαν ῥηχά· οἱ δὲ, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τοῦ πλοίου Δημήτριος Βῶκος καὶ ὁ δευτερεύων Σαχτούρης, ἤθελαν ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τοῦ παραλίου καὶ ἰθύνωσι τὸ πλοῖον πρὸς τὰ στόμια μὴ τύχη καὶ παύση ὁ πνέων καλὸς ἄνεμος, καὶ τότε πεσόντες εἰς γαλήνην πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν ἐπὶ τοῦ παραλίου πολυαριθμῶν ἐχθρῶν. Σφοδρὰς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἐνίκησεν ἡ τελευταία γνώμη, ἀποδειχθεῖσα καὶ ἡ μόνη σωτήριος, διότι ὁ καλὸς ἄνεμος μετ' ὀλίγον ἐξέπνευσε. Καθ' ἣν ὥραν ἔκοψαν τὴν ἀγκυραν οἱ ναῦται τοῦ πλοίου καὶ ἦνοιξαν τὰ πανία εἰς ἐκπλουον ἀνάμεσον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀνεβίβασαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ψάλλοντες τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ ἐργάτου¹ ἱερέως δὲ τις ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, διασωθεὶς ἐπὶ τοῦ πλοίου ἔφαλλε τὴν παράκλησιν εἰς ἐπήκοον ὄλων· οἱ δὲ ναῦται ἐκύκλωσαν τὴν εἰκόνα, τὴν ἠσπάσθησαν καὶ κατέθεσαν

1. Μηχάνημα πρὸς ἀνέγερσιν βαρῶν, κλπ.

ἕκαστος ὅτι προηγεῖτο ἐπὶ σκοπῷ νὰ τὴν χρυσώσωσιν ἀπαλλαττόμενοι τοῦ προφανοῦς κινδύνου. Εἰς δὲ τῶν ναυτῶν προσφέρων καὶ αὐτὸς τὸν ὀβολόν του, προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμούς εἰς τὴν εἰκόνα καὶ εἶπε μεγαλοφώνως: « Παναγία μου, ἂν δὲν μᾶς σώσης θὰ χαθῆς καὶ σύ. »

Μετὰ τὴν παράκλησιν ὁ ἱερεὺς δὲν ἔπαυσε προσευχόμενος καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ κινδύνου, οἱ δὲ ναῦται ἀσπασθέντες ἀλλήλους τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, « καλὴν ἀντάμωσιν εἰς τὸν ἕδην, » εἶπαν, καὶ κατέλαβαν τὰς θέσεις των πλήρεις θάρρους ὑπὸ τὴν συνετὴν ὁδηγίαν τοῦ Βώκου ἰσταμένου ἀφόβως ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ πλοίου εἰς ἐμψύχωσιν τοῦ πληρώματος καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ γενναίου Σαχτούρη. Ἄλλ' ὅτι ἐφοβοῦντο μὴ πάθωσιν ὑπὸ ἐχθροῦ, ἐκινδύνευσαν νὰ πάθωσιν ὑπὸ φίλου. Τὸ παιδίον τοῦ πλοίου ἀπαρηγόρητον διὰ τὸν θάνατον τοῦ πλοιάρχου, κατέβη ὅπου ἦτο τὸ εἰκονοστάσιον, ἤρπασε τὴν ἔμπροσθεν τῶν εἰκόνων κανδυλίθραν καὶ βασταζόν αὐτὴν ἀναμμένην καὶ φωναζόν: « τί τὴν θέλωμεν τὴν ζωὴν, ἀφ' οὗ ἐχάθη ὁ πλοιάρχός μας, » ἔτρεξε ὁρμαῖον νὰ τὴν ρίψῃ εἰς τὴν πυριτοθήκην ἄλλ' οἱ ναῦται τὸ συνέλαβον καὶ τὸ ἔδεσαν ὡς παράφρον. Ἐν τούτοις προχωρῶν ὁ Ἄρης ἔφθασεν εἰς τὸ στόμα τοῦ λιμένος, στόμα δι' αὐτὸν τοῦ ἕδου, καὶ ἀμέσως ἐκυκλώθη ὑπὸ μιᾶς φρεγάτας, μιᾶς κορβέτας καὶ τριῶν βρικίων καὶ ἐκανονοβολεῖτο ἔμπροσθεν, ὀπισθεν, δεξιθεν καὶ ἀριστεροθεν ἀντεκανονοβόλει καὶ αὐτὸς ἀκαταπαύστως, ὑπερασπίζετο, καὶ ἐπροχώρει, καὶ πολλὰ παθὼν ἀπέφυγε τὸν ἐκ τῶν πλοίων τούτων κίνδυνον, ἀλλ' ἔπεσε μετ' ὀλίγον εἰς τὸ μέσον πολλῶν ἄλλων. Τρεῖς ὥρας ἐπάλασεν ἐν μέσῳ σμήνους καὶ ἡ τρομερὰ αὐτῆ πάλη του ἀφῆρσεν ὀλόκληρον τὸν ἐπίδρομον, κατετρύπησε τὰ πανιά του, κατεσύντριψε τὸ πηδάλιόν του καὶ κατέκοψε τὰ σχοινία του, οἱ δὲ ναῦται περιφερόμενοι ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἐπάτουν ἐπὶ τῶν πεπυρωμένων μύδρων καὶ βολιῶν τῶν ἀδιακόπως ἐκ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων βροχηδὸν ῥιπτομένων καὶ εἰς ὅλον τὸ κατάστρωμα τοῦ Ἄρεως διεσπαρμένων. Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις των, ὅτε ἐν δικάταρτον, ἔχον Εὐρωπαϊοὺς ναύτας καὶ Αἰγυπτίους στρατιώτας, ἐπλησίασε τὸν Ἄρην ἐντὸς βολῆς πιστόλας, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἠτοιμάζοντο νὰ τὸν πατήσωσιν. Ἰδόντες τὸν νέον τοῦτον κίνδυνον οἱ ἐν τῷ Ἄρει καὶ ἀναλογιζόμενοι ὅτι οἱ ἐχθροί, ἀπηυδισμένων αὐτῶν, εὐκολον ἦτο καὶ νὰ τὸν πατήσωσι καὶ νὰ τὸν κυριεύσωσι, διέταξαν δύο γέροντας ἔχοντας ἐτοίμους τὰς πιστόλας νὰ πυροβολήσωσιν εἰς τὴν πυριτοθήκην ἅμα ἐπατεῖτο τὸ πλοῖον. Ἐμάντευσαν ἴσως οἱ ἐν τῷ ἐχθρικῷ τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων, ἰδόντες τὴν κίνησιν των καὶ ἐπειδὴ, τούτου γινομένου, θὰ συνεκαίοντο καὶ ἐκεῖνοι, ἀπεμακρύνθη-

σαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγη ὁ Ἄρης. Ἐν τοσοῦτῳ ἐπλησίαζεν ἡ νύξ, καὶ κατὰ περίστασιν κατεφλέχθη ἐν ἐχθρικῶν πλοίων. Τὸ συμβάν τοῦτο ἔβαλεν εἰς ταραχὴν τὰ λοιπὰ ἐχθρικά, καὶ βοηθούμενος ἐντεῦθεν ὁ Ἄρης διεξέπλευσε καὶ ὑπεξέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος τὸν κίνδυνον. Δύο τῶν ναυτῶν του μόνον ἐσκοτώθησαν καὶ ἑπτὰ ἐπληρώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Σαχτούρης.

Σπ. Τρικούρης.

Ο ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΡΑΝΟΙ

1826.

Ἐἶχε πέσει τὸ Μεσολόγγιον, εὐγενῆς ἀπαρχὴ τῆς ἐλευθερίας, καὶ οἱ ἥρωικοὶ αὐτοῦ πρόμαχοι, ὅσοι ἔφυγον τὰς φλόγας καὶ τοὺς ἐχθρούς, οἰκτρά θύματα τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς τλαιπωρίας, εἶχον συρρεῦσαι εἰς χιλιάδας εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐζήτουν παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ὡς μόνην ἀμοιβὴν τῆς ἐνδοξοῦ θυσίας των, ξηρὸν ἄρτον διὰ νὰ τραφῶσι καὶ πυρῖτιν διὰ νὰ πολεμήσωσιν. Ἄλλ' ἡ κυβερνήσις ἦν ἐν ἀπορίᾳ ἐσχάτῃ, τὸ ταμεῖον κενόν, καὶ δειρὴ τῶν πραγμάτων ἡ θέσις. Τὸ Μεσολόγγιον πυρποληθέν, ἐφάνη λάμψαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐπικηδεῖα ὅλας τοῦ ἀγῶνός της, ἡ Στερεά, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ προμαχῶνος τούτου, ἠσθάνθη τὰς δυνάμεις της παραλυθείσας ἐνώπιον τοῦ φρονηματισθέντος ἐχθροῦ, ἡ Πελοπόννησος ἐδηρῶτο, ἄνευ σχεδὸν ἀντιστάσεως, ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου, καὶ ὁ κίνδυνος ἦν περὶ τῶν ὅλων. Γενικὴ καταστροφή καὶ διάλυσις ἐπέκειτο, ἐν δὲν ἐξεπέμπετο στρατὸς ἀναχαίτισσιν τοὺς πολεμίους, καὶ ἐμψυχῶσιν τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας. Κατηφῆς καὶ περιττορὸς συνέρρευσε ὁ λαὸς τῆς Ναυπλίας εἰς τὴν πλατείαν τῆς πόλεως, καὶ συνῆλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ οἱ πειναλέοι στρατιῶται, ἀπειλητικοὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των. Ἄλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα, οὐδεὶς εἴξευρε τί νὰ προτείνῃ. Τότε ὁ Γεννάδιος, προκύβας τοῦ ὄχλου, ἀνεπήδησεν εἰς τὴν ρίζαν τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πλατείας ὑψουμένης πλατάνου, καὶ ἐκεῖθεν, φλογερὸν τὸ βλέμμα ἐπὶ τὸ πλῆθος πλανῶν, μετὰ φωνῆς στεντορείου, καὶ μετ' εὐγλωττίας παντοδύναμου, διότι ἦτο τῆς καρδίας ἡ εὐγλωττία: « — Ἡ πατρίς, ἀνέκραξε, καταστρέφεται, ὁ ἀγὼν ματαιοῦται, ἡ ἐλευθερία ἐκπνέει. Ἀπαιτεῖται βοήθεια σύntonος· πρέπει οἱ ἄνδρες αὐτοί, οἵτινες ἔφαγον πυρῖτιν καὶ ἀνέπνευσαν φλόγας, καὶ ἤδη ἄργοι καὶ λιμώττοντες μᾶ

περιστοιχίζουσι νὰ σπείσωσιν, ὅπου νέος κίνδυνος τοὺς καλεῖ. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται πόροι, καὶ πόροι ἐλλείπουσιν. Ἄλλ' ἂν θέλωμεν νὰ ἔχωμεν πατρίδα, ἂν εἴμεθα ἄξιοι νὰ ζῶμεν ἐλεύθεροι, πόρους εὐρίσκόμεν. Ἄς δώσῃ ἕκαστος ὅ,τι ἔχει καὶ δύναται. Ἰδοὺ ἡ πενιχρὰ εἰσφορά μου. Ἄς μιμηθῇ ὅστις θέλει!»

Καὶ ἐπικροτοῦντος τοῦ πλήθους ἐκένωσε κατὰ γῆς τὸ ἰσχνὸν διδασκαλικὸν του βαλάντιον. . . . «Ἄλλ' ὄχι, ἐπανελάβε μετ' ὀλίγον ἢ συνεισφορά αὕτη εἶναι οὐτιδανή! Ὅβολόν ἄλλον δὲν ἔχω νὰ δώσω, ἀλλ' ἔχω ἑμαυτόν, καὶ ἰδοὺ τὸν πωλῶ! Τίς θέλει διδάσκαλον ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διὰ τὰ παιδιὰ του; Ἄς καταβάλῃ ἐνταῦθα τὸ τίμημα!» Αἱ γενναῖαι αὗται λέξεις ἐξῆψαν ἀκάθεκτον ἐνθουσιασμόν, καὶ πάντες μετὰ ὀκνηρότητος ἐσπεύδον προσφέροντες οἱ μὲν χρήματα, οἱ δέ, οὐδ' αὐτῶν ἐξαιρουμένων τῶν ὑπὸ πείνης καὶ πείνης κατατροχωμένων στρατιωτῶν, ὅ,τι ἕκαστος ἢ ὄπλον ἢ κόσμημα εἶχε τίμιον· ὥστε ἐν μικρῷ χρόνῳ συνελέγη ποσότης ἱκανῆς πρὸς θεραπείαν τῶν πρώτων καὶ μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ συνέλθωσι καὶ τῇ ἐπαύριον εἰς τὰς ἐκκλησίας, ὅπου προσελθοῦσαι καὶ αἱ κυριαὶ νὰ προσφέρωσι τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ αὐταί.

Ἀπὸ βαθέος ὄρθρου ὁ Γεννάδιος περιέμενεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἀλλ' ἡ λειτουργία ἀπέλυσε, καὶ αἱ κυριαὶ, ἴσως πτοηθεῖσαι τὴν συρροὴν τῶν ξένων στρατιωτῶν, δὲν ἐφάνησαν, ἢ ὀλίγαι μόνον ὑπήκουσαν εἰς τὴν κλήσιν. Τότε τὸ αἷμά του αἰσθανθεὶς ὑπὸ γενναίας ἀγανακτήσεως ἀναβράζον, καὶ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἐκεῖ παρισταμένους μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων:—«Δυστυχῆ παιδιὰ, ἀνέκραξε μὲ φωνὴν κλονίσασαν τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας: δυστυχῆ παιδιὰ, σὰς ἐγκατέλιπον αἱ μητέρες σας! Ἡξεύρουσι ὅτι ὁ Ὄθωμανὸς σφάζει καὶ ἀνδραποδίζει, ὅτι αὐριον θὰ ἔλθῃ νὰ σύρῃ καὶ σὰς εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀλλ' ἀδιαφοροῦσι, φειδωλευόμεναι ὀλίγου χρυσίου. Ἄλλος προστάτης δὲν σὰς μένει ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τὸν κοινὸν προστάτην ἐκεῖ ἐπάνω. Πέσατε εἰς τὰ γόνατα νὰ τὸν παρακαλέσητε!» Καὶ τὰ παιδιὰ, μὴ τολμήσαντα νὰ παρακούσωσι τὴν ἐπιτακτικὴν ἐκείνην φωνὴν, ἐγονάτισαν ὅλα. Ἀποκαλύψας δ' ἐκεῖνος τὴν κεφαλὴν του καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑψώσας πρὸς τὸν οὐρανόν:—«Ἵψιστε Θεέ, ἀνεφώνησε. Σὺ ὁ προστάτης τῶν ἀθλίων καὶ τῶν μὴ ἐχόντων καταφυγὴν, μὴ ἐγκαταλίπῃς καὶ Σὺ τὰ παιδιὰ ταῦτα, τὰ προσπίπτοντά Σοι. Σῶσον αὐτά, ἀπὸ αἰχμαλωσίας δεσμά. Οἱ ἄνθρωποι τὰ παρήτησαν· ἐπίβλεπον ἐπ' αὐτά, ἐπίβλεπον ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἧς πάντες ἐξάνεστησαν, ἦν παρορῶσιν, ἦν προδίδουσι αὐτά τῆς τὰ τέκνα. Δός, παρὰ τὰς βουλὰς τῶν ἀνθρώπων, νὰ ἐπιλάβῃ ἐπ' αὐτῆς πάσης ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ τελειωθῇ ἡ Σὴ δύναμις,

τὰ δὲ παιδιά ταῦτα, πολῖται ἐλεύθεροι, νὰ τὴν ὑπερετήσωσι ποτε ἐνπίστει καὶ εἰλικρινείᾳ, πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς καὶ πρὸς δόξαν Σου αἰωνίαν! Ἡ ἂν ὁ πάνσοφος, Σὺ, γινώσκῃς ὅτι πέπρωται, εἰς ἀγενῆ τραφέντα αἰσθήματα, εἰς ἰδιοτέλειαν αὐξηθέντα καὶ φιλαρχίαν, νὰ γείνωσι ποτε αὐτὰ δεινῶν τῇ πατρίδι παραίτια, παράδος τα μᾶλλον εἰς τῆς μαχαίρας τὸ στόμα, καὶ παράδος καὶ ἐμὲ εἰς αὐτό, πρὶν ἰδῶ ἐκ νέου τῆς Ἑλλάδος τὴν δουλικὴν ἡμέραν καὶ ταπεινώσιν!»

Καὶ ταῦτα εὐξάμενος, ἐρρίφθη ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἀφείς τὸν λαὸν κατεπεπληγμένον καὶ διακρυσσοῦντα, καὶ αἱ συνεισφοραὶ ἐπανελήφθησαν βραχδαιότεραι ἢ τὴν χθές καὶ αἱ κυρίαὶ ἐπεμπον μετὰ πάσης προθυμίας οὐ μόνον χρημάτων ποσότητας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς νυμφικούς δακτυλίους, καὶ αὐτοὺς τοὺς κόσμους τῶν κεφαλῶν των. Τοιοῦτο ἦν τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ, ἐξ οὗ ἐβλάστησεν ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησία· ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἡ τοῦ εὐγενοῦς τούτου πατριώτου ἐπιρροή εἰς τὸ ἐξάπτειν καὶ ἀνυπτύσειν αὐτὸ εἰς ἔργα ἀφοσιώσεως, ὥστε δι' αὐτῆς οὐ μόνον τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως, καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτὴν ἔσωσε, πόρους ἀνευρῶν πρὸς περίθαλψιν χιλιάδων στρατιωτῶν, οὓς αἱ πρὶν κακουχίαι καὶ αἱ παραχρῆμα στερήσεις ἐδύναντο νὰ παραγάγωσιν εἰς τι ἀπογνώσεως τόλμημα, ἀλλὰ δυνάμεθα θαρρούντως καὶ τὸν ἀνώτατον ἔπαινον τοῦ σωτῆρος τῆς ὅλης πατρίδος εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ τῷ ἀπονειμώμεν, διότι διὰ τῶν αὐτῶν πόρων ἐξωπλίσθη καὶ ἐξεπέμφθη ὑπὸ τὸν ἔνδοξον Καραϊσκάκη στρατὸς ἐπανορθώσας τὸν σχεδὸν ἤδη ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα, καὶ ἐπαναγαγὼν τὴν νίκην ὑπὸ τὰς τεταπεινωμένας τῶν Ἑλλήνων σημαίας. Ὅπως ὅμως ἡ πλήρης ἡ ἐκστρατεία, ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη μορφώσεως καὶ ἵππικου τάγματος, καὶ τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ νέου δημοτικοῦ θριάμβου τοῦ Γενναδίου.

ὑπὸ κηρύκων συγληθεῖς, συνῆλθεν αὐθις ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν πλάτανον, ἀνυπόμονος ν' ἀκούσῃ τὸν ἀγαπητὸν ῥήτορά του, γενναῖόν τε καὶ ὀφείλιμον συμβουλευόντα. Οὗτος δέ, ἀφ' οὗ ἐξέθηκε τῶν κοινῶν πραγμάτων τὸν κίνδυνον καὶ τὴν θέσιν, καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως ἵππικου:— Ἄλλὰ ποῦ θέλομεν εὔρει τοὺς ἵππους; Ἐδῶ βλέπω πολλοὺς καὶ προὔχοντας καὶ ὄπλαρχηγοὺς τρέφοντας ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς ἵππους, καὶ κομπάζοντας ἐπὶ τούτῳ ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ὅστις ἔχει ἵππον διὰ τροφὴν καὶ ἐπίδειξιν, καὶ δὲν τὸν προσφέρει εἰς τῆς πατρίδος του τὴν ἀνάγκην, εἶναι ἀνάξιος νὰ λέγηται αὐτῆς προὔχων, ἢ νὰ φέρῃ τὸ ξίφος τοῦ ἀρχηγοῦ. Διὰ τῶν ἵππων τούτων δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἵππικόν τοὺς λαμβάνομεν;— «Τοὺς λαμβάνομεν», ἀνέκραξε μῆξ φωνῇ ὁ λαός.— «Καὶ ἂν δὲν μᾶς τοὺς δώσωσι, τοὺς λαμβάνομεν διὰ τῆς βίας;»— «Τοὺς λαμβάνομεν διὰ τῆς βίας».

ἀπεκρίθησαν χιλιάδες στομάτων. — « Ἄγετε λοιπόν, » διέταξεν ὁ κινῶν τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὡς ἡ λαῖλαψ κινεῖ τὰ κύματα. Ἄλλὰ πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ δεινὴ ἐντολή, τριακόσιοι πενήκοντα ἵπποι εἶχον κομισθῆ εἰς τὴν πλατείαν ἐκ συνεισφορᾶς ἑκουσίου. Τότε καλέσας ἐκ τοῦ πλήθους ὄνομαστὶ τὸν Χατζῆ Μιχάλην¹, « Σὺ, τῷ εἶπεν ὁ Γεννάδιος, εἶσαι ἄξιος νὰ διευθύνῃς τὸ ἵππικόν. Λάβε τοὺς ἵππους τούτους, ὀργάνισον αὐτοὺς, καὶ ἀναχώρησον ὅσον τάχος. »

Οὕτως ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῶν ἐσχάτων κινδύνων, οἵτινες ἀναδεικνύουσι τῶν ἀνδρῶν τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὁ Γεννάδιος διὰ τῆς ἀτρομῆτου παρρησίας ἦν τῷ ἐνέπνεεν ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, καὶ διὰ τῆς λάβρου του εὐγλωττίας, ἣτις ἐξεχεῖτο ἐκ καθαρᾶς πηγῆς, τῆς ἐνθουσιώδους καὶ ἀναρέτου καρδίας του, κατέστη δύναμις, ἣτις στρατηγὸς ἐνεκαθίστα, τὸν λαὸν δι' ἐνὸς λόγου ἤγε καὶ ἔφερε, τῷ στρατῷ ἐπέβάλλετο, ἀντετάττετο κατὰ μέτωπον τοῖς ὀπλαρχηγοῖς καὶ τοῖς προὔχοσι, καὶ ὑψοῦτο ὑπὲρ αὐτὴν τὴν τότε ἀνίσχυρον καὶ κλονιζομένην κυβέρνησιν.

Ἄλεξανδρος Ῥ. Ραγκαβῆς.

ΠΕΡΙΣΤΕΡΑ

Ποῦ μ' ἀπλωμένα τὰ πτερὰ
 πετᾶς, λευκὴ περιστέρᾳ,
 ὄτ' ἐφ' ἡμῶν
 βαρὺς χειμῶν
 τοὺς πάγους φέρει τοῦ βορρᾶ ;

— « Ὅπου ἡ ἄνοιξις γελᾷ.
 κ' αἱ αὖραι πνέουν ἀπαλά,
 ἐκεῖ πετῶ,
 τὸ φῶς ζητῶ,
 ζητῶ τὰ ἄνθη τὰ καλά. »

— « Πτηνόν, μὴ φεύγῃς δειλιῶν
 πῶς μᾶς κατέλαβε χιῶν.
 Θερμὸν, θερμὸν
 ἐντὸς ἡμῶν
 θάλπει τὸ πῦρ τῶν καρδιῶν. »

1. Ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ γενναίου τούτου ὀπλαρχηγοῦ ἠγωνίσθη τὸ ἑλληνικὸν ἵππικόν κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μετοχίου παρὰ τὸν Πειραιᾶ (1827) στρατηγούτος τοῦ Καραϊσκάκη.

— « Θερμὴ καρδία φιλικὴ
 πάλλει παντοῦ· δέν μοι ἀρκεῖ, »
 μᾶς ἀπαντᾷ,
 γοργῇ πετᾷ,
 κ' εἰς ξένας στέγας κατοικεῖ.

Ἄ. Ἐ. Ῥαγκαβῆς.

ΑΡΑΧΩΒΑ 1

Α'.

Ἐσπέραν τινά, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Νοεμβρίου, πῦρ ζωηρὸν ἔκαιεν εἰς τὴν γωνίαν (πυρεστίαν) οἰκίας, ἥτις καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς κατασκευῆς αὐτῆς δὲν ἔδειχεν οὔτε ἀφθονίαν καταστάσεως οὔτε ἀρχιτεκτονικὴν ἰκανότητα τοῦ κυρίου τῆς· ἔλαβε δ' ἀκολούθως καὶ οὐσιώδεις ἐπὶ τὸ χειρὸν ἀλλοιώσεις, ἕνεκα τοῦ ὑπάρχοντος μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων πολέμου. Ἡ οἰκία αὕτη εἶχεν ἐξ ἀρχῆς πάτωμα, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ δὲν ἔμενεν οὐδὲ μία σανὶς πλέον, ἐκ δὲ τῆς στέγης διετηρήθη μόνον ὅσον μέρος ἐσκέπαζε τὸν περὶ τὴν γωνίαν τόπον, διότι οἱ ἀλληλοδιαδόχως διαβαίνοντες Τούρκοι καὶ Ἕλληνες, διανυκτερεύοντες ἐν αὐτῇ ἔκαιον ὅσῃν ἐκ τῆς ξυλικῆς αὐτῆς ἦτο δυνατόν ν' ἀποσπάσωσι, διατηροῦντες μόνον καὶ ἐκ τῆς στέγης αὐτῆς τὸ κείμενον ἐπὶ τῆς γωνίας μέρος, διότι ἐπροφύλαττε τοὺς περὶ αὐτὴν καθημένους ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς βροχῆς. Μικρὸς λύχνος ἐκ λευκοσιδήρου (τενεκέ) ἐκρέματο ἀπὸ τινος πασσάλου ἐμπηγμένου εἰς τὸν τοῖχον κατὰ τὸν καιρὸν οἰκοδομῆς αὐτοῦ, καὶ διεδίδεν ἀμυδρὸν φῶς εἰς τὰ ἔνδον τῆς οἰκίας, ὥστε ὁ ἐξῶθεν ἐρχόμενος ἀδύνατον ἦτο νὰ διακρίνη εὐκρινῶς τὰ πρόσωπα τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων. Ἐπεκράτει ὅμως μεγίστη σιωπή, διότι εἰς τῶν ἐν αὐτῇ ἔκειτο πλησίον τῆς γωνίας ἐξαπλωμένος ἐπὶ μικροῦ τάπητος ἔχων ὑπ' αὐτὸν κλώνους ἐλάτης ὑπεστρωμένους.

Ὅλως ἀντίθετος ἦτον ἡ σκηνή, ἥτις ἐλάμβανε χώραν εἰς τὸ προ-αύλιον. Ὑπῆρχεν ἐνταῦθα πυρὰ ἐπιμήκης, καὶ εἰς τὰς δύο πλευρὰς αὐτῆς ἐσυγυρίζοντο ὄψω σφακτὰ σουβλισμένα καὶ περιζωσμένα εἰς

1. Ἡ Ἀράχωβα εἶνε χωρίον ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ Παρνασσοῦ, ἐπίσημον διὰ τὴν παρ' αὐτῷ νίκην τοῦ Καρλίστακῆ κατὰ τῶν Τούρκων, τῇ 24 Νοεμβρίου 1826.

τὴν μέσην τῶν ἑκαστον μὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατασκευασθὲν σπληνάντερον· πλησίον δὲ τῶν σφακτῶν καὶ χαμηλότερον, ἐπὶ ἐλαφρᾶς ἀθηρακίᾳς, ἐγυρίζοντο δύο μικρότεροι σούβλαι ἔχουσαι περιτυλιγμένον πάντοθεν περὶ ἑαυτὰς τὸ κουκουρέτσιον. Τὰς ἐργασίας ταύτας ἔκαμμον νέοι στρατιῶται Ἕλληνες καθήμενοι πλησίον τῆς πυρᾶς, περιρρέεμενοι ἀπὸ ἰδρώτα, καὶ στρέφοντες συνεχῶς τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ ὀπίσθεν διὰ τὴν ἀποφεύγασιν τὴν μεγάλην θερμότητα τῆς πυρᾶς. Πλησίον τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας ἦσαν ἐξαπλωμένοι ἐπὶ τῶν χόρτων (διότι ἡ αὐλὴ ἐκείνη, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τῶν κατοίκων, ἦτο καταπράσινος ἀπὸ διάφορα χόρτα) δέκα ἕως δώδεκα στρατιῶται Ἕλληνες, οἵτινες ἂν καὶ ἐξαπλωμένοι κατὰ γῆς ἔφερον εἰς τὴν ζώνην τῶν τὰ πιστόλια καὶ τὸ γιαταγάνι τῶν καὶ τὰς παλάσκας τῶν, ἀκουμβῶντες τὰς κεφαλὰς τῶν ἐπὶ δύο ἢ τριῶν κεραμιῶν, τεθειμένων ἐπὶ γῆς ἀντιστρόφως, καὶ ἐπεχουσῶν τόπον προσκεφαλαίου. Νέος δὲ τις ὠραῖος καὶ ὑψηλοῦ ἀναστήματος ἐκάθητο ἐπάνω εἰς τὸν ἡμικυκλιωμένον τοῖχον τῆς αὐλῆς καὶ ἔπαιζε τὸ λιογκάρδιον τραγουδῶν συγχρόνως καὶ διάφορα ἠρωϊκὰ καὶ ἐρωτικὰ ἐπιτόπια ἄσματα. Ἡ σκηνὴ αὕτη διήρκει εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἕως οὗ ἐψήθησαν τὰ σφακτά, καὶ τὰ ἐστήσαν ὄρθια ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας, τὸ δὲ κουκουρέτσιον ὡς καὶ τὸ σπληνάντερον, ἀφ' οὗ μετρηθέντα μὲ ἀρχιτεκτονικὴν ἀκρίβειαν διὰ ξυλίνου μέτρου, ἐκόπησαν εἰς τόσα ἴσα κομμάτια, ὅσα ἦσαν καὶ τὰ ἄτομα, ἐμοιράσθησαν εἰς τοὺς παρευρισκομένους, περιερχομένου τοῦ ψήσαντος αὐτὰ μὲ τὴν σούβλαν εἰς τὴν χεῖρα καὶ παρουσιάζοντος αὐτὴν κατὰ σειρὰν εἰς ἅπαντας, ἕκαστος τῶν ὁποίων πιάνων μὲ τὴν χεῖρα τὸ κομμάτιον τὸ ἔσυρεν ἀπὸ τῆν σούβλαν. Ὅλοι ἔτραγον συγχρόνως, εἰς δὲ τῶν ψυχογιῶν περιέφερε κατὰ σειρὰν ἓν παγούριον μὲ ῥακὴν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐτράβα ἕκαστος μὲ σφυριγμὸν δυνατὸν τὸ ῥακίον, ἀφοῦ προηγουμένως ἠύχετο τὴν ὑγείαν εἰς τοὺς συνεταίρους του.

Μετὰ τὴν διανομὴν τοῦ κουκουρετσίου ἐπεχείρησαν τὸ λιάνισμα τῶν σφακτῶν, καὶ ἐγένετο ἐτοιμασία τοῦ δείπνου. Ὁ ἐξαπλωμένος παρὰ τὴν γωνίαν ἐσηκώθη ὅταν προσεφέρθη αὐτῷ τὸ κουκουρέτσιον, ἔμπροσθέν του δὲ ἔστρωσαν μίαν ξυμάστραν καὶ ἐπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς κομμάτια κουλούρας λειψῆς ἐξ ἀλεύρου κριθῆς ἀκοσκινίστου, τὴν πλάτην ἐνὸς τῶν καλλιτέρων σφακτῶν, μέρος ἀπὸ τὰ κοντοπλεύρια, καὶ τεμάχιά τινα ἐκ τῶν λαγαρῶν τοῦ παχυτέρου σφακτοῦ.

Ἄλλ' ἐνῶ ἔθεσαν πλησίον αὐτοῦ τὴν τράπεζαν ταύτην, καὶ ἤρχεισε νὰ τρώγῃ μηχανικῶς καὶ χωρὶς νὰ ὀμιλῇ, ὡς νὰ μὴν ἤθελε νὰ διακόψῃ τὴν σειρὰν τῶν σκέψεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας κατείχετο, ἐπαρουσιάσθη ἐνώπιόν του στρατιώτης ἐκ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ στρατοῦ ἀναγγέλλων αὐτῷ, ὅτι καλόγηρός τις ἦλθε διὰ νυκτὸς πρὸς αὐ-

τοὺς προτείνων ὅτι ἔχει κατεπείγουσαν ἀνάγκην νὰ ἰδῇ ἀμέσως τὸν Καραϊσκάκη, ὅτι ὠδήγησεν αὐτόν, καὶ εὐρίσκεται ἔξω εἰς τὸ προαύλιον. Ἀμέσως ὁ Καραϊσκάκης (διότι οὗτος ἦτο ὁ δειπνῶν) διέταξεν ἓνα τῶν παρισταμένων στρατιωτῶν νὰ φέρῃ τὸν καλόγηρον ἐνώπιόν του· καὶ τὴν αὐτὴν στιγμήν εἰσῆλθεν οὗτος. Ἦτο μόλις τριακονταετῆς τὴν ἡλικίαν, καὶ ὑπὸ τὸ ῥάσεν καὶ τὸν μέλανα σκουφον διέλαμπε πλειότερον ἢ καλλονὴ προσώπου μεγάλου καὶ ἄρμονικοῦ. «Εἶμαι, λέγει ὁ καλόγηρος, ἀνεψιὸς καὶ ὑποτακτικὸς τοῦ ἡγουμένου τοῦ κατὰ τὴν Δαύλιαν μοναστηρίου Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐστάλην νὰ κοινοποιήσω πρὸς σέ ἐν μυστικόν, τὸ ὅποιον ἡμῶς κάνεις ἄλλος παρὰ σέ δὲν πρέπει νὰ ἀκούσῃ.» «Τραβηχθῆτε ὅλοι σας ἔξω,» λέγει ὁ Καραϊσκάκης ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, πρὸς δὲ τὸν καλόγηρον· «Κάθησαι πλησίον μου, εἶπε, νὰ δειπνήσωμεν, ἐπειδὴ εὐρέθης εἰς ταύτην τὴν ὥραν.» Ὁ ὑποτακτικὸς ἐδίσταζεν, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης τὸν ἠνάγκασε τρόπον τινὰ νὰ καθῆσθαι καὶ ἐπερίμενε μὲ ἀνησυχίαν νὰ ἀκούσῃ τὸ μυστικόν. Ἀλλ' ὁ ὑποτακτικὸς ἐδίσταζε νὰ ἀρχίσῃ, καὶ κυττάζων συνεχῶς πρὸς ἓνα νέον ἰστάμενον ἔμπροσθεν μὲ τὸ τάσι εἰς χεῖρας καὶ κινῶντα τὸν Καραϊσκάκη, ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔλεγε διὰ τοῦ συμβολικοῦ τούτου τρόπου πρὸς τὸν Καραϊσκάκη, ὅτι δὲν τολμῶ νὰ ἐξηγηθῶ ἐνώπιον τοῦ παρόντος στρατιώτου. — «Ὁμίλει ἐλευθέρως,» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης ἐννοήσας τὴν αἰτίαν τοῦ δισταγμοῦ του, «ὁ Ζαφείρης εἶναι ὁ πιστότερος τῶν ὑπηρετῶν μου.» — «Μὲ ἔστειλεν ὁ ἡγούμενος ν' ἀναγγείλω πρὸς σέ,» εἶπεν ὁ καλόγηρος, «ὅτι εἰς τὸ μοναστήριόν μας εὐρίσκεται ὁ Κεχαγιάμπες τοῦ Κικυταχῆ, καὶ ὁ Μουστάμπεης, μὲ δύο ἡμισυ ἕως τρεῖς χιλιάδας τούρκων σταθμευόντων εἰς Δαύλιαν καὶ ἄλλα χωρία, καὶ σκοπεύουν αὔριον τὸ πρῶτ' νὰ διαβῶσιν εἰς Ἀράχωβαν καὶ νὰ ὑπάγωσιν εἰς Ἀμφισσαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἀποκλεισμένων ὀθωμανῶν.» — «Ποῦ ἔμαθε τὸ σχέδιον τοῦτο ὁ ἡγούμενος, καὶ πῶς ἐβεβαιώθη ὅτι τοῦτο πρόκειται νὰ τὸ ἐνεργήσουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ αὔριον;» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης. — «Εἰς τῶν ὑποτακτικῶν τοῦ μοναστηρίου, ὅστις ἔφερε τὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἀναγκαῖα, δειπνούντων ἀμφοτέρων ἡμῶν εἰς τὸ μοναστήριον, γνωρίζων τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, ἤκουσε τὸ σχέδιον, τὸ ὅποιον ἔκαμεν ὁ Μουστάμπεης, καὶ ἐκοινοποιεῖ εἰς τὸν Κεχαγιάμπεην, καὶ τὸ εἶπεν ἀμέσως πρὸς τὸν ἡγούμενον, ὅστις ἔσπευσε νὰ μὲ πέμψῃ πρὸς σέ διὰ νὰ σοῦ ἀναγγείλω τοῦτο ἐγκαίρως καὶ νὰ λάβῃς μέτρα πρὸς ἀντίκρουσιν.» — «Κατὰ ποῖον τρόπον μέλλουν νὰ κάμουν τὸ κίνημα;» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης. — «Ἐως πεντακόσιοι Ἀλβανοί,» ἀπήντησεν ὁ ὑποτακτικὸς, θὰ σηκωθῶσι πρὶν ἐξημερῶσθαι.

καὶ θὰ μεταβῶσι διὰ τοῦ Παρνασσοῦ εἰς Ἀράχωβαν, διὰ νὰ τὴν πιάσωσι· τὸ δὲ λοιπὸν στράτευμα θὰ διαβῇ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ. Ἐὰν εἰς τὸ στενὸν τοῦτο ἀπαντήσῃ ἀντίκρουσιν, οἱ προπορευθέντες εἰς Ἀράχωβαν θέλουσι δράμει εἰς βοήθειαν τῶν κατὰ τὸν Ζεμενόν, ἐπιπίπτοντες ἀπὸ τὰ ὀπίσθεν τῶν Ἑλλήνων, ἂν τυχὸν ὑπάρχῃ κανὲν σῶμα φυλάττον τὴν ὁδόν.» — « Ἐξεύρουσι ποῦ εὐρισκόμεθα ἡμεῖς ; » λέγει ὁ Καραϊσκάκης, — « Νομίζουσι ὅτι εἴσθε ἀκόμη εἰς Δουμπρέναν, καὶ οὕτω τοὺς ἐβεβαίωσε καὶ ὁ ἡγούμενος, μολονότι ἐγνωρίζε τὸ φθασίμόν σας ἐδῶ μαθὼν τοῦτο ἀπὸ ἑνα τῶν ὑπηρετῶν τοῦ μοναστηρίου, ὅστις ἐρχόμενος ἀπήντησε καθ' ὁδὸν στρατιώτας τινὰς ἐκ τῶν ἐδικῶν σας. — « Εὐχαριστῶ τὸν ἡγούμενον διὰ τὴν πατριωτικὴν πράξιν του, » εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης. « Ἐπίστρεψον ἀμέσως πρὸς αὐτόν, καὶ εἰπέ του τὰς εὐχαριστήσεις μου, καὶ νὰ διορίσῃ νὰ κάμνωσιν εὐχὰς καὶ παρακλήσεις ὑπὲρ ἡμῶν, οἵτινες ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν πατρίδα, μ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς δυστυχίας, εἰς τὰς ὁποίας ὑποκείμεθα ἕνεκα τῆς ἐρημώσεως τοῦ τόπου. »

Ἄμα ἀνεχώρησεν ὁ καλόγηρος, ὁ Καραϊσκάκης, διέταξεν ἀμέσως νὰ προσκαλέσωσι τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν, τὸν Γ. Βάγιαν καὶ τὸν Χ. Χατζῆ Πέτρον. Ὅταν δὲ οὗτοι ἦλθαν, τοὺς ἐγνωστοποίησε τὸ σχέδιον τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπρότεινεν εἰς τὸν Γαρδικιώτην καὶ Βάγιαν νὰ ἀναχωρήσουσι ἀμέσως διὰ τὴν Ἀράχωβαν καὶ νὰ προλάβωσι νὰ πιάσωσι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς ὀχυρωτέρας τῶν περὶ αὐτὴν οἰκιῶν, καὶ νὰ προσβάλωσι τοὺς ὀθωμανοὺς, οἵτινες ἐμελλον νὰ ἔλθωσι διὰ τοῦ Παρνασσοῦ εἰς αὐτήν, κατὰ τὸ γνωστοποιηθὲν αὐτῷ σχέδιον τῶν Τούρκων ἀρχηγῶν. Τὸν δὲ Χριστόδουλον Χ. Πέτρον ν' ἀναχωρήσῃ, ὀλίγον πρὶν ἐξημερώσῃ καὶ νὰ διαβῇ διὰ τοῦ μεταξὺ Διστόμου καὶ Ἀραχώβης ὄρους καὶ νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν Ἀράχωβαν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Γαρδικιώτου καὶ Βάγια ἂν τυχὸν ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος ἐρχομένων τῶν Τούρκων ἐναντίον των.

Ἄμα ἔδωκε τὰς διαταγὰς ταύτας ὁ Καραϊσκάκης, ἐκάλεσεν ὅλους τοὺς λοιποὺς ὑπ' αὐτὸν σωματάρχας καὶ τοὺς διέταξε νὰ ἐτοιμάσωσι διὰ νυκτὸς ἄρτον, διότι, ἅμα ἀνατείλῃ τὴν ἐπιούσαν ὁ ἥλιος, θέλουσι ἀναχωρῆσαι πρὸς ἐκστρατείαν. Τὸ ἴδιον μέτρον τῆς προετοιμασίας παρήγγειλε καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ ἰδίως διαμένοντας στρατιώτας, ὥστε ὅπου πρὸ ὀλίγου ἐψήγοντο τὰ σφακτά, ἀναψαν ἐκ νέου φωτιάν διὰ νὰ ψήσουσι τὸ ψωμίον των οἱ στρατιῶται. Τρεῖς στρατιῶται, ἔχων ἕκαστος ἐμπροσθεν τὴν ζυμώστραν του, ἔρριψαν τὸ ἄλευρον ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἀφ' οὗ ἐζύμωσαν τὸν ἄρτον τὸν ἔπλασαν εἰς κουλούραν ἐπὶ τῆς ἰδίας ζυμώστρας, καὶ ἀνοίξαντες τόπον ἐντὸς τῆς πυρᾶς ἔβαλαν τὰς κουλούρας, καὶ ἐσκέπασαν αὐτὰς καὶ μὲ ψιλὴν σπρούχνην πρῶ-

τον, καὶ ἔπειτα μὲ θράκκαν καὶ ἐπρόσεχαν παρατηροῦντες ἕκαστος ἕως οὐ ψηθῶσι καλῶς αἰ κολουῶραι. Ἐνῶ ἐγίνετο ἐξῶθεν εἰς τὸ προαύλιον ἢ ἔργασία αὕτη, ὁ Καραϊσκάκης, ἐπροσκάλεσε τὸν γραμματέα του νὰ γράψῃ γράμματα πρὸς διαφόρους ἀρχηγούς, τοὺς πολιορχοῦντας τὸ φρούριον τῆς Ἀμφίσσης καὶ πρὸς ἄλλους εὐρισκομένους εἰς διάφορα τῶν πέριξ χωρίων πρὸς ἐκτέλεσιν διαφόρων παραγγελιῶν. Ὁ γραμματεὺς καθήσας σταυροπόδι ἔμπροσθεν τοῦ ἀρχηγοῦ ἔβγαλε τὸ καλαμάριον ἀπὸ τὴν ζώνην του καὶ ἀκουμβήσας τὸν χάρτην εἰς τὸ γόνυ του ἔγραψε τὰς ἐπιστολάς, κρατοῦντος τὸν λύχνον στρατιώτου τινὸς πλησίον εἰς τὸ γόνυ αὐτοῦ· ταύτας ὑπογραφείσας ἐσφράγισε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν ἀρχηγόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἐμπιστεύετο εἰς τοὺς χωρικοὺς ὅσοι εἶχον μείνει εἰς τὸ χωρίον ἐκουσίως, ἢ διότι δὲν ἐπρόλαβαν νὰ φύγῃσι, συντροφεύων ἓνα χωρικὸν μὲ ἓνα στρατιώτην τοὺς ἔπεμπεν ἀμέσως μὲ τὰς ἐπιστολάς ὑποσχόμενος ἀμοιβὴν ἀξιόλογον εἰς ἐκείνους, ὅτινες ἤθελον κατορθῶσαι νὰ φέρωσιν ἐγκαίρως τὰς ἐπιστολάς πρὸς οὓς διευθύνοντο, καὶ ἀπειλῶν αὐτοὺς ἂν βραδύνωσιν, ἢ δὲν τολμήσωσι νὰ κομίσωσιν ἐγκαίρως αὐτάς.

Ἔως οὐ ἐνεργηθῶσιν ὅλα ταῦτα, ἐπέρασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νυκτός, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἐξηπλώθη ὅπως ἐκάθητο, καὶ λαθῶν ἐπάνω του τὴν κάππα ἔμεινε εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἕως δύο ὥρας καὶ πάλιν ἐσηκώθη· ἐξεληθὼν δὲ ὀλίγον ἐξω καὶ παρατηρήσας τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ εἰσῆλθε πάλιν μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν, παρατηρήσας ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔδειχνεν ὅτι ἔμελλε νὰ ἦναι ἐκ τῶν λαμπροτέρων τοῦ φθινοπώρου. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσωσι τοὺς περὶ αὐτὸν διὰ νὰ προπαρασκευάσωσι τὰ πάντα πρὸς ἀναχώρησιν.

B'.

Ἡ νύξ ἦτον ἀσέληνος, ἀλλ' ἀστροφεγγιὰ ἐσυγχῶρει εἰς τοὺς ὁδοπόρους νὰ βραδίξωσιν ἄνευ κινδύνου ν' ἀποπλανηθῶσιν. Ὅταν ὁ Γαρδικιώτης ἐπλησίαζε περὶ τὴν Ἀράχωβαν, ἔδωκε παραγγελίαν καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν πορευομένους νὰ σταματήσωσι τὴν πορείαν των. Ὁ εἰς ἐσφύριζεν ἑλαφρὰ ὥστε μόλις ν' ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸν πλησίον του, κινουμένης δὲ ὡς ἐκ τούτου τῆς προσοχῆς αὐτοῦ τοῦ ἔλεγε τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ σταθῇ· ἀκολούθως δὲ εἰς τινα ὀπωσοῦν εὐρύχωρον θέσιν τῆς ὁδοῦ διετάχθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ συγκέντρωσις ὅλου τοῦ σώματος.

Γενομένης συσκέψεως, ἐνεκρίθη νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐκ διαφόρων διευθύνσεων καὶ μὲ προσεκτικὴν καὶ ἀκριβῆ παρατήρησιν μήπως ἡ πόλις προκατελήφθη παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν· ἐν δὲ ἀπόσπασμα στρατιωτικὸν διευθύνθη πρὸς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ παρατηρήσῃ

ἂν δὲν κατέχευται παρ' ἐχθρῶν καὶ νὰ δώσῃ ἀμέσως εἶδησιν καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς νὰ διευθυνθῶσι πρὸς αὐτήν.

Τὸ φῶς τῶν ἀστέρων ὑπεχώρει ἤδη εἰς τὸ ροδόχρουν τῆς ἡοῦς φῶς, καὶ τοῦτο διελύετο ἤδη ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ὅταν οἱ περὶ τὸν Γαρδικιώτην ἐπλησίαζον ἤδη περὶ τὴν Ἀράχωβαν καὶ ἀπὸ ὅλας τὰς παρατηρήσεις των δὲν ἐφαίνετο κανὲν σημεῖον ὅτι ὑπῆρχον ἐχθροὶ εἰς τὸ χωρίον. Ἀμέσως λοιπὸν διευθύνθησαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μόλις φθάσαντες ἐπεχείρησαν τὴν οὐχύρωσιν αὐτῆς· ἀποσπάσματα δὲ τινὰ διευθύνθησαν πρὸς τὰς περίξ οικίας, τὰς ὁποίας καὶ κατέλαβον· ἐστάλησαν δὲ καὶ τινες νὰ κατασκοπεύσωσι τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ ἀμφοτέρας τὰς ὁδοὺς ὅθεν ἐμελλον νὰ ἔλθωσιν. Οἱ δὲ τοποθετηθέντες εἰς τὰς οικίας ἐτροπούσαν τοὺς τοίχους μὲ τὰ χατζῆριά των διὰ νὰ κατασκευάσωσι μασγάλια¹· ἐπὶ τῆς στέγης κατεσκευάσαν πολεμιστράς ἢ περιπόλια, στήνοντες μίαν ἐπάνω τῆς ἄλλης πολυλὰς κεραμίδας.

Μόλις παρῆλθεν ὀλίγη ὥρα μετὰ τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς οικίας τοποθέτησιν τῶν περὶ τὸν Γαρδικιώτην καὶ Βάγιαν, καὶ οἱ σκοποὶ ἔφεραν τὴν εἶδησιν, ὅτι οἱ μὲν διὰ τοῦ Παρνασσοῦ ἐρχόμενοι Τούρκοι ἐπλησίαζον ἤδη πρὸς τὸ χωρίον, οἱ δὲ διὰ τῆς πεδιάδος ἐφαίνοντο πλησιάζοντες πρὸς τὸν Ζεμενόν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεφάνη καταβαίνουσα εἰς τὰ πλάγια τοῦ ἀντικυρ τῆς Ἀραχώβης βουνοῦ καὶ ἡ μετὰ τοῦ Χ. Πέτρου ἑλληνικὴ δύναμις. Ὁ Γαρδικιώτης διέταξε νὰ μὴ πυροβολῆσῃ κανεὶς, οὐδὲ νὰ δώσωσι σημεῖον τι πρὸς τοὺς Ὁθωμανοὺς δι' οὗ νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀφίξιν των εἰς τὸ χωρίον· ἀλλ' οἱ προπορευόμενοι ἐκ τῶν Τούρκων, πλησίασαντες μέχρι βολῆς τουφεκίου, ἐστάθησαν καὶ ἐπερίμενον καὶ τοὺς ὀπισθεν ἐρχομένους. Τὸ μέτρον δὲ τοῦτο ἠναγκάστησαν νὰ τὸ λάβωσιν, ὅχι τόσο λόγῳ στρατιωτικῆς προφυλάξεως, ὅσον διότι ὑπώπτευαν ἐναντίον τι μὴ ἰδόντες τοὺς κατοίκους νὰ δράμωσιν εἰς προὔπαντησιν αὐτῶν. Τέλος συνελθόντες ἱκανοὶ ἄλθανοὶ καὶ παρατηρήσαντες τὰς ἐπὶ τῶν οικιῶν πολεμιστράς, ἐξ ὧν ἐβεβαιώθησαν ὅτι τὸ χωρίον κατείχετο παρ' ἐχθρῶν, ἤρχισαν νὰ προβαίνωσι πρὸς αὐτὸ πυροβολοῦντες καὶ προφυλαττόμενοι ὀπισθεν τῶν πετρῶν ἢ κοιλωμάτων τῆς γῆς, ὅπου ἦσαν ἀπρόσβλητοι ἀπὸ τὸ ἐχθρικὸν πῦρ. Ὁ ἀμοιβαῖος πυροβολισμὸς κατέστη ἱκανῶς δραστήριος, καὶ καθ' ὅσον ἐπῆρχοντο καὶ ἄλλοι ἄλθανοί, κατὰ τοσοῦτον οἱ πρῶτοι ἐπλησίαζον πρὸς τοὺς Ἑλληνας, καὶ προέβαινον κατ' αὐτῶν ἐκ διαφόρων θέσεων.

Ἄλλ' ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων ἔτυχον εἰς τὴν πόλιν, ἰδόντες, ἅμα ἐξύπνησαν, τὴν ἀφίξιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν ἐφοδὸν τῶν

1. Πολεμιστράς.

Τούρκων, καὶ ἀκούσαντες καὶ τὸν πυροβολισμόν, τοσοῦτον ἐταράχθησαν ἀναλογιζόμενοι τὰς συνεπείας μάχης ἐξολοθρευτικῆς, τῆς ὁποίας ἤθελον εἶσθαι, ἂν ὑπερίσχυον οἱ ὀθωμανοί, ἄφευκτον ἀποτέλεσμα διαρπαγῆ τῶν πραγμάτων, αἰχμαλωσία τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων, καὶ θάνατος ὄλων τῶν ἐν ἡλικίᾳ ἀρρένων, ὥστε ἕκαστος συγκεντρόνων περὶ ἑαυτὸν τὴν οἰκογένειάν του, καὶ λαμβάνων εἰς χεῖρας ὅ,τι ἐπρόφθανεν ἐκ τῆς περιουσίας του ἔφευγε μὲ φόβον καὶ μὲ ἀπελπισίαν. Ἄλλ' ὡς συμβαίνει εἰς τοιαύτας δεινὰς καὶ ἐπικινδύνους περιστάσεις, ἕκαστος ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἰδίαν του σωτηρίαν, καὶ ἐπεκτείνων τὴν συμπάθειάν του εἰς μόνα τὰ προσφιλέστερα εἰς αὐτὸν ὄντα, καθίστατο ἄκαμπτος πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ἔφευγε ὁρμαίως χωρὶς νὰ δώσῃ τινὰ συνδρομὴν εἰς ὅσους ἤθελον ἀπαντήσῃ καθ' ὁδὸν πάσχοντας, κλείων πολλάκις τὰ ὄψα ὡς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φωνὴν τῆς συγγενείας καὶ φιλίας. Γυναίκες ἔκλαιον ἀνακαλοῦσαι μεγαλοφώνως τὰ τέκνα των, τὰ ὁποία εἶχον ἀποπλανηθῆ, καὶ παιδιά ἀπολέσαντα τοὺς γονεῖς καὶ συγγενεῖς των προέβαινον κλαίοντα καὶ ἐπικαλούμενα ἐξ ὀνόματος τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς στενοτέρους αὐτῶν συγγενεῖς ἀπέθλεπον δὲ μετ' ἀνησυχίας πρὸς τοὺς διαβαίνοντας, μήπως ἀπαντήσωσιν εἰς αὐτοὺς φιλικὸν τι πρόσωπον, τοῦ ὁποίου νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συνδρομὴν. Ἐδῶ ζῆφόν τι βαρυφορτωμένον ἔπεσεν εἰς δύσβατόν τι μέρος τῆς ὁδοῦ, καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ ματαίως ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τῶν διαβαίνόντων διὰ νὰ τὸν βοηθήσωσι νὰ τὸ σηκώσῃ. Ὅλοι διαβαίνουνσι ὁρμαίως ἀπὸ τὰ πλάγια τῆς ὁδοῦ, χωρὶς νὰ δώσωσιν ἀκρόασιν εἰς τὰς παρακλήσεις του. Ἐκεῖ φήμη διαδίδεται ὅτι ἔφθασαν Τούρκοι φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες καὶ ὅλοι διὰ μιᾶς ἐπιταχύνουν τὴν πορείαν των, φιλόστοργος δὲ μήτηρ, ἔχουσα μικρὸν βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας της, καὶ ὀδηγοῦσα διὰ τῆς χειρὸς μικρὸν παιδίον, τοῦ ὁποίου τὰ ἀσθενῆ βήματα δὲν δύνανται νὰ ἐξομοιωθῶσι μὲ τὰ τῶν ἄλλων φευγόντων, ματαίως ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τῶν διαβαίνόντων· αὐτοὶ φεύγουν, φεύγουν καὶ αὐξάνουν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸν φόβον της. Ματαίως ἐπιζητεῖ μεταξὺ αὐτῶν φιλικὸν πρόσωπον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν φροντίδα νὰ ἐναποθέσῃ τὸ φίλτατον αὐτὸ κειμήλιον· ματαίως βιάζει τὸ τέκνον της νὰ περιπατήσῃ καὶ μεταχειρίζεται πρὸς αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως παρακλήσεις, ἀπειλὰς, ἐπιπλήξεις· ὅλα μένουσιν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι δὲν ὑπάρχει ἢ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μητρικῆς θελήσεως ἀναγκαία φυσικὴ δύναμις.

Ἐκεῖ διαιρουμένης τῆς ὁδοῦ εἰς δύο καὶ διαχωριζομένων καὶ τῶν φευγόντων εἰς δύο, πατήρ, ὅστις προεκπέμψας τὰ τέκνα μετὰ τῆς συζύγου του καὶ ἐνασχολούμενος νὰ λάβῃ τι τῶν ἀναγκαίων ἢ πολυτίμων πραγμάτων του μετ' ἑαυτοῦ ἔμεινεν ὕστερος, παρατηρεῖ μετ'

ἀδμημονίας ἀμφοτέρας τὰς ὁδοὺς, ἐρωτᾷ μετ' ἀνησυχίας πρὸς ποίαν ἐκ τῶν δύο ὁδῶν διευθύνθησαν τὰ φίλτατα αὐτῷ πρόσωπα, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ λάβῃ οὐδεμίαν πληροφορίαν, διότι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ, ἐνῶ ὅλοι ἔφευγον, κανεὶς δὲ δὲν ἐπανήρχετο, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ δώσῃ περὶ τούτου πληροφορίαν, κινεῖται πρὸς τὴν μίαν ὁδόν, καὶ μετ' ὀλίγον στρέφεται πρὸς τὴν ἑτέραν, καὶ ταλαντευόμενος οὕτως ἐκφέρεται εἰς δάκρυα, φοβούμενος ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ δώσῃ συνδρομὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του, εἰς καιρὸν καθ' ὃν ἔχουσι μεγαλειτέραν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ. Τοιοῦτος κίνδυνος, τοιαῦτα περιστατικά, τοιοῦτος θόρυβος ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἐκπλήξωσι τὸν νοῦν καὶ νὰ συγκινήσωσι τὴν καρδίαν καὶ τοῦ μᾶλλον ἀταράχου ἀνδρός, πολὺ μᾶλλον γυναικῶν καὶ παιδίων· εὐτυχῶς ὅμως ἡ παράστασις τῆς μάχης δὲν ἐσυγχώρησεν εἰς τοὺς ἀλθανοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ λεηλασίαν, τὰς ὁποίας ὑπώπτευον οἱ κάτοικοι τῆς Ἀραχώθης, καὶ οὕτω διεσώθησαν ἀβλαβεῖς ἅπαντες εἰς τὰ ἀπότομα μέρη καὶ τὰ σπήλαια τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἄλλ' ἡ μάχη ἐξηκολούθει ζωηρῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν οἰκίας, διότι καὶ οἱ ἐντὸς καὶ οἱ ἐκτὸς ἐπερίμενον τὰς βοηθείας των. Τέλος ἔφθασεν ἀπὸ τὸν Ζεμενὸν τὸ μέγα τῶν Ὀθωμανῶν σῶμα ὑπὸ ἀμφοτέροισιν τοῖς ἀρχηγοῦς αὐτοῦ τον Κεχαγιάμπην καὶ τὸν Μουστάμπην, καὶ τότε ἡ ὁρμὴ αὐτῶν ὑπῆρξε μεγίστη. Ἐκαμαν πολλάκις ἔφοδον πρὸς τὰς οἰκίας καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' οἱ ἐντὸς αὐτῶν ἀντέχοντες ἰσχυρῶς δὲν διέκοψαν ὀλοτελῶς τὸ πῦρ. Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἔφθανεν ἤδη καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Χατζῆ Πέτρον σῶμα καὶ κατέλαβε λόφον τινὰ περὶ τὸ χωρίον, ἐφάνη δὲ καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐρχόμενος ἀπὸ τὸν Ζεμενὸν κατόπιν τῶν Τούρκων. Σκοπεύων οὕτως νὰ ἀποκλείσῃ εἰ δυνατόν τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἄφησε νὰ διαβῶσι τὰ στενά τοῦ Ζεμενοῦ, καὶ νὰ προβῶσι πρὸς τὴν Ἀράχωθην κατὰ τὸ σχέδιόν των· ἐρχόμενος δὲ αὐτὸς κατόπιν των καὶ εἰδοποιήσας προηγουμένως καὶ τοὺς εἰς Ἀμφισσαν καὶ τὰ περίξ διὰ νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν ἐξ ἀντιθέτου ὁδοῦ ἠλπίζε νὰ κατορθώσῃ νὰ λάβῃ εἰς τὸ μέσον τοὺς ἐχθροὺς περικλείων αὐτοὺς πανταχόθεν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἅμα ἐπλησίασε, διέταξεν ἀποσπάσματα τινα νὰ ἀνοίξωσι πρὸς τὸ ἀριστερὸν τῆς Ἀραχώθης μέρος, καὶ συγχρόνως ταῦτα μὲν ἐκεῖθεν, αὐτὸς δὲ κατὰ πρόσωπον, προσέβαλαν πανταχόθεν τὸν ἐχθρὸν, ὥστε οὗτος πολεμούμενος καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ ἀπὸ τοὺς ἔξωθεν ἐρχομένους, ἂν καὶ πολυπληθέστερος αὐτῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιέξῃ μέχρι τέλους, καὶ ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ τὴν πρὸς Ἀμφισσαν ὁδὸν πολεμούμενος ἀπὸ τὰ ὀπίσθια, καὶ ἀποσυρόμενος καὶ αὐτὸς μὲ πόλεμον. Ἄλλὰ μόλις ἐπροχώρησεν ὀλί-

γον καὶ ἀπαντὰ μέγα ἑλληνικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Δουβουινιώτην καὶ Πανουργιᾶν ἐρχόμενον ἐναντίον τοῦ ἀπὸ τὴν αὐτὴν ὁδόν, δι' ἧς ἤλπιζεν αὐτὸς νὰ διαβῆ πρὸς Ἀμφισσαν. Οἱ Τοῦρκοι, ἐνῶ ὑπεχώρουν ἀπὸ τὴν Ἀράχωβαν πολεμοῦμενοι ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Καραϊσκάκη, ἀπαντήσαντες ἐμπροσθεν τὸ σῶμα τοῦτο, δὲν ἠδύνατο πλέον οὔτε νὰ διαμένωσιν εἰς Ἀράχωβαν οὔτε νὰ προβῶσι πρὸς τὴν Ἀμφισσαν· ἠναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ διευθυνθῶσι πρὸς θέσιν τινὰ κειμένην ἄνωθεν τῆς Ἀραχώβης, τὴν ὁποῖαν καὶ κατέλαβον· οἱ δὲ ἐκ διαφόρων διευθύνσεων ἐλθόντες Ἕλληνες ἐποποθετήθησαν περὶ τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον, καὶ τὸ ἀπέκλεισαν πανταχόθεν πυρροβολουῦντες κατ' αὐτοῦ, ἕως οὗ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς κατέπαυσεν ὀλοτελῶς τὸν πόλεμον.

Γ'.

Μόλις ἔδυσεν ὁ ἥλιος, καὶ ὁ ἄνεμος λεπτὸς πνέων ἀπὸ τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ διέχεε μεγίστην ψυχρότητα, ἥτις διεπέρα ταχύτατα καὶ τοὺς καλῶς ἐνδεδυμένους, ἀλλ' ὅσοι δὲν εἶχον ἐπανωφόρια, ἦτον ἀδύνατον ν' ἀντιέξωσιν εἰς τὴν μεγίστην τοῦ ψύχους σφοδρότητα. Οἱ πλείότεροι δὲ τῶν Ἑλλήνων, οὔτινες εἶχον τοποθετηθῆ περὶ τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον, δὲν εἶχον λάβει μεθ' ἑαυτῶν τὰς κάππας των, ὡς ἐρχόμενοι ἄνευ ἀποσκευῶν, διὰ νὰ ἦναι ἔτοιμοι πρὸς μάχην. Ἐλθόντες δὲ ἀπὸ μακρὰν ὁδοπορίαν, καὶ πολεμήσαντες πολλὴν ὥραν ἄνευ διακοπῆς, ὑπαρχούσης κατὰ τὴν ἡμέραν ζωηρᾶς τῆς προσβολῆς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἦσαν οἱ πλείότεροι εἰς ὑπερβολὴν ἰδρωμένοι, ὅπερ κατέσταινε τὸ ψῦχος ἀφόρητον εἰς αὐτούς.

Δὲν ἦτο δὲ δυνατόν ν' ἀνάψωσι φωτιάς· διότι ἠδύνατο νὰ φαίνωνται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ποίας θέσεις κατέχουσι, καὶ πόσοι εἶναι κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ πρὸ πάντων διὰ νὰ μὴ προσβάλλωνται ἀπ' αὐτοὺς φαινόμενοι εἰς τὴν λάμψιν τοῦ πυρός. Διὰ ταῦτα, ἂν καὶ ὁ ἀρχηγὸς διέταξε νὰ παραμείνωσιν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες εἰς στενὴν πολιορκίαν περὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, διὰ νὰ μὴν ἀφήσουν τοὺς ἐχθροὺς νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς ἐὰν εἶχον τοιοῦτον σκοπὸν, μόλις τὸ πέμπτον μέρος διέμεινε διαρκῶς περὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, καὶ οὗτοι ἀφοῦ παρεδέχθησαν τὸ μέτρον τοῦ νὰ διαδέχωνται ἐναλλάξ ἀλλήλους. Ἀμα τὸ ψῦχος καθίστατο ἀφόρητον εἰς τινὰς ἐκ τῶν πολιορκούντων στρατιωτῶν, οὗτοι μετέβαινον εἰς τὸ χωρίον, ὅπου εἶχον κατάλυμα οἱ στρατιῶταί των (ἢ μάγκα των) καὶ ἐκεῖ εὔρισκον ἄσθρον πῦρ, ὅπερ ἔκαιε δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, καὶ ἔπιναν ἱκανὸν οἶνον, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐγκαταλείψει φυγόντες οἱ χωρικοί. Ἀναλαμβάνοντες οὕτω τὰς δυνάμεις των ἐπανήρχοντο εἰς τὴν θέσιν των· ἀλλ' ὡς

συμβαίνει εἰς στρατεύματα ἄπειρα τακτικῆς πειθαρχίας, οὔτε ὅλοι ἐπανήρχοντο ἐγκαίρως εἰς τὴν θέσιν, οὔτε καὶ οἱ ἐπανερχόμενοι διέμενον ὅσον ἔπρεπε. Πολλοὶ εὐρόντες ἀφρονίαν οἴνου ἔπιον μὲ τὴσιν ὑπερβολὴν ὥστε μεθυσθέντες δὲν ἦσαν πλέον εἰς κατάστασιν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἔμενον ἐξηπλωμένοι κατὰ γῆς εἰς τὰς οἰκίας καὶ βυθισμένοι εἰς βαθύτατον ὕπνον. Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τὴν νύκτα ταύτην οἱ ἐχθροὶ ἤθελον ἐπιχειρήσει νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἦτο πολὺ ἐνδεχόμενον νὰ διαφύγωσιν ἀκινδύνως, ἢ τουλάχιστον μὲ ὀλίγην ζημίαν, ἀλλ' εἰς τὴν γενομένην μεταξύ τῶν δύο ἀρχηγῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ σύσκεψιν δὲν ἐνεκρίθη τὸ μέτρον τοῦτο, διότι ὁ μὲν Κεχαγιάμπης στηριζόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα του καὶ εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ Κιουταχῆ, ἠλπίζε ταχεῖαν βοήθειαν, ὁ δὲ Μουστάμπης, ὑψηλοφρονῶν διὰ τὰς ἕως τότε νίκας του, δὲν κατεδέχετο νὰ φύγῃ διὰ νυκτός. Εἶχε δὲ καὶ ἄλλην αἰτίαν διὰ νὰ μὴ παραδεχθῆ τὸ μέτρον τοῦτο. Ἐλάμβανε μισθοὺς διὰ μέγαν ἀριθμὸν στρατιωτῶν, ἐνῶ πραγματικῶς μόλις εἶχε τὸ τρίτον αὐτῶν. Τὸ νὰ φύγῃ λοιπὸν κρυφίως, ἐκτὸς τῆς προσδόλης, τὸν ἐξέθετε καὶ εἰς κίνδυνον ἐνώπιον τοῦ Κιουταχῆ. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ διαμείνωσι, καὶ κατόρθωσαν τὴν αὐτὴν νύκτα νὰ πέμψωσιν ἀγγελιαφόρους εἰς τὰ πλησιέστερα στρατόπεδα διὰ νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον διασῶσει ὅλας τὰς ἀποσκευὰς των· συγκεντρωθέντες δὲ εἰς μικρὰν ἐκτασιν τόπου, καὶ τοποθετήσαντες τὰ φορτηγὰ καὶ τὰς ἀποσκευὰς περὶ ἑαυτοῦς, δὲν ὑπέφερον ἀπὸ τὸ ψῦχος ὅσον οἱ Ἕλληνες. Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν, πρὶν ἔτι ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἅπαντες εἰς τὰς θέσεις των ὠχυρωμένοι εἰς μικροὺς προμαχῶνας, κατεσκευασμένους εἰς ἀπόστασιν μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε νὰ μὴ ἦναι δυνατὸν νὰ ἐξέλθωσιν οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπὸ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα. Ἰσχυρότατοι δὲ προμαχῶνες ἀνηγέρθησαν πρὸς τὰ μέρη, ὅθεν ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ δοκιμάσωσιν οἱ Τοῦρκοι τὴν ἀναχώρησιν, καὶ ἀμέσως ἤρχισεν ἀμφοτέρωθεν σφοδρὸς πυροβολισμός· ἀλλ' ἡ βλάβη τῶν Τοῦρκων δὲν ἦτο μεγάλη, διότι καὶ αὐτοὶ κατεσκεύασαν προμαχῶνας καὶ ἐμάχοντο ὀπίσθεν αὐτῶν. Ἡ ἀναχώρησις ὅμως αὐτῶν καθίστατο ὀλίγην κατ' ὀλίγον ἀδύνατος, διότι ὅλα τὰ ἑλληνικὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα διετάχθησαν νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς Ἀράχωβαν ὅσον τὸ ταχύτερον, ἐστάλησαν δὲ καὶ ἱκανὰ σώματα διὰ νὰ κατέχωσι τὰς θέσεις, ὅθεν ἔμελλε πιθανῶς νὰ γένη ἡ φυγὴ τῶν ἐχθρῶν· συγχρόνως δὲ τὰ σώματα ταῦτα εἶχον ἐντολὴν νὰ ἀποκρούσωσι πᾶσαν νέαν βοήθειαν, ἥτις ἤθελεν ἀποπειραθῆ νὰ διαβῆ δι' αὐτῶν. Καὶ προσέτι ἱκανὸν σῶμα στρατοῦ ἦτον ἔτοιμον νὰ δράμῃ εἰς τὰ στενά, ἂν τυχὸν ἤθελεν ἐπέλθει μεγάλη δύ-

ναμιας ἐχθρική. Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς πολιορκίας ταύτης συσσωματωθέντες πολλοὶ τῶν εἰς Δαύλιαν καὶ ἄλλας θέσεις κατεχόντων Ὁθωμανῶν, διηρέθησαν εἰς δύο σώματα· ἓν, τὸ μικρότερον καὶ ἐλαφρότερον, ἦτον ἐπιφορτισμένον νὰ ὑπάγῃ διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ ὁδοῦ, τὸ δὲ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ, ὅπερ ἐκόμιζε καὶ πλῆθος φορτηγῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ σχέδιον αὐτῶν ἦτον, οἱ μὲν διὰ τοῦ Παρνασσοῦ πηγαίνοντες νὰ προβῶσιν εἰς μέρος φαινόμενον ἀπὸ τὸ ἄνω τῆς Ἀραχῶθης τουρκικὸν στρατόπεδον, καὶ νὰ πυροβολήσωσιν ἐκεῖθεν δίδοντες εἶδησιν οὕτως εἰς τοὺς οἰκείους των ὅτι ἔρχονται ὑπὲρ αὐτῶν, διὰ νὰ προπαρασκευασθῶσι καὶ αὐτοὶ πρὸς ἐξοδὸν· συγχρόνως δὲ νὰ κινήσωσι τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, διὰ νὰ μείνῃ ὀλιγωτέρα δύναμις πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ζεμενοῦ, ἐὰν πραγματικῶς ἐσκόπευον νὰ ἐξέλθωσιν. Οἱ δὲ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ, ἐὰν δὲν ἀπαντήσωσιν ἐλληνικὴν δύναμιν, νὰ προβῶσι μέχρι τῆς Ἀραχῶθης· ἂν δὲ ἤθελον ἀπαντήσῃ τοιαύτην, νὰ συγκροτήσωσι μάχην, καὶ νὰ διαμένωσιν εἰς ταύτην ὅσον ἔνεστι πλειότερον διὰ νὰ εὐκολύνωσιν οὕτω τὴν ἐξοδὸν τῶν κατὰ τὴν Ἀράχωθᾶν ἀποκλεισμένων οἰκείων των.

Οἱ διὰ τοῦ Παρνασσοῦ ἐρχόμενοι ἐξετέλεσαν τὴν παραγγελίαν των καὶ πυροβολήσαντες ἐπὶ λόφου τινὸς καταφανοῦς ἔδωκαν τὴν εἶδησιν, οἱ δὲ πολιορκούμενοι παρατηρήσαντες πανταχόθεν τοὺς περὶ ἑαυτοὺς Ἑλληνας, καὶ ἰδόντες τὸ πρὸς τὸν Παρνασσὸν μέρος μὴ φυλαττόμενον μὲ ἰκανὸν ἀριθμὸν Ἑλλήνων, διότι ἀπὸ αὐτοῦ ὀλιγώτερον ἐπίστευον νὰ κάμωσιν ἐξοδὸν οἱ ἐχθροί, ὤρμησαν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος. Ἀποσυρθέντων δὲ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν πρώτην ὁρμὴν, οὗτοι ἐξῆλθον καὶ πέραν τῶν προμαχῶνων τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' αἱ φωναὶ καὶ ὁ θόρυβος ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων ἔδωκαν αἰτίαν εἰς τὸν Καραϊσκάκην νὰ παρατηρήσῃ τὸν κίνδυνον καὶ νὰ δράμῃ ταχέως πρὸς τὸ μέρος τοῦτο αὐτοπροσώπως προσκαλῶν ὀνομαστὶ τοὺς σημαντικωτέρους ἐκ τῶν φυλακτόντων τοὺς προμαχῶντας, ἀφ' ὧν διήρχετο, καὶ λαμβάνων αὐτοὺς μετ' ἑαυτοῦ διὰ ν' αὐξήσῃ οὕτω τὴν ὑπ' αὐτὸν δύναμιν. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, εἴτε διότι ἀντεκρούοντο παρ' αὐτῶν, εἴτε διότι τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἦτον εὐθετον πρὸς φυγὴν, εἴτε διότι δὲν ἦλθεν ἢ ἀπὸ Ζεμενὸν προσδοκωμένη δύναμις, δὲν προώδευσαν περισσότερο, ἀλλ' ἐπανῆλθον εἰς τὰς πρώτας θέσεις των. Ὅταν τὸ κίνημα τοῦτο τῶν ἐχθρῶν ἐματαιώθη, ὁ Καραϊσκάκης ἐπεμφε δύναμιν καὶ πρὸς τοὺς διὰ τοῦ Παρνασσοῦ ἐρχομένους ἐχθροὺς καὶ πρὸς τοὺς διὰ τοῦ Ζεμενοῦ. Ἀλλ' οἱ μὲν διὰ τοῦ Παρνασσοῦ πυροβολήσαντες μόνον, ὡς ἀνωτέρω, ἐπέστρεψαν εἰς Δαύλιαν, χωρὶς οὐδὲ κἄν νὰ ἀποπειραθῶσι νὰ προχωρήσωσι περισσότερο. Οἱ δὲ ἐν Ζεμεεῶ, ἐλθόντες

εις τὸ στενὸν καὶ εὐρόντες τὴν διάβασιν κενὴν (διότι οἱ Ἕλληνες ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς δύο πλευράς ἐπὶ σκοπῶ νὰ ἀφήσωσι τοὺς ἔχθρους νὰ προδεύσωσι περισσότερο ἐντὸς τοῦ στενοῦ καὶ νὰ τοὺς προξενήσωσι μεγαλητέραν βλάβην ἐμποδίζοντες τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν) πρόδευσαν ὀλίγον διάστημα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐξεληθόντες ἀπὸ τὰς δύο πλευράς, ἀπέκοψαν ὅσους εὐρον ἤδη εἰσελθόντας εἰς τὸ στενόν, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν σχεδὸν ἅπαντας, κυριεύσαντες καὶ ὅλα τὰ μετ' αὐτῶν φορηγὰ· οἱ μὴ εἰσελθόντες ὁμῶς εἰς τὰ στενά διέφυγον ἀβλαβεῖς, ὄντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰππεῖς. Εἶχεν ἤδη τελειώσει ἡ μάχη, ὅταν ἔφθασε καὶ ἡ παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη σταλεῖσα βοήθεια.

Ματαιωθείσης τῆς ἀποπέρας ταύτης, οἱ Τούρκοι ἀπέβαλαν τὴν ἐλπίδα τοῦ λάβωσι βοήθειαν ἀπὸ τὰ πλησίον στρατοπέδα, διὰ τοῦτο ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην νὰ τοὺς συγχωρηθῇ νὰ ἐξέλθωσι διὰ συνθηκῶν, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης, διὰ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ τὴν ἔξοδον, ἐζήτησε νὰ κενώσωσι καὶ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ φρούριον τῆς Ἀμφίσσης καὶ τὴν πόλιν τῆς Λεβαδείας, μέχρις οὗ δὲ ἐκτελεσθῇ ἡ παραδόσις αὐτῶν, νὰ μείνωσι παρ' αὐτῶ ὡς ἐνέχυρα οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῆς ὀθωμανικῆς στρατιᾶς. Ἀλλὰ τοιοῦτον μέτρον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδεχθῶσιν οὗτοι φοβούμενοι τοῦ Κιουταχῆ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἐκδίκησιν. Ἐκολακεύετο μόλα ταῦτα ὁ Κεχαγιάμπης ὅτι μανθάνων τὸν κίνδυνον αὐτοῦ ὁ Κιουταχῆς ἤθελε σπεύσει νὰ πέμψῃ δύναμιν ἱκανὴν ὅχι μόνον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστρέψῃ ὀλόκληρον τὸ σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη. Μὲ τὰς ἐλπίδας ταύτας ἀπεφάσισαν νὰ διαμείνωσιν εἰς τὴν θέσιν των, ἂν καὶ ἡ κατάστασις των ἤρχισε νὰ χειροτερεύῃ ἐπαισθητῶς, καὶ ὁ κίνδυνος ν' ἀποβαίῃ σημαντικώτερος.

Δ'

Ἐντὸς σκηνῆς ὑπηρεταὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἀνάψωσι φωτιὰν ἐπὶ ὑγρᾶς γῆς θέτοντες ἐπ' αὐτῆς ξύλα, τὰ ὅποια ἔλαβον ἀπὸ τὰ σαμάρια τῶν φορηγῶν των. Εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ τῆς σκηνῆς ἐκάθητο σταυροπόδι μεσαίας ἡλικίας ἄνθρωπος περιτυλιγμένος μὲ παχυτάτην κοκκίην γούναν, εἶχε δὲ τὴν κεφαλὴν του ἀκουμβημένην εἰς τὴν χεῖρά του τὴν ὅποιαν καὶ αὐτὴν εἶχεν ἀκουμβημένην εἰς τὸ γόνυ του. Δεινοὶ διαλογισμοὶ ἐκυρίευαν τὴν κεφαλὴν του, καὶ ἐφαίνετο ὡς νὰ μὴ ἔδιδεν ὀλοτελῶς προσοχὴν εἰς τὰ περὶ αὐτὸν διατρέχοντα. Μόλα ταῦτα ψιθυρισμὸς τις, γινόμενος ἔξω τῆς σκηνῆς, τοῦ ὁποίου ὀλίγον κατ' ὀλίγον ηὔξανεν ὁ τόνος, ὡς ὁ ἦχος τῶν κυμάτων κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τρικυμίας, τοῦ ἐκίνησε τὴν περιέργειαν. Ἐμαθε δὲ ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ

καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς συνῆλθον ἔξω τῆς σκηνῆς ἐπὶ σκοπῶ νὰ τοῦ ἠμιλήσωσι περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ στρατοῦ. Καὶ τῷ ὄντι, οὗτοι συνελθόντες πρὸ ἰκανῆς ὥρας, καὶ εὐρισκόμενοι εἰς διαφωνίαν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐμελλον νὰ προσφερθῶσι πρὸς αὐτόν, ἐφιλονεῖκου μεταξὺ των καὶ καθ' ὅσον διήρχετο ἡ διαφωνία, κατὰ τοσοῦτον ὑψοῦτο ὁ τόνος τῆς φωνῆς τῶν θρασυτέρων ἀξιωματικῶν. — Ἄς ἔλθωσιν ἐντός, εἶπεν ὁ Κεχαγιάμπης (διότι οὗτος ἦτον ὁ ὡς ἀνωτέρω περιγραφόμενος) καὶ ἀμέσως εἰσῆλθον ἐντός τῆς σκηνῆς οἱ προκριτότεροι τῆς στρατιᾶς, ἄλλοι ἔμενον παρὰ τὴν εἴσοδον, πλῆθος δὲ στρατιωτῶν ἐκ τῶν συνοδευόντων τοὺς ἀξιωματικούς τούτους, καὶ ἐκ περιεργείας, διότι ἐπρόκειτο ν' ἀποφασισθῇ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μέγα ζήτημα, κατεῖχεν ὅλα τὰ περίξ τῆς σκηνῆς, συσφιγγόμενον περὶ αὐτήν. Μεγάλη δὲ προσοχὴ κατεῖχεν ἅπαντας, καὶ οἱ ἀπωτέρω τῆς σκηνῆς, παρεκάλουν τοὺς πλησιάζοντας διὰ νὰ κοινοποιῶσι πρὸς αὐτοὺς προθύμως τὰ λεγόμενα ἐντός τῆς σκηνῆς, ὥστε ἕκαστος λόγος διαδιδόμενος ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἔφθανεν ἐν ἀκαρεῖ μέχρι τοῦ ἐξωτέρου κύκλου τῶν περὶ τὴν σκηνὴν, καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἀστραπὴ διεδίδετο εἰς ἅπαν τὸ στρατόπεδον. Εἰς ἐκ τῶν συνελθόντων ὁ προκριτότερος, — «Μπέη, εἶπε, περιμένομεν τόσας ἡμέρας βοήθειαν διὰ νὰ σωθῶμεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον; ἰδοὺ ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες μας. Τί ἔχομεν νὰ κάμωμεν διὰ νὰ μὴ χαθῶμεν; Ὁλος ὁ στρατὸς εἶναι εἰς ἀνησυχίαν. — Ἡ δύναμις τοῦ μεγάλου ἡμῶν Πατισιαῆ εἶναι μεγάλη, ἀπεκρίθη ὁ Κεχαγιάμπης, καὶ πρέπει νὰ ἔχωμεν θάρρος, ὃ δὲ ἐνδοξος ἡμῶν ἀρχηγὸς Κιουταχῆς, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀκαταδάμαστος, θέλει καταφθάσει ὁ ἴδιος μὲ μεγάλας δυνάμεις, ὅχι μόνον ἡμᾶς ν' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστρέψῃ ὀλίγον ἀριθμὸν κλεπτῶν, οἱ ὅποιοι ἐτόλμησαν νὰ σηκώσωσι χεῖρα εἰς βασιλικά στρατεύματα.» Καθ' ὅσον οἱ λόγοι οὗτοι ἐξηγοῦντο διὰ τοῦ διερμηνέως, διότι οἱ πλείότεροι τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἐγνωρίζον τουρκικά, κατὰ τοσοῦτον ἡ δυσαρέσκεια καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἐξωγραφίζετο εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀξιωματικῶν. Εἰς δὲ ἐκ τῶν θρασυτέρων Γκέκας τὴν πατρίδα, ἔχων μεσαίαν ἡλικίαν, ἀλλὰ ἀνάστημα, τόσον ὑψηλόν, ὥστε ἂν καὶ μένων εἰς τὰ γόνατα, ἐφαίνετο ἴσος μὲ μετριῶν ἀναστήματος ἄνδρα, ἐταράχθη πλείοτερον τῶν ἄλλων, καὶ στρέψας ὀργίλον βλέμμα πρὸς τὸν Κεχαγιάμπην, — Δὲν βλέπεις, εἶπεν, ὅτι κινδυνεύομεν νὰ πέσωμεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, νὰ μᾶς φονεύσουν, ἢ, ὅπερ εἶναι τὸ χειρότερον, νὰ μᾶς πάρουν τὰ ὄπλα, νὰ μᾶς περιφέρουν ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον ὡς γυναῖκας, καὶ νὰ μᾶς ὑβρίζουν ὡς καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ εἰς τὰς ὁδοὺς; — Τί λέγει; τί λέγει; ἠρώτησεν ὁ Κεχαγιάμπης τὸν διερμηνέα μὴ γνωρίζων τὰ

ἀλθανίτικα. Ἐνῶ δὲ ὁ διερμηνεύς ἐξήγει ταῦτα, ὁ Γκέκας ἐξηκολούθει νὰ λέγη ἐπιτεινῶν κατ' ὀλίγον ὀλίγον περισσύτερον καὶ τὸν τόνον τῆς φωνῆς του ἀναλόγως μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς ἀγανακτήσεώς του. — Περιμεινόμεν ἡμέρα τῆ ἡμέρα τὴν βοήθειαν, καὶ ὅσον προχωρεῖ ὁ καιρὸς, τόσον χειροτερεῖ ἡ κατάστασις μας. Τροφαὶ δὲν μᾶς ἔμειναν διόλου, τὰ ζῶά μας ἐφόβησαν ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς τροφῆς καὶ ἀπὸ τὸ ψῦχος· ἡμεῖς καθήμεθα ἡμέραν καὶ νύκτα ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βροχήν, καὶ οἱ πόδες μας μένουں βυθισμένοι μέχρι γόνατος εἰς τὴν λάσπην· ἐκάψαμεν ὅλα τὰ σαμάρια καὶ δὲν ἔχομεν πλέον μὲ τί νὰ ἀνάψωμεν φωτίαν, καὶ ἂν ἀκόμη μείνωμεν καμμίαν βραδιάν ἐδῶ, δὲν θὰ ἔχωμεν τὴν δύναμιν οὔτε νὰ ταραχθῶμεν ἀπὸ τὸν τόπον μας, πολὺ μᾶλλον νὰ πολεμήσωμεν μὲ τὸν ἐχθρόν, καὶ νὰ ἐλπίσωμεν νὰ σωθῶμεν.»

Τὴν φωνὴν τούτου, ἣτις ὡς ἐκ τοῦ αὐξάνοντος θυμοῦ, ἐγένετο ἐντονωτέρα, ἤκουσαν οἱ περιστάμενοι εἰς τὴν σκηνήν, καὶ οὗτοι τὴν διέδωσαν ὡς ἀστραπὴν ἕως εἰς τὰ ἄκρα τοῦ στρατοπέδου, καὶ φωνὴ ἐπιδοκιμασίας ὑψώθη πανταχοῦ, τὴν ὁποίαν διεδέχθη ἀκολούθως ὑπόκωφος βοή καὶ ψιθυρισμὸς προερχόμενος ἀπὸ τὰς συνομιλίας τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες, σχηματίζοντες κύκλους, συνδιελέγοντο ζωηρῶς περὶ τῆς ἐνεστώσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Μὴ ἔχων τι νὰ ἀντιτάξῃ εἰς ταῦτα ὁ Κεχαγιαμπης ἀπετάθη πρὸς αὐτοὺς μὲ γλυκύτητα. — Παιδιά μου, εἶπε, βλέπω τὸν κίνδυνον, ὅστις ἐπαπειλεῖ ὅλους μας, καὶ ἔχω τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συντελέσω πρὸς σωτηρίαν τοῦ στρατοῦ· ἔστω καὶ μὲ τὴν ἰδίαν μου ζωήν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι ὁ Μουστάμπης ἐδῶ, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ τὸν προσκαλέσωμεν, ὡς ἀσθενῆ, ἄς συνέλθωμεν ὅλοι εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἄς συγκροτήσωμεν συμβούλιον, καὶ ὅ,τι ἀποφασισθῆ εἶμαι ἔτοιμος νὰ τὸ παραδεχθῶ καὶ ἐγώ. — Καλὰ λέγει, καλὰ λέγει, ἐφώναξάν τινες τῶν ἀφωσιωμένων ἰδίως εἰς τὸν Κεχαγιαμπην, ἐκεῖ ἄς ἀποφασισθῆ τὸ πρᾶγμα· καὶ οὕτως ἀπεμακρύνθη τὸ πλῆθος ἀπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ Κεχαγιαμπη καὶ διευθύνετο πρὸς τὸν Μουστάμπην, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ ἔτι χειρότερα.

Ὁ Μουστάμπης, περιερχόμενος τὴν προτεραιαν τοὺς εἰς τὰ ἄκρα τῆς στρατιᾶς μαχομένους διὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ, ἐκτυπήθη ἀπὸ βόλιον ἑλληνικὸν εἰς τὸ μέτωπον. Ἡ πληγὴ κατ' ἀρχὰς δὲν ἐφάνη βαρεῖα, διότι ἦτον ἀπὸ μακρὰν καὶ μόλις ἐμπήχθη εἰς τὸ κόκκαλον τοῦ μετώπου, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ψῦχος καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς ἀναγκαίας περιποιήσεως κατέστησαν αὐτὴν ἐπικίνδυνον. Ὁ Μουστάμπης λοιπὸν συναισθανόμενος τὴν δεινότητα τῆς πληγῆς του καὶ τὴν ἀθλιότητα τοῦ στρατοῦ, καὶ προβλέπων τὴν ἐπικειμένην καταστροφὴν, ἐπροσκάλεσε πλησίον του τὸν ἀδελφόν του Καρμεφίλμπην. Τοῦτο δὲ ἐγί-

νετο καθ' ἣν ὥραν ὁ περὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Κεχαγιαμπη θόρυβος εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, ὥστε κατήντησεν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Μουσταμπη. Ὑποπτεύων δὲ οὗτος ὅτι πραγματικῶς διέτρεχε, καὶ ἔχων στρατηγικὴν ἰκανότητα ὥστε νὰ ἐνοήσῃ ὅτι ἡ διέξοδος ἀπὸ τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος, ἐσκέπτετο πῶς νὰ μὴ πέσῃ ζῶν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ζητήσας νὰ τὸν βάλωσι νὰ καθήσῃ, καὶ ἀκουμβῶν τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς ὤμους τοῦ ἀδελφοῦ του. — Ἀδελφέ μου, τοῦ εἶπεν, ἡ κατάστασίς μου εἶναι δεινὴ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδική σας δὲν εἶναι πλειότερον εὐχάριστος. Μόνον μέσον σωτηρίας μένει εἰς ἐσάς νὰ σωθῆτε διὰ τῆς φυγῆς, καὶ Κύριος οἶδε πόσοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλουν διαφυγεῖν τὸν θάνατον. Δι' ἐμὲ ὅμως δὲν ὑπάρχει οὐδεμίᾳ ἐλπίς σωτηρίας· τὸ νὰ σωθῶ διὰ τῆς φυγῆς, ὡς ὑμεῖς, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον εἰς ἐμέ· δὲν πρέπει δὲ οὐδὲ σεῖς νὰ κινδυνεύσετε ἐξ αἰτίας μου. Ἐγὼ θὰ ἀποθάνω· ὅτι δὲ ἀφεύκτως θέλει γένηαι ἀργότερον, κάμετέ το σεῖς ταχύτερον. Μόνον τὴν κεφαλὴν μου ἀπαιτῶ καὶ ἀπὸ σέ, ἀδελφέ, καὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς μου ὑπηρετάς νὰ μοῦ διασώσετε. Δὲν κατεδέχθην νὰ παραδοθῶ ζῶν εἰς τὸν Καραϊσκάκη, καὶ νὰ καυχᾶται ὅτι τὸν ἐπροσκύνησε τοιοῦτος ἀρχηγός, ὅποιος ὑπῆρξα ἐγώ. Δὲν θέλω δὲ οὔτε τὴν κεφαλὴν μου νὰ λάβῃ ποτὲ εἰς χεῖρας, καὶ νὰ καυχηθῇ εἰς τοὺς παρόντας ἀξιωματικούς του ὅτι κατώρθωσε νὰ πάρῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Μουσταμπη, καὶ νὰ τὴν δώσῃ εἰς τοὺς χωρικούς του νὰ τὴν ἐξυβρίσωσι κυλιόντες αὐτὴν εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ λακτίζοντες αὐτὴν πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὅσα ἔπαθαν ἀπὸ ἐμέ. — Μὴ βάλλῃς τοιαύτας ὑποψίας, ἀπήντησεν ὁ Καρεμφίλμπεης· ἐγὼ θέλω σὲ πάρει εἰς τὸν ὄμῳ μου καὶ ἢ θέλω σὲ διασώσει, ἢ θὰ χαθῶμεν καὶ οἱ δύο ὁμοῦ, ἀφ' οὗ πληρώσουν ἀκριβὰ τὸ αἷμά μας ὅσοι πρῶτοι μᾶς πλησιάζωσιν.

Ἐνῷ ἐγίνοντο ταῦτα ἐντὸς τῆς σκηνῆς, συνήχθη μέγα πλῆθος ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἔξωθεν αὐτῆς καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Καρεμφίλμπεην ὅτι ἤρχετο ἤδη ὁ Κεχαγιαμπη. Ἄλλ' ὁ Καρεμφίλμπεης, γνωστοποιήσας εἰς τοὺς ἀξιωματικούς τὴν ἐπικινδύνην καὶ ἀπελπιστικὴν θέσιν τοῦ ἀδελφοῦ του, τοὺς εἶπε νὰ σκεφθῶσι μόνοι των περὶ τῆς σωτηρίας των, διότι αὐτὸν δὲν πρέπει πλέον νὰ τὸν θεωρῶσι μετὰ τῶν ζῶντων. Τὰ αὐτὰ ἀνήγγειλε καὶ εἰς τὸν Κεχαγιαμπην διὰ νὰ μὴ λάβῃ τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Μουσταμπη. Ἀρα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διεδόθη ἡ εἰδήσις αὕτη, δεινὴ ἀπελπίσις ἐκυρίευσεν ὅλον τὸ στρατόπεδον. Γενικὴ σιωπὴ καὶ κατῆφεια ἐπεκράτησε κατὰ πρῶτον, ἀκολούθως δὲ ἔτρεχον ἀπὸ τὸ ἐν εἰς τὸ ἄλλο μέρος οἱ στρατιῶται, εὐρίσκοντες τοὺς φίλους των καὶ συσχεπτόμενοι περὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας των, χωρὶς ὅμως νὰ

λαμβάνωσι κανὲν ὀριστικὸν μέτρον. Ὁ Κεχαγιάμπεης μαθὼν τὴν ἀπληπισμένην κατάστασιν τοῦ Μουστάμπεη ἔμεινεν ὡς ἀπόπληκτος διὰ τινὰς στιγμὰς, ἔπειτα ἐπανελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν του ἔπεσε κατὰ γῆς, χωρὶς νὰ δύναται οὔτε νὰ συλλογισθῆ οὔτε νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν τοῦ στρατοῦ του.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἐγίνοντο ταῦτα, ἐπίπτε σιγαλὴ βροχή, ἡ ὁποία πρὸ δύο ἡμερῶν ἠκολούθει σχεδὸν ἀδιάκοπος, ἀλλὰ τὴν βροχὴν ταύτην διεδέχθη χιὼν, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγη καὶ ἀραιά, ἀκολούθως δὲ πυκνοτέρα καὶ εἰς μεγάλους ὄγκους, ὡς σκαμάγια βαμβακίου, ὅταν πτιβάζεται. Εἰς ὀλίγας στιγμὰς ὅλος ὁ τόπος ἐλευκάνθη ἀπὸ τὴν χιόνα, καὶ εἰς μίαν ὥραν τὸ βάθος αὐτῆς ἐγένετο πλείοτερον μιᾶς σπιθαμῆς, ὥστε οἱ Ἕλληνες, ἐκτὸς ὀλιγοτάτων, διατηρούντων τὰς θέσεις των, οἱ λοιποὶ μετέβησαν εἰς τὰς οἰκίας διὰ νὰ ζεσταθῶσιν. Αἰφνης ἀκούεται φωνή, ὅτι ἔφυγον οἱ Τούρκοι καὶ ἀμέσως ἐξέρχονται ἀπὸ τὰς οἰκίας πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν. Ἀλλὰ μόλις ἔκαμαν ὀλίγα βήματα, καὶ ἰδόντες τοὺς ἐχθροὺς διαμένοντας εἰς τὰς ἰδίας θέσεις των, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὰς οἰκίας. Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις τῶν πολιορκούντων, ὅταν ὁ Γκέκας, περὶ οὗ προαναφέραμεν, ἀπελπισθεὶς ὅπως τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ἄλλο μέσον σωτηρίας, συγκεντρώσας περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἰσχυροτέρους καὶ τολμηροτέρους τῶν φίλων του ὤρμησε νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὄχυρωμάτων. Ἐπιπεσὼν δὲ εἰς τοὺς φυλάττοντας τὴν πρὸς τὸν Παρνασσὸν ὁδόν, τοὺς ἠνάγκασε ν' ἀνοιξῶσι δίοδον εἰς αὐτόν.

Ε'.

Τὸ κίνημα τοῦ Γκέκιδων ἐπηκολούθησαν οἱ πλησιέστεροι καὶ ἰσχυρότεροι τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ διέβησαν φεύγοντες πρὸς τὸ ὄρος ἕως πεντακῆσιοι ἢ ἑξακῆσιοι, οἱ λοιποὶ ἐπηκολούθουν καθ' ἃς δυνάμεις εἶχεν ἕκαστος ἐξερχόμενοι τοῦ στρατοπέδου. Εἶχον ἤδη ἐξέλθει οἱ πλείοτεροι, ὅταν οἱ ὑπέρηται τοῦ Κεχαγιάμπεη ἐπαρακάλουν αὐτὸν νὰ ἀναχωρήσῃ. Ἐκίνησε καὶ αὐτὸς μηχανικῶς, περιφρουρούμενος ἀπὸ τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶχε λάβει ἄλλην μορφήν μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τῆς πολιορκίας. Οἱ ἀποσυρθέντες καὶ ἀφήσαντες τὴν δίοδον ἀνοικτὴν εἰς τοὺς Τούρκους ἀνήγγειλαν ἀμέσως τὴν φυγὴν εἰς τὸν Καραϊσκάκην καὶ ἐζήτησαν βοήθειαν διὰ νὰ καταδιώξωσι τοὺς ἐχθροὺς. Ὁ Καραϊσκάκης ἐξῆλθε τῆς οἰκίας του μόνος καὶ διέταξε πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν νὰ φωνάζωσιν ὅτι οἱ Τούρκοι ἔφυγον, καὶ νὰ ἐξέλθωσιν οἱ Ἕλληνες εἰς καταδίωξιν. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται, ἀπατηθέντες πρὸ ὀλίγου διὰ ψευδοῦς περὶ φυγῆς τῶν Τούρκων φήμης, καὶ βλέποντες νὰ πίπτῃ κατὰ συνέχειαν καὶ με' ὀρμὴν ἡ χιὼν, ὡς

καὶ πρότερον, οὔτε ἐπίστευον, οὔτε προθυμίαν εἶχον νὰ δράμωσιν εἰς καταδίωξιν, ὥστε ὁ Καραϊσκάκης ἠναγκάσθη νὰ φωνάξῃ καὶ νὰ καλῆ κατ' ὄνομα τοὺς σημαντικωτέρους καὶ τοὺς μᾶλλον φιλοτίμους τῶν σωματαρχῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ οἱ ὀλίγοι ἐξερχόμενοι πρὸς καταδίωξιν, μὴ βλέποντες πλέον τοὺς Τούρκους, διότι ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τῆς καταπιπτούσης χιόνος δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπωσιν οὐδὲ πενήκοντα βήματα μακρὰν ἑαυτῶν, καὶ μὴ ἀκούοντες κρότον πυροβόλου διὰ νὰ εἰκάσωσιν ἐκ τούτου κατὰ πόσον ἀπέειχον οἱ μαχόμενοι, διευθύνοντο πρὸς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον διὰ νὰ λαφυραγωγῆσωσι τὰ ἐν αὐτῷ. Ὅλα ταῦτα ἔκαμαν τὸν Καραϊσκάκη νὰ νομίξῃ ὅτι οἱ Τούρκοι διέφυγον ἀβλαβεῖς, ἢ ὀλίγην ὑποστάνας ζημίαν, καὶ ἦτον εἰς μεγίστην ἀδημονίαν. Διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ δ' ἐπὶ πλέον τὴν καταδίωξιν, ὑπεσχέθη χρηματικὴν ἀμοιβήν. ἐὰν ἤθελον φέρει τοὺς ἀρχηγοὺς ζῶντας, ἦν καὶ τὰς κεφαλὰς των, ὑποσχεθεὶς ἀμοιβὴν καὶ δι' ἑκάστην κεφαλὴν ὀθωμανοῦ κομιζομένην πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης εὐρίσκετο εἰς ἀγνοίαν τῶν γινομένων διότι οἱ πρῶτον συγκεντρωθέντες Ἕλληνες, ἀφοῦ ἄφησαν καὶ διέβησαν οἱ πρῶτοι τῶν ὀθωμανῶν τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκρούσωσι τὴν ὁρμήν, διακόψαντες ἔπειτα τὴν σειρὰν τῶν φευγόντων, κατεδίωκον ἐκ τῶν ἐμπροσθέντων τοὺς ἔχοντας ἀκμαιοτέρας τὰς δυνάμεις των, καὶ ἐφόνευον ὅσους ἐπρόφθανον, προτιμῶντες καὶ ἐκ τούτων τοὺς προσδεύοντας ὅσους δὲ ἄφινον ὀπισθέντων, ἐρχόμενοι ἄλλοι κατόπιν ἐφόνευον ἢ ἠχμαλώτιζον. Πολλοὶ δὲ βλαμμένοι εἰς τοὺς πόδας, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ βαδίσωσιν ἢ πληγωθέντες καθ' ὁδόν, ἐπιπτον κατὰ γῆς καὶ ἐπροσποιοῦντο τὸν ἀποθαμμένον, διότι οἱ πρῶτοι ἀπαντῶντες αὐτοὺς λαμβάνοντες τὰ ὄπλα καὶ τὰ κεμεριά των, τοὺς ἄφινον πάλιν ἐξαπλωμένους, νομίζοντες αὐτοὺς νεκροὺς. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἀπωλέσθησαν πλακωθέντες ἀπὸ τὴν χιόνα, πολλοὶ ὅμως ἐσυλλήφθησαν αἰχμάλωτοι διότι ἐρχόμενοι κατόπιν ὄλων οἱ ψυχοῦιοι ἑκάστης μάγκας, καὶ οἱ συνήθως ὀνομαζόμενοι χαντζαροῦλαι, καὶ μὴ εὐρίσκοντες ἄλλα λάφυρα, ἐπεχείρουν νὰ λάβουν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν φονευμένων, ὅσα ἦσαν ἔτι εἰς κατάστασιν νὰ δώσωσιν ὠφέλειάν τινα εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ὅταν οὗτοι ἐπεχείρουν νὰ ἐκδύσουν τοὺς νομιζομένους ὡς νεκροὺς, οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ δείξωσι πλέον ὅτι ζῶσι, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συμπάθειαν τῶν ἐκδύοντων αὐτούς. Πολλοὶ διὰ νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν των, ἐπρότειναν ὅτι ἔχουν κρυμμένα χρήματα, καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ τὰ δώσωσιν εἰς αὐτούς, ὅταν τοὺς διατηρήσωσι τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο ἐπέτυχεν εἰς τοὺς ἠξέυροντας ἑλληνικὰ Τούρκους, ἢ εἰς τοὺς γνωρίζοντας τὴν ἀλβανικὴν Ἑλληνίαν, δυστυχῶς ὅμως δὲν ὠφέλησε τοὺς μετὰ τοῦ Κεχαγιάμπεη. Οὗτος, μὴ ἔχων ἐλπίδα νὰ

σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς, ἐξελθὼν μὲ ὀλίγους τῶν ὑπηρετῶν του, ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ φύγωσιν, ἐκάθησεν ἐπὶ τινος πέτρας, λέγων τουρκιστὶ εἰς τοὺς ἐπανερχομένους "Ἐλληνας νὰ τὸν ζωγρήσωσι, διότι εἶναι ὁ Κεχαγιάμπης. Τὰ αὐτὰ ἐφώναζαν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὑπηρεταὶ του, ἀλλ' οἱ ἐπανερχόμενοι κατ' αὐτοῦ "Ἐλληνες δὲν ἐγνώριζαν τουρκικὰ. Συνέπεσε δὲ νὰ ἐπέλθωσι κατ' αὐτοῦ τινὲς ἐκ τῶν ἐξελθόντων ἀπὸ τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ οὗτοι παθόντες πολλὴν φθορὰν ἀπὸ τοὺς κατέχοντας τότε τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἄλβανούς τοῦ Μουστάμπη, δὲν ἐφρόντιζαν οὔτε διὰ τοὺς λόγους, οὔτε διὰ τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, οὔτε κἂν ἐστοχάσθησαν ὅτι ζωγοῦντες ἠδύναντο νὰ ὠφεληθῶσι περισσότερο, διὰ τοῦτο ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν τοὺς κατέκοψαν. Ἀφοῦ προέβη τὸ σκότος ἰκανῶς, τότε μόλις ἄφησαν οἱ Ἕλληνες τὴν δίωξιν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸ χωρίον. Ἄλλ' ὅλαι τῶν ἐπανερχομένων αἱ πληροφορίες δὲν ἦσαν ἰκαναὶ νὰ πείσωσι τὸν Καραϊσκάκη περὶ τοῦ μεγέθους τῆς φθορᾶς τῶν ἐχθρῶν. Μολονότι δὲ ἄνθρωποι, γνωρίζοντες καλῶς τὸν Κεχαγιάμπην, ἐβεβαίωσαν τὸν Καραϊσκάκη, ὅτι ἡ κομισθεῖσα αὕτη κεφαλὴ ἦτο πραγματικῶς ἐκείνου, μολονότι ἐκομίσθη καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Μουστάμπη, τὴν ὁποίαν φέροντες μεθ' ἑαυτῶν οἱ περὶ τὸν Καρεμφίλπεην φεύγοντες, ἔριψαν παρὰ τὴν ὁδὸν καταδιωκόμενοι καὶ φοβούμενοι μὴ καταστραφῶσι καὶ αὐτοί, μόλα ταῦτα ἦτο εἰς ἀγωνίαν δι' ὅλης τῆς νυκτός, ὅτι δὲν ἔπαθαν οἱ ἐχθροὶ ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ πάθωσιν· ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν, πρὶν εἶτι ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ στρατοῦ διηυθύνθη πρὸς τὸ μέρος, ὅθεν διευθύνθησαν φεύγοντες οἱ ἐχθροὶ, διὰ νὰ εὔρη λάφυρα καὶ νὰ φέρῃ κεφαλὰς, διότι, ὡς προείπομεν, ὁ Καραϊσκάκης μόλις ἐβεβαίωθη περὶ τοῦ μεγάλου τῶν Τούρκων ὀλέθρου, ἀλλὰ καὶ οὕτω δὲν ἐγνωρίσθη ἀκριβῶς τὸ κακόν· διότι πολλοὶ τῶν Τούρκων ἀποπλανηθέντες τὴν νύκτα, ὡς μὴ εὕρισκοντες διέξοδον, ἐξηπλοῦντο ἐπὶ τῆς χιόνος διὰ νὰ ξενυκτίσωσι, καὶ ἐσκεπάζοντο ἀπὸ ἐτέραν, ἧτις ἐξηκολούθει πίπτουσα δι' ὅλης τῆς νυκτός· ὥστε πολλὰ πτώματα ἀνεκαλύφθησαν τὴν ἐπομένῃ ἡμέρᾳ, καὶ πολλοὶ τῶν χωρικῶν ἔλαβον σημαντικὰς ὠφελείας ἀπὸ τὰ ὄπλα καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν.

Δημήτριος Αἰνιάν.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ΚΑΙ ΚΙΟΥΤΑΧΗ

Τὴν 9 Αὐγούστου 1826 συνέβη κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ἡ πολυθρύλητος ἐκείνη συνέντευξις τοῦ Καραϊσκάκη μετὰ τοῦ Κιουταχῆ

ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ναυαρχίδος, ἣτις ἦτο τότε ἐλλιμενισμένη ἐξῶθεν τοῦ Πειραιῶς. Πρῶτος εἶχεν ἀπέλθει εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ναυάρχου Ῥινύ¹ ὁ Φαβιέρος², ὅστις ἐπελθόντων μετ' ὀλίγον τοῦ Ρεσίτη καὶ τοῦ Ὁμέρ πασά, κατεπίσθη ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ναυάρχου νὰ μὴ φανερωθῇ εἰς αὐτούς. Ἀλλὰ μόλις κατελθόντων τῶν Ὀθωμανῶν στρατηγῶν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς φρεγάτας, καὶ ἰδοὺ ἐπέρχεται ὁ Καραϊσκάκης ἐπὶ λέμβου ἐλληνικῆς, τῆς λέμβου τοῦ βρικόιου τοῦ Ν. Γιαννιτζί, τὸ ὅποιον ἐναυλόγει εἰς Ἐλευσίνα ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ὁ Ῥινύ ἐταράχθη σφόδρα διὰ τὴν σύμπτωσιν ταύτην, ἀλλ' ἠ συνέντευξις τῶν δύο στραταρχῶν, εἰ καὶ ὅπως οὖν δραματικῆ γενομένη, διήλθεν ἐπὶ τέλους ἐν εἰρήνῃ. Ὁ Καραϊσκάκης ἠμολογεῖ ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνη, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐξιπάσθη, πληροφορίαὶ δὲ ἄλλαι βεβαιῶσι τὸ φυσικώτερον τοῦτο, ὅτι καὶ ὁ Κιουταχῆς ἐξεπλάγη διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος. Οὐδὲν ἦτον ὁ Καραϊσκάκης ἐχαιρέτισε τὸν ἀντίπαλον κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος καὶ ἐκάθισεν, ὁ δὲ ἀντεχαιρέτισεν ἀγερῶχος, κλίνας ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἤρξατο πρῶτος λαλῶν Ἀλβανιστί. — «Τί κάμνεις, εἶπε, Καραϊσκάκη: Ἥλπιστα νὰ ἔλθῃς εἰς τὰ Βιτώλια νὰ μὲ προσκυνήσῃς καὶ νὰ σοῦ δώσω ὅλα τὰ Βιλαέτια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἕως εἰς τὴν Ἄρτα.» — «Ἐγὼ νὰ σὲ προσκυνήσω; ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης. Ἄν ἦσαι Ῥούμελης Βαλεσηῖ³, εἶμαι καὶ ἐγὼ Ῥούμελης Βαλεσηῖ καὶ ἂν ἤξευρε ἡ Διοίκησις μου, ὅτι μιλοῦμεν τώρα μαζῇ, μ' ἐκρέμαγε κ' ἐμένα καὶ 15,000 στρατεύματα ὅπου ἔχω εἰς Ἐλευσίνα.» — Ὁ δὲ Κιουταχῆς: «Καὶ πῶς δύναται νὰ σὲ κρεμάσῃ;» — Ὁ δὲ Καραϊσκάκης: «—Μήπως δὲν σὲ κρεμνᾷ ὁ Σουλτάνος ὅταν θέλῃ; Ναὶ ἢ ὄχι;» — «Ναί, ἀπήντησεν ὁ Κιουταχῆς, διότι τὸν ἔχω βασιλέα.» «—Μὲ κρεμνᾷ λοιπὸν κ' ἐμένα, ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης, διότι τὴν ἔχω βασίλισσαν.» Τότε ἀνέστη ὁ Κιουταχῆς καὶ ἀπῆλθε πρῶτος ἀπὸ τοῦ πλοίου. Λέγουσι δὲ ὅτι ἀκούσας τοὺς τελευταίους τοῦ Καραϊσκάκη λόγους ἐμειδίασε, δυσπιστῶν πιθανώτατα πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ἴσως ἐλεεινολογῶν τὸν λέγοντα.

Κ. Παπαρρηγόπουλος.

1. Οὗτος ἐναύρχει τοῦ γαλλικοῦ στόλου καὶ κατὰ τὴν ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίαν.
2. Γάλλος συνταγματάρχης φιλέλλην, ὁ διοργανώσας τὸ πρῶτον σῶμα τακτικοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ.
3. Τουρκικὸς βαθμὶς=τοπάρχης τῆς Ῥούμελης.

ΠΟΙΗΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εἰς τὸν ὠραῖον Βόσπορον, εἰς τῆς τρυφῆς τὰ στήθη,
 Ἡ ποίησις τῆς νέας μας Ἑλλάδος ἐγεννήθη.
 Ἐκεῖ ὁ Ἄθανάσιος¹, ὁ νέος Ἀνακρέων,
 Ὁραῖα πρῶτος ἔφαλλε τὰ κάλλη τῶν ὠραίων.
 Οἱ στίχοι του εἰς ἀνθηρὸς λειμῶνας ἐμπνευσμένοι,
 Κ' εἰς τῶν βύσων τὸν τερπνὸν ψιθυρισμὸν γραμμένοι,
 Τῶν ῥόδων καὶ τῶν μυρσινῶν τὴν εὐωδίαν ἔχουν,
 Καὶ φυσικοὶ ὡς βεῦματα γλυκῶν ναμάτων τρέχουν.
 Ὡς τοῦ οἴνου τὴν ἀμέριμον ζωὴν παραδομένος,
 Καὶ Βάχχος εἰς τὴν τράπεζαν κισσοστεφανωμένος,
 Τῆς μέθης ὅταν τὴν χαρὰν ἐντέχνως ζωγραφίζη,
 Τὰς ἰδικὰς του ἡδονὰς εἰς ἔπη καλλωπίζει.
 Μ' ἀρχαῖαν γεννηθεὶς ψυχὴν, μ' ἀρχαῖον χαρακτῆρα,
 Τὴν λύραν ὅταν ἔλαβεν ὁ Ρίζος² εἰς τὴν χεῖρα,
 Ὡς τὰς ἀκοάς μας ἤχησε γενναῖα μελωδία,
 Κ' ἐστρέψαμεν τὰ ὄμματα ἔς τ' ἀρχαῖά μας μνημεῖα.
 Εἰν' ἄπορον πῶς, γεννηθεὶς εἰς δουλικὰς ἡμέρας,
 Πρὸ χρόνων τόσων ἔγραψεν ἰδέας ἐλευθέρας.
 Ὁ Ῥήγας μάρτυς πρόδρομος τῆς ἱεῖρας μας πάλης,
 Μνημόσυνα μᾶς ἄφησεν ἐμπνεύσεως μεγάλης.
 Σκοπὸν λαμπρότερον ποτὲ δὲν ἔλαβον αἱ Μοῦσαι,
 Παρ' ὅταν τοῦ Τυρταίου μας ἡ σάλπιγξ ἀντηγοῦσε.
 Τὰ θούριά του ἄσματα μᾶς πυρπολοῦν ἀκόμα,
 Καὶ βρέχομεν μὲ δάκρυα τοῦ τάφου του τὸ χῶμα.
 Τοῦ Ἀπουλίου μιμητῆς πιστὸς ὁ Περδικάρης,
 Ἄσπετος εἶν' ἐνίστε, ἀλλὰ τὸν λείπ' ἡ χάρις.
 Κ' εἰς τὸν Ἑρμύλον του συχνὰ τοῦ Ἀριστάρχου³ τ' ὄμμα,
 Εὐρίσκει τὸν ἀδάμαντα χρυμμένον εἰς τὸ χῶμα.
 Ὁ Κάλχος καὶ ὁ Σολωμός, ὠδοποιοὶ μεγάλοι,
 Κ' οἱ δύο παρημέλησαν τῆς γλώσσης μας τὰ κάλλη.
 Ἰδαί ὅμως πλούσιαι πτωχὰ ἐνδεδυμένα,
 Δὲν εἶναι δι' αἰώνιον ζωὴν προωρισμένα.
 Ἡ ποίησις μας ἔλαβε καὶ νεῦρα κ' εὐγλωττίαν,
 Ὡς τοῦ Ὀδοιπόρου⁴ τὴν λαμπρὰν καὶ τραγικὴν μανίαν.
 Ὁ Ὀδοιπόρος, θησαυρὸς ποικίλων νοημάτων,
 Καὶ νέος κόσμος ἰδεῶν, εἰκόνων κ' αἰσθημάτων,
 Μὲ δυνατὴν καὶ ἤχηρὰν ὀργάνων ἀρμονίαν,
 Ἐκφράζει τοῦ Δημιουργοῦ τὴν παντοδυναμίαν.

1. Ἄθανάσιος Χρηστόπουλος.

2. Ρίζος ὁ Νερουλός.

3. Ὁ Ἀριστάρχος ἦτο διάσημος γραμματικὸς καὶ κριτικὸς ἐκ Σαμοθράκης διδάσκαλος τῶν παιδῶν Πτολεμαίου ε' τοῦ Φιλομήτορος.

4. Οὕτω καλεῖται ἕμμετρον δράμα τοῦ Π. Σούτσου.

Κ' ἡμεῖς τὰς ἀδυνάτους μας καὶ πρωτοπεύρους χεῖρας,
 Κ' ἡμεῖς ἐδοκιμάσαμεν ἔς τὸ τόξον τῆς σατύρας,
 Καὶ ψόγους δὲν ἐλάβομεν τῆς τόλμης μας μεγάλους.
 Εὐχόμεθα εἰς ποιητὰς δοκιμωτέρους ἄλλους
 Τὸν δρόμον ποῦ ἀνοίξαμεν νὰ τρέξωσιν αἰσίως.
 Γλυκύτατος καὶ κάρπιμος θεὸς νὰ φανῇ ὁ βίος,
 Ἐὰν περὶ τὴν δύσιν μου ἰδῶ πολλοὺς ἀστέρας,
 Νὰ λάμπουν εἰς τοῦ Παρνασσοῦ τοὺς φωτεινοὺς αἰθέρας.
 Εἰς δάση πορτοκαλεῶν, ἔς τὴν μοσχόβολον Χίον
 Ὑψώνεται ἐξαίσιον ἐπιστημῶν Σχολεῖον.
 Ἐκεῖ ὁ γέρον Σελεπῆς¹ τὸν νοῦν τῆς νεολαίας
 Ἐτρόχιζε μὲ ὕψηλὰς ἀλγεβρικὰς ἰδέας.
 Κι' ὁ Βαρδαλάχος ἐξηγῶν τοὺς λόγους τῶν Πλατῶνων,
 Τοὺς νέους μας εἰς μίμησιν ἐκάλει τῶν προγόνων.
 Καὶ τοῦ Θενάργου μαθητῆς, ὁ Βάμβας τὴν χημείαν
 Ἐδίδαττε μὲ μέθοδον, μὲ τάξιν κ' εὐγλωττίαν.
 Ὁ Λέσβιος Βενιαμὶν τὸν Βάμβαν ἀμιλλᾷτο.
 Ἐς τοὺς δύο Οἰκονόμους τῆς ἡ Σμύρνης ἐκαυχᾷτο.
 Εἰς παραδόσει ὕψηλὰς, ἀπὸ σοφίαν πλήρεις,
 Τοὺς Κυδωνεῖς ἐφώτιζεν ὁ θαυμαστὸς Καίρης,
 Ἐξεδίδον τὸν Δόγριον Ἐρμῆν² οἱ Κοκκινάκαι,
 Οἱ Κοῦμαι, οἱ Θεόκλητοι καὶ οἱ Καπετανάκαι.
 Συνέβητον συγγράματα σοφὰ καὶ στοιχειώδη.
 Γυναῖκες μὲ φρονήματα Ἑλληνικὰ κι' ἀνδρώδη,
 Καὶ πρώτη μεταξὺ αὐτῶν ἡ νέα Εὐσθία,
 Μετέφραζον ἀφέλιμα διδακτικὰ βιβλία.
 Εἰς τὴν σκηνὴν ἐπαίζοντο οἱ Βροῦτοι τοῦ Βολταίρου³,
 Ὁ Φίλιππος καὶ ἡ σκληρὰ Ἠλέκτρα τοῦ Ἀλφρέου⁴.
 Πολυζώϊδαι Πίκκολοι, Γεννάδιοι, Σχινάδες,
 Καὶ Βογορίδαι, λόγιοι τοῦ γένους μας λογάδες,
 Εἰς τὰς Σχολὰς συνέφερον τῆς Γέτιγκας⁵, τῆς Πίζας,
 Κ' εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Σένας ἢ Ταμίζας⁶.

Ἀλέξανδρος Σούτσος.

1. Ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1799—1824, ἐφρονεῦθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
2. Τίτλος περιοδικοῦ συγγράμματος ἐκδιδομένου ἐν Βιέννῃ πρὸ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως.
3. Γάλλου ποιητοῦ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.
4. Ἀλφιέρης ὁ μέγας τραγικὸς τῆς Ἰταλίας ἀκμάσας κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ συγγράψας διάφορα δράματα.
5. Ἡ Γοττίνγη, μικρὰ πόλις τῆς Γερμανίας διάσημος διὰ τὸ ἀρχαιότατον Πανεπιστήμιον αὐτῆς (1737).
6. Σηκουάνας καὶ Τάμεσις. Ὁ πρῶτος ποταμὸς τῆς Γαλλίας, ὁ δεῦτερος τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδὴ ὁ μὲν διατρέχει τοὺς Παρισίους, ὁ δὲ τὸ Λονδῖνον, ὁ ποιητὴς ἐνωσεῖ ἐνταῦθα τὰς δύο ταύτας μεγάλας πρωτευούσας.

ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΝΘΕΩΝ

Εἰς τὰ ζωγραφικὰ περιθόλια, τὰ καταστολίζοντα τὰ παλάτια τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μεγάλων ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὐρίσκουμεν καλλιεργούμενα ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἀνθῶν ὅσα συγκροτοῦσι τὸν Στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὰ δενδρόια, τοὺς ναρκίσσους, τοὺς ὑακίνθους, τὰ ἰάσμινα, τὰ εὐανθῆ βατράχια, κτλ. Ἄλλὰ μετὰ τὸ ῥόδον καὶ τὸ γαρύφαλλον, οἱ Ὀθωμανοὶ προτιμῶσι τὸ γλαφυρότατον Περσικὸν λείριον (λαλέ), τοῦ ὁποίου ἢ τοῦ χρωματισμοῦ ἀρμονία καὶ ἡ ἀβρότης ἀναπληροῦσι τῆς εὐωδίας τὴν ἔλλειψιν. Τὸν εὐώδη δὲ χορὸν, τοῦ ὁποίου προεξάρχει τὸ ἴον, κλείουσι τὸν Σεπτέμβριον τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ εὐοσμία κρίνα, καὶ αἱ ποθεινότεται διὰ τὰς πολιτίδας γαζῖαι. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἀξιωματικὸς ἐπὶ τῶν ἀνθῶν (σουκουφεστή—μπασης ἢ τσινσεκτῆ—μπασης), διορισθεὶς πρώτην φορὰν ἐπὶ τοῦ Σουλτάν Ἀχμέδ τοῦ Γ'. Τὸ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου καθήκον εἶναι νὰ ἔχη δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἕτοιμα ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ ἄνθη, μήπως ὀρεχθῆ κατὰ τύχην τινὸς αὐτῶν, ἐκ καιρῶ χειμῶνος, κυσοφοῦσα καμμία τῶν γυναικῶν τοῦ Σουλτάνου, εἶναι περιεργότατον, καὶ διὰ τοῦτο μετάφρασιν αὐτοῦ εὐχαρίστως θέλουσιν ἶδει, ἐλπίζομεν, οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ἐνταῦθα, ὡς δείγμα τῆς μεταφορικῆς τῶν ἀσιανῶν γλώσσης. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο καλλωπισμένον ὀλόγουρα μὲ ῥόδα καὶ ἄλλα ἄνθη περίχρυσα, ἔτελείωκε μὲ τὰς ἐξῆς ἀνθηρὰς αὐτόχρημα φράσεις: «Διάτάττομεν δὲ ὥστε πάντες οἱ φυτοκόμοι καὶ ἀνθοκόμοι νὰ γνωρίζωσιν ὡς πρῶτον καὶ ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν ἐπιφέροντα τὸν παρόντα ὄρισμόν, καὶ νὰ ἦναι ἐνώπιον αὐτοῦ ὅλοι ὀφθαλμοὶ ὡς ὁ Νάρκισσος· ὅλοι ὡτία καθὼς τὸ ῥόδον· νὰ μὴ ἔχωσι δέκα γλώσσας ὡς τὸ κρίνον, νὰ μὴ μεταβάλλωσι τὴν ἀκωκὴν τῆς γλώσσης αὐτῶν ὡς ἄκανθαν ροῖα, ἐμβαπτομένην εἰς τῶν ἀπρεπῶν λόγων τὸ αἶμα· ἀλλὰ νὰ ἦναι συνεσταλμένοι καὶ νὰ κρατῶσι κλεισμένον τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς ὁ κάλυξ τοῦ ῥόδου· καὶ ὄχι νὰ τὸ ἀνοίγωσι (πρὸς διελίαν) παρὰ καιρὸν ὡς κυανοὺς ὑακίνθους, ὅστις σκορπίζει τὴν εὐωδίαν αὐτοῦ πρὶν τὴν ἐπιθυμήσωσι, νὰ κλίνωσι, τέλος πάντων, τὴν κεφαλὴν, ὡς τὸ ἴον, καὶ ὄχι νὰ ἀντικροῦωσιν ἀπειθῶς κτλ. »

Σ. Δ. Βυζάντιος

Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΜΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΙΑΟΥΛΗΝ
ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΑ

Δὲν ἀπέθανεν ὁπότεν ἔκαιεν εἰς τὴν Μεθώνην,
Ἐνα στόλον μετὰ χρότου,
Καὶ δὲν ἔλαβε τὴν τέφραν τῆς πυρᾶς λευκὴν σινδόνην,
Οὐδ' ὡς ξυλοκράββατόν του στέλεχος ἑνὸς δικρότου.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἐσχάτην ὥραν πόσην ἔδειξεν ἀνδρείαν!
Πρὸς τὸν θάνατον ἐστράφη,
Καὶ τοῦ Χάρωνος τὸ πλοῖον εἶδε μ' ὄσσην ἀφοβίαν
Ἐβλεπεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἐχθρῶν τὰ πυκνὰ σκάφη.

Τὸν ἀγαπητὸν μονάρχην εἰς τὰ ἔσχατά του πλέον,
Μὲ καρδίας εἶδε πόνον,
Τοὺς υἱοὺς του καὶ τὸ ἔθνος τὸν ἐσύστησεν ἐκπνέων,
Καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν χεῖρα ἧτις ἔπλασε τὸν θρόνον.

Εἰς τὰς Πάτρας ὅταν πρώτην ναυμαχίαν ἐπεχειρεῖ
Φοβεράν ἐκ τοῦ συστάδην,
Καὶ μετέβαλλον αἱ βόμβαι τοῦ πολεμικοῦ Ταχίρη
Τὴν αὐγὴν εἰς νύκτα μαύρην καὶ τὸν οὐρανὸν εἰς ἄδην

Ἀντεστάθη αὐτὸς μόνος καὶ μ' ἐν σκάφος εἰς τρεῖς στόλους,
Κ' εἰς δειλὰς φωνὰς μὴ κλίνων,
Καὶ μὲ χάλκινον τρομβόνι ἀπειλῶν τοὺς φίλους ὄλους
Καὶ μὲ χεῖρα ῥωμαλέαν τὸ πηδάλιον εὐθύτων.

Τώρα κεῖται . . . γεγραμμένοι πόσαι ἡμιθέου πράξεις
Εἰς τὸ μέγα μέτωπόν του!
Ἦ ἔχθρέ! χωρὶς νὰ τρέμης τώρα μόνον νὰ κυττάξης,
Τώρα μόνον κατὰ πρῶτον δύνασαι τὸ πρόσωπόν του!

Ἐπεσες, ὦ πρῶτε στύλε τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος,
Καὶ ὁ θάνατος ἀσπάζει
Ἐνα, ἕνα τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος μας ἀπόνως,
Καὶ ἡ δοξα μένει χήρα καὶ ὁ ξένος τὸ καγχάζει.

Μὴ γελᾷς, ὦ φίλη νέα, καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα ξένη!
Τοῦ ἀγῶνός μας μνημεῖον
Μὲ τὸ ξίφος τοῦ θανάτου καὶ κανὲν ἂν δὲν μᾶς μένη.
Θάπτεται τῆς ἱστορίας τὸ αἰώνιον βιβλίον;

Ἐξαλείφονται τὰ ὄρη καὶ αἱ κορυφαὶ τῶν βράχων,
 Καὶ τὰ τόσα μας πεδία,
 Ὅπου βλάστησαν αἱ δάφναι τόσων μας λαμπρῶν προμάχων;
 Αὐτὰ εἶνε τῶν Ἑλλήνων τὰ αἰώνια μνημεῖα.

Ἡ λαμπὰς ἐν ὄσῳ φέγγει τοῦ ἡλίου 'ς τοὺς αἰθέρας,
 Τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος
 Ὡς φωτίζει ἀθανάτους καὶ μεγάλας τὰς ἡμέρας,
 Καὶ εἰς σέ, Μιαούλη, δόξης θὰ ὑψοῦται μέγας θρόνος.

Θάπτεσαι εἰς τὴν ἀκτὴν μας, 'ς τὸ τεθρυλημένον μνημα
 Τοῦ λαμπροῦ Θεμιστοκλέους,
 Κ' ἡ σκιά σου θελεὶ βλέπει μὲ χαρὰν τὸ λευκὸν κῆμα,
 Στασίον τοῦ ἰδικοῦ σου καὶ τοῦ ἰδικοῦ του κλέους.

Γλύψετε εἰς τὸ μνημεῖον ποῦ θὰ κρύψη τὰ ὀσῶ του
 Ἐχθρικά ἑκατὸν πλοῖα,
 Εἰς τὴν πρύμνην του δευμένα καὶ μὲ τὴν σημαίαν κάτου,
 Κ' εἰς τοὺς πόδας του ἄς κλαίουσιν καὶ ἡ Ἀφρική καὶ ἡ Ἀσία.

Καραῖσκε καὶ Μιαούλη! πρῶτοι καὶ οἱ δύο ζῶντες
 Ἐπὶ τὴν μεγαλοουργίαν ἦσθε·
 Καὶ εἰς μίαν παραλίαν σήμερον ἀποθανόντες
 Κ' ἐν μιᾷ τιμῇ καὶ δόξῃ γείτων εἰς τοῦ ἄλλου κείσθε.

Μετὰ τὴν μεγάλην γένναν καὶ τῶν δύο σας ἐπίσης,
 Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀγῶνας,
 Τὰς μεγάλας τῆς δυνάμεις ἐξαντλήσασα ἡ φύσις,
 Τοὺς ὁμοίους σας 'ς τὴν γῆν μας θὰ γεννήσῃ μετ' αἰῶνας.

Εἰς αἰώνων περιόδους, τοῦ αἰθέρος ὁδοιπόροι
 Παρομοίως οἱ κομηῖται
 Φαίνονται μὲ χρυσᾷ ἔχνη, φλογεροὶ καὶ φωτοφόροι.
 Καὶ ἡ γῆ τὸν ἐρχομόν των καὶ θαυμάζει καὶ ἐνθυμεῖται.

II. Σοῦτσος.

ΤΑ ΒΡΓΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ νοὸς αὐτῆς ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν, καταβαίνει εἰς τὸν ἄδην, περιέρχεται τὴν γῆν, ἐμβαίνει εἰς τὰς πόλεις, εἰσέρχεται εἰς πάντα τόπον, νοεῖ εἴ τι θέλει μνημονεῦει τὰ παρελθόντα, συλλογίζεται τὰ ἐνεστῶτα, προνοεῖ τὰ μέλλοντα· ζυγο-

στατεῖ, ἀνακρίνει, συμβιβάζει, διαχωρίζει καὶ τοὺς ἰδίους αὐτῆς συλλογισμοὺς. Αὐτὴ μανθάνει διαφόρους γλώσσας, τέχνας παντοίας, ἐπιστήμας ὑψηλάς· ὅσας διαλέκτους ἀκούετε, ὅσα βιβλία ἀναγινώσκετε, ὅσα τεχνητὰ πράγματα βλέπετε, τῆς ψυχῆς ἡμῶν εἰσιν ἔργα. Αὐτὴ ἐφεῦρε φιλοτεχνήματα, διὰ τῶν ὁποίων διαπερῶμεν τὰ μακρὰ τῆς θαλάσσης διαστήματα, βυθίζομεθα εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης καὶ ἀνάγομεν τοὺς μαργαρίτας, καταβαίνομεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς καὶ ἐξάγομεν τὰ μέταλλα· μετροῦμεν τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ λοιπῶν πλανητῶν, ἔτι δὲ καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα· ἀναλογιζόμεθα¹ τὸν καιρὸν τῆς τούτων περιόδου, τῆς ἀνατολῆς, τῆς δύσεως, τῆς συζυγίας, τῆς ἐκλείψεως, τῆς μεταξὺ ἀλλήλων καὶ τῆς γῆς ἀποστάσεως· συνάγομεν καὶ σκορπίζομεν τὸ πῦρ, εἰσάγομεν καὶ ἐξάγομεν τὸν ἀέρα, γνωρίζομεν τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος, τῶν ἀνέμων· βλέπομεν καὶ ἐκεῖνα, ὅσα ἢ διὰ τὴν μικρότητα ἢ διὰ τὸ διάστημα φεύγουσι τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ὄρασιν. Αὐτὴ εὔρε μικροσκοπία, τηλεσκοπία, πυρόμετρα, ὑγρόμετρα, βαρόμετρα, θερμομέτρα, ἀνεμόμετρα· αὐτὴ νοεῖ λύσεις προβλημάτων πάσης ὑποθέσεως, ἀναλογισμοὺς² μακροσελεῖς καὶ δυσαναλογίστους³, εὐρέσεις πραγμάτων ἀποκρύφων. Ἡ ψυχὴ ἠθελογοεῖ, φυσιολογοεῖ, γεωμετρολογοεῖ, βοτανολογοεῖ, μετεωρολογοεῖ, ἰατρολογοεῖ, ἀστρονομεῖ, ὄντολογοεῖ, πνευματολογοεῖ, ψυχολογοεῖ, θεολογοεῖ· διὰ τούτων δὲ τῶν ἔργων αὐτῆς ἄρχει καὶ δεσπόζει πάντων τῶν ἐν τῇ γῇ πραγμάτων καὶ αὐτῆς ὅλης τῆς γῆς. Βλέπεις πόση ἢ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀλόγου ζώου; Ποῖον τῶν ἀλόγων ζώων, ἢ τῶν πετεινῶν, ἢ τῶν νηκτῶν⁴, ἢ τῶν ἔρπετων, ἢ τῶν τετραπόδων, δύναται νὰ πράξῃ, οὐ λέγω πάντα, ἀλλ' ἐν μόνον μετὰ τῆς αὐτῆς τελειότητος μετὰ τῆς ὁποίας πράττει ταῦτα πάντα ὁ ἄνθρωπος;

Νικηφόρος Θεοτόκης.

ΕΙΣ ΔΡΟΜΙΣΚΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Α'.

Ἐστὶν εἰς ἀπόκεντρον τῶν Ἀθηνῶν γωνίαν
 Λευκὸς δρομίσκος, σκιερὸς καὶ πλήρης μυστηρίου·

1. Ὑπολογίζομεν.
2. Ὑπολογισμοὺς.
3. Δυσυπολογίστους.
4. Ἐκ τοῦ νήχομαι, κολυμβῶ, τὰ ὑδρόβια ζῶα, ἰχθύς, κλπ.

Χλοάζει τὸ κατώφλιον εἰς πᾶσάν του οἰκίαν,
 Καὶ τέμνεται ὑπὸ μικροῦ εἰς δύο βυακίου.
 Δὲν βλέπεις μέγαρα λαμπρὰ ἐκεῖ, ἀλλὰ ὠραίας
 Μικρὰς οἰκίας, ταπεινάς, χιόνος λευκότερας,
 Καὶ πρὸ αὐτῶν ἔδῶ κ' ἐκεῖ ἀνθούσας πασχάλιας,
 Αἵτινες μύρον χύνουσι λεπτόν εἰς τοὺς ἀέρας.
 * Ἄρωμά τι χρηστότητος καὶ θελκτικῆς γαλήνης.
 Μυρόνει τὴν μικρὰν ὁδὸν δροσιζονται τὰ στήθη.
 Τὸ βλέμμα ἀναπαύεται παντοῦ μετ' εὐφροσύνης·
 Τὰ πάντα εἶνε δροσερά, λευκὰ καὶ ἀσυνήθη.
 Βαίων ἐκεῖ, αἰσθάνεσαι γαλήνην οὐρανίαν·
 Μικρὰν νομίζεις τὴν ὁδὸν ἐκείνην ἐκκλησίαν.
 Πλὴν διαφέρει τῶν ὁδῶν τῶν ἄλλων ὁ δρομίσκος,
 Καθὼς πολυτελοῦς ναοῦ τῆς ἐξοχῆς ναΐσκος·
 Κ' ἐνῶ Ἀθῆναι ὁ μικρὸς ἐκεῖνος δρόμος εἶναι,
 Μακρὰν εὐρίσκεισαι αὐτῶν· δὲν εἶν' ἐκεῖ Ἀθῆναι.
 Εἰς τὰς ὠραίας καὶ πτωχὰς οἰκίας του συγχρόνως
 Βλέπεις παραπετάσματα λευκότερα χιόνος.
 * Ἄν ἦναι θέρος θεωρεῖς ἐπὶ τῶν παραθύρων
 Γάστρας μικρὰς βασιλικῶν—ἄ, ὄχι καμελίας !
 Δὲν ρίπτει βλέμμα ὁ λαὸς εἰς ἄνθος χωρὶς μύρον,
 Καὶ δημοκράτης, ἀγαπᾷ φυτὰ δημοκρατίας.
 * Ὅπου βασιλικός, ἐκεῖ κ' ἐργάτις κόρη μένει·
 Τὴν ἐργασίαν της μ' ὁσμὴν βασιλικῶν μυρόνει,
 Κ' ἐργάζεται καλλίτερον ἐγγὺς του καθημένη. . .
 Τὸ ζηλευμένον της φυτὸν τὴν χεῖρά της πετρόνει.
 Νὰ μένης ἄεργοι ἐκεῖ καλεῖται ἁμαρτία,
 Καὶ ἐργασία εἰς αὐτὸν ἐπικρατεῖ ἁγία.
 Εἶν' ὁ δρομίσκος ἱερὰ κυψέλη ἀνθρωπίνη,
 Καὶ τῆς ἀργίας ἄγνωστος εἰσέτ' ἡ καταισχύνη.
 Μέγα συμβάν εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἤρεμον καλεῖται,
 Κ' εἰς τὰ πτωχὰ της χρονικὰ πολλάκις ἱστορεῖται,
 * Ἄν πλανηθῆν τι ὄχημα ἐν μέσῳ της περάσῃ·
 Μόλις ἡ ἄμαξα φανῆ καὶ μόλις ἐκεῖ φθάσῃ,
 Ξανθὰς παρθένους θὰ ἰδῆς εὐθύμως νὰ προκύπτουν,
 Προσμειδῶσαι βλέμματα περίεργα νὰ ρίπτουν,
 Καὶ τῆς ἀμάξης ὀπισθεν καὶ τῶν τροχῶν πλησίον
 Ζητωκραυγὰς θ' ἀκροασθῆς περιχαρῶν παιδίων !

B'

Πλὴν μὴ θαρρῆτε ἢ μικρὰ δόδε ἐκείνη ὅτι
 Δὲν ἔχει τὰς περιχαρεῖς ὠραίας της ἡμέρας·
 Κ' ἐκεῖ ἐνίοτε ἤχουν φαιδραὶ φωναὶ καὶ κρότοι.
 * Ἐὰν τὸ Σάββατον ἐκεῖ διέλθῃς τὸ ἑσπέρας,
 Φαιδρῶν ἐργάτας θὰ ἰδῆς καὶ δμῖλον παιδίων
 Περιχαρῶν κυριακῆς αὐγῆ ἑξημερόνει.
 Παύει πᾶν ἔργον, κλείεται ἡ θύρα τῶν σχολείων.
 Μὲ τὸν Θεόν του ὁ λαὸς τὰς χεῖράς του σταυρόνει.

Καὶ ἂν ἐκεῖ παραμονὴν περάσης Χριστοῦ γεννῶν
 Ἄναστατον τὸν σκιερὸν δρομίσκον θ' ἀπαντήσης.
 Θὰ ἴδῃς πᾶν παράθυρον φαιδρῶς ἠνεωγμένον.
 Ἐκάστην θύραν ἀνοικτὴν παντοῦ θὰ θεωρήσης,
 Καὶ ἀσυνήθη θύρουσον εἰς πᾶσάν του οἰκίαν.
 Συγκίνησιν, κατάνυξιν ὅπου στραφῆς ἅγίαν,
 Φωνὰς θ' ἀκούσης, ἄσματα, ἐνίοτε καὶ λύραν,
 Καὶ ἀπὸ θύραν θὰ ἴδῃς παῖδας μικροὺς εἰς θύραν
 Ζητοῦντας τὰ Χριστοῦ γεννα νὰ ψάλουν ἐπιμόνως.
 Παρέκει, γραφαὶν κλίνουσιν ἐντὸς σεπτῆς εἰκόνας
 Ν' ἀνάπτῃ μετὰ ζέσεως τὴν ἱερὰν λυχνίαν·
 Ἐγγύς, παρθένον ἔσηθον εἰς ἀνοικτὴν οἰκίαν,
 Ἔως τὸ γόνυ ἔχουσιν ἐσθῆτα ὑψωμένην,
 Νὰ σκέπῃ μὲ τὴν γύμνωσιν τῆς ἀθωότητός της
 Τὴν κνήμην γυμνωμένην,
 Καὶ τὰς σανίδας τοῦ μικροῦ νὰ πλύνη δώματός της.
 Θὰ ἴδῃς οἰκοδέσποιαν ἐκ παίδων κυκλομένην
 Ἐκβάλλουσιν τοὺς ἄρτους της μὲ πτύον ἐκ κλιβάνου
 Κ' εἰσέτι τὴν Χριστόπιταν θερμὴν καὶ μυρωμένην.
 Ἦχον πλησίον σου αὐλοῦ θ' ἀκούσης καὶ τυμπάνου,
 Κ' ἐνίοτε μὲ πάλλουσιν θ' ἀχροασθῆς καρδίαν,
 Τὸν κῶδωνα τῆς ἐορτῆς ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν...
 Ἐκεῖ, ἄστὸς τις ἀγαθὸς καρποὺς καὶ ἄνθη φέρει,
 Παρέκει κόρη θελκτικῆ ἐσθῆτα ἐτοιμάζει·
 Ἦν αὔριον πρῶτην φορὰν εἰς τὸν ναὸν θὰ φέρῃ.
 Καὶ παίδων ὄμιλος, ἐκεῖ, ἀγαλλομένων κράζει.
 Παντοῦ χαρὰν, φαιδρότητα καὶ τέρψιν θ' ἀπαντήσης,
 Καὶ πῶς γεννᾶται ὁ Χριστὸς ἐκεῖ θὰ ἐνοήσης!

Ἀχιλλεὺς Παράσχος.

ΤΕΛΟΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Α' ΤΟΜΩ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΙΝΙΑΝ.—Υἱὸς εὐπαιδευτοῦ ἱερέως, ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Μαυρίλῳ τῆς Φθιώτιδος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Διωκομένης τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατέφυγεν εἰς Ὀδησσόν, ὁπότεν κατήλθεν εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὑπηρετήσεν ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην ὡς ἐβελοντής. Ἐπὶ Κυβερνήτου καὶ ἐπὶ Ὄθωνος ἐχρημάτισε δημόσιος ὑπάλληλος· ἐξέδωκε πολλὰ ἔργα, ἐν οἷς τὴν **Βιογραφίαν τοῦ Καραϊσκάκη**, τὴν **Βιβλιοθήκην τοῦ λαοῦ**, τὴν **Ἐφημερίδα τῆς Γεωργίας** περιοδικῶς ἐκδιδομένης κτλ. κατέλιπε δὲ ἀποθανὼν πρό τιων ἐτῶν ἀνέκδοτον Λεξικόν τῆς ὁμιλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ.—Ἐγεννήθη τῇ 27 Αὐγούστου 1824 ἐν Λευκάδι, κατήγετο ὅμως ἐξ Ἠπείρου. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ νῆσον, ἐνθα ἐγκαταστάς ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῆς νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀφορώντων τὰ κατὰ τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ κλέφτας. Ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἦντλησε τὰς ὑποθέσεις τῶν πλείστων ποιημάτων αὐτοῦ, ἧτοι τοῦ Διάκου, τοῦ Ἀστραπόγιαννου, τῆς Κυρᾶ Φροσύνης κλπ. ἅτινα ἔγραψεν εἰς δημῶδη γλῶσσαν. Ὑπῆρξεν ἀντιπρόσωπος τῆς Λευκάδος ἐν τῇ τελευταίᾳ βουλῇ τῶν Ἑπτανησίων, ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τοῦ 1862, καὶ τέλος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ μέχρι τοῦ 1868, ἀπέθανε δὲ τὴν 24 Ἰουλίου 1879.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ.—Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τῇ 6 Δεκεμβρίου 1845. ἐξεπαιδύθη δ' ἐν Ἀθήναις καὶ ἐγένετο δικηγόρος τῷ 1868. Τῷ 1869 ἐξέδωκε τὰ πρῶτα δράματα αὐτοῦ: τοὺς **Καλλέργας** καὶ τὸν **Λουκᾶν Νοταρᾶν**, καὶ τῷ 1873 τὸν **Α'** τόμον τῶν **Ἀττικῶν Νυκτῶν** περιλαμβάνοντα νέα δράματα, ἐν οἷς τὴν **Γαλάτειαν Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ** (30 Αὐγούστου 1874, ἐν Παρισίοις) ἐξεδόθησαν ὁ **Β'** καὶ **Γ'** τόμος τῶν **Ἀττικῶν Νυκτῶν**, περιλαμβάνοντες ἕτερα ἔργα ἕκαστα καὶ πεζὰ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ.—Ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ, ἐσπούδασε δὲ ἐν Γερμανίᾳ φιλολογίαν. Ἐγένετο δις καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, κατόπιν δὲ ἀπεσύρθη τῆς θέσεως ταύτης. Συνέγραψεν ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ πνήθημα καὶ τέσσαρα δράματα: τοὺς **Κυφελίδας**, τὴν **Μερόπην**, τὴν **Μαρίαν Δοξαπατρῆ** καὶ τὴν **Εὐφροσύνην**.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΙΚΕΛΑΣ.—Ἐγεννήθη ἐν Σύρῳ τῷ 1834. Ἐκτός τῶν ἄλλων φιλολογικῶν αὐτοῦ ἔργων, ἐμμέτρων καὶ πεζῶν, ἰδίᾳ ἐπεδόθη ἀπό τιων ἐτῶν εἰς τὴν ἑμμέτρον μετάφρασιν τοῦ **Σαικπέρου**, τοῦ ὁποῦ μετέφρασεν ἄχρι τοῦδε ἕξ δράματα. Τὸ διήγημα αὐτοῦ **Λουκῆς Λάρας** ἢ αὐτοβιογραφία γέροντος Χίου μετεφράσθη εἰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ.—'Εγεννήθη ἐν Κερκύρα τῷ 1716, ἐξ παιδείῃ δ' ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπανεθῶν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος τῷ 1737· μετωνομάσθη δὲ τότε Εὐγένιος ἐνῶ πρότερον ἐκαλεῖτο Ἐλευθέριος. Ἐγένετο διδάσκαλος ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐν Ἀθῶνι, εἶτα δ' ἐν τῇ μεγάλῃ σχολῇ τοῦ Γένους ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀπῆλθε κατόπιν εἰς Γερμανίαν καὶ ἐκέσθη εἰς Ῥωσσίαν, μεγάλως τιμηθεὶς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης. Τῷ 1775 χειροτονήθει ἐν Μόσχᾳ ἱερεὺς προεχειρίσθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον Σλαβονίας καὶ Χερσῶνος μετὰ ἐν ἔτος, ἀλλὰ παρητήθη τῆς θέσεως ταύτης τῷ 1787. Ἐγένετο μέλος τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀκαδημίας καὶ ἀπέθανεν ἐνενηκοντούτης. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ἦν ἐκ τῶν πολυμαθεστέρων καὶ πολυγραφωτέρων σοφῶν τοῦ αἰῶνός του. Ἐγίνωσκε δέκα ὄσας εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀνατολικὰς γλώσσας, κατέλιπε δὲ συγγράμματα ποικιλώτατα κατὰ τὴν ὕλην.

ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ.—'Εγεννήθη ἐν Μολδαυίᾳ κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶνε τοῖς πᾶσι γνωστὸν ἐκ τῶν λεξικῶν, τὰ ὅποια ἐξέδωκεν. Ἐκτὸς δὲ τούτων συνέγραψε καὶ μετέφρασε καὶ ἄλλα ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ συγγράμματα. Ἐφιλοπόνησε δὲ καὶ τρίτομον περιγραφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1878.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ.—'Εγεννήθη ἐν Συρράκῃ τῆς Ἠπείρου, ἐξ παιδείῃ δ' ἐν Ἰταλίᾳ. Κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠγωνίσθη κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἐν Μεσολογίῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν ἠκολούθησε τὸ στρατιωτικὸν στάδιον. Τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἀναφέρονται εἰς ἐπεισόδια τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας ὡς τὸ Μεσολόγγιον, τὸ Στόμιον τῆς Πρεβέζης, τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς, ὁ Βότσαρης κτλ. Καταπεπνημένος ὑπὸ οἰκογενειακῶν συμφορῶν ἀπέθανε τῷ 1857.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ.—'Εγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1736, μετέβη δὲ νεώτατος εἰς Ἰταλίαν. Κατελθὼν ἐνθά ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικά. Τῷ 1762 ἐχειροτονήθη ἐν Κερκύρᾳ ἱερομόναχος μετονομασθεὶς Νικηφόρος, ἐνῶ πρότερον ἐκαλεῖτο Νικόλαος, ἐγένετο κατόπιν ἱεροκῆρυξ, σχολάρχης τῆς ἐν Ἰασίῳ σχολῆς καὶ τέλος ἀρχιεπίσκοπος Σλαβονίας καὶ Χερσῶνος, ἀντὶ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρως. Μετατεθείς εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀστραخانίου καὶ Σταυροπόλεως, παρητήθη μετὰ τινα ἔτη καὶ ἀπῆλθεν εἰς Μόσχαν, ὅπου διήγαγε μονάζων καὶ συγγράφων μέχρι τοῦ θανάτου του (1800). Πρωτότυπα καὶ ἐκ μεταφράσεως κατέλιπε πολλὰ συγγράμματα θεολογικά, μαθηματικά, φιλοσοφικά, κτλ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ.—'Εγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τῷ 1824, ἐσπούδαζε δ' ἐν Σύρῳ, ὅπου ἐξέδωκε τοὺς πρώτους αὐτοῦ στίχους δεκαπενταετῆς μόλις. Τῷ 1846 ἐδημοσίευσεν τελειότερα ποιήματα, τὰς Ἑθωνιάς αὔρας· ἀπὸ τοῦ 1849 δὲ καὶ ἐντέθειεν τὸ Ποιητικὸν ἀπάνθισμα. Μῆ ζῶν μετ' ἀμουσίας, Πολιτικῆς καὶ πατριωτικῆς μελέτας, τὴν Κλεονίκην, τὴν Βάρβιτον. Ἀπέθανε τὸν Μάρτιον τοῦ 1873.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ.—'Εγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τῷ 1748. Ἐκπαιδευθεὶς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἀπῆλθεν εἰς Ἀμστελὸδαμον τῆς Ὀλλανδίας τῷ 1772. Μετὰ ἐξαστὴ διατριβὴν ἀνακληθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς Σμύρνην, μόλις ἔπειθεν αὐτὸν ἵνα ἐκ νέου τὸν ἀποστείλῃ εἰς Εὐρώπην πρὸς σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς. Τῷ 1782 ἦλθεν εἰς Μομπελιὲ τῆς Γαλλίας καὶ μετὰ ἕξ ἔτη ἐγένετο διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς. Ἀπὸ τοῦ 1788 ἐγκατασταθεὶς ἐν Παρισίῳ ἐπεδόθη εἰς φιλολογικὰς ἐργασίας, ἐκδίδων ἰδίᾳ ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς πρὸς φωτισμὸν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους καὶ διασπείρων διὰ τῶν μακρῶν αὐτοῦ προλόγων καὶ σημειώσεων τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας, τῆς φι-

λοπατρίας και τῆς ἀρετῆς εἰς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς. Ἀκαταπονήτως δ' ἐργαζόμενος ἀπέθανε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος τῇ 25 μαρτίου 1833. Ὁ Κοραΐς και διὰ τὴν πολυτόμον σειρὰν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κατέχει τὴν μᾶλλον περιβλεπτον θέσιν ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, ἀλλὰ και διὰ τὰ ὑπὲρ πατρίδος και ἐλευθερίας κηρύγματα του, ἅτινα ἔσχον τότε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, θεωρεῖται ὡς εἰς τῶν πρωτουργῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ.—Ἐγεννήθη ἐν Σμύρῃ. Ἐσπούδασε βοτανικὴν ἐν Εὐρώπῃ και ἦτο καθηγητὴς ταύτης μέχρι τοῦ 1881 ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ἐξέδωκεν ἐπικολυρικά ποιήματα: Τὴν Χθον δούλην, τὸν Πύργον τῆς Πέτρας, τὸν Ἅγιον Μηνᾶν και σατυροικὸν ἔπος τὸ Τίρι-λύρι ἢ Κυνηγέσιον ἐν Σύρῳ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.—Υἱὸς τοῦ καθηγητοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου γεννηθεὶς τῷ 1843 ἐν Ἀθήναις, ἐσπούδασε τὴν Νομικὴν και ἐγένετο δικηγόρος. Ἐξέδωκεν εἰς βιβλία και ἐδημοσίευσε τῆδε κάκεισε πλεῖστα ἔργα φιλολογικὰ ἔμμετρα και περὶ τῆς φιλοσοφικῆς και ἱστορικῆς μελέτας. Ἔργα αὐτοῦ εἶναι ἡ Ἀγορά και ἡ Συζύγου ἐκλογὴ κωμωδία, και οἱ Χαρακτῆρες, σκηναὶ διαλογικαί. Ἔμμετρα δὲ αἱ Ποιήσεις και ὁ Ὀρφεὺς και Πυγμαλίων. Τριακονταετῆς μόλις ἀπέθανεν αἰφνιδίως τὸν μάρτιον τοῦ 1873.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.—Καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἀπὸ τοῦ 1851. Ἐγεννήθη τῷ 1815 ἐν Κωνσταντινίῳ: κατὰ τὰς σφαγὰς τῶν χριστιανῶν ἐν οἷς ἦτο και ὁ πατὴρ αὐτοῦ κατέφυγεν εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα μετ' ἄλλων ἑλληνοπαίδων ἐξεπαιδεύθη αυτοκρατορικῇ δαπάνῃ ἐν τῷ λυκείῳ τοῦ Ῥισχελιέ. Εἰς Ἑλλάδα κατῆλθε τῷ 1830. Συνέγραψε και ἐξέδωκε πολλὰς ἱστορικὰς μονογραφίας, ἀλλὰ τὸ κυριώτατον ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι ἡ μεγάλη ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς τόμους πέντε.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΠΑΡΑΣΧΟΣ.—Ἐγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1833. Ἐγραψεν εἰς γλῶσσαν δημώδη και καθαρεύουσαν ποιήματα λυρικά, ἐν οἷς πολλὰ ἀναγόμενα εἰς ἑθνικὰς ὑποθέσεις. Τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν πρὸ τριετίας εἰς τρεῖς τόμους. Τελευταῖον ἔργον αὐτοῦ ἀνέκδοτον εἶνε δρᾶμα ἱστορικὸν ὁ Λεὼν Καλλέργης.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ.—Ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1773. Ἐξεπαιδεύθη ἐν τινι Θεσσαλικῇ σχολῇ τὰ πρῶτα μαθήματα, δι' ἰδίας δ' ἔτι μελέτης ἐπλούτισε τὰς γνώσεις αὐτοῦ. Τῷ 1793 ἐγνώρισεν τὸν Ῥήγαν Φεραῖον και προσεκολλήθη αὐτῷ ἐνθουσιωδῶς. Συλληφθεὶς μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως, ἀπλευθερώθη δῆθεν ὡς πολίτης γάλλος. Ἐγένετο κατόπιν διδάσκαλος ἐν Κερκύρα και τῷ 1815 ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ τὴν Ἱστορίαν Σουλίου και Πάργας. Μεταβὰς εἰς Ῥωσίαν τῷ 1817 ἐμυθήθη τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὑπέβαλεν ὑπόμνημα πρὸς τὸν αυτοκράτορα Ἀλέξανδρον περὶ ἀπελευθέρωσος τῆς Ἑλλάδος και κατῆλθεν ἀπόστολος ἐλευθερίας εἰς Πελοπόννησον, εἶτα δ' ἀγωνιστὴς εἰς Σούλι μέχρι τῆς πτώσεως αὐτοῦ, και κατόπιν εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν Ἑλλάδα. Τῷ 1836 ἐδημοσίευσεν και δεύτερον ἱστορικὸν ἔργον Ἀπομνημονεύματα πολεμικὰ, ἐξ ἀναμνήσεων τοῦ Ἀγῶνος. Τῷ δὲ 1857 νέαν ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου και Πάργας και τῷ 1863 βιογραφίαν τοῦ Ῥήγα. Ἀπέθανεν ἐνενηκοντοῦτης τῇ 4 μαΐου 1863.

ΑΔΕΕΑΝΔΡΟΣ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.—Ἄλλοτε καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. Εἰς τῶν πολυγραφωτέρων ἑλλήνων συγγραφέων, ἔγραψεν ἀρχαιολογικά,

Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ, ὑπὸ Ἰωάννου Καρασούτσα.....	145
ΧΩΡΑ ΛΑΦΘΕΙΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΧΘΡΩΝ, ὑπὸ Φ. Σκούφου.....	146
Η ΕΠΙ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΕΩΝ ΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ, ὑπὸ Κ. Παρρηγοπούλου.....	148
Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ, ὑπὸ Σ. Τρικούπη.....	154
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ, ὑπὸ Σ. Τρικούπη....	158
ΛΑΦΕΙΣ ΠΑΛΑΜΗΔΙΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΝΑΥΠΑΓΙΟΥ, ὑπὸ Σ. Τρικούπη	159
Ο «ΑΡΗΣ» ΕΝ ΠΥΛΩΙ, ὑπὸ Σ. Τρικούπη.....	162
Ο ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΡΑΝΟΙ, ὑπὸ Α. Ρ. Ραγκαβῆ	164
ΠΕΡΙΣΤΕΡΑ, ὑπὸ Α. Ρ. Ραγκαβῆ.....	167
ΑΡΑΧΩΒΑ, ὑπὸ Δημητρίου Αινιάνου.....	168
ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΚΑΡΑΙΣΚΑΚΗ ΚΑΙ ΚΙΟΥΤΑΧΗ, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπ.	185
ΠΟΙΝΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ὑπὸ Α. Σούτσου	187
ΔΕΙΩΜΑΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΝ, ὑπὸ Σκαρλάτου Δ. Βυζαντίου.....	189
Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΜΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΙΑΟΥΔΗΝ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΑ, ὑπὸ Π. Σούτσου.....	190
ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ, ὑπὸ Ν. Θεοτόκη.....	191
ΕΙΣ ΔΡΟΜΙΣΚΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, ὑπὸ Ἀχιλλέως Παράσχου.....	192